FM. DOSTOIEVSKI

AMINTIRI DIN CASA MORŢILOR

FIODOR MIHAILOVICI DOSTOIEVSKI, romancier, povestitor şi jurnalist, a intrat în istoria literaturii ruse şi universale cu o operă de un calibru neobişnuit. Scrierile sale, pe măsura apariţiei, l-au surprins, l-au tulburat şi l-au solicitat pe cititor, neputînd fi receptate cu indiferenţă. Scriitor cu un destin personal şi literar dureros şi fascinant, el a cunoscut aclamarea şi acuza, veneraţia şi repudierea, toate ducînd în final la inegalabila lui faimă mondială, arta sa determinînd în mod hotărîtor evoluţia romanului modem.

Se naşte în 1821 la Moscova, ca fiu al unui medic; urmează cursurile şcolii militare care pregătea ofiţeri de geniu, dar după absolvire se dedică în exclusivitate scrisului. Descoperit de Belinski şi socotindu-se ucenic al lui Gogol, debutează cu povestirea *Oameni sărmani* (1846), urmată de mai multe nuvele şi romane inspirate din viaţa petersburgheză, printre care *Nopţi albe* (1848). Condamnat la moarte în 1849 pentru vina de a fi luat parte la întîlnirile unor intelectuali radicali sub conducerea lui M.V. Petraşevski, sentinţa îi este comutată, în ultima clipă înaintea execuţiei, la patru ani de muncă silnică şi deportare în Siberia; experienţele acelor ani aveau să-şi afle expresia artistică în *Amintiri din casa morţilor* (186l-62). Eliberat în 1854, şi după terminarea serviciului militar, se căsătoreşte, călătoreşte în Europa şi, întors la Petersburg, înfiinţează împreună cu fratele să Mihail revista „Epoha", unde apar în foileton *însemnări din subterană* (1864). Vede lumina tiparului *Umiliţi şi obidiţi* (1861), în care răzbate compasiunea faţă de cei oprimaţi; primul său roman important, *Crima şi pedeapsă,* este publicat în 1866. Se recăsătoreşte în 1867, aflîndu-şi fericirea conjugală alături de Anna Smitikina. Urmează celelalte mari romane: *Idiotul* (1868-69), *Demonii* (187l-72), *Adolescentul* (1875) şi Fraţii Karamazov (1879-80), această ultimă scriere fiind socotită capodopera creaţiei sale.

Moare în 1881 la Sankt-Petersburg.

în *AMINTIRI DIN CASA MORŢILOR,* autorul - sub „masca" unui deţinut politic surghiunit în Siberia, pe nume *Aleksandr Pavlovici Goriancikov,* al cărui manuscris intră întîmplâtor în posesia scriitorului - îşi povesteşte propriile trăiri siberiene. „O naraţiune copleşitoare, pe care scriind-o, creionînd cu mina încătuşată figurile camarazilor săi, ocnaşi, nici Dostoievski singur n-a bănuit că va crea din caracterele şi moravurile unei închisori... fresce â la Michelangelo Buonarroti." *(A. I. Herzen)*

F.M. DOSTOIEVSKI

AMINTIRI DIN CASA MORŢILOR

RAO CLASIC

[redacted]

RAO International Publishing Company S.A. P.O. Box 2-l24 Bucureşti, ROMÂNIA
cD.MHOCTOEBCKMM
3 AIIMCKM M3 MEPTBOm J1OMA
CoSpaiine co'iHneiiMM. TOM 3
MocKBa, 1957
Traducere din limba rusă NICOLAE D. GANE
Coperta colecţiei DONE STAN
Pe coperta *V.E. MAKOVSKI, Condamnatul* (detaliu)

Tiparul executat de
ALFOLDI NYOMDA AG
Debrecen, Ungaria
Decembrie 1997 ISBN 973-576-l62-9

CUPRINS **PARTEA ÎNTÎI**

PARTEA ÎNTÎI

INTRODUCERE

Pe îndepărtatele meleaguri ale Siberiei, prin stepele, munţii sau pădurile de nepătruns, întîlneşti din loc în loc cîte un orăşel numărînd o mie, cel mult două mii de locuitori, cu case de lemn, prizărite, cu cîte două biserici - una înălţîndu-se în mijlocul oraşului, cealaltă la cimitir - aşezări nu prea arătoase, ce seamănă mai mult cu satele mai răsărite din împrejurimile Moscovei decît cu un oraş adevărat. De obicei, în aceste tîrguri, ca să le zicem aşa, mişună o mulţime de funcţionari: ispravnici, judecători şi dregători de tot felul, cu liota de subalterni în jurul lor, precum şi nenumăraţi alţi slujbaşi de toate rangurile.

Pentru a îndulci, pesemne, iernile prea lungi şi prea geroase, slujbele la stat ţin de cald în Siberia funcţionarilor aciuaţi pe acolo. Locuitorii sînt oameni aşezaţi, fără nici un fel de pretenţii liberale, oameni pe care nu-i tulbură gîndul unor schimbări înnoitoare; rînduielile sînt vechi, trainic înrădăcinate şi consfinţite de vreme. Funcţionarii, care pe -bună dreptate alcătuiesc aici protipendada şi ţin locul nobilimii siberiene, sînt fie oameni din partea locului, siberieni de baştină, fie veniţi de prin Rusia, îndeosebi din cele două metropole, atraşi de ispita unor lefuri mai mari, a unor îndoite indemnizaţii de deplasare şi de perspectiva unor avantaje şi mai ademenitoare. Cei mai înţelepţi dintre ei, cei care au dibuit secretul vieţii şi, prinzînd pulsul situaţiei, au ştiut să dezlege problema propăşirii, rămîn mai totdeauna în Siberia şi se cufundă cu nădejde în felul de trai al tîrgului. Belşugul roadelor dulci pe care le culeg cu timpul îi răsplăteşte cu prisosinţă. Alţii însă, oameni uşuratici şi care nu se învrednicesc a dezlega această mare taină a vieţii, încep curînd să se plictisească şi să se întrebe cu amară părere de rău cum de-au putut să se prostească într-atît şi să alerge cale de poşte ca să se îngroape în pustietatea asta. Aşteaptă cu nerăbdare să se scurgă cei trei ani, cît sînt obligaţi după lege să rămînă acolo, căutînd să-şi omoare timpul, pentru ca imediat după împlinirea termenului legiuit să-şi ceară transferul şi să se întoarcă acasă, hulind şi blestemînd Siberia. Dreptate însă nu prea au, căci nu numai din punctul de vedere al avantajelor pe care le oferă slujba la stat aici, dar şi din multe altele Siberia e o ţară a bucuriei. Clima e admirabilă; negustorii sînt primitori şi cu dare de mînă; printre băştinaşi se găsesc aşijderi destui oameni înstăriţi şi ospitalieri. Domnişoarele sînt ca nişte bobocei de trandafiri, caste şi ruşinoase nevoie mare. Vînatul dă buzna pe străzi şi numai că nu se izbeşte de puşca vînătorului. Şampania curge gîrlâ, icrele sînt delicioase, solul rodeşte recolte îmbelşugate... într-un cuvînt, e un pămînt binecuvîntat, ale cărui rosturi însă omul trebuie să le cunoască. Şi, ce-i drept, în Siberia, mulţi se pricep să-l rostuiască bine, cu destulă iscusinţă, trăgînd foloase pe măsură.

într-unui dintre orăşelele acestea, pline de voie bună, de îndestulare materială şi tihnă sufletească, cu locuitori sfătoşi, de treabă, şi care mi-a lăsat o amintire de neuitat, am întîlnit un fost deportat, pe Aleksandr Petrovici Goriancikov. Născut într-o familie de nobili, moşieri din Rusia Centrală, fusese condamnat la deportare şi muncă silnică de gradul al doilea pentru că îşi omorîse nevasta. După ispăşirea pedepsei de zece ani la ocnă, îşi duce traiul cuminte şi nebăgat în seamă printre coloniştii din orăşelul K. Era trecut, de fapt, în registrul de locuitori al unei volostii din apropiere, dar stătea în oraş, unde-şi putea cîştiga existenţa cu meditaţiile. Prin oraşele Siberiei pot fi întîlniţi adeseori preceptori dintre foştii deportaţi, care trăiesc din lecţii predate pe la familiile înstărite. Sînt primiţi cu bunăvoinţă, fiindcă îi învaţă pe cei tineri mai ales limba franceză, atît de trebuincioasă în viaţă, şi pe care, fără ei, în colţurile acestea îndepărtate ale Siberiei, oamenii nici n-ar avea de unde s-o cunoască. Pe Aleksandr Petrovici l-am întîlnit întîia oară în casa primitoare a onorabilului Ivan Ivanîci Gvozdikov, vechi şi merituos slujbaş, care îşi pusese mari nădejdi în cele cinci fiice ale sale. Acestea luau de patru ori pe săptămînă lecţii de la Aleksandr Petrovici, care era plătit cu treizeci de copeici lecţia. înfăţişarea lui îmi atrase luarea-aminte. Era un om extrem de slab şi de palid, mic, pirpiriu, încă destul de tînăr: să fi avut cel mult treizeci şi cinci de ani. Umbla totdeauna curat îmbrăcat, după moda europeneană. Cînd îi vorbeai, te privea ţintă, foarte atent, îţi asculta fiecare cuvînt cu o politeţe rece, căutînd parcă să-i pătrundă tot tîlcul adînc, ca şi cum întrebarea l-ar fi pus în faţa unei enigme ce se cerea dezlegată, ori urmărind să-i smulgă o taină, pentru ca pînâ la urmă să dea un răspuns scurt şi precis, dar îşi cîntărea într-a-tîta fiecare vorbă, încît la un moment dat începeai să simţi o jenă inexplicabilă şi te grăbeai tu însuţi să pui capăt discuţiei. L-am întrebat cu acel prilej pe Ivan Ivanîci ce crede despre el; mi-a spus că Goriancikov duce o viaţă austeră, ireproşabilă şi că altminteri el, Ivan Ivanîci, nu i-ar fi încredinţat educaţia celor cinci fete ale sale; dar că, în general, e un om ursuz, care fuge de lume, că-i foarte învăţat, citeşte mult, dar e scump la vorbă, încît e aproape cu neputinţă sâ-l provoci la o convorbire mai intimă. Unii susţineau că e pur şi simplu nebun, grăbindu-se totuşi să adauge că aceasta n-ar fi de fapt cine ştie ce meteahnă şi că mulţi dintre cetăţenii de vază ai urbei ar fi oricînd dispuşi sâ-i vină în ajutor şi să-l sprijine cu o vorbă bună, ba chiar că el ar putea fi de folos scriind petiţii ş.a.m.d. Se crede că are o sumedenie de rude în Rusia, printre care poate şi oameni

influenţi; toţi ştiau însă că din clipa deportării el tăiase toate punţile şi refuzase cu încăpăţînare să mai aibă vreo legătură cu cei de acolo, că, într-un cuvînt, procedase în mod conştient împotriva propriilor interese. De altfel, toată lumea la noi cunoştea povestea vieţii acestui om; toţi ştiau câ-şi omorîse nevasta din gelozie, chiar în primul an de căsnicie, şi că se autodenunţase, dîndu-se pe mîna justiţiei (ceea ce-i uşurase mult pedeapsa). Astfel de fapte sînt privite întotdeauna ca adevărate năpaste vrednice de milă. Şi totuşi, acest om ciudat se ţinea mereu departe de lume şi nu se arăta decît atunci cînd trebuia să se ducă la vreo lecţie.

La început nu-mi atrăsese atenţia în mod deosebit; mai tîrziu, fără să-mi dau seama de ce, l-am privit însă cu mai multă atenţie; stăruia în el ceva enigmatic; ascundea, desigur, o taină. Dar era cu neputinţă să intri în vorbă cu el. Răspundea, ce-i drept, la orice întrebare, de parcă aceasta i-ar fi fost cea dintîi datorie; dar răspunsurile lui mă stînjeneau oarecum şi-mi era penibil să-mi continui întrebările; de altfel, convorbirile de acest soi aduceau totdeauna pe chipul lui o expresie stranie de suferinţă şi istovire. îmi amintesc că într-o minunată seară de vară am ieşit împreună de la Ivan Ivanîci. îmi trecu deodată prin minte să-l invit la mine să fumăm o ţigară. Mi-ar fi greu să descriu spaima ce i se întipări în clipa aceea pe obraz; se zăpăci de-a binelea, bîigui cîteva cuvinte de neînţeles şi, deodată, după ce îmi aruncă o privire încărcată de mînie, o rupse la fugă în direcţia opusă. Am rămas nespus de mirat. De atunci, de cîte ori mă întîlnea, părea că-l încearcă un fel de teamă. Eu însă nu m-am dat bătut; ceva mă atrăgea la el, aşa că după o lună mă înfiinţai, cu totul pe neaşteptate, acasă la dînsul. Am procedat, fireşte, fără tact şi cam nechibzuit. Locuia la marginea oraşului, în casa unei bătrîne tîrgoveţe, a cărei fiică, bolnavă de tuberculoză, avea un copil din flori, o fetiţă de zece ani, zburdalnică şi drăgălaşă. în clipa cînd am intrat pe uşă, Aleksandr Petrovici tocmai o învăţa să citească. în clipa cînd mă văzu, se tulbură grozav, de parcă l-aş fi prins asupra cine ştie cârei fapte rele. Zăpăcit, se ridică în grabă de pe scaun şi rămase nemişcat, privindu-mă cu ochii holbaţi. în sfîrşit, ne aşezarăm; îmi urmărea bănuitor privirile, ca şi cum se aştepta să surprindă în fiecare dintre ele un anume gînd tainic. Mi-am dat seama numaidecît că era un om bănuitor din fire, de o susceptibilitate bolnăvicioasă, şi că suferea pesemne de mania perse-

cutiei. Mă privea cu duşmănie, de parcă ar fi vrut să-mi spună: „Dar nu mai pleci odată?" încercai să intru în vorbă cu el, povestindu-i despre orăşelul nostru, despre ultimele noutăţi, dar el se eschiva cu încăpăţînare de la orice discuţie, zîmbind cu răutate şi mârginindu-se la răspunsuri monosilabice; constatai cu acest prilej că nu era la curent cu noutăţile îndeobşte cunoscute de toată lumea şi că nu avea nici măcar dorinţa să le afle. i vorbii apoi de ţinutul nostru, de nevoile lui; mă asculta tăcut, uitîndu-se ţintă în ochii mei cu o privire atît de ciudată, încît începu să-mi fie ruşine de toată convorbirea aceasta. Şi totuşi, era cît pe-aci să-l scot din rezerva lui ostilă, oferindu-i teancul de căiţi şi reviste, încă netăiate, pe care le ridicasem chiar atunci de la poştă. Le învălui într-o privire lacomă, dar îşi schimbă pe dată gîndul, refuzînd să le ia, sub cuvînt că n-are vreme să citească. în sfîrşit, hotărîi să pun capăt acestei vizite penibile şi cum mă văzui afară, simţii că mi se ia o piatră de pe inimă. îmi dădeam seama ruşinat că a fost o nesimţire din parte-mi să dau buzna în singurătatea unui om, a cărui unică dorinţă era, poate, aceea de a trăi cît mai departe de lume. Băgasem de seamă că avea prea puţine cărţi; prin urmare, nu era adevărat că citea mult. Şi totuşi, în vreo două rînduri, trecînd cu trăsura foarte tîrziu noaptea prin faţa locuinţei lui, văzusem ferestrele luminate. Ce îl făcea oare să vegheze pînă în zori? Scria, poate? Iar dacă aşa era, ce-ar fi putut să scrie?

împrejurările mă siliră să lipsesc din oraş vreme de aproape trei luni de zile. întorcîndu-mă acasă abia în iarnă, aflai că Aleksandr Petrovici a murit toamna, a murit în singurătate şi că nu voise nici măcar în ceasul din urmă să cheme un doctor. Lumea din oraş îl şi uitase. Odaia în care locuise era goală. Făcui numaidecît cunoştinţă cu gazda lui, cu gîndul să aflu de la ea cum anume îşi petrecuse vremea chiriaşul şi dacă nu cumva scrisese ceva. Pentru douăzeci de copeici, ea îmi aduse un coş plin cu hîrtii rămase de la răposat şi-mi mărturisi că două caiete le rupsese ca să aibă cu ce aprinde focul. Era o femeie posacă, tăcută şi n-am izbutit să aflu mare lucra de la ea. N-a fost în stare să-mi spună nimic deosebit, nimic nou despre chiriaşul ei.

Din răspunsurile pe care mi le-a dat cu multă zgîrcenie, reieşea că acesta nu lucra aproape nimic şi că luni de-a rîndul i se întîmpla să nu-şi arunce ochii pe o carte ori să ia în mînă condeiul; în schimb, se plimba toată noaptea în lung şi în lat prin odaie, frămîntat de gînduri; cîteodată vorbea cu glas tare. O îndrăgise mult pe nepoata ei, Katia, mai ales după ce a aflat cum o cheamă; în ziua de Sfînta Ecaterina se ducea la biserică şi dădea un acatist pentru pomenirea sufletului cuiva. Vizitele îl iritau şi nu primea pe nimeni; din casă nu ieşea decît atunci cînd se ducea să dea lecţii; pînâ şi la gazda lui se uita posomorit şi încruntat, cînd, o dată pe sâptămînă, aceasta venea să-i deretice cît de cît odaia; în cei trei ani cît stătuse cu chirie la ea, nu schimbaseră aproape nici o vorbă. O întrebai pe Katia dacâ-şi amintea de dascălul ei. Mă privi tăcută, îşi ascunse faţa în mîini şi, întorcîndu-se spre perete, izbucni în plîns. Vasâzică, omul acesta ştiuse să se facă iubit cel puţin de un suflet de copil.

Am luat vraful de hîrtii cu mine şi toată ziua aceea o petrecui cercetîndu-le. Trei sferturi din ele erau cu totul lipsite de interes: nişte hîrtii fără însemnătate sau caiete cu exerciţii de caligrafie ale elevilor. Dar la urmă, îmi căzu în mînă un caiet destul de gros cu o bună parte din pagini acoperite cu o scriere măruntă. Cine ştie cînd şi în ce împrejurări a fost aruncat de către autor şi dat uitării. Era o descriere amănunţită, dar foarte incoerentă,

întreruptă pe alocuri, a celor zece ani petrecuţi de Aleksandr Petrovici la ocnă. Uneori povestirea era urmată de fraze confuze, pline de amintiri ciudate, haotice, scrise la repezeală în rînduri neregulate, febrile, ca sub puterea unei cerinţe imperioase.
Recitii de cîteva ori aceste crîmpeie şi rămăsei aproape convins că ele fuseseră scrise într-o clipa de nebunie. în schimb, însemnările ocnaşului - „Scene din Casa morţilor" -

cum le numeşte el însuşi la un moment dat în manuscrisul său, nu mi-au părut cu totul lipsite de interes. O lume cu desâvîrşire nouă, necunoscută pînâ atunci, ciudăţenia anumitor fapte, în sfîrşit, unele note şi reflecţii originale asupra acestei lumi interlope mă făcură să zăbovesc tot mai mult asupra unor pasaje, pentru ca pînă la urmă, aproape captivat, să le parcurg în întregime cu cea mai vie curiozitate. E cu putinţă să mă fi înşelat. Drept probă, aleg pentru început numai două-trei capitole din aceste însemnări şi le supun aprecierii cititorului...

I CASA MORŢILOR

Temniţa noastră se găsea în marginea cetăţii, lîngă valul de centură. Dacă priveai prin crăpăturile gardului împrejmuitor, nădăjduind să răzbeşti cu ochiul în lumea din afară, nu ţi se arătau decît un petic de cer şi o movilă înaltă de pămînt, acoperită cu scaieţi şi buruieni, pe al cărei creştet santinelele se plimbau ziua şi noaptea înainte şi înapoi, în pas măsurat, de-a lungul întăriturii, şi fără să vrei te încerca gîndul amar că vor trece ani după ani şi în scurgerea lor nesfîrşită te vei întoarce mereu la cîte o crăpătură dintre bîmele cu vîrfuri ascuţite şi vei vedea aceeaşi întăritură, aceleaşi santinele şi acelaşi petic de cer - nu cerul de deasupra temniţei, ci cu totul alt cer, liber şi îndepărtat.
închipuiţi-vă o curte mare, lungă de două sute de paşi şi lată de o sută cincizeci, împrejmuită de un gard neregulat, făcut din pari înalţi şi ascuţiţi, înfipţi adînc în pămînt şi prinşi între ei cu un brîu de bîrne - îngrăditura temniţei. într-o parte a acestui gard e fixată o poartă mare, bine prinsă în fiare şi veşnic închisă, pe care o păzesc zi şi noapte santinele şi care nu se deschide decît atunci cînd ocnaşii pornesc la lucru. Dincolo de această poartă e lumină, libertate, acolo trăiesc oameni ca toţi ceilalţi. Dar de aici gîndul îţi evocă o lume minunată, aproape ca dintr-un basm cu zîne. Nu tot astfel se înfăţişa lumea dinăuntru - lumea noastră, cu totul aparte. Ea îşi avea propriile legi, propria îmbrăcăminte, propriile moravuri şi obiceiuri: era o casă în care se tîrau morţi vii; era o viaţă cum nimeni nu şi-o poate închipui, cu oameni altfel decît ceilalţi. Acest colţ de lume aparte am de gînd să-l descriu.
Cînd pătrunzi în curte, dai cu ochii de cîteva clădiri. De-o parte şi de alta se întind două şiruri de barăci de lemn cu un singur cat, făcute din trunchiuri cioplite: sînt cazărmile ocnaşilor. Aici stau închişi deţinuţii, repartizaţi pe categorii, în fundul curţii se mai vede o clădire - bucătăria, împărţită în două încăperi, iar ceva mai departe se află o altă clădire, care adăposteşte sub acelaşi acoperiş magazia, pivniţa, şopronul şi grajdul. La mijloc curtea e goală, alcătuind o platformă netedă, destul de mare. E locul de adunare pentru apel al ocnaşilor aşezaţi pe două rînduri. Apelul se face de trei ori pe zi: dimineaţa, la prînz şi seara, uneori şi peste zi -dacă paznicii intră subit la bănuială, ori, nefiind îndeajuns de pricepuţi să numere repede, li se năzare ceva...
între gard şi rindul de case râmîne un spaţiu liber, unde unii ocnaşi, oameni mai ursuzi şi mai retraşi, obişnuiesc să se plimbe în ceasurile cînd nu se lucrează, rătăcind din loc în loc, feriţi de privirile celorlalţi şi măcinîndu-şi în singurătate amărăciunea gîndurilor. De cîte ori îi întîlneam în aceste plimbări ale lor, îmi plăcea să le observ feţele posomorite, stigmatizate şi încercam să ghicesc gîndurile ce-i frămîntă. Aşa, de pildă, unul îşi făcuse o adevărată îndeletnicire din a număra, în timpul plimbărilor, parii gardului. Erau cu totul vreo mie cinci sute; îi numărase de nu ştiu cîte ori şi-i avea în seamă pe toţi ca într-un inventar. Fiecare par însemna o zi în temniţă; în fiecare zi scădea de la numărătoare cîte un par şi în felul acesta avea socoteala exactă a zilelor de muncă silnică ce-i mai rămîneau de făcut pînă la împlinirea termenului de osîndâ. Se simţea cu adevărat fericit cînd ajungea să scadă ultimul par al unei laturi a hexagonului. Avea de aşteptat încă mulţi ani, dar în temniţă ai timp destul ca să te înveţi cu răbdarea. într-o zi mi-a fost dat să văd cum îşi ia rămas-bun de la fraţii lui de suferinţă un ocnaş care-şi ispăşise pedeapsa şi, în sfîrşit, urma să fie pus în libertate. Fusese osîndit la douăzeci de ani muncă silnică. Unii dintre ocnaşi îşi aminteau câ-l văzuseră pentru prima oară intrînd tînăr şi nepăsător, nemuncit de gîndul crimei ori ăl pedepsei; acum părăsea temniţa un moşneag cu părul alb, cu chipul trist şi întunecat. Făcu în tăcere înconjurul celor şase cazărmi, trecu apoi prin fiecare dintre ele. Intra, se închina în faţa icoanei, apoi făcea o adîncă plecăciune înaintea tovarăşilor săi întru nenorocire, rugîndu-i să nu-l pomenească de rău. îmi amintesc de asemenea că într-o seară fu chemat la poarta de intrare un deţinut care fusese pe vremuri ţăran siberian înstărit. Cu şase luni mai înainte primise vestea că fosta lui nevastă s-a măritat, lucru care-l îndurerase peste măsură. în seara aceea ea venise la temniţă şi-l chemase ca să-i dea ceva de pomană. Au stat de vorbă cîteva minute, au plîns amîndoi şi s-au despărţit ca să nu se măi întîlnească niciodată. I-am văzut faţa cînd se întorcea în cazarmă. într-adevăr, aici era o bună şcoală a răbdării.
O dată cu căderea întunericului, porţile cazărmilor se închideau şi nu se mai putea ieşi decît a doua zi dimineaţa, îmi era totdeauna peste măsură de greu să părăsesc curtea pentru a reintra în cazarmă. închipuiţi-vâ o încăpere lungă, scundă, înăbuşitoare, abia luminată de cîteva luminări de seu, în care plutea un miros greu şi greţos. Nici acum nu sînt în stare să înţeleg cum de-am putut să rezist acolo zece ani şi să supravieţuiesc. Ocupam pe priciul

comun din dormitorul nostru trei scînduri: atît era locul de care mă puteam folosi.
Pe acelaşi prici se înghesuiau treizeci de oameni. Iarna, uşile se închideau foarte devreme; trebuiau să treacă cel puţin patru ore pînă ce lumea se potolea şi toţi adormeau. Pînă atunci însă — zgomot, larmă, hohote de ris, ocări, zornăit de lanţuri, aer greu şi înăbuşitor, îmbîcsit de fum şi exalaţii pestilenţiale, capete rase şi chipuri stigmatizate, veşminte zdrenţuroase - totul hulit şi batjocorit pînă în ultimul grad... Da, bine a zis cine a zis: să nu-i dea Dumnezeu omului cîte poate sâ îndure! - căci omul e o fiinţă care se obişnuieşte cu orice. Asta-i însuşirea lui de căpetenie...
Eram cu toţii în temniţă două sute cincizeci de oameni. Numărul acesta rămînea aproape întotdeauna neschimbat. Unii îşi sfîrşeau pedeapsa şi plecau, alţii mureau; în locul lor veneau noi osîndiţi. Şi ce lume pestriţă! Cred că fiecare gubernie, fiecare ţinut al Rusiei îşi avea aici reprezentantul său. Erau şi reprezentanţi ai altor naţionalităţi, printre care şi cîţiva munteni din Caucaz. Toată omenirea aceasta era categorisită după gravitatea faptei săvîrşite şi, deci, după numărul de ani căpătaţi ca pedeapsă. îmi închipui, de asemenea, că nu era gen de crimă care să nu fi fost prezent aici. Categoria de bază a diversităţii acesteia de întemniţaţi o alcătuiau cei condamnaţi la ocnă şi deportare (la ocnă *tare,* cum ziceau cu multă naivitate deţinuţii), criminalii de drept comun. Erau criminali lipsiţi de absolut toate drepturile civile, izgoniţi pentru totdeauna din societate şi al căror chip însemnat cu fierul avea să rămînă pe veci aşa, ca stigmat al acestei repudieri. Trimişi la muncă silnică pe termene de la opt pînă la doisprezece ani, după ce îşi ispăşeau pedeapsa, erau repartizaţi prin volostiile siberiene ca deportaţi-colonişti. O altă categorie o formau cei din secţia militară, care nu erau condamnaţi şi la degradare civilă, râmînînd în privinţa aceasta în situaţia celor de la unităţile disciplinare ale armatei ruseşti. Erau trimişi aici pe termene scurte; după ispăşirea pedepsei se întorceau ca soldaţi la
batalioanele de grăniceri siberiene de unde veniseră. Mulţi dintre ei erau aduşi curînd înapoi pentru alte infracţiuni mai grave, de data aceasta însă nu pentru un timp scurt, ci pentru cel puţin douăzeci de ani. Categoria aceasta se numea „permanentă". Totuşi, „permanenţii" aveau oarecare drepturi. în sfîrşit, mai era o categorie destul de numeroasă, alcătuită din cei mai primejdioşi infractori, cei mai mulţi proveniţi din rîndurile armatei, şi care se numea „secţia specială". Aici se trimiteau criminali din toate colţurile Rusiei. Erau priviţi pe bună dreptate ca osîndiţi pe viaţă, fiindcă nu li se spunea niciodată durata pedepsei ce aveau de ispăşit. Regulamentul impunea să li se dea de lucru de doua şi chiar de trei ori mai mult decît celorlalţi. Categoria aceasta de criminali era ţinută aici provizoriu, pînă la organizarea în Siberia a unor ocne cu muncă deosebit de grea. „Voi sînteţi pe termen, le ziceau ei celorlalţi deţinuţi, pe cînd pe noi ocna ne mănîncă." Mai tîrziu am auzit spunîndu-se că această secţie a fost desfiinţată. A fost desfiinţat, se pare, şi regulamentul interior civil, păstrîndu-se un regim unic de tratament, acela al unităţilor disciplinare militare. A fost schimbată, fără îndoială, în mod corespunzător şi administraţia. Descriu aici, prin urmare, stările de fapt dinainte vreme, stări de mult dispărute în negura timpurilor...
Da, e mult de atunci; acum îmi pare că totul n-a fost decît un coşmar. Mi-aduc aminte clipa cînd am fost adus în temniţă, într-o seară posomorită de decembrie. Ocnaşii se întorceau de la lucru, pregâtindu-se pentru numărătoare. Un subofiţer mustăcios mi-a deschis în sfîrşit poarta acestei case ciudate, în care aveam sâ mă chinuiesc atîţia ani, să îndur atîtea încercări, pe care nu mi le-aş fi putut imagina cît de cît dacă nu le-aş fi trăit aievea. Aşa, de pildă, mi-aş fi putut oare închipui vreodată chinul groaznic, de neîndurat, de a nu putea rămîne singur măcar o clipă vreme de zece ani? La muncă, dus între paznici; în cazarmă, însoţit de încă două
sute de alţi ocnaşi; niciodată singur, niciodată tu cu tine însuţi! De altfel, nu era lucrul cel mai greu cu care trebuia să mă obişnuiesc!
Se aflau aici ucigaşi ocazionali şi ucigaşi de meserie, tîlhari şi şefi de bande tîlhâreşti, pungaşi de buzunare şi vagabonzi — meşteri în a şterpeli bani sau de-ale mîncării. Mai erau şi unii despre care cu greu ţi-ai fi putut da seama ce căutau printre ceilalţi, cum de nimeriseră într-un asemenea loc. Şi totuşi, fiecare îşi avea povestea lui tulburătoare şi apăsătoare, ca o mahmureală după o beţie grea. Ocnaşii vorbeau foarte puţin de trecutul lor; nu numai că nu le plăcea să şi-l povestească, dar căutau, pare-se, nici să nu se mai gîndească la ce a fost. Am cunoscut printre camarazii mei de lanţuri ucigaşi atît de veseli şi fără grijă, încît ai fi pus rămăşag că niciodată conştiinţa nu le fusese tulburată de vreun gînd de remuşcare. întîlneai însă şi chipuri mohorîte, aproape totdeauna taciturne. în general, se întîmpla rareori ca vreunul sâ-şi povestească viaţa şi nici curiozitatea în privinţa asta nu prea era aici la modă, nu intra, ca să zicem aşa, în „obiceiul locului"; numai cînd şi cînd vedeai pe careva că începe, neavînd ce face, să-şi depene amintirile în faţa unui vecin care îl asculta cu răceală. Nimeni, la drept vorbind, nu putea uimi aici pe nimeni. „Ştim şi noi ceva carte", spuneau ei adesea cu un aer ciudat de superioritate şi mîndrie. Mi-aduc aminte că într-o zi un tîlhar, îmbătîndu-se (deţinuţii găseau posibilitatea uneori să se îmbete şi la ocnă), se apucă să povestească cum omorîse un copil de cinci ani: îl atrăsese mai întîi cu o jucărie, apoi îl dusese într-o şură pustie şi îl înjunghiase acolo. Toată cazarma, care pînă atunci se veselise de glumele lui, zbieră la el într-un glas, şi tîlharul fu nevoit să tacă; şi nu de indignare s-au răstit la el ocnaşii, ci pentru că *nu trebuia* să vorbească *despre asta;* pentru că nu se obişnuia să se vorbească *despre asta.*
Ar fi cazul să amintim că oamenii aceştia aveau într-adevăr o brumă de învăţătură în sensul cel mai concret al cuvîntului. Cel puţin jumătate dintre ei ştiau să scrie şi să citească. în ce alt loc din Rusia, unde poporul rus se adună în mase, s-ar putea desprinde un grup compact de două sute cincizeci de oameni, dintre care jumătate să

fie ştiutori de carte? Aveam să aud mai tîrziu spunîndu-se cu multă convingere, pe baza unor date asemănătoare, că ştiinţa de carte tulbură şi zăpăceşte poporul. E o mare greşeală: învăţătura e cu totul străină de această criză dureroasă, ale cărei pricini trebuie căutate aiurea, deşi e cazul să recunoaştem că ştiinţa de carte dezvoltă în popor o încredere excesivă în puterile lui. Dar lucrul acesta e departe de a constitui o tară.

Secţiile se deosebeau prin îmbrăcăminte: una avea vestonul jumătate cafeniu-închis, jumătate cenuşiu, şi pantalonii cu un crac cafeniu, iar celălalt cenuşiu. într-o zi, pe cînd ne aflam la lucru, o fetiţă care vindea colaci se apropie de puşcăriaşi, mă privi o vreme, apoi începu să rîdă cu hohote: „Vai, ce unt e! exclamă ea. N-a fost destulă stofă cenuşie, şi stofă neagră nici pe-atîta!" Unii aveau haina în întregime din stofă cenuşie şi numai mînecile cafenii. Capetele erau de asemenea rase în diferite chipuri: unii aveau capul ras pe jumătate de-a lungul craniului, de la frunte spre ceafă, alţii de-a latul, de la o ureche la alta.

Se putea observa numaidecît, de la cea dintîi privire mai atentă, ceva comun ce reunea într-o familie ciudată mulţimea aceasta de oameni atît de diferiţi; pînâ şi indivizii cu personalitatea cea mai pregnantă, mai ieşită din comun, care fără voia lor se impuneau celorlalţi, pînă şi aceştia se străduiau să se adapteze spiritului specific întregii ocne. în general, însă, aş putea spune că, în afară de unele rare excepţii de oameni veseli şi nepăsători din fire, care tocmai prin aceasta atrăgeau asuprâ-le dispreţul mulţimii, toţi deţinuţii erau ursuzi, invidioşi, extrem de vanitoşi, lâudăroşi, prezumţioşi, susceptibili şi formalişti din cale-afară. Capacitatea de a nu te mira de nimic era considerată drept cea mai mare virtute. Toţi aveau o fixaţie: îi muncea mereu gîndul cum să se comporte, ce ţinută să adopte faţă de ceilalţi. De multe ori însă atitudinea cea mai arogantă făcea repede loc unei comportări neînchipuit de laşe. Erau, totuşi, printre ei şi cîţiva oameni cu adevărat de caracter, stăpîni pe faptele lor; aceştia se purtau simplu şi modest, fără poză, fără fasoane. Curios însă că, şi printre oamenii aceştia cu o personalitate într-adevăr puternică, unii sufereau de o vanitate excesivă, aproape bolnăvicioasă. în general, vanitatea, mîndria prostească, poza erau aici pe primul plan. Cea mai mare parte a deţinuţilor erau perverşi şi ticăloşi la culme. Intrigile şi bîrfelile se ţineau lanţ: viaţa în dormitoare era un adevărat infern.

Dar nimeni n-ar fi îndrăznit să se ridice împotriva regulamentului interior şi împotriva obiceiurilor înrădăcinate ale temniţei: toată lumea se supunea fără crîcnire. Unele firi neînduplecate se plecau mai anevoie, cu preţul unor grele eforturi, pentru ca în cele din urmă să se frîngă neapărat. Veneau în temniţă şi din aceia care în libertate îşi făcuseră de cap, întrecînd orice măsură, şi care, mînaţi de o pornire nestăpînită, de o adevărată furie, sâvîrşiseră crime, fără sâ-şi dea seama de ce o fac, ca în delir, ca într-un fel de întunecare a minţii, de multe ori dintr-o vanitate dusă dincolo de orice limită. Dar toţi aceştia erau domoliţi pe dată şi în scurt timp puşi la respect, cu toate că unii dintre ei, înainte de a fi ajuns la ocnă, terorizaseră ţinuturi întregi.

Cum se pomeneau între aceste ziduri, osîndiţii nou-veniţi îşi dădeau numaidecît seama că aici nu aveau pe cine uimi, aşa că se domoleau, se resemnau şi, pe nesimţite, se adaptau tonului general al cazărmii. Acest ton general se vădea în afişarea unei demnităţi personale cu totul aparte, care stăpînea pe fiecare deţinut, ca şi cum calitatea de ocnaş, de osîndit i-ar fi conferit fiecăruia un titlu de mare cinste. Nici un semn, oricît de mic, de ruşine ori de căinţă. Se mai putea observa, ce-i drept, şi o împăcare exterioară, o atitudine oficială, ca să zicem aşa, un fel de resemnare filosofică. „De, sîntem nişte oameni pierduţi, ziceau ei, şi dacă n-am ştiut să preţuim libertatea, acum n-aveam încotro: să ne-nşirăm deci spinările pe *uliţa verde*[1], să stăm smirnă la numărătoare." ,N-ai vrut să asculţi de tata şi de mama, acum ascultă de tobă!" „De bine-ţi plesnea burdihanul, acuma dă-i cu ciocanul." Vorbele acestea erau rostite şi repetate deseori în chip de precepte, aşa cum ai rosti nişte zicale şi proverbe obişnuite, dar niciodată în mod serios, ci cu totul desprinse de adînca lor semnificaţie concretă. Nu erau decît vorbe goale, fără nici un ecou lăuntric.

E puţin probabil ca vreunul măcar să se fi recunoscut în sinea lui vinovat de o faptă nelegiuită. Să fi încercat numai cineva din afară sâ-i reproşeze deţinutului nelegiuirile comise, să-l ocărască pentru ele (deşi nu-i stă rusului în fire să-i scoată ochii unui condamnat, amintindu-i de crima lui), că înjurăturile cu care ar fi ripostat acesta n-ar fi contenit multă vreme. Şi ce mai meşteri erau toţi la înjurat! Sudălmile lor erau subtile, artistice, fuseseră ridicate la rang de ştiinţă: după metoda lor savantă, jignitor era nu atît cuvîntul, cît sensul care i se atribuia; accentul umilitor cădea pe tîlcul ascuns al vorbei, pe intenţia în sine, pe ideea cuprinsă în înjurătură, ceea ce vădea un rafinament deosebit şi era mult, mult mai usturător. Certurile lor nesfîrşite contribuiau în şi mai mare măsură la desăvîrşirea acestei ştiinţe. Dat fiind că nu lucrau decît sub ameninţări şi constrîngere, erau cu toţii puturoşi, şi prin urmare, cu timpul, ajungeau nişte detracaţi. Cei ce nu fuseseră încă pervertiţi mai dinainte se perverteau

1 *Zelionaia uliţa* - intervalul dintre cele doua şiruri de soldaţi înarmaţi cu nuiele verzi sau vergi pe care trebuiau să-l străbată ocnaşii condamnaţi la bătaie (n. ed. române).

foarte curînd aici în temniţă. Laolaltă îi adunase numai întîmplarea. Unii faţă de alţii rămîneau cu totul străini. „Trei perechi de încălţări a rupt dracul pînă să ne stringă la un loc!" ziceau ei. Intrigile, bîrfelile, invidia, certurile erau preocuparea lor dintîi în această viaţă de iad. Nici cea mai dezmăţată ţaţă n-ar fi fost în stare să-şi dea într-atîta drumul la gură, cum o făceau unii dintre ucigaşii aceaştia spurcaţi la vorbă. Ţin să precizez, totuşi, că se găseau printre ei şi oameni de caracter, cu o voinţă neînduplecată, obişnuiţi în viaţă să răstoarne munţi şi să poruncească. Fără să-şi dea seama, toţi ceilalţi arătau faţă de ei semne de mare respect; la rîndul lor, aceştia, cu toate că ţineau mult la prestigiul lor, nu căutau să şi-l impună nimănui, nu se amestecau în certuri, aveau o

purtare plină de demnitate; erau oameni cu judecată şi aproape totdeauna supuşi şi ascultători faţă de şefi, nu din spirit de disciplină sau dintr-un imbold de conştiinciozitate faţă de îndatoririle lor, ci printr-un fel de înţelegere tacită cu aceştia, ca o recunoaştere a avantajelor reciproce ce le-ar avea şi unii, şi alţii de pe urma unei asemenea atitudini. De altfel, faţă de ei se proceda totdeauna cu multă prudenţă. îmi aduc aminte că într-o zi unul ditre deţinuţii aceştia, un om hotărît şi neînfricat, cunoscut şefilor prin pornirile lui de fiară, fu osîndit pentru o abatere oarecare la bătaia cu nuiele. Era vară; nu se lucra. Ofiţerul superior, şeful direct al temniţei, venise la corpul de gardă, care se afla lîngă poarta cea mare, ca să asiste personal la aplicarea pedepsei. Acest maior era o piază-rea pentru deţinuţi; băgase atîta frică în ei, încît tremurau înaintea lui. Crud şi aspru pînă la nesimţire, „se dădea la oameni ca o fiară", cum spuneau ei. Se temeau mai cu seamă de privirea lui ascuţită şi pătrunzătoare ca de linx, căreia era cu neputinţă să-i scape ceva. Vedea, ca să zicem aşa, fără să privească. Chiar din clipa cînd păşea în incinta temniţei ştia ce se petrece la celălalt capăt al curţii. Ocnaşi îi ziceau „Ochilă-Scormonilâ". Avea însă un sistem
greşit şi un fel de a se purta ce părea de-a dreptul o nesăbuinţă, căci prin faptele sale de o răutate feroce nu făcea altceva decît să întărite nişte oameni şi aşa îndeajuns de înrăiţi şi gata la orice; şi dacă peste el n-ar fi fost comandantul om de omenie şi cu scaun la cap, care mai domolea din cînd în cînd zelul sălbatic al maiorului, acesta ar fi pricinuit, desigur, mari nenorociri prin administraţia sa nesăbuită. Nu înţeleg cum de a reuşit totuşi să scape teafăr de acolo şi să treacă în retragere sănătos şi nevătămat, după ce, nu-i vorbă, încăpuse mai întîi pe mîinile organelor judiciare.
Cînd se pomeni chemat, deţinutul îngălbeni. Cu alte prilejuri de acest fel, se culca supus şi tăcut la pămînt, îşi primea fără a crîcni pedeapsa, după care se ridica de jos, se scutura ca un cîine tăvălit, îndurînd necazul cu o resemnare demnă de un filosof. De altfel, cu el se proceda, pare-se, întotdeauna cu multă prudenţă. De astă dată însă, nu se ştie de ce, se socotea nevinovat. îngălbeni şi, profitînd de neatenţia escortei, ascunse în mînecă un cuţit de cizmărie englezesc, bine ascuţit. Era cu desăvîrşire interzis ca deţinuţii să aibă la ei cuţite şi orice fel de scule ascuţite. De aceea se făceau pe neaşteptate percheziţii dese, severe şi minuţioase, urmate de pedepse aspre în caz de abateri; întrucît e însă foarte greu să găseşti la hoţ un lucru pe care el a hotărît să-l dosească cu tot dinadinsul, iar pe de altă parte cuţitele şi sculele fiind absolut indispensabile deţinuţilor, ele nu dispăreau niciodată din temniţă; dacă erau, totuşi, găsite şi confiscate cu ocazia percheziţiilor, ocnaşii îşi procurau imediat altele în loc. Toţi deţinuţii se repeziră la gard şi, cu inima strînsă, priveau prin crăpăturile dintre bîrne. Ştiau că de astă dată Petrov nu se va lăsa bătut, ceea ce însemna sfîrşitul maiorului. Dar întîmplarea a vrut ca în clipa hotărîtoare maiorul să se urce în trăsură şi să plece, încredinţînd comanda execuţiei unui alt ofiţer. „Dumnezeu l-a avut în pază!" aveau să spună mai tîrziu ocnaşii. în ce-l
priveşte pe Petrov, îşi îndură pedeapsa cu calmu-i obişnuit: cum plecase maiorul, mînia i se stinsese. Pînă la un anumit punct, deţinutul e supus şi ascultător, dar resemnarea lui are margini, peste care nu e bine să se treacă. Şi fiindcă veni vorba: nimic nu e mai ciudat ca vîrtejul acestor izbucniri de furie şi nesupunere. Adeseori, un om rabdă în tăcere ani de-a rîndul, îndură resemnat cele mai crunte pedepse, dar deodată îl vezi răbufnind dintr-o nimica toată, pentru te miri ce fleac, încît rămîi uluit şi te întrebi de mai e în toate minţile; căci ceea ce face el atunci pare de-a dreptul o nebunie.
Am spus mai înainte că timp de mai mulţi ani n-am observat la oamenii aceştia nici cel mai mic semn de căinţă, nici cea mai mică frămîntare sau părere de rău pentru crima săvîrşită şi că cea mai mare parte dintre ocnaşi se credeau în sinea lor cu totul îndreptăţiţi să o fi făptuit. E o realitate. Fireşte, mîndria prostească, pildele rele, lăudăroşenia şi o falsă ruşine erau atîtea cauze care contribuiau la acest lucru. Pe de altă parte, cine s-ar încumeta să afirme cu cugetul curat că a pătruns adîncurile acestor inimi pornite spre rău şi că a reuşit să descopere ce zace în ele ferit de toată lumea? Pare cu neputinţă ca în decursul atîtor ani să nu mi se fi oferit un prilej oarecare de a surprinde măcar un singur semn de frămîntare, de regret sau de suferinţă morală. Şi totuşi, aşa este: n-am văzut nimic asemănător, dar absolut nimic. Da, e foarte greu, pare-se, să înţelegi o faptă criminală, judecînd-o numai din anumite puncte de vedere, pe baza unei concepţii prestabilite, căci filosofia unei asemenea fapte e cu mult mai dificilă decît s-ar crede. E limpede însă că nici temniţele, nici ocnele, nici sistemul muncii silnice nu-l corijează pe criminal; aceste pedepse nu pot decît să-l facă să sufere, ferind societatea de relele pe care le-ar mai putea încă săvîrşi. Temniţa şi munca silnică cea mai grea nu fac decît să dezvolte în sufletele acestor oameni o ură profundă, setea de bucurii oprite şi o groaznică nepăsare faţă de tot ce se petrece în jurul lor. Pe de altă parte, sînt convins că şi faimosul sistem celular nu atinge decît un
scop aparent şi iluzoriu. El stoarce din criminal toată puterea şi energia, îi zdruncină şi-i vlăguieşte sufletul, sădind în el spaima, pentru ca apoi să înfăţişeze societăţii o mumie morală, un semidement în chip de model de îndreptare şi căinţă. Ucigaşul răsculat împotriva societăţii o urăşte, desigur; el se crede în dreptul lui s-o facă şi să considere societatea singura vinovată. Pe de altă parte, prin pedeapsa îndurată, el se consideră despovărat, curăţat de păcat, ca să zicem aşa, cu datoria plătită faţă de societate. Dar lucrurile ar mai putea fi privite şi din alte puncte de vedere, care să ducă aproape la o totală absolvire a criminalului de orice vină. Şi totuşi, există infracţiuni care, indiferent de aceste puncte de vedere atît de deosebite, lucru care nu va putea fi contestat de nimeni, oricînd şi oriunde, rămin sub orice legislaţie tot nelegiuiri şi vor fi privite ca atare cît timp omul va fi încă om. Numai în temniţă mi-a fost dat să aud povestindu-se cu un nestăpînit hohot de rîs copilăresc faptele cele

mai groaznice şi cele mai monstruoase, crimele cele mai înfiorătoare. N-am să-l uit niciodată pe un paricid, fost nobil şi slujbaş. Pentru tatăl lui sexagenar fusese o adevărată nenorocire: un fiu risipitor, în adevăratul înţeles al cuvîntului. Dusese o viaţă destrăbălată, se înglodase în datorii. Bătrînul încercase să-l cuminţească, să-l ferească din calea pierzaniei. El însă, ştiind că tatăl său are casă şi o moşioară şi socotind că are şi bani ascunşi, şi-a ucis părintele, ca să intre mai repede în stăpînirea drepturilor de moştenire. Crima a fost descoperită abia peste o lună. în acest timp, ucigaşul, care avusese de altfel grijă să anunţe poliţia că tatăl său a dispărut, îşi petrecea vremea într-o neîntreruptă beţie şi desfrînare. La urmă, pe cînd el lipsea de acasă, poliţia a găsit cadavrul bătrînului în şanţul de scurgere acoperit cu scînduri, care străbătea curtea. Era îmbrăcat, iar capul cărunt, retezat, fusese pus alături de trup, pe o pernă. Nici pînă în ultimul moment ucigaşul nu mărturisi nimic în faţa judecăţii. Condamnat la douăzeci de ani muncă silnică, cu pierderea gradelor civile şi a titlului nobiliar, fu trimis la ocnă în Siberia. Tot timpul cît am stat aici în aceeaşi
cazarmă nu l-am văzut decît vesel şi bine dispus. Era omul cel mai zăpăcit, mai uşuratic şi mai nechibzuit din cîţi am întîlnit în viaţa mea, cu toate că nu era deloc prost. N-am observat la el niciodată cine ştie ce semne de cruzime bestială. Ceilalţi ocnaşi îl dispreţuiau, nu pentru fapta pe care o sâvîrşise şi de care nu se vorbea niciodată, ci fiindcă era un zăpăcit şi nu ştia cum sâ se poarte.

Paricidul acesta nu se sfia sâ pomenească uneori de tatăl lui. într-o zi, lâudîndu-se cu constituţia sa robustă, îmi povesti că e ceva ereditar şi că tot neamul lui se bucura de o sănătate excelentă şi adăugă: „Uite, *tatăl meu,* de pildă, pînă în clipa morţii n-a fost niciodată bolnav". O nesimţire atît de sălbatică mi se părea cu neputinţă de conceput. E ceva cu totul anormal, vreo deficienţă constituţională, o monstruozitate fizică şi morală necunoscută încă de ştiinţă şi nu pur şi simplu o crimă în accepţiunea obişnuită a cuvîntu-lui. Ideea unei asemenea crime mi se părea atît de absurdă, încît nu-mi venea sâ cred în posibilitatea, în realitatea ei. Şi totuşi, oamenii din oraşul lui, care cunoşteau bine cazul, mi-au povestit amănunţit cum s-au petrecut lucrurile.

Faptele erau atît de grăitoare, încît nu încăpea vreo îndoială asupra veracităţii nelegiuirii...

Deţinuţii l-au auzit o dată ţipînd în somn: „Ţine-l! Ţine-l! Taie-i capul! Capul! Capul!"

Aproape toţi deţinuţii vorbeau în somn, aiurind şi spunînd cuvinte cu glas tare. înjurături, vorbe de ocară, expresii hoţeşti, cuţite, topoare alcătuiau vocabularul pe care-l foloseau cel mai des în visele lor tulburi. „Sîntem stîlciţi în bătaie, spuneau ei; ne sînt vătămate măruntaiele, de-aia zbierăm în somn."

Munca de osîndă, cazonă, silnică, nu era o îndeletnicire, ci o obligaţie grea; condamnaţii îşi îndeplineau corvoada rînduită lucrînd în sila numărul de ceasuri impus de regulament, apoi se întorceau în temniţă. Deţinuţii urau munca aceasta. Dacă n-ar fi avut şi o îndeletnicire proprie, căreia să i se dedice cu toată rîvna, punîndu-şi la contribuţie priceperea şi iscusinţa, omul n-ar fi fost în stare să suporte
anii grei de temniţă. Altminteri, cum ar fi putut toţi oamenii aceştia înzestraţi din fire cu o bogată experienţă de viaţă în lumea largă şi cu o nemărginită sete de a trăi, smulşi cu forţa din sînul societăţii, din mediul lor obişnuit, şi îngrămădiţi la un loc, ca o turmă, cum ar fi putut ei să-şi înjghebe aici o existenţă cît de cît omenească?

O viaţă de trîndăvie ar fi dezvoltat într-înşii porniri şi apucături criminale de care habar n-ar fi avut înainte. Omul nu poate trăi fără muncă şi fără un rost al lui, legitim şi firesc: se degradează şi devine fiară. De aceea, fiecare ocnaş, dintr-o pornire firească de a-şi satisface o cerinţă vitală şi din instinct de autoconservare, avea acolo un meşteşug, o îndeletnicire oarecare. Vara, să zicem, cît e ziua de lungă, era ocupat la muncă silnică, iar nopţile erau atît de scurte, încît de-abia apuca să doarmă. în schimb, iarna, de cum începea să se însereze, deţinutul, conform regulamentului, trebuia să fie închis în cazarmă. Ce să facă omul în serile lungi, încărcate de monotonie şi plictiseală? Şi atunci, aproape toate cazărmile, călcînd opreliştea, se transformau într-un uriaş atelier. De fapt, munca, îndeletnicirea ca atare, nu era interzisă; dar deţinuţilor nu li se permitea să aibă asupra lor nici un fel de scule, fără de care orice îndeletnicire devenea cu neputinţă. Se lucra pe ascuns şi administraţia închidea, pare-se, ochii. Mulţi dintre deţinuţi intrau în temniţă fără să ştie ce să facă anume cu cele zece degete; învăţau însă cu vremea un meşteşug oarecare de la camarazii lor şi, o dată liberaţi, deveneau meşteşugari foarte buni. Erau cizmari, pantofari, croitori, tîmplari, lăcătuşi şi aurari. Evreul Isai Bumstein era giuvaergiu, dar se mai îndeletnicea şi cu cămătăria. Toată lumea lucra şi cîştiga ceva parale. Comenzile veneau din oraş. Banul e aici un fel de întrupare sunătoare a libertăţii şi are valoare înzecită pentru un om cu totul lipsit de libertate. Cei cîţiva gologani pe care îi simte zăngânindu-i în buzunar îi mai alină cumva nenorocirea în care se află, chiar şi atunci cînd nu-i poate cheltui efectiv. Poţi însă oricînd şi oriunde să-ţi risipeşti banul, cu atît mai mult cu cît fructul oprit e îndoit de atrăgător. Şi-apoi, rachiul
nu lipsea nici din temniţă. Fumatul era de asemenea interzis categoric, dar toată lumea fuma. Banii şi tutunul îi fereau pe ocnaşi de scorbut şi de alte boli, după cum munca îi ferea de degradarea totală şi de nelegiuiri: fără muncă s-ar fi devorat unii pe alţii, ca nişte păianjeni închişi într-un borcan. Şi cu toate astea, atît lucrul în cazarmă, cît şi deţinerea de bani se urmăreau şi se pedepseau. De multe ori, noaptea, cînd nu te aşteptai, se făceau controale severe, confiscîndu-se tot ce nu era îngăduit de lege. Oricît de ingenios erau ascunşi banii, se întîmpla adesea să fie descoperiţi. Era una dintre cauzele pentru care ocnaşii nu căutau să-i păstreze, dîndu-i cu uşurinţă pe băutură, ceea ce explica şi stăruinţa cu care se introducea rachiul în temniţă. Pe lîngă faptul că li se confisca tot avutul, cei prinşi cu abateri la percheziţii mai erau supuşi şi la o cruntă bătaie cu nuiele.

Dar imediat după control, ocnaşii făceau rost de alte scule şi lucrurile reintrau pe făgaşul lor obişnuit. Pe de o

parte, administraţia ştia de toate acestea, pe de altă parte deţinuţii suportau pedepsele fără să crîcnească, deşi starea aceasta de lucruri semăna mult cu viaţa unor oameni stabiliţi pe Vezuviu.
Cine nu ştia nici o meserie se îndeletnicea cu altceva. Genurile de ocupaţii şi de afaceri erau destul de variate şi originale. Unii îşi omorau timpul făcînd pe precupeţii: cumpărau şi vindeau nişte lucruri pe care nimeni din lumea de afară nu s-ar fi gîndit vreodată să le considere drept obiecte, necum să le cumpere ori să le vîndâ. Dar ocna era săracă şi de aceea foarte practică şi inventivă în afaceri. Cea mai neînsemnată cîrpă îşi avea preţul ei şi putea sluji la ceva. Tot din pricina sărăciei, şi banul avea la ocnă cu totul altă valoare decît pentru lumea de afară. O muncă grea şi istovitoare, care cerea adesea multă iscusinţă, se plătea doar cu cîteva copeici. Unii practicau cu destul succes cămătăria. Deţinutul risipitor ori ruinat îşi ducea la cămătar puţinele lucruri mai de preţ ce le avea şi căpăta pe ele cîţiva bănuţi de aramă cu o dobîndă exagerată. Dacă nti le scotea în ziua hotârîtă, cămătarul vindea pe loc şi fără nici o milă obiectul
/iMTNTiKi L>HN V~^J" mvivjii.v» ___^*_
manetat; cămătăria era o afacere atît de rentabilă, încît se dădeau împrumuturi şi pe efectele statului: pe rufărie, pe "ncălţăminte şi pe alte lucruri de care un deţinut are nevoie în orice moment. Dar cu aceste amaneturi se putea întîmpla ca afacerea să ia şi o altă întorsătură, surprinzătoare, dâr nu şi imprevizibilă: după ce primea banii, proprietarul lucrurilor amanetate se ducea fără multă vorbă să-l caute pe cel mai apropiat şef, subofiţerul care avea în răspundere supravegherea permanentă a temniţei, şi îl denunţa pe cămătar că a luat amanet efecte cazone; lucrurile erau imediat luate şi restituite denunţătorului, fără a se mai raporta cazul şi administraţiei superioare. Curios e însă că niciodată în asemenea cazuri nu se isca între cei doi vreo ceartă; cămătarul restituia, tăcut şi cu faţa posomorită, lucrurile cerute, de parcă s-ar fi aşteptat să se întîmple întocmai aşa. Poate că în sinea lui recunoştea că în locul celuilalt ar fi procedat la fel. Şi dacă se pornea uneori pe înjurături, n-o făcea cu vrăjmăşie şi ură, ci mai mult pentru ca întîmplarea să nu pară cu totul lipsită de însemnătate, de parcă aşa ar fi cerut-o momentul şi situaţia.
în general, se fura aici ca în codru; furau unul de la altul. Aproape fiecare deţinut avea dreptul să aibă lădiţa lui, închisă cu lacăt, în care îşi păstra efectele primite de la stat; dar încuietorile nu prea erau aici de mare folos. Oricine îşi poate închipui, cred, ce hoţi îndemînatici se aflau printre noi. Mie, un deţinut care îmi era foarte devotat (o spun fără nici o exagerare) mi-a furat Biblia, singura carte îngăduită în temniţă; în aceeaşi zi, mi-a mărturisit totul, şi nu pentru că ar fi avut remuşcări, ci fiindcă i se făcuse milă văzîndu-mă că o tot caut în zadar. Erau printre deţinuţi şi unii aşa-zişi „cîrciu-mari", care vindeau rachiu şi se îmbogăţeau curînd de pe urma acestei îndeletniciri. Voi avea prilejul să vorbesc mai departe amănunţit despre aceasta, fiindcă era o îndeletnicire care se făcea în condiţii cu adevărat foarte ciudate. Mulţi dintre deţinuţi fuseseră aduşi aici pentru contrabandă, de aceea nu-i deloc de mirare că în ciuda controlului sever şi a supravegherii stricte a celor care intrau şi ieşeau pe poarta
temniţei, unii reuşeau totuşi să introducă pe ascuns şi băutură. Şi fiindcă veni vorba: contrabanda e şi ea o' infracţiune cu aspecte foarte curioase. Cine şi-ar putea închipui, de pildă, că uneori banul prezintă pentru contra-bandist o importanţă secundară? Şi cu toate astea, aşa e. Contrabandistul lucrează din pasiune, din vocaţie. în felul lui e un artist. El riscă totul, se expune la cele mai grave primejdii, îşi pune la contribuţie toată şiretenia de care e capabil, acţionează rapid şi inventiv, reuşind să se descurce în cele mai dificile situaţii, ba de multe ori ingeniozitatea lui poartă pecetea unei adevărate inspiraţii. E o patimă tot atît de puternică precum aceea a cărţilor de joc. Am întîlnit la ocnă un deţinut cu o statură de uriaş, dar care era atît de blînd, atît de liniştit şi de supus, încît, cunoscîndu-l, oricine s-ar fi întrebat cum de a ajuns la ocnă. Avea o fire atît de blajină şi de prietenoasă, încît în tot timpul cît a stat în temniţă nu s-a certat cu nimeni. De fel din regiunea de graniţă a Rusiei apusene, fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabandă şi, bineînţeles, nu putuse rezista ispitei de a aduce rachiu în temniţă. De cîte ori n-a fost pedepsit pentru asta şi numai el ştia ce frică-i era de bătaie! De altfel, transportul propriu-zis, cu care se îndeletnicea el, nu-i aducea cine ştie ce folos; de îmbogăţit se îmbogăţea patronul-cîrciumar, pe cînd el, bietul caraghios, făcea artă pentru artă. De cîte ori era pedepsit, plîngea ca o muiere şi se jura pe toţi sfinţii că nu va mai face contrabandă. îşi ţinea un timp jurămîntul, înfrîngîndu-şi pasiunea cu stăruinţă, uneori rezista chiar şi o lună întreagă, dar în cele din urmă nu mai putea şi o lua de la capăt... uite aşa, datorită acestor contrabandişti pasionaţi, rachiul n lipsea niciodată din temniţă.
Şi în sfîrşit, un alt mijloc de pricopseală care, fără sâ-ij îmbogăţească pe deţinuţi, le aducea totuşi foloase constante şi! totdeauna binevenite era pomana. Clasele de sus ale societăţii noastre nici nu bănuiesc grija de care se bucură aceşti; „năpăstuiţi" din partea negustorilor, a tîrgoveţilor şi a norodu lui nostru în general. Pomana venea aproape necurmat şi d obicei ocnaşii erau miluiţi cu pîine, chifle, colaci şi cîteodat;

mult mai rar, fireşte, cu bani. Fără aceste pomeni, viaţa osîndiţilor şi mai ales a celor din prevenţie, care au un regim de hrană mult mai aspru, ar fi fost de neîndurat. Pomana se împărţea cu multă evlavie, egal, între toţi deţinuţii. Dacă n-ajungeau pentru toţi, colacii se tăiau în două, de multe ori chiar în şase bucăţi şi fiecare ocnaş îşi primea partea lui. îmi amintesc de cea dintîi pomană - un bănuţ pe care l-am primit şi eu.
Aceasta s-a întîmplat la puţină vreme după venirea mea. într-o zi, mă întorceam de la munca de dimineaţă,

singur, urmat de un paznic; pe drum îmi ieşiră în cale o femeie cu fiica ei, o fetiţă de zece ani, drăguţă ca un îngeraş. Le mai văzusem o dată. Femeia era văduva unui soldat care, tînăr încă, fusese trimis în judecată şi, îmbolnăvindu-se, a murit în spital, pe cînd mă aflam şi eu acolo internat în pavilionul deţinuţilor. Plîngeau amarnic cînd au venit amîndouă sâ-l vadă pentru cea din urmă oară. Cînd mă zări acum, fetiţa roşi şi îi şopti cîteva cuvinte mamei sale, care se opri, scotoci într-o legăturică şi, scoţînd un ban de un sfert de copeică, îl dădu fiicei. Fetiţa mă ajunse din urmă în fuga mare şi, ieşindu-mi în faţă, strigă: „Ţine, sărmane «năpăstuit», ia copeicuţa asta în numele lui Hristos". Am luat bănuţul pe care ea mi l-a vîrît în mînă şi fetiţa s-a întors fericită lîngă maicâ-sa. Am păstrat pe urmă multă vreme copeicuţa aceea.

II

PRIMELE IMPRESII

Prima lună şi, în general, perioada de început a vieţii mele de ocnaş mi-au rămas şi acum încă vii în amintire. Anii următori ai osîndei mi se înfăţişează în contururi mult mai Şterse. Un şir întreg de ani s-a destrămat în negura vremii, contopindu-se într-o singură impresie apăsătoare: de chin, de monotonie exasperantă, de asfixiere lentă.

Dar tot ce am văzut şi am simţit în primele mele zile de temniţâ pare că s-a petrecut ieri. Şi e firesc să fie aşa.

îmi aduc foarte bine aminte că, de la cel dintîi pas făcu în această viaţă nouă, m-a surprins mai cu seamă faptul c parcă nici n-aş fi găsit aici ceva deosebit de surprinzător, extraordinar, sau, mai bine zis, neaşteptat. Toate acestea parcă le mai văzusem şi înainte în închipuire, cînd încercam în drum spre Siberia să întrezăresc viaţa ce-mi fusese hărăzită de aici încolo. Curînd însă, un noian de fapte dintre cele mai monstruoase şi de lucruri ciudate şi surprinzătoare mă întîmpinară la tot pasul. Şi abia mai tîrziu, după ce am mai stat multă vreme în temniţă, mi-a fost dat să înţeleg tot ineditul, tot ce avea să fie neaşteptat într-o asemenea existenţă, şi într-adevăr am avut de ce mă minuna iar şi iar. De altfel, acest sentiment de uimire l-am mai încercat de nenumărate ori în decursul întemniţării mele fără sfîrşit; căci, mărturisesc, nu m-am putut împacă niciodată, şi nici nu m-am putut obişnui cu acest fel de viaţă.

Primul contact cu ocna îmi trezi o scîrbă de neînvins şi totuşi, ciudat lucru, viaţa de aici mi se păru mult mai uşoară decît mi-o închipuisem pe drum.

Deţinuţii, deşi cu lanţuri la picioare, umblau liberi prin temniţă, înjurau, cîntau, lucrau pentru ei, fumau pipe, ba unii (puţini, de altfel) îşi îngăduiau să şi bea rachiu, iar alţii să stea noaptea la joc de cărţi.

Munca nu mi se părea peste măsură de grea, cum îmi închipuiam că trebuie să fie *munca la ocnă,* şi de abia mult mai tîrziu mi-am dat seama că e *muncă de ocnă* nu atît din cauză că e grea şi fără sfîrşit, ci mai ales pentru că e o muncă *forţată,* obligatorie, silnică. Ţăranul liber munceşte, fără îndoială, măi mult decît ocnaşul, munceşte uneori şi noaptea, mai cu seamă în timpul verii; dar trudeşte spre folosul propriu, truda lui îşi are un ţel raţional, astfel că îndură totul mai uşor decît osînditul care îndeplineşte o muncă anevoioasă, silită, de pe urma căreia nu se alege cu nimic. într-o zi mi-a trecut prin minte că dacă s-ar urmări strivirea completă a personalităţii omului, distrugerea lui totală, pedepsirea lui cu pedeapsa cea mai cumplită, de care pînă şi ucigaşul cel mai

- verşunat să se cutremure, îngrozindu-se numai la gîndul că nutea să se abată asupra lui, ar fi de ajuns ca acesta să fie la o muncă cu desăvîrşire inutilă şi absurdă. Munca Inică în forma ei actuală, chiar dacă e neinteresantâ şi lictisitoare pentru ocnaş, totuşi, ca atare, această muncă îşi are raţiunea ei: el face cărămizi, sapă pămîntul, tencuieşte, zideşte - toate astea au un sens oarecare, au un rost. De multe ori deţinutul se simte atras de ceea ce face, vrea să lucreze cu mai multă îndemînare, mai cu spor, cît mai bine. Dar dacă-l sileşti, de pildă, să verse apa dintr-un hîrdâu în altul şi viceversa, să piseze nisip ori să care pămînt dintr-un loc într-altul şi înapoi — şi aşa la nesfîrşit - sînt sigur că după cîteva zile el îşi va face seama de disperare ori va sâvîrşi o mie de alte crime, preferind să moară, decît să o ducă aşa mai departe; astfel va scăpa de umilinţă, ruşine şi chin. Bineînţeles, o asemenea pedeapsă ar avea mai degrabă un caracter de tortură, de răzbunare şi ar fi cu totul lipsită de sens, deoarece nu şi-ar atinge ţelul, fiind străină de menirea ei. întrucît însă o doză de supliciu, de stupiditate, de umilinţă şi ruşine există negreşit în orice muncă forţată, munca silnică de ocnă apare şi ea incomparabil mai chinuitoare decît orice muncă liberă, tocmai prin aceea că e impusă.

Fusesem adus în temniţă în timpul iernii, în decembrie, şi nu aveam încă idee de muncile de vară, care, după cum m-am convins pe urmă, erau cu mult mai grele decît cele de iarnă. Iarna, în fortăreaţa noastră nu prea se efectuau lucrări importante. Deţinuţii roboteau prin diferite locuri: unii desfăceau nişte şlepuri vechi pe malul Irtîşului, alţii îşi căutau de lucru prin ateliere, curăţau zăpada îngrămădită de viscol în jurul edificiilor publice, ardeau şi măcinau alabastru etc, etc. Cum ziua era foarte scurtă, lucrai se termina devreme şi toată lumea se întorcea în temniţă, unde nu mai era nimic de făcut, fiecare lucrînd pentru sine. Dar numai o treime dintre ocnaşi aveau vreo îndeletnicire; ceilalţi leneveau, umblau fără nici un ţel prin cazărmi, înjurau, se bîrfeau, băgau intrigi, se îmbătau dacă aveau ceva parale sau

se aşezau la joc şi pierdeau pînă şi ultima cămaşă, şi to astea le făceau din plictiseală şi trîndăvie, din lipsă d ocupaţie. Am înţeles mai tîrziu că viaţa de temniţă, pe lîng chinul privaţiunii de libertate, al muncii silnice etc, m

ascunde şi o altă suferinţă, care e poate mult mai chinuitoar şi mai insuportabilă decît toate celelalte. Şi anume: *convieţuirea silita.* Convieţuire silită întîlneşti, desigur, şi în alte locuri, dar nicăieri nu-i atît de groaznică ca într-o temniţă, căci nu oricine este dispus să se resemneze la un trai' comun cu indivizii care populează de obicei închisorile; sînt pe deplin încredinţat câ orice întemniţat, poate chiar fără saşi dea seama, a simţit acest chin.
Nici hrana ocnaşilor nu mi s-a părut neîndestulătoare. Deţinuţii mă asigurau că în batalioanele disciplinare din Rusia europeană mîncarea nu-i nici pe departe atît de bună ca aici. Nu mă încumet să judec,- fiindcă n-am trecut prin ele. De altfel, mulţi dintre noi aveam posibilitatea să ne procurăm hrană pe cont propriu. Carnea de vacă nu costa mai mult de două copeici livra, vara trei copeici. Dar numai cei care aveau bani în permanenţă îşi îngăduiau să mânînce pe cont propriu; cea mai mare parte dintre ocnaşi se mulţumeau cu hrana de la cazan. De fapt, laudele lor se refereau mai mult la pîine şi erau mulţumiţi mai ales de faptul că pîinea se elibera într-o cantitate globală pe întreaga cazarmă şi nu la cîntar, pe cap de om, în raţii individuale. Un asemenea sistem i-ar fi îngrozit, fiindcă cel puţin o treime dintre oameni ar fi rămas flămînzi; dar aşa era destulă pentru toată lumea. Pîinea noastră într-adevăr era foarte gustoasă, lucru care se ştia chiar şi în oraş: asta din pricină că temniţa avea cuptoare foarte bune. Cît despre ciorba de varză acră, fiartă într-un cazan imens şi dreasă cu puţină hrişcă, n-avea nici un gust, mai ales în zilele de lucru, cînd era tare subţire, aproape apă chioară. M-a îngrozit mai cu seamă numărul impresionant de gîndaci care pluteau în ea. Ocnaşii, însă, nu se prea sinchiseau de acest adaos.

primele trei zile nu m-am dus la lucru; aşa se proceda cu ti nou-sosiţii; erau lăsaţi să se odihnească după oboseala Hrumului. Totuşi, chiar a doua zi a trebuit să ies din temniţă a să mi se schimbe cătuşele. Cătuşele în care fusesem adus nu erau reglementare; făcute din inele, scoteau un clinchet uşor şi deţinuţii le ziceau „zurgălăi"; se purtau pe din afară, peste pantaloni. Cătuşele reglementare ale temniţei, adaptate pentru muncă, nu erau făcute din inele, ci din vergele de grosimea degetului, unite între ele prin trei inele şi se purtau sub pantaloni. Inelul mijlociu era prins cu o curea de brîul încins peste cămaşă.
Ţin minte cea dintîi dimineaţă pe care am petrecut-o în temniţă. Bătăi dese de tobă la corpul de gardă, situat lîngă poarta de intrare, vestiră deşteptarea, iar după vreo zece minute subofiţerul de serviciu făcu ocolul curţii, descuind uşile cazărmilor. Deţinuţii începură să se trezească. La lumina slabă a unei luminări de seu, se ridicau tremurînd de frig de pe paturile lor de scînduri. Cei mai mulţi erau tăcuţi şi morocănoşi; căscau şi se întindeau, încreţindu-şi frunţile însemnate cu fierul. Unii se închinau, alţii schimbau primele cuvinte de harţă. Duhoarea era înăbuşitoare. Aerul curat şi rece de afară năvăli înăuntru, îndată ce se deschise uşa, ros-togolindu-se în valuri aburinde prin cazarmă. Deţinuţii se îngrămădeau în jurul căldărilor pline, unii după alţii, luau apă în gură şi se spălau pe faţă şi pe mîini. Apa era adusă de cu seara de îngrijitor, pe care deţinuţii îl alegeau dintre ei şi care făcea curăţenia în dormitor, pentru asta fiind scutit de muncă. Datoria lui era să măture, să spele priciurile şi duşumelele, să scoată hîrdăul de peste noapte şi să aducă în cele două căldări apă de spălat, pentru dimineaţă şi de băut pentru restul zilei. Pentru cana de apă, una singură în toată cazarma, fireşte, se iscă imediat ceartă.
- Un' te bagi, frunte crestată? se răsti un deţinut ursuz la înfăţişare, înalt, smolit şi deşirat, cu nişte gurguie ciudate pe teasta-i rasă, îmbrîncindu-l pe un alt ocnaş, scund şi îndesat, cu chipul vesel şi roşcovan. Ai răbdare!

în jurul meselor şi prin colţuri se îngrămădiseră ocnaşii] gata echipaţi de lucru. Unii dintre ei aveau în faţă cîte o cana[1] cu cvas în care înmuiau bucăţi de pîine şi le înfulecau cu' poftă. Era o larmă de nesuportat. Numai cîţiva şedeau de' vorbă cuminte şi liniştit, retraşi pe la colţuri în grupuri mici.
- Bună dimineaţa şi poftă bună, moş Antonîci! zise un tînăr deţinut, aşezîndu-se alături de un ocnaş bătrîn, încruntat
şi ştirb.
- Să zicem că-i bună, dacă nu-ţi arde cumva de glumă, mormăi celălalt, fără să-şi ridice privirea, morfolind îmbucătura de pîine între gingiile văduvite de dinţi.
- Şi eu care credeam că ai murit, Atonîci, zău...
- Aştept să mori tu mai întîi; după aia, oi vedea eu ce am
de făcut...
Mă aşezai lîngă ei. în dreapta mea, doi ocnaşi discutau gravi şi cu gesturi măsurate, străduindu-se vizibil sâ-şi păstreze toată prestanţa unul în faţa celuilalt.
- Pe mine n-are cum să mă fure, nu s-a născut încă omul, zise unul; mai curînd de mine însumi m-aş teme ca nu cumva să mă împingă păcatul să pun mîna pe ceva.
- Nici eu nu mă las cu una cu două: îl pocnesc o dată[1]
drept la mir.
- Ce să-l mai pocneşti! E tot un ocnaş oropsit ca şi noi, se ştie. Ăsta însă te fraiereşte ca popa, şi nici bogdaproste nu-ţi spune... M-a costat o groază de parale. într-o zi, o văz că vine să mă caute. Ce te faci acum cu ea? Mă rugai de Fedea-călăul, avea pe atunci o căsuţă la marginea oraşului, o cumpărase de la Solomonka-parşivul, ovreiul ăla care pe urmă s-a spînzu-
rat...

- îl ştiu eu. L-am avut aici crîşmar, acum trei ani, îl porecliseră Grişka-crîşmâ întunecoasă. Ştiu...
- Uite că nu ştii; Crîşmă întunecoasă e altul.
- Nu mai spune! Multe mai ştii tu! Dacă-i pe-aşa, ţi-aduc la martori cîţi vrei.
- Tu să-mi aduci, mă? Păi, de unde-mi pici? Ştii tu cine
sînt eu, mă?!

- Te ştiu cine-mi eşti, d-aia te-am şi mardit de atîtea ori i zău aşa, fără să mă laud vreodată.
_ Tu m-ai bătut pe mine? Ehei, nene, încă nu s-a născut ui care să fi pus mîna pe mine, iar ăl de-a încercat-o zace cuminţel în mormînt. _ Ciumă neagră ce eşti! _ Lovi-te-ar buba neagră!
- Crăpa-ţi-ar ţeasta sabia turcească!... Şi cearta se porni.
- Gata, v-aţi şi luat, mintoşilor! în lumea largă n-aţi ştiut sâ vă faceţi un rost; aţi dat aici de jimblă pe daiboj şi vă vine a zburda... se auziră glasuri din toate părţile...
Şi cei doi trebuiră să se astîmpere. De obicei, aşa sfîrşeau pînă şi cele mai violente certuri. Săreau ceilalţi şi-i despărţeau numaidecît. Oricine putea să dea din gură şi sâ se bată „cu vorba", după pofta inimii. Era şi un prilej de petrecere pentru toată lumea. Bătaia însă nu era îngăduită decît poate în împrejurări cu totul excepţionale. De cum ajunge întîmplarea la urechile maiorului, încep cercetările; vine maiorul personal, într-un cuvînt, e vai şi amar pentru toată lumea; de aceea încăierările erau evitate cu grijă. De altfel, şi adversarii se ciondăneau mai mult de hazul lumii, ca să le treacă vremea şi să-şi mai ascută limba. O dată atraşi într-o asemenea ceartă, se lăsau de obicei antrenaţi, se înflăcărau, se înverşunau ... şi-i vedeai la un moment dat gata-gata să-şi sară în gît; dar numai atît: ajunşi la acest punct, adversarii puneau capăt brusc încăierării verbale şi se despărţeau numaidecît. La început toate astea m-au mirat peste măsură. Am redat înadins aici ca model un schimb de cuvinte din cele mai obişnuite între ocnaşi. De unde era să-mi închipui pe atunci că ar fi în stare cineva să înjure şi să se certe numai de plăcere, găsind în asta un prilej de distracţie, de exerciţiu agreabil, de delectare! Totuşi, nu trebuie să uităm că aici de multe ori e vorba şi de un anumit orgoliu. Dialecticianul-meşter la înjurături se bucura de o mare stimă. Aproape că-l aPlaudau ca pe un actor.
Chiar cu o seară înainte băgasem de seamă că mulţi uitau cam chiorîş la mine. Ba am surprins şi cîteva priviri întunecate. Alţii, dimpotrivă, se învîrteau în jurul meu' bănuind că poate am bani. Căutau să intre în vorbă cu minej sfătuindu-mă cum să-mi port lanţurile cele noi ca să nu măj doară; îmi găsiră imediat, cu bani, bineînţeles, o lădiţâ cy cheie, în care să-mi ascund lucrurile primite de la administraţie şi puţina rufărie ce-mi fusese permis s-o aduc cu mine. Dar tot ei, chiar a doua zi, mi-o furară şi băură banii după ce-o vîndurâ. Unul dintre ei îmi deveni mai tîrziu foarte devotat, ceea ce nu-l împiedica să mă fure ori de cîte ori avea prilejul. O făcea fără nici o jenă sau ruşine, aproape inconştient, supunîndu-se parcă unei obligaţii, şi nici măcar n-aveai cum să te superi pe el pentru asta.
între altele, am aflat de la ei că era bine să am ceaiul meu şi am fost povăţuit să-mi cumpăr un ceainic; pentru început, îmi găsiră unul cu împrumut; îmi fu recomandat de asemenea şi un bucătar, care, pentru treizeci de copeici pe lună, putea să-mi gătească orice fel de mîncare, dacă bineînţeles îmi cumpăram cele de trebuinţă şi aveam de gînd să mânînc pe cont propriu... Se grăbiră, fireşte, să-mi ceară şi bani cu împrumut: aproape fiecare veni în ziua aceea de douâ-trei ori să se împrumute cu cîţiva gologani.
Foştii nobili ajunşi la ocnă erau priviţi cu duşmănie d
ceilalţi osîndiţi.
Cu toate că erau privaţi de drepturile lor civile şi puşi pe picior de absolută egalitate cu toţi ocnaşii, aceştia nu voiau să-i recunoască de camarazi. Şi nici măcar n-o făceat conştient, dintr-o pornire trecută cît de cît prin ciuru judecăţii, ci absolut inconştient şi sincer. Noi continuam si râmînem pentru ei boieri, cu toate că de cele mai multe ori chiar ei îşi băteau joc de decăderea noastră.
- Acum s-a zis! Gata! Fost-ai lele cît ai fost... şi alt amabilităţi de soiul acesta.
Suferinţele noastre, pe care ne străduiam cît era c putinţă să le ascundem, le procurau o vădită plăcere. Ace:

îl simţeam la început mai ales la muncă, unde puterile
tre se dovedeau mult mai slabe şi contribuţia noastră la
f nul comun mult mai scăzută decît a celorlalţi. Nimic nu e
ai greu decît să-ţi cîştigi încrederea unei mase de oameni
(ai cu seamă de felul aceleia), să te faci iubit de ea.
în temniţa noastră erau cîţiva osîndiţi dintre foştii nobili. Mai întîi cinci polonezi despre care voi mai avea prilejul să vorbesc mai amănunţit. Ocnaşii nu puteau să-i sufere, mai mult chiar decît pe cei proveniţi din rindurile boierimii ruse. Polonezii (mă refer numai la condamnaţii politici) care adoptaseră o atitudine de rezervă, excesiv de politicoasă, şi de aceea foarte jignitoare, evitau pe cît posibil să intre în vorbă cu ei şi reuşeau anevoie să-şi ascundă dezgustul pentru tovărăşia lor; aceştia, la rîndul lor, îşi dădeau seama foarte bine de asta şi căutau să le răspundă cu aceeaşi monedă.
îmi trebuiră aproape doi ani ca să cîştig bunăvoinţă unora dintre camarazii mei de temniţă. Dar cei mai mulţi dintre ei mă îndrăgiră foarte curînd, hotărînd că sînt un om „de treabă".
Din tagma nobililor ruşi erau patru deţinuţi, şi cu mine -cinci. Unul dintre ei se dovedi a fi o făptură josnică şi

mîrşavă, în ultimul hal de decădere, un spion şi un denunţător notoriu. Auzisem despre acest condamnat încă înainte de a ajunge la ocnă şi chiar din primele zile am căutat să evit orice relaţii cu el. Al doilea era paricidul de care am vorbit mai înainte. Al treilea se numea Akim Akimîci; rar am mai văzut un om sucit ca Akim Akimîci. Figura lui mi-a rămas deosebit de viu întipărită în minte. Era înalt şi uscăţiv, cam sărac cu duhul, cu desăvîrşire agramat, dar cu ifose şi pedant precum un neamţ. Ocnaşii îl luau peste picior; din cauza firii lui cîrcotaşe de om pisălog, cei mai mulţi însă preferau să nu aibă de-a face cu el. De cum intrase în temniţă, se pusese cu ei pe picior de egalitate, simţindu-se ca intre ai lui; se certa şi chiar se încaieră cu ei. Era de o cinste fenomenală. Cum vedea o nedreptate, sărea şi se amesteca numaidecît, deşi treaba nu-l privea cîtuşi de puţin. Era, de

altfel, de o naivitate aproape copilărească; în certurile lui ocnaşii, de pildă, se apuca sâ-i mustre că sînt hoţi şi încerc; sâ-i convingă cu toată seriozitatea să nu mai fure. Slujise c sublocotenent în Caucaz. Mă apropiai de el din prima zi şi-rrţ povesti numaidecît istoria lui. începuse ca simplu cadet, într-uj regiment de infanterie; după ani de zile de aşteptare " venise, în sfîrşit, înaintarea la gradul de ofiţer şi i se încrei dinţase comanda unui mic fort în munţi. Un paşnic prinţ din vecinătate dăduse foc acestei fortăreţe şi încercase un atac de noapte, care însă nu-i reuşise. Akim Akimîci se prefăcu a nu bănui cine-i adevăratul făptaş şi dădu vina pe nişte bande de răsculaţi, care mişunau prin împrejurimi. Cam la o lună după aceea îl invită pe prinţ la o masă prietenească. Prinţul veni călare, fără a bănui că i se întinde o cursă. Akim Akimîci îşi scoase în careu garnizoana şi îi făcu în faţa soldaţilor o morală straşnică pentru purtarea lui nedemnă şi criminală,! demonstrîndu-i că e ruşinos să pună foc cetăţilor; totodată îi dădu lămuriri şi îndrumări amănunţite de cum trebuie să se poarte pe viitor un prinţ paşnic şi supus legii, iar drep încheiere îl împuşcă pe loc; apoi raportă cazul superiorilo săi cu toate amănuntele de rigoare. Pentru toate acestea Akim Akimîci fu trimis în judecată şi condamnat la moarte dar în cele din urmă pedeapsa capitală i-a fost comutată Ir doisprezece ani muncă silnică de gradul doi în ocnele di Siberia. îşi dădea seama şi recunoştea că procedase ilega îmi mărturisi că ştia foarte bine şi înainte de a-l împuşca p prinţ că acesta, fiindcă era paşnic, trebuia să fie judecat d un tribunal instituit după lege, şi totuşi, părea că nici pîn acum nu se dumirise încă deplin asupra sensului adevărat' vinovăţiei lui.

- îmi dăduse foc cetăţii, ce trebuia să fac? Să-i spun bo daproste? îmi răspundea el la toate obiecţiile mele.

Cu toate că îşi cam băteau joc de ciudăţeniile lui Aki: Akimîci, ocnaşii îl respectau pentru faptul că era foarte ord' nat şi priceput la toate.

într-adevăr, nu exista meserie la care Akim Akimîci să facă faţa. Era şi cizmar, şi pantofar, şi vopsitor, şi aurar şi - ătuş şi Pe toate le învăţase în temniţă. Foarte îndemînatic, de ajuns să vadă un lucru ca să-l facă întocmai, numaidecît Meşterea de asemenea fel de fel de cutiuţe, coşuleţe, f linare de carton, jucării, şi le vindea în oraş. Cu banii îstigaţi îşi cumpăra rufărie, îşi procurase o pernă mai moale i o salteluţă. Nimerisem în aceeaşi cazarmă cu el şi mi-a fost de mare folos în primele zile de detenţie.

înainte de a porni la lucru, ocnaşii se rînduiră în două şiruri în faţa corpului de gardă; de jur împrejurul lor se postară soldaţii de escortă cu puştile încărcate. Veni apoi un ofiţer de geniu, însoţit de un controlor tehnic şi cîţiva supraveghetori de lucrări. Controlorul făcu repartiţia pe grupe de lucru şi le trimise pe rînd la muncă.

Am nimerit în grupa care lucra la un atelier. Era o clădire scundă de cărămidă, zidită în mijlocul unei curţi lungi, plină de materiale. Avea mai multe secţii: fierărie, lăcătuşerie, tîmplărie, vopsitorie şi altele. Akim Akimîci lucra la vopsi-torie: fierbea uleiul, freca culorile şi vopsea mese şi alte obiecte de mobilier, dîndu-le o faţă ca de nuc.

Aşteptînd să mi se schimbe lanţurile, îi împărtăşii lui Akim Akimîci primele mele impresii din temniţă.

- Da, zise el, nu prea-i înghit pe nobili, şi mai ales pe cei politici; să-i sugrume, nu altceva; şi nu-i de mirare. Mai întîi că sînteţi altfel de oameni şi nu semănaţi deloc cu ei, şi în al doilea rînd, ei toţi au fost ori iobagi, ori soldaţi în oştire. Spune şi dumneata, cum ar putea să vă iubească? Aici viaţa e aspră şi grea, ai să vezi. Dar în unităţile disciplinare din Rusia e şi mai grea. Ne-au spus-o cei aduşi de acolo; ei sînt fericiţi că au fost mutaţi în temniţa noastră, ca şi cum ar fi nimerit din iad în rai. Şi nu-i vorbă că munca ar fi mai grea; se zice că acolo, pentru

osîndiţii de gradul întîi, nici administraţia nu-i tocmai aceeaşi, nu-s toţi militari şi se poartă puţin roai altfel decît la noi. Cică acolo deţinutul ar putea sâ-şi 'njghebe un cămin şi să stea în căsuţă separată. Aşa mi s-a spus, de fost, n-am fost acolo... Nu-i pune în uniformă şi ni nu-i rade în cap; deşi eu unul cred că uniforma şi căpâţîn rasă nu e lucru tocmai râu; e mai multă ordine aşa şi e şi m plăcut la vedere. Numai că, vezi mata, lor nu le este pe plai Şi cum să le fie, cînd aici e un adevărat Turn Bâbel: unul cantonist[1], altul cerchez, al treilea sectant, al patrulea mujic pravoslavnic care şi-a lăsat familia şi copilaşii, altul e ovrei, sau ţigan, sau nici el nu mai ştie ce e, şi toţi trebuie să stea laolaltă, vor nu vor, obligatoriu, în bună înţelegere, să mănînce din aceeaşi strachină, să doarmă în rînd, cot la cot, pe ace^; leaşi scînduri. Şi ce viaţă de cîine, nici cel mai mic lucru nul poţi face după vrerea ta: o bucăţică mai mult, nu poţi s-o înghiţi decît pe ascuns; orice bănuţ trebuie să ţi-l doseşti în ciubotă; zi-i temniţă şi pace ... ce să mai vorbim, fără să vrei,[1] îţi trec prin cap fel de fel de năzbîtii.

Toate astea le ştiam şi eu. Aş fi vrut însă ca Akim Akimîci să-mi spună cîte ceva şi despre maiorul nostru. Iar el nu s-a ferit să-mi împărtăşească tot ce ştia şi credea şi ţin minte că impresia pe care mi-a lăsăt-o povestirea lui nu a fost cîtuşi de puţin plăcută.

Mi-a fost dat să trăiesc doi ani sub atotputernicia acestui ofiţer. M-am putut convinge că tot ce-mi povestise despre el Akim Akimîci era purul adevăr, doar cu acea deosebire că impresia realităţii e întotdeauna mai puternică decît cea lăsată de descrierea cuiva. Era într-adevăr un personaj sinistru şi aceasta numai pentru că un om cu firea lui fusese învestit cu puterea aproape nemărginită de a dispune de viaţa a două sute de suflete. Propriu-zis, nu era decît un om rău şi samavolnic şi nimic altceva. îi trata pe deţinuţi ca pe nişte duşmani fireşti ai lui şi asta era poate cea dintîi şi principala lui greşeală. Nu era lipsit de oarecare însuşiri, dar totul la el, pînă şi laturile pozitive, căpătau un aspect diform,

1 Fiu de colonist militar. Coloniile militare, existente din timpuri străvechi în Rusia, au fost reorganizate pe la începutul secolului al XIX-lea de Arakceev, din ordinul ţarului Alexandru I, în special pentru înăbuşirea . mişcărilor ţărăneşti (n. ed. române.)-

truos. Rău şi veşnic pornit, se năpustea ca un nebun în rmâ uneori şi în miez de noapte, şi dacă vedea un unut adormit cu faţa în sus ori pe partea stingă, îl punea a a zi la pedeapsa: „Să dormi pe partea dreaptă, adică, aşa m am poruncit eu". Ocnaşii îl urau şi se temeau de el ca de . mâ Avea o faţă veşnic congestionată, răutăcioasă. Toată 1 mea ştia că maiorul se afla sub influenţa tiranică a ordonanţei lui, Fedka, că îşi iubea cîinele mai mult decît pe cei din juru-i şi că era să înnebunească atunci cînd Trezorka s-a îmbolnăvit; se zice că plîngea cu lacrimi amare, cum n-ar fi plîns poate nici la căpătîiul fiului său. îl alungase cu mare scandal pe doctorul veterinar, pe care, după obiceiul lui, era mai-mai să-l ia la bătaie. Aflînd de la ordonanţă că printre deţinuţi este unul priceput în doftoricirea animalelor, trimise numaidecît să-l cheme.

- Scapă-l! Te răsplătesc cum nici n-ai visat, dacă mi-l vindeci pe Trezorka.

Omul nostru, un ţăran siberian isteţ şi hîtru, un veterinar cu adevărat foarte priceput, dar înainte de toate un mujic din cale-afarâ de şiret, avea să povestească mai tîrziu, după ce această întîmplare fu uitată, cum se petrecuseră lucrurile la maior.

- Mă uit la Trezorka: zace culcat pe divan, cu capul pe o pernă albă; bag de seamă numaidecît că are aprindere de plâmîni şi că dacă i-aş lua sînge, s-ar înzdrăveni; dar mi-am zis: *Ce-ar fi să-l las să crape?* „Nu, blagorodnicia voastră, zic, acuma degeaba, m-aţi chemat prea tîrziu; de vedeam cîinele ieri ori alaltăieri, îl puneam eu pe picioare, dar acum n-am ce să-i mai fac, nu mai scapă..."

Şi s-a prăpădit Trezorka.

Mi s-a povestit într-o zi cum un ocnaş a sărit să-l omoare pe maior. Acest ocnaş stătuse ani de-a rîndul liniştit, blînd, cuminte; era tăcut şi retras şi nu vorbea aproape cu nimeni; lumea îl socotea sărac cu duhul şi scrîntit întru Hristos, căci 'n ultimul an mai ales îşi petrecuse tot timpul liber citind Biblia. Noaptea, după ce toată lumea adormea, el se scula,

aprindea o luminare de ceară, se urca pe cuptor, deschide] cartea şi citea pînă-n zori. într-o zi, ieşi din rînd şi-i decl subofiţerului că nu mai vrea să mai iasă la lucru. I se raport) maiorului; acesta se înfurie şi sosi numaidecît la cazarmă Ocnaşul se năpusti asupră-i ca să-l izbească în cap cu t cărămidă, pe care o pregătise mai dinainte, dar nu-l nimer[Fu legat, judecat şi pedepsit cu bătaia. Toate astea se petre-cură cu o repeziciune uluitoare. După trei zile nenorocit^ muri în spital. înainte de a-şi da sufletul, mărturisi câ nu purta pică nimănui, dar dorise din răsputeri să îndure cea mai grea suferinţă; şi nici măcar nu aparţinea vreunei sect(rascolnice! Deţinuţii îi păstrară o amintire plină de respect.

în sfîrşit, mi se schimbară lanţurile. între timp, în atelier apărură una după alta cîteva vînzătoare de colaci. Unele

dintre ele erau copilite încă nevîrstnice. Cît erau mici, veneau să vîndâ colacii pe care-i coceau mamele lor. Veneau ele şi cînd erau mai răsărite, dar fără paneraşele cu colaci; era un drum pe care unele dintre ele îl apucau inevitabil. Altele erau femei în toată firea. Un colăcel costa un bănuţ şi deţinuţii le[1] cumpărau de obicei pe toate. Am observat cum un ocnaş-dulgher cărunt, dar cu fatal rumenă şi zîmbitoare, începu să se lege de vînzâtoarele del colaci. înainte ca ele sâ-şi facă apariţia, îşi pusese la gît ol basma roşie. O femeiuşcă grasă, ciupită de vărsat, îşi lăsi coşul pe tejgheaua dulgherului şi intrară în vorbă.
- N-ai mai venit ieri acolo! începu ocnaşul cu un zîmbet
de satisfacţie.
- Ba eu am fost, da' mi-ai tras clapa, îi întoarse vorba
femeia.
- Ne-au dus de acolo, altminteri nu lipseam noi Deunăzi toate fetele voastre şi-au făcut drum pe la neică.
- Ei, chiar toate!
- Dacă-ţi spun, Mariaşka a fost, Havroşka a fost Cekunda a fost, Dvugroşovaia a fost...
- Ia spune-mi, îl întrebai pe Akim Akimîci, e oare & putinţă?...
- Se mai întîmplă şi de-astea, îmi răspunse el, plecîndu-şi chii, căci era ruşinos nevoie mare.
Se întîmplau, desigur, şi de-astea, însă foarte rar, căci huiau învinse piedici şi greutăţi nenumărate. Era mult mai mplu şi se gâseau mai muHi amatori să-şi risipească banii
băutură, bunăoară, cu toate câ povara vieţii de temniţă rea fie şi o umbră de mîngîiere. Cel care voia să se -tîlnească cu o femeie trebuia să hotărască locul, ora, să se "nteleagă dinainte, să caute singurătatea, lucru deosebit de reu să-şi asigure complicitatea paznicilor, ceea ce era şi mai greu, şi să risipească relativ o groază de bani, bineînţeles în raport cu condiţiile temniţei. Şi totuşi, în decursul anilor ce urmară mi-a fost dat să fiu martor şi al unor astfel de scene amoroase. Mi-aduc aminte câ într-o zi lucram într-o şură mare pe malul Irtîşului şi întreţineam focul la un cuptor de ars cărămidă; soldaţii de pază erau nişte oameni foarte de treabă. Deodată apărurâ două „fîşneţe", cum le zic ocnaşii.
- Unde mi-aţi zăbovit atîta? La alde Zverkov, ai? le întrebă un deţinut care, fără îndoială, le aştepta.
- Nici pomeneala! Nu mă rabdă pe mine locul, fii pe pace, răspunse mucalită una dintre ele.
„Fîşneaţa" era Cekunda, după mine, o tîrîtură fără seamăn pe lume; pe cealaltă o chema Dvugroşovaia şi arăta în aşa hal, încît nu se află pană s-o poată zugrăvi.
- E multişor de cînd nu ne-am mai văzut, urmă berbantul, adresîndu-se acesteia din urmă; ai mai slăbit, pe cît mi se pare?
- Se prea poate. înainte eram rotofeie, iar acum nu ştiu ce-o fi cu mine, da' parc-aş fi înghiţit un ac.
- Vă tot ţineţi după ostaşi, ai?
- Ian te uită ce mai scornesc gurile rele! Ei, şi la urma urmei, ce dacă? îmi plac ostaşii, că-s plini de draci!
- Mai daţi-i încolo de ostaşi şi drăgostiţi-vă cu noi. Că nici noi nu sîntem de lepădat. Avem şi părăluţe...
Pentru ca imaginea idilei să fie mai completa, vă sfătuiesc să vi-l închipuiţi pe acest crai cu capul ras, cu picioarele în lanţuri, îmbrăcat în veşminte vărgate şi paznic la doi paşi...
îmi luai rămas-bun de la Akim Akimîci şi cum puteam întoarce oricînd la temniţă, căci mi se schimbase^ lanţurile, plecai însoţit de un soldat. Deţinuţii răspîndiţi prin diferite locuri de muncă începură să se întoarcă. Cei dintîi sţ întorc ocnaşii cărora li se dă o sarcină anume, precizîndu-li-se dinainte ce şi cît au de îndeplinit. De altfel, e singurul mijloc de a-i face să lucreze cu rîvnă. Sarcinile erau uneori uriaşe totuşi treaba se făcea îndoit mai repede decît dacă acelaşi oiţ era pus să lucreze pînâ la sfîrşitul zilei de muncă. De cum îşj termina sarcina, deţinutul era liber şi putea să plece la
cazarmă.
Sala de mese, care servea totodată şi de bucătărie, era comună. Care cum venea se aşeza şi mînca, pentru că încăperea era mică şi toţi deodată nici n-ar fi încăput. Gustai din ciorba de varză acră, dar nedeprins încă, nu putui s-o mănînc şi îmi pregătii un ceai. Mă aşezai la capătul mesei alături de un ocnaş, fost pe vremuri nobil ca şi mine.
Deţinuţii intrau şi ieşeau. Loc era încă de ajuns, căci nu se întorseseră toţi. Un grup de vreo cinci oameni se aşezări separat, la masa cea mare. Bucătarul puse în faţa lor două castroane de ciorbă şi o strachină plină cu peşte prăjit Sărbătoreau, probabil, vreun eveniment fericit şi comandaseră bucate pe socoteala lor. Din cînd în cînd ne aruncau cîte-o privire piezişă. Apoi veni unul dintre polonezi şi se aşeză
' lîngă noi.
- N-am fost pe-acasâ, dar ştiu tot ce se întîmplă, strigă] un ocnaş înalt, intrînd pe uşă şi învăluindu-i pe cei din sal!
într-o privire.
Era un bărbat de aproape cincizeci de ani, uscăţiv şi vînjos. Avea faţa vioaie de om glumeţ şi vesel. Mai ctl seamă buza de jos, cărnoasă, puţin râsfrîntă, îi dădea un aer tare mucalit.

cum v-aţi mai odihnit? Ce-aţi amuţit cu toţii? voie bună, fraţi kurskieni! adăugă el, aşezîndu-se . ceJ care se

ospătau. Poftă bună! Bucuroşi de oaspeţi? _ Ai cam scrîntit-o, nu sîntem din Kursk. _ Te pomeneşti că sînteţi din Tambov? _ Nici din Tambov. Vezi-ţi de drum. Aici n-o să-ţi argă nenişorule. încearcă-ţi norocul în altă parte, la vreun
bogătan.
- Ce să spun, măi fraţilor, îmi ghiorâie maţele în burtă ca broaştele în baltă. Şi unde stă, mă rog, bogătanul ăla?
_ rj)U_te la Gazin, el e bogătan.
_ Gazin chefuieşte astăzi: a luat-o razna, îşi bea toţi
banii.
- Are pe puţin douăzeci de ruble, se amestecă în vorbă
un alt ocnaş. Să tot fii crîşmar.
- Vasăzică, nu mă primiţi, ai? Bine, să mîncăm atunci ce ne dă statul.
- De ce nu te duci să ceri ceai, uite, la boierii de colo!
- Unde vedeţi voi aici boieri? Sînt de-o seamă cu noi, rosti cu glas posomorit un ocnaş ghemuit într-un colţ şi care nu scosese o vorbă pînă atunci.
- Or, c-aş mai bea un ceai! Da' mi-e nu ştiu cum să cer. Avem şi noi ambîţul nostru, rosti ocnaşul cu buza râsfrîntă, uitîndu-se mucalit la noi.
- Dacă doreşti, poftim, îi zisei, făcîndu-i un semn cu mîna spre ceainic.
- Doresc, cum să nu doresc, primi el apropiindu-se de masa noastră.
- Ia priviţi-l! Acasă, în libertate, mînca numai ciorbă de varză acră şi aici în temniţă pofteşte ceai; a prins omul gust de băutură boierească, mormăi deţinutul cu faţa posomorită.
- Da' ce, aici nu se obişnuieşte să bei ceai? îl întrebai eu, dar nu mă socoti vrednic de răspuns.
- Uite că au sosit şi colacii. Faceţi barem cinste şi cu un colac.
într-adevăr, un tînăr deţinut aducea o mulţime de cola* înşiraţi pe o sfoară, pe care-i vindea în cazarmă. Pentru zecţ colaci vînduţi negustoreasa îi dădea şi lui unul, şi ăsta-i e*
cîştigul.
- Colaci, hai la colăcei! strigă el, intrînd în bucătăriţ Colaci calzi de Moscova! I-aş hali eu, neiculiţâ, şi de urm singur, da-mi crapă buza dup-un sfanţ. Hai, băieţi, că-s pţ terminate. Ăi de-aţi avut o mamă...
Acest apel la dragostea de mamă înveseli pe toată lurnej şi cîţiva îi făcură sâfteaua.
- Ce ziceţi, fraţilor, îi dădea el zor cu gura, are s-o păţească Găzin de data asta! Zău aşa! S-a apucat de chefuiţi tocmai acum, cînd Fiara-vede-tot poate să pice în orice **clipă.**
- N-ăibi grijă, mi ţi-l ascund ei. E beat turtă?
- Şi încă cum! Nici că să te-apropii...
- Iar au să se-ncaiere...
- De cine-i vorba? îl întrebai pe polonez, vecinul meu.
- De Gazin; e un deţinut care face aici negoţ cu rachiu Cum cîştigâ ceva bani, îi bea pînâ la cea din urmă copeică. îl râu şi crud ca o fiară. De fapt, cînd e treaz, stă liniştit şi nu st leagă de nimeni, dar cînd e beat, îşi dă arama pe faţă: stl năpusteşte ca un turbat la tine cu cuţitul ridicat, pînâ cînc ceilalţi pun mîna pe el şi îl potolesc.
- Şi cum fac?
- Tabără deodată asupră-i vreo zece oameni dintre ce mai voinici şi-l bat fără milă pînă ce-l doboară la pămînt[1] După ce rămîne lat şi pe jumătate mort în bătaie, îl culcă ptl prici şi-l învelesc cu cojocul.
- Da' dacă-l omoară?
- Altul şi-ar lăsa pielea, el însă nu. E zdravăn, mâi tari decît toţi ceilalţi. Are o sănătate de fier, aşa câ a doua r după bătaie se scoală de parcă nimic n-ar fi fost.
- Spune-mi, te rog, continuai eu să-l descos pe polone! uite, oamenii aceştia consumă şi ei mîncare comandată dupj gustul şi pe banii lor, dar nu ştiu de ce am impresia că se uit' chiorîş şi cu invidie la mine pentru câ beau ceai. De ce oare"
_ Nu de la ceai ţi se trage asta. Pur şi simplu te urăsc
tru că eşti boier şi nu le semeni lor. Mulţi dintre ei ar fi
uroşi să le dai prilejul să se lege de dumneata, să te
•■ nească şi să te umilească. Pentru noi viaţa de aici e un
H arat jaQj. Mai grea decît pentru oricare altul. îţi trebuie
uită nepăsare ca să te poţi obişnui cu toate astea. Vei avea
de întîmpinat încă multe neplăceri şi vei auzi mereu cuvinte
de ocară şi de vrăjmăşie din pricina regimului special de
mîncare şi a ceaiului, cu toate că foarte mulţi dintre ei îşi au
mîncarea lor, separată, ba unii beau zilnic şi ceai. Dar ei sînt
în dreptul lor - le este îngăduit, pe cînd nouă - nu.
Cu aceste cuvinte se ridică şi plecă de la masă. Nu trecură nici cîteva minute şi cuvintele lui se adeveriră întocmai.

HI PRIMELE IMPRESII

Abia plecă M.-.ki[1] (polonezul cu care stătusem de vorbă), că Gazin, ameţit de băutură, dădu buzna în bucătărie. Apariţia unui ocnaş beat, în plină zi de lucru, cînd toată lumea trebuie să iasă la muncă - avînd un comandant prea bine cunoscut ca aspru şi neîndurător, care putea să sosească în cazarmă dintr-o clipă în alta; sub ochii scrutători ai plutonierului, care, nelipsit din temniţă, supraveghea orice mişcare, fără a mai vorbi de paznici şi santinele; într-un cuvînt, cu toată severitatea regimului de ocna - apariţia aceasta, spun, îmi tulbură de-a binelea Părerea ce abia reuşisem să mi-o fac despre viaţa de [oc]naş. Mi-a trebuit încă multă vreme pînă sâ mă dumiresc

Revoluţionarul polonez *Alexander Mirecki,* condamnat în 1846 la zece ^i de ocna (n .ed. ruse).

şi să încep a înţelege toate aceste fapte şi multe care mi s-au părut atît de stranii în primele zile de ocnă.

Am spus că fiecare deţinut îşi avea îndeletnicirea \\î personală şi că această îndeletnicire era pentru el o cerinţj firească, imperioasă, a vieţii de ocnă; în afară de aceasy deţinutul ahtiat după bani şi-i preţuieşte mai presus de orice poate, în aceeaşi măsură ca însăşi libertatea, şi simte o mari mîngîiere cînd aude sunîndu-i în buzunar cîteva monede Cînd n-are bani, îl copleşesc tristeţea, neliniştea deznădejdea şi-atunci e în stare să fure, să comită cine ştie c| ticăloşie, numai să poată pune mîna pe ei. Oricum, cu toatji însemnătatea pe care i-o atribuie ocnaşii, banul nu rămînţ multă vreme în buzunarul fericitului posesor. Mai întjj pentru că i-ar fi foarte greu să-l păstreze: fie că i se confiscă, fie că i se fură. Dacă se întîmplă ca, la percheziţiile sale neaşteptate, maiorul să descopere vreun ban, îl şi confiscă pe loc. Se prea poate ca el să-i fi întrebuinţat la îmbunătăţirea hranei deţinuţilor; în orice caz, toţi banii găsiţi asupra lor îi erau aduşi lui. Dar, de cele mai multe ori, banii erau furaţi. De încredere nici nu putea fi vorba. Totuşi, mai tîrziu se găsi un mijloc sigur de păstrare. Un bătrîn rascolnic, de curînd venit la ocnă de undeva din sloboziile de lîngă Starodubie*, fostele Vetkovţî, deveni curînd depozitarul de nădejde al capitalurilor efemere ale ocnaşilor. Nu mă rabdă inima să nu spun cîteva cuvinte despre el, chiar de-o fi să mă depărtez puţin de firul povestirii.

Era un bătrînel de vreo şaizeci de ani, mic de stat şi cărunt. îmi atrase de la început atenţia, căci nu semăna deloc cu ceilalţi deţinuţi: avea o privire atît de liniştită şi de blinda, încît, îmi aduc aminte, îmi făcea o nespusă plăcere sâ mă uit în ochii lui limpezi şi luminoşi, încercuiţi de zbîrcituri

mărunte. Stăm adesea de vorbă cu el şi trebuie să spun că rai

i
111

1 în secolul al XVIII-lea, fugind de persecuţiile guvernului ţariS sectanţii râmaşi credincioşi ritului vechi s-au strămutat în împrejurirr" Starodubiei (gubernia Cernigov), venind din Vetka, ostrovul de pe rîul (n. ed.ruse).

fost dat să întîlnesc un om mai bun şi mai blajin. "[U] [s]e osîndit la muncă silnică pentru o grea nelegiuire. ■ tre rascolnicii din Starodubie începură să se ivească tot ■ (jgse cazuri de convertire de la credinţa de rit vechi la [m] [a] ortodoxă cea nouă. Guvernul îi încuraja prin toate •îoacele şi se străduia din răsputeri să-i determine şi pe lalţi sâ treacă la religia oficială. Bătrînul împreună cu alţi -tiva fanatici hotărîră „să apere credinţa", aşa cum spuneau ■ Cînd acolo se zidi o biserică nouă pentru cei reuniţi într-o n_ura credinţă, îi puseră foc. învinuit de instigare, a fost osîndit la muncă silnică. Om cu stare, priceput în ale negoţului, îşi părăsi cu toată seninătatea casa, nevasta şi copiii şi păşi cu hotărire pe drumul surghiunului, încredinţat, în orbirea lui, că suferă „pentru credinţă". După ce trăiai în preajma lui cîtva timp, îţi puneai fără să vrei întrebarea: cum şi ce fel de răzvrătit putea să fie acest omuleţ bun şi blînd ca un copil? Am adus de cîteva ori vorba „despre credinţă". Nu-l clinteai cu nimic: rămînea ferm în convingeri, dar niciodată n-am observat în răspunsurile sau obiecţiile lui vreo urmă de răutate sau ură. Şi totuşi, dăduse foc unei biserici, lucru pe care îl mărturisea fără înconjur. S-ar părea că, potrivit concepţiilor lui, atît fapta pe care o săvîrşise, cît şi „martiriul" pe care-l îndura trebuiau să apară în mintea lui ca o pildă strălucită, vrednică de l'audă, şi cu toate acestea, nu lăsa sâ se vadă nici un semn de mîndrie sau îngîmfare. Mai erau printre noi şi alţi ocnaşi care ţineau de vechile rînduieli bisericeşti, cea mai mare parte siberieni, oameni cu mintea ageră, şireţi ca mai toţi ţăranii, bucheri şi tipicari, şi în felul lor dialecticieni neîntrecuţi, dar înfumuraţi, încrezuţi, vicleni şi intoleranţi la culme. Bătrînul era cu totul altfel de om. Deşi poate-i întrecea în tipicărie şi buchereală, se ferea de orice discuţie de acest fel. Altminteri, era comunicativ din fire, totdeauna vesel, mereu gata la haz, dar nu în felul grosolan şi cinic al celorlalţi ocnaşi, ci cu multă voie bună şi seninătate; rîsul suna la el naiv şi copilăresc, într-o desăvîrşită armonie cu părul lui încărunţit. S-ar putea să mă

[redacted]

înşel, dar sînt şi azi încredinţat că pe om ţi-l dezvăluie şi dacă rîsul unui necunoscut îţi place, nu mai încş îndoială că e om cumsecade. Bătrînul îşi cîştigase pe d^ întregul respectul ocnaşilor şi nu căuta să se mîndreascâ' aceasta cîtuşi de puţin. Deţinuţii îi ziceau „tataie" şi tiu supărau niciodată — fapt grăitor, după care mi-am putut c seama cîtă influenţă putea să aibă acest om asupra coreljf gionarilor săi. Cu toată puterea de stăpînire şi hotărîrea c| care îşi îndura calvarul în temniţă, sufletul lui tăinuij neîndoielnic o tristeţe adîncă, fără leac. Dormeam în aceea$ cazarmă cu el. într-o noapte, trezindu-mă pe la ora trei, auzj un oftat prelung şi înăbuşit. Bătrînul şedea pe sobă (chiar]i locul unde altădată se ruga ocnaşul care voise sâ-l omoare pt maior) şi citea din cartea lui de rugăciuni scrisă de mînă pe nişte foi de hîrtie. îl auzeam şoptind printre lacrim|; „Doamne, nu mă părăsi! Doamne, dă-mi putere! Bieţii ' copilaşi! N-am să vă mai văd niciodată!" Mi-e cu neputinţă să redau în cuvinte tristeţea amară care m-a cuprins în clipa aceea. Şi uite aşa, ca de la sine, se făcu aşa că toţi deţinuţii începură încetul cu încetul să-i încredinţeze bătrinului banii lor spre păstrare. în temniţă se fura fără ruşine: furau aproape toţi. Dar din capul locului toată lumea se încredinţa că bătrînul n-ar fura orice s-ar întîmpla. Ştiau toţi că

ascunde banii undeva într-un loc tainic, pe care n-ar putea nimeni s$ descopere. Mai tîrziu, bătrînul ne dezvălui, mie şi unora diif-tre polonezi, secretul ascunzătorii. Una dintre grinzi avea ut nod neted, greu de observat, dar care putea fi scos şi pus 1" loc în chip de dop; înăuntrul grinzii, sub ciot, se căscase adîncitură, un început de scorbură, probabil încă din pădure, în gaura aceasta bătrînul ascundea banii, punea la loc ciotul şi nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i caute acolo.

Dar să ne întoarcem la povestirea noastră. Mă oprisem întrebarea: de ce nu fac banii prea mulţi pui în buzunare ocnaşului? Răspunsul e simplu: că-i greu să-i păstreze, asi se ştie, dar trebuie să mai pui la socoteală şi temniţa în car viaţa e atît de apăsătoare! Prin însăşi firea lui, ocnaşul e af

"7" :c de libertate, iar prin starea lui socială, e o fiinţă atît ăsătoare, dezordonată şi zăpăcită, încît nu-i de mirare mică deodată un dor nestăpînit de a „a pune la bătaie °a 1" de a se dezlănţui în voie, ca să-şi stingă aleanul fie şi t0 tnî o clipă, uitînd de necazuri şi de mizerie în chef şi K- tură. E ciudat să vezi pe cîte unul câ-şi frînge spinarea ■ de-a rîndul lucrînd neîntrerupt şi stăpînit numai de

- dul la cheful cel mare, pentru ca, o dată momentul sosit, g ă cjjeltuiască într-o singură zi tot cîştigul adunat cu atîta

udă dar absolut tot, pînă la ultimul bănuţ, iar apoi să înceapă din nou aceeaşi muncă, istovitoare, pînă la un nou chef aşteptat iarăşi luni şi luni de zile. Unora le plăcea să se înnoiască, şi neapărat cu haine mai neobişnuite, de pildă: pantaloni negri, sau podiovci şi cojoace siberiene. Deţinuţii aveau o mare slăbiciune şi pentru cămăşile colorate de stambă, ca şi pentru centurile cu catarame lucioase de alamă. Se găteau de obicei în zilele de sărbătoare şi respectivul, împăunîndu-se, ţinea neapărat să treacă prin toate cazărmile ca să se arate. Mulţumirea de a te simţi bine îmbrăcat atingea la ei naivitatea copilărească, după cum şi în multe alte privinţe ocnaşii erau ca nişte copii mai vîrstnici. Ce-i drept, toate aceste minunăţii se făceau nevăzute în scurt timp, ba uneori chiar în seara zilei în care fuseseră îmbrăcate, ca şi cînd nici n-ar fi fost, căci proprietarii lor, puşi pe chef, n-aveau încotro şi trebuiau să se despartă de ele, amanetîndu-le sau vînzîndu-le pe nimica toată. Cheful era pregătit din timp şi pe îndelete. Toate preparativele trebuiau terminate pînă la o dată sorocită, neapărat o zi de sărbătoare religioasă sau ziua onomastică a celui care urma să facă cheful. în ziua cu pricina, ocnaşul sărbătorit se scula dis-de-dimineaţă, aprindea o luminare la icoană şi se ruga; apoi se îmbrăca şi poruncea să i se aducă masa, pentru care cumpăra din timp carne de vacă, PeŞte şi se găteau pelmeni[1] siberieni. De îndată ce i se aduceau toate bunătăţile, se şi punea pe mîncat, înfulecînd şi

Colţunaşi cu carne (n. ed. române).

5*sâŞ*ÎBSi--

imta

inaopinau-se ca un pui^, *aţ*,**,^*, *__________^

se întîmpla ca un ocnaş să-şi poftească şi camarazii la ospp Mai apoi apărea şi băutura: sărbătoritul se îmbăta criţă | pornea, clătinîndu-se şi împleticindu-se, prin toate cazărmi], penitenciarului, ca să-l vadă toţi că e beat, că „face chef \ c. toată lumea să se umple de respect faţă de el. Pretutindeni,}« orice parte, în orice colţ al ţării, oamenii din popor manifesta întotdeauna un fel de simpatie pentru chefliu; aici la ocnj însă, omul care petrece, „chefliul", se bucură în clipele ace. lea de un respect general din partea tuturor ocnaşilor, căci cheful căpăta aici o aureolă aristocratică, fiind socotit m, semn de boierie. De îndată ce se simţea afumat, ocnaşul şj tocmea neapărat şi muzică. Aveam printre noi un prăpădit dţ polonez, vechi dezertor, mic de statură, urît şi pipernicit, dar care cînta binişor din vioară. Cum n-avea nici o meserie, se angaja să-i întovărăşească pe cei care petreceau, cîntîndu-le jocuri şi cîntece de veselie. Avea obligaţia să-şi însoţească patronul din cazarmă în cazarmă, trâgînd din arcuş cît mai tare cu putinţă. Uneori pe chipul lui se puteau citi dezgustul şi oboseala, dar la strigătul: „Cîntă, că de-aia te-am plătit!" începea din nou să scîrţîie, repetînd mereu aceleaşi şi aceleaşi melodii. Cînd se pornea pe chefuit, deţinutul putea fi sigur dinainte că daca avea să se îmbete prea din cale-afară, ceilalţi vor avea grijă de el, îl vor culca la timp şi vor şti ini orice caz să-l ascundă undeva, la adăpost de privirile comandantului, dacă întîmplarea l-ar fi adus tocmai atunci, şi ci vor face aceasta cu totul dezinteresat. La rîndul loi, subofiţerul şi paznicii ce vegheau la menţinerea ordinii puteau sâ-şi caute în linişte de treburi: beţivul n-ar fi putui provoca nici o dezordine. îl supraveghea întreaga cazarmă şij la cea mai mică încercare de neorînduială ori de revolţi ocnaşii singuri l-ar fi potolit pe dată, iar la nevoie chiar l-?' fi legat. De aceea, personalul de pază inferior al penitenci rului închidea ochii la aceste fapte, ştiind prea bine că, daci n-ar îngădui băutura şi chefurile oarecum inofensive, ar i

Poate;'

. autura-'

Făceau rost de ea chiar în închisoare, cumpărînd-o de la

- mari", curn u porecliseră îndeobşte ocnaşii pe cei care

C - Heletniceau cu acest negoţ. în întreaga temniţă erau mai

S£ it' crîşmari care-şi făceau fără întrerupere negoţul destul

01 rosper, cu toate că băutorii şi „chefliii" erau rari, căci un

h f costa mulţi bani, iar ocnaşul îşi cîştigă greu banul.
oţul începea, se desfăşura şi se încheia într-un chip
destul de original.
Deţinutul care nu cunoştea nici o meserie şi nici nu voia - lucreze (căci se găseau şi asemenea indivizi), dar era totuşi lacom de bani, ba ţinea chiar să se şi îmbogăţească cît mai repede, se hotăra să se facă negustor de băutură, îndeletnicire îndrăzneaţă, care cerea multă prudenţă şi comporta riscuri disproporţionat de mari faţă de profitul ce se putea realiza. Pe lîngă faptul că-şi punea spinarea în joc, negustorul risca să piardă dintr-o dată şi marfa, şi capitalul. Piedicile acestea nu-l făceau însă să dea îndărăt. La început, aşa-zisul crîşmar nu prea are bani şi de aceea primul transport clandestin de rachiu îl face el singur şi, bineînţeles, desface marfa în condiţii foarte avantajoase. La fel procedează şi a doua şi a treia oară şi, dacă nu e descoperit, comerţul lui înfloreşte şi abia atunci ajunge să-şi înjghebe un negoţ adevărat, pe baze solide: devine patron, capitalist, lucrează prin agenţi şi ajutoare, riscă din ce în ce mai puţin şi în schimb cîştigă din ce în ce mai mult. Agenţii şi ajutoarele îşi pun pentru el pielea la saramură.
Temniţa e întotdeauna plină de oameni fără o lescaie în buzunar, lefteriţi la jocuri de noroc sau după vreun chef zdravăn, zdrenţuroşi şi prăpădiţi, dar nu lipsiţi de îndrăzneală şi dibăcie. Singura lor avuţie neîntinată încă e spinarea; şi iată că, ajunşi la grea ananghie, se hotărăsc să-şi pună în joc acest ultim capital: se duc la crîşmar şi se oferă să-i transporte rachiul în cazarmă. De obicei, crîşmarul dis-Pune de mai mulţi lucrători din aceştia. Undeva, în afara

închisorii, crîşmarul are un om al lui, fostă câtana, vreun tîrgoveţ pornit pe afaceri sau vreo muieruşcâ întreprinzătoare din tîrg, care pentru un cîştig destul de mic, de altfel, cumpără rachiu cu banii crîşmarului şi îl ascunde într-o tainiţă cunoscută de ocnaşul contrabandist, aproape de locul unde lucrează deţinuţii. Furnizorul crede, fireşte, câ-i de ■ datoria lui să guste zdravăn din băutură, înlocuind fără mila cu apă cantitatea băută, dar ocnaşul n-are vreme de tocmeală, şi-apoi nici nu se cuvine să fie prea mofturos; el trebuie să se socotească fericit că nu şi-a pierdut toţi banii şi să ia băutura aşa cum e. Ocnaşul care s-a tocmit să transporte rachiul şi căruia „crîşmarul" i-a arătat locul de întîlnire cu furnizorul aduce cîteva maţe de bou, bine spălate dinainte şi păstrate pline cu apă, ca să nu se usuce. După ce-au fost umplute cu rachiu, aducătorul înfăşoară băşicile pe trup, pe cît se poate în locurile cele mai ferite; în asta stă toată dibăcia şi isteţimea hoţească a contrabandistului. Onoarea lui e în joc. Trebuie să înşele şi escorta, şi corpul de gardă, şi le înşală. Dacă aducătorul e destul de şiret, soldatul de pază (care uneori e un recrut) n-are cum sâ-l dibuie. Totul e prevăzut şi pregătit dinainte, pînâ în cele mai mici amănunte; e bine cunoscută firea paznicului, ca şi clipa şi locul întîlnirii. Dacă ocnaşul e bunăoară sobar şi trebuie să se urce pe sobă, e limpede că soldatul nu se va urca după el să vadâl ce face. Cînd se apropie de închisoare, îşi pregăteşte pentru[1] ţ orice eventualitate o monedă de cincisprezece sau douăzeci
de copeici şi-l aşteaptă în faţa porţii pe caporalul de gardă,' ■■■. care cercetează şi scotoceşte prin buzunarele fiecărui ocnaş
cînd acesta se întoarce în temniţă, pentru ca abia după acee? sâ-i dea drumul pe poartă. Aducătorul se bizuie de obicei pj ; faptul câ-i va fi ruşine caporalului să-l cerceteze în unei
locuri. Dar dacă totuşi caporalul e mai şiret decît el şil caută tocmai acolo unde nu trebuie şi dă peste rachiu, biet] contrabandist nu mai are decît o singură cale de scăpare: strecoară pe furiş banul în palmă şi adeseori rachiul ajunj astfel cu bine în mîinile crîşmarului. Alteori însă stratagen
nu izbuteşte şi atunci intră în joc ultimul capital al contrabandistului - spinarea. Cazul e raportat maiorului, capitalul este supus unei execuţii nemiloase cu vergile, iar rachiul e confiscat. Contrabandistul suportă pedeapsa fără să-l dea în vileag pe patron, bineînţeles, nu pentru că i-ar fi ruşine s-o facă, de asta nici vorbă nu poate fi, ci fiindcă nu i-ar folosi la nimic: bătaia de mîncat tot o mănîncă; singura mîngîiere ar fi că şi patronul şi-ar încasa porţia; dar de acesta va mai avea nevoie şi de aici înainte, cu toate că pentru spinarea-i crestată pînă la sînge nu capătă de la capitalist nici o despăgubire. în general, pîra şi denunţurile sînt în floare. Denunţătorul nu păţeşte însă nimic, nici cel mai mărunt neajuns; nici gînd de revoltă ori de indignare din partea cuiva: nu e în spiritul şi obiceiul ocnei. Nimeni nu-l desconsideră, nu-l ocoleşte din această pricină, ceilalţi continuă să rămînă cu el prieteni, astfel încît, dacă cineva ar încerca să arate toată mîrşăvia denunţului, nimeni nu l-ar înţelege.
Fostul boier de care am vorbit, făptura josnică şi desfrînată cu care am rupt orice legătură era prieten cu Fedka, ordonanţa maiorului, şi-i povestea tot ce se petrece în cazarmă; ordonanţa se grăbea, bineînţeles, sâ-i transmită maiorului tot ce auzea de la el. Cei mai mulţi ştiau acest lucru, şi totuşi, nimănui nu i-ar fi trecut prin gînd să-i ceară socoteală ori măcar să-l certe pentru asta.
Dar ne-am cam depărtat de subiect. Se întîmpla, desigur, ca băutura să ajungă cu bine în temniţă; negustorul îl răsplătea pe aducător şi-şi făcea socotelile; scăzînd pierderile şi adăugind toate cheltuielile, constata că marfa îl costase pînă acum destul de scump; de aceea, pentru ca profitul să fie cît mai mare, mai boteza o dată rachiul, aproape îndoin-du-l cu apă; acum totul era gata şi n-avea decît să-şi aştepte cumpărătorii. Şi iată că în cea dintîi zi de sărbătoare, uneori chiar şi în cursul săptămînii, nu întîrzie să se ivească muşteriul: e unul dintre ocnaşii care a lucrat din răsputeri, [s]petindu-se ca un bou la jug, luni de-a rîndul, ca să strîngă copeică lîngă copeică o sumă pe

care s-o arunce apoi pe

^me aleasă şi hotărîtă din vre-aievea, această zi de chef ia speranţele
-a gîndit la ea îr- _
şi această bucurie visata l-a
v _...„_*. zonle
urmă; îşi
i-a însufleţit ; nopţi de
Cu mult
stăpînit visurile, i-a
închipuirea. Bietul ocr
nimeni: e liber sa şi-i c Acesta îi dă la înc
sau de şase ori mat scump deoM ^ ^ ^
Oricine îşx poate pnn u™^ocnaşul pînă să se îmbete! mai ales, cît trebute sa chdtuxa a o ^ ^.^ şi de Dezobişnuit însă de băutura, _ o ctr¯nţJe
priva
deci îi
„„ curat, adică botezat conţinutul sticlei scade, de cinci
pentru sine; destul cu negoţul, e timpul să se mai dezmorţească şi el! Şi se încinge un chef de pomină; cu lineare, băutură şi muzică. Mă rog, omul dispune de fonduri serioase, care-i permit să-şi cîştige îngăduinţa binevoitoare a personalului de pază inferior. Cheful ţine uneori cîteva zile în şir. Dar, cum e şi firesc, stocul de rachiu are şi el un sfîrşit, şi atunci chefliul se duce să bea pe la alţi cîrciumari, care s-au pregătit şi-l aşteaptă; îşi continuă deci chiolhanul, de data asta ca muşteriu al celorlalţi cîrciumari, pînâ îşi bea şi ultima copeică. Oricît i-ar purta de grijă ocnaşii, se-ntîmplâ totuşi ca cel care chefuieşte să fie surprins de ochiul sever al conducerii, al maiorului sau al ofiţerului de gardă. Atunci beţivul e adus la corpul de gardă; i se iau toţi banii, dacă i-a mai rămas ceva prin buzunare, şi e supus unei înfiorătoare bătăi cu vergile. După ce-şi revine, ocnaşul se ridică, se scutură ca un cîine tăvălit, se întoarce în cazarmă şi, după cîteva zile, îşi reia negoţul.
bişnuit însă de ^^ ^ ^^ cazarmă şi, după cîteva zile, îşi reia negoţul,
rivatiunile pe care singur şi e- reDede şi de obicei I Unii dintre cheflii, cei care dispun de mai mulţi bani,
banii de chef, el se ameţeşte es ^ atunci pune I visează şi la sexul frumos. în schimbul unei sume mai rotun-
iă să bea pîna îşi chelmieŞei nale cele noi, I joare însoţiţi de un soldat care s-a lăsat ispitit de un bacşiş
continuă să bea pîna îşi la bătaie tot ce i :
joare, însoţiţi de un soldat care s-a lăsat ispitit de un bacşiş
p „cruriie p
mai are: mai intu ^ urmâ toate I gras, reuşesc să se strecoare afară din fortăreaţă, în loc să
i îi I
i eŞ e „ , cruriie personale cele noi, t ce m tu â toate
cu care se mîndrise atîta cu un gatului, căci cîrciu- I pornească la lucru, şi se îndreaptă spre un cartier mărginaş al
vechiturile lui, iar la sfîrşit şi e e tfl pînă şi tîgului Aici întro căsuţă mai dosnică se încinge o
cămătar totodată, up
mărul e şi

astfel pînă şi
e
cea din urmă cămaşă, beţivul se culcări cu capul greu, buimac. / pe datorie fie şi o " *""
şi amârîtă îi este rr
aceeaşi zi chiar, se
cîteva luni trudeşte din greu.
tîrgului. Aici, într-o căsuţă mai dosnică, se încinge o ^ trezeşte a doua zi adevărată orgie, la care se cheltuiesc bani grei. Banii crîşmar să-i dea I ocnaşului nu-s mai răi decît ai altuia la asemenea petreceri, dă Tristă I
t t diit lă dit ii iţi l
; dreagă. Tristă si resemnat, în După aceea, vreme de
frumoasei
zile de
chef ce s-a stins ca o scînteie in încetul mai F----------m'ca departe, dar

prinde curaj şi mcepe să asemănătoare, care e
încetul la 0 altă zi o a
iar escorta este dinainte aleasă dintre oamenii pricepuţi la organizarea chiolhanurilor. Adesea soldaţii aceştia sînt viitori candidaţi la ocnă. Chefurile în afara temniţei rămîn de obicei o taină pentru toată lumea. De altfel, sînt şi foarte rare, căci costă prea scump, iar amatorii de aventuri galante ecui"g la alte mijloace cu totul lipsite de primejdii.

J ş- odata va chiar din primele zile de ocnă, un tînăr deţinut, un
lâcăiaş chipeş de mai mare dragul, mi-a atras în mod
veni neapărat. „ ti at 0 sumâ frumuşicilieosebit atenţia. îl chema Sirotkin şi era o făptură ciudată în
Cît despre cîrciumar, după ce a ciş g transport impo^tnulte privinţe. M-a impresionat mai ales frumuseţea chipu-cîteva zeci de ruble), mai comanda uri ^ pastreaz&|u său. Nu părea să aibă mai mult de douăzeci şi trei de ani.
tant de rachiu, pe care
însă îl lasă nebotezat, căcr
Era deţinut la secţia specială, adică pe timp nelimitat, ceea ce însemna că a fost socotit un infractor militar dintre cei mai periculoşi. Blînd şi liniştit din fire, vorbea puţin şi rîdea rareori. Avea ochi albaştri, trăsăturile feţei regulate, pielea curată, gingaşă, părul blond. Nici capul pe jumătate ras nu-l sluţise, atît de bine făcut era. Meserie nu avea, dar de bani îşi făcea rost, cîte puţin ce-i drept, dar des. Se vedea cît de colo că era leneş şi se purta foarte neîngrijit. Uneori cînd se mai găsea cîte cineva să-l îmbrace mai curăţel, ba chiar să-i mai dăruiască şi o cămaşă roşie, să-l fi văzut pe Sirotkin cît de mulţumit era şi ce mîndru se plimba prin cazărmi, ca să-l bage în seamă toată lumea. Nu bea, cărţi nu juca şi nu se certa aproape niciodată cu ceilalţi ocnaşi. îi plăcea să se plimbe în dosul cazărmilor, totdeauna cu mîinile în buzunar, cuminte, mereu îngîndurat. La ce se gîndea, nimeni n-ar fi putut spune. Dacă-l strigai din curiozitate ori îl întrebai cevd la întîmplare, răspundea pe dată, respectuos, cu totul altfef decît ceilalţi deţinuţi, dar era totdeauna scump la vorbă şi t^ privea drept în ochi, cu nevinovăţia unui copil de zece ? Cînd avea bani, nu-i cheltuia pe lucruri de care ar fi a neapărată nevoie, pe încălţăminte nouă sau ca sâ-şi rep: cel puţin vestonul zdrenţuit, ci îşi cumpăra un colăcel s turtă dulce şi le mînca fericit ca un copil. „Vai de tiu flăcăiaşule, îl compătimeau uneori deţinuţii, că tare neaj' torat mai eşti!" în timpul liber umbla lela prin dormitoai toţi ceilalţi îşi vedeau de treabă, fiecare cu îndeletnicirea 1' numai el n-avea ce face şi se plimba cu mîinile în buzun Dacă cineva încerca să facă glume pe seama lui ori să-l ia zeflemea (se-ntîmpla deseori ca ceilalţi sâ-şi bată joc de el de camarazii lui), făcea stînga-împrejur, fârâ sâ rostească vorbă şi pleca. Dacă gluma era prea usturătoare, se ruşin Mă întrebam adesea cum de-a ajuns la ocnă această fâptu liniştită şi inofensivă? Odată zăceam bolnav la spital, salonul deţinuţilor. Se nimerise ca Sirotkin sâ fie internat el şi zăcea într-un pat alăturat. într-o seară, pe cînd state; de vorbă, se însufleţi pe neaşteptate şi îmi povesti cum l-luat la cătănie, cum l-a petrecut maicâ-sa plîngînd şi mizerii a trebuit sâ îndure ca soldat; nu se putuse împăca această viaţă, căci toată lumea era aspră şi se mînia pen
mai nimic, iar superiorii se arătau aproape totdeauna nemulţumiţi de el...
_ Şi unde-ai încurcat-o? Pentru ce te-au trimis aici? Şi încă la secţia specială... nenorocitul de tine!
_ Ce sâ-ţi spun, Aleksandr Petrovici. N-am stat decît un an la batalion; iar aici m-au adus fiindcă l-am omorît pe Grigori Petrovici, comandantul meu de companie.
- Am auzit de asta, Sirotkin, dar nu-mi venea a crede. Vasăzică-i adevărat. Ai omorît un om!
- Aşa a fost sâ fie, Aleksandr Petrovici. Prea mi se făcuse silă de toate.
- Dar ceilalţi recruţi cum îndură? La început e greu, fireşte, dar încet-încet se obişnuieşte omul şi, la urmă, îl vezi că iese un ostaş de ispravă. Te-a răsfăţat, se vede, maică-ta prea mult; te-a ţinut numai cu lăptic şi turtă dulce pînă la optsprezece ani.
- Mama, ce-i drept, mă iubea mult. Cînd am plecat recrut, s-a îmbolnăvit şi am auzit că nu s-a mai pus pe picioare... Şi tare mi s-a urît la urmă cu milităria asta!... Comandantul mă luase la ochi: mă pedepsea întruna. Şi de ce? Eram supus, ascultător, nu supăram pe nimeni, nu beam, nu mă luam după nimeni, căci e rău cînd cineva începe să se înhăiteze cu alţii, Aleksandr Petrovici. Toţi cei din jurul meu erau nişte oameni cruzi şi răi - nici cui să te jelui n-aveai. Mă ascundeam uneori prin cîte un ungher şi abia acolo îmi plîngeam amarul. într-o noapte eram de santinelă. Bătea un vint de toamnă rece şi era atît de întuneric, că nu se vedea nimic la doi paşi. Şi mi se făcu deodată lehamite de toate! Lâsai arma la picior, scosei baioneta şi o pusei alături; mă descălţai de cizma dreaptă, îmi proptii ţeava puştii în piept şi cu degetul cel mare de la picior apăsai pe trăgaci. Puşca, nimica; mă uit eu să văd ce are, curăţ bine tigăiţa detunâtoru-lui, o umplu iar cu pulbere nouă, mai teşesc şi potrivesc bine cremenea, şi-mi proptesc iar ţeava în piept. Şi ce crezi? Pulberea s-a aprins, dar încărcătura n-a luat foc. Ce să fie? îmi dă mie prin gînd. Mâ încalţ, pun baioneta la armă şi

încep să mă plimb cu puşca pe umăr. Şi uite, atunci am hotărît să fac treaba asta: orice-ar fi, să scap de cătănie! După o jumătate de ceas iese comandantul sâ-şi facă rondul, îl văd că vine drept spre mine: „Aşa se stă în post?"

Iau
arma in mîini şi bag în el baioneta pînă în vîrful ţevii. Patru;
mii de verste am făcut pe jos şi am nimerit aici la ocnă înj
secţia asta specială...
Nu minţea. Altfel nu l-ar fi trimis chiar la secţia specială. Crimele obişnuite se pedepseau mult mai uşor. De altfel, Sirotkin era singurul dintre ocnaşii osîndiţi fără termen care avea un chip atît de plăcut; toţi ceilalţi (şi erau în situaţia lui vreo cincisprezece cu totul) aveau o înfăţişare foarte ciudată: clăpăugi, hidoşi, unii chiar încărunţiţi înainte de vreme; numai doi sau trei dintre ei mai arătau a oameni. Daca împrejurările îmi vor îngădui, voi căuta să revin cu mai multe amănunte asupra acestui grup de ocnaşi. Sirotkin se împrietenise după cît se pare cu Gazin, namila aceea de om pe care la începutul acestui capitol l-am văzut năvălind beat în bucătărie, parcă anume ca să-mi încurce firul impresiilor ce începusem să-mi fac despre viaţa din ocnă.
Gazin acesta era un om înfiorător. Băga spaima în toţi numai prin simpla lui înfăţişare. întotdeauna am avut senzaţia că nu putea fi pe lume o făptură mai crudă, mai monstruoasă. Avusesem prilejul sâ-l văd la Tobolsk pe faimosul tîlhar şi ucigaş Kamenev: mai tîrziu, în arestul preventiv, am dat ochi cu fiorosul asasin Sokolov. Dar nici unul dintre ei nu mi-a provocat un dezgust mai mare ca acest Gazin. Uneori, privindu-l, mi se părea că am în faţă un păianjen uriaş de mărimea unui om. Era tătar de origine şi puternic de nu-l întrecea nici un ocnaş; înalt de stat, de o constituţie atletică, cu capul diform şi disproporţionat de mare, umbla puţin adus de spate şi te privea pe subi sprîncene. în ocnă umblau pe socoteala lui zvonuri dintrej cele mai ciudate; se spunea că era dezertor din armată, daij cei mai mulţi pretindeau, nu ştiu cît de întemeiat, că evadasd

1 Ocna din Zabaikalie, cu un regim deosebit de aspru (n. ed. române) i

din Nercinsk[1] şi că fusese de mai multe ori deportat în Siberia, dar totdeauna izbutise să fugă, schimbîndu-şi de fiecare dată numele, pentru ca în cele din urmă să nimerească în temniţa noastră, la secţia specială. Se mai spunea despre el că omorîse din plăcere copilaşi, pe care îi atrăgea în locuri ferite; acolo, după ce îl îngrozea pe bietul micuţ şi îl chinuia cu o cruzime neînchipuită, îmbătîndu-se de frica şi înfiorarea lui, îl înjunghia bestial, încet, cu deliciu, cu o voluptate sadică. Se prea poate ca toate acestea să nu fi fost decît născociri iscate de impresia groaznică pe care o făcea în general asupra tuturor; ce-i drept, se potriveau însă cu fizionomia şi înfăţişarea lui şi de aceea păreau verosimile. Şi cu toate acestea, cînd Gazin era treaz, avea o purtare foarte cuviincioasă. Nu făcea nici un rău, nu se certa cu nimeni, se ferea de gîlcevi, rămînea tăcut şi dispreţuitor, ca şi cum s-ar fi socotit superior tuturor celorlalţi. Gesturile lui erau măsurate, potolite, pline de hotărîre. Privirea nu-i era lipsită de inteligenţă; oricum, se vedea că este un om şiret; dar toată înfăţişarea lui era aspră şi batjocoritoare, iar de pe faţă ori din zîmbetul lui nu dispărea niciodată o expresie de orgoliu şi de cruzime. Făcea negoţ cu rachiu şi dintre toţi cîrciumarii ocnei el era cel mai bogat. De vreo două ori pe an se îmbăta şi el şi abia atunci îşi dezvăluia firea sălbatică şi crudă. După ce se ameţea încetul cu încetul, se lega la început ba de unul, ba de altul, bătîndu-şi joc de oameni cu vorbe grele, pregătite parcă dinainte, pentru ca la urmă, după ce se îmbăta zdravăn, să fie cuprins de o adevărată furie şi să sară la ei cu cuţitul. Atunci ocnaşii, care-i cunoşteau puterea de taur, fugeau de el şi căutau să se ascundă, căci se năpustea asupra oricui i-ar fi ieşit în cale. Găsiseră totuşi un mijloc prin care putea fi stăpînit. Se adunau vreo zece oameni din cazarma lui, se aruncau toţi deodată asupră-i şi începeau să-l lovească din toată puterea cu pumnul în burtă, în piept, în plex, în inimă, pînâ ce-l lăsau lat. Oricare altul ar fi murit de pe urma atîtor lovituri, dar Gazin scăpa întotdeauna. După ce-l făceau să cadă în nesimţire, îl înfăşurau în scurta lui şi-l zvîrleau pe patul de scînduri, „sâ-şi mistuie

beţia!" cu alte cuvinte. Şi într-adevăr, a doua zi se s> aproape complet sănătos şi pornea la lucru, tăcut şi poso-f morît. Şi de cîte ori se îmbăta Gazin astfel, ocnaşii ştiau cum are să sfîrşească pentru el ziua. Şi el ştia, dar nu se putea stăpîni sa nu bea. Aşa au trecut cîţiva ani. De la o vreme încoace, băgară însă de seamă că începe să se mai domolească. Tot mai des se plîngea de dureri şi se ducea la spital; slăbea şi-şi pierdea din puterea lui de taur. „în sfîrşit, i-au slăbit şi lui balamalele", îşi spuneau între ei ocnaşii. î în ziua aceea, Gazin a intrat în bucătărie însoţit de| polonezul prăpădit care ştia să cînte din vioară şi pe care! chefliii îl angajau ca să dea petrecerii lor mai multă! strălucire. Se opri în mijlocul sălii, tăcut, cercetîndu-i cui privirea unul cîte unul pe cei de faţă. Nimeni nu scoase c vorbă. în sfîrşit, ochii lui se opriră asupra mea şi a ocnaşulu cu care beam ceai. Zîmbi răutăcios, batjocoritor şi, cu expresie de satisfacţie în ochi, ca după un gînd viclean, ven clătinîndu-se înspre masa noastră.
- Ia spuneţi-mi (vorbea ruseşte), din ce venituri tăinuit» hălâduiţi aici, îmbuibîndu-vă cu ceaiuri?
Schimbai o privire cu vecinul meu, înţelegînd că cel mai bun lucru era să tăcem şi să nu-i răspundem nimic. Cea mai mică contrazicere l-ar fi înfuriat imediat.
- Vrăsăzică, aveţi băni? îşi urmă el interogatoriul. Bani cu duiumul, ai? Păi, pentru asta aţi venit la ocnă, ca să vă desfătaţi cu ceaiuri? Pentru asta aţi venit, mă? Răspundeţi, fire-aţi ai dracului să fiţi!...
Văzînd însă că sîntem hotărîţi să tăcem şi să nu-l luăm în seamă, se făcu roşu-vînăt la faţă, vinele de la tîmplă i se umflară şi începu să tremure de furie. La doi paşi se afla o tavă uriaşă şi grea pe care se punea pîinea tăiată pentru hrana ocnaşilor la prînz sau seara. Era atît de mare, încît încăpea pe ea pîine destulă pentru a sătura jumătate din întreaga ocnă. în clipa aceea tava era goală. Gazin o prinse cu amîndoui mîinile şi o ridică deasupra capetelor noastre. încă o clipă si ne-ar fi zdrobit, desigur, ţestele. Cu toate că omorul, ori fie şi numai tentativa de

omor, ar fi atras asupra întregii ocne

chinuri nemăsurate, astfel încît numai gîndul la cercetările, interogatoriile şi percheziţiile ce se porneau, urmate de o înăsprire a regimului general, îi făcea pe ocnaşi să evite cu orice preţ a cădea în asemenea extreme, cu toate astea, zic, acum toţi tăceau, încremeniţi într-o aşteptare iscoditoare. Nici un cuvînt nu fu scos în apărarea noastră, nici un strigăt nu se ridică împotriva lui Gazin - atît de mare era ura ocnaşilor împotriva domnilor! Se vede că se desfătau grozav văzîndu-ne într-o asemenea primejdie... Dar o întîmplare fericită puse brusc capăt acestei scene ce-ar fi putut avea urmări tragice. în momentul cînd Gazin era gata să abată peste capetele noastre uriaşa tăblie, se auzi un glas din tindă:

- Gazin! Ţi-au furat rachiul!...

Acesta trinti tăblia jos şi se repezi ca un nebun afară din bucătărie.

- Din voia Domnului au scăpat! îşi spuseră ocnaşii. Şi mult timp după aceea vorbiră de cele întîmplate, repetînd mereu aceste cuvinte.

N-am aflat niciodată dacă într-adevăr i se furase rachiul, sau dacă această veste, aruncată ca o bombă în momentul cel mai critic, n-a fost o născocire inspirată de dorinţa cuiva de a ne scăpa de la pieire.

în seara aceea, pe întuneric, înainte de închiderea cazărmii, m-am plimbat mult de-a lungul gardului şi o tristeţe amară îmi năpădi sufletul; niciodată după aceea, în tot timpul cît am stat la ocnă, nu m-am simţit mai deprimat ca în acele clipe. Cea dintîi zi de osîndâ e totdeauna cea mai grea, fie într-o temniţă oarecare, fie într-o fortăreaţă, fie la ocnă cu regim de muncă silnică... Dar, îmi aduc aminte că mai ales un gînd nu mi-a dat pace, un gînd care mai apoi, în lungile zile şi nopţi de ocnă, m-a obsedat mereu; ascundea în el o întrebare nemărturisită, căreia atunci nu i-am putut găsi răspunsul şi pe care nici astăzi n-o pot rezolva: ce mult diferă pedepsele pentru infracţiuni de acelaşi fel! Ce-i drept, crimele nu se pot asemui între ele, nici măcar cu oarecare aproximaţie. Să luăm bunăoară doi ucigaşi: şi unul, şi celălalt au omorît cîte un om; împrejurările în care au fost sâvîrşite aceste omoruri au fost bine cîntărite, fără să se omită vreun; amănunt, şi într-un caz, şi în celălalt se impune sâ se aplice] aproape aceeaşi pedeapsă. Şi totuşi, ce deosebire e între cele] două crime, ce prăpastie se cască între felul cum au fost ele' săvîrşite. Unul de pildă omoară pentru o nimica toată, pentru; o ceapă: a ieşit la drumul mare, a înjunghiat pe un biet ţăran şi n-a găsit la el decît o ceapă. „Ia te uită, tătuţă! M-ai trimis; la jaf la drumul mare: am răpus un ţăran, dar n-am găsit la el decît o ceapă." „Tacă-ţi fleanca, nerodule! O ceapă-i o copeică! O sută de inşi răpuşi îs o sută de cepe, şi gat; rubla!" (O legendă de la ocnă.). Altul omoară pentru a scăpa de un tiran libidinos, care-şi făcea mendrele, necinstindu-i nevasta, sora, fiica. Unul ucide apărîndu-şi libertatea, viaţa lui de vagabond, aproape mort de foame, încolţit fiind de o ceată întreagă de copoi, în timp ce altul înjunghie prunci şi copii numai din plăcerea criminală de a înjunghia, de a simţi prelingîndu-i-se pe mîini sîngele lor cald, de a se îmbăta de spaima şi cumplita lor înfiorare, de tremurul şi ultimele zvîcniri ale trupuşorului sfîrtecat de cuţit. Ei bine, pe amîndoi îi aşteaptă aceeaşi pedeapsă! Şi unul, şi celălalt vor fi osîndiţi la muncă silnică. Fireşte, există deosebiri în ce priveşte termenele, durata pedepsei aplicate. Deosebirile acestea sînt însă prea puţin pe lîngă varietatea aceluiaşi ; de crimă care se săvîrşeşte în mii de chipuri, diferă de la om la om, prezentînd nenumărate forme particulare. Cîte firi, atîtea deosebiri. Să admitem însă că ar fi, cu neputinţă să se anihileze deosebirile şi inegalitatea, că este o problemă de nedezlegat, ca un fel de cvadratură a cercului în materie de penalitate, să admitem că ar fi aşa! Dar chiar dacă inegalitatea nici n-ar exista, trebuie să ne gîndim şi la o altă deosebire, la aceea a efectelor pedepsei. îl vezi pe cîte unul cum se stinge la ocnă pe încetul, ca o luminare, în timp ce un altul nici n-ar fi crezut, înainte de a intra la ocnă, că poate exista pe lume o viaţă atît de distractivă, un club atît de nostim cu nişte camarazi atît de straşnici, toţi unul şi unul. Da, se găsesc în temniţă şi oameni de soiul acesta. Iată, bunăoară, un om cult, om de conştiinţă, cu mintea limpede, un suflet plin de simţire. Durerea inimii lui, remuşcarea şi zbuciumul lăuntric îl rod cu mai multă forţă decît pedeapsa pe care o îndură. Sentinţa pe care şi-a dat-o el însuşi e mult mai aspră şi mai necruţătoare decît a oricărei legiuiri, chiar şi a celei mai neînduplecate. Şi iată-l cot la cot cu un altul, care în tot timpul cît îşi ispăşeşte pedeapsa nu s-a gîndit măcar o dată la crima pe care a săvîrşit-o. Ba se şi crede nevinovat. Sînt şi din aceia care recurg la crimă şi o săvîrşesc numai ca sâ fie trimişi la ocnă, scăpînd astfel de o viaţă mult mai grea în libertate. Acolo trăia în ultimul hal de umilire şi degradare, mereu flămînd, căci niciodată nu putea să mănînce cît îi cerea foamea, trudind din greu la stăpîn, de dimineaţa şi pînă-n seară. La temniţă munca-i mai uşoară, capătă o pîine cum nici n-a mai văzut şi mănîncă pe săturate; în zilele de sărbătoare i se dă carne, mai capătă şi pomană din afară, lucrînd seara, are posibilitatea să cîştige şi un ban. Dar unde mai pui societatea de care se bucură acolo? Numai oameni pricepuţi şi şmecheri, trecuţi prin ciur şi prin dîrmon, atotştiutori şi descurcăreţi în toate. îi priveşte cu mirare şi respect, căci nu i-a mai fost dat să vadă asemenea oameni; pentru el, ei alcătuiesc societatea cea mai aleasă din lume. E cu putinţă oare ca osînda să aibă acelaşi efect asupra acestor indivizi atît de deosebiţi unul de altul? Pedeapsa va fi oare deopotrivă simţită de amîndoi?

Dar ce rost are să ne frămîntăm cu probleme ce n-au dezlegare! Bate toba şi e timpul să intrăm în cazărmi.

IV PRIMELE IMPRESII

Se mai făcu o dată numărătoarea, ultima din ziua aceea. După acest control de seară uşile cazărmilor se încuiau, fiecare cu lacăte deosebite, puse pe zăvoare grele, şi ocnaşii rămîneau închişi sub pază pînă-n zori.

LtVJO i

Numărătoarea o făcea un subofiţer ajutat de doi soldaţi. Cîteodată asista şi ofiţerul de serviciu, iar ocnaşii erau aliniaţi în curte. De cele mai multe ori, această ceremonie se făcea într-un cadru mai familiar, în cazarmă. Aşa s-au petrecut lucrurile şi de data aceasta. Soldaţii se încurcau şi greşeau socoteala, numărau din nou, plecau şi se întorceau iarăşi să mai numere o dată. în sfîrşit, se încredinţară bieţii de ei că nu lipseşte nici unul şi încuiară uşile. în dormitor ne aflam cu totul vreo treizeci de deţinuţi, înghesuiţi unul lîngă altul pe un prici comun de scînduri. Era încă devreme şi fiecare îşi căuta de lucru pînă la culcare.

în afară de supraveghetorul invalid de care am mai amintit şi care dormea cu noi în cazarmă, reprezentînd peste noapte administraţia temniţei, în fiecare cazarmă mai era cîte un şef ales de însuşi maiorul comandant, bineînţeles, dintre deţinuţii cu bună purtare. Se întîmpla însă deseori ca aceşti şefi să fie prinşi la rîndul lor cu abateri grave; atunci erau supuşi la bătaia cu vergile, degradaţi şi scoşi din şefie şi numaidecît înlocuiţi cu alţii, mai destoinici. Şeful nostru era Akim Akimîci, care, spre surprinderea mea, uneori îşi permitea chiar să se răstească la deţinuţi. Ei însă nu prea îl băgau în seamă, ba de multe ori îl luau peste picior. Invalidul-supraveghetor era mai deştept: nu se băga în treburile noastre şi se ferea să se amestece în certurile dintre deţinuţi, iar dacă se întîmpla să deschidă gura, o făcea de mîntuială, ca să arate câ-şi împlineşte o datorie. Se ţinea deoparte, tăcut, pe patul lui, cîrpăcindu-şi cizmele scîlciate.

în această primă zi de ocnă, am băgat de seamă un lucru pe care observaţiile ulterioare mi l-au confirmat, încredinţîndu-mă că nu greşisem deloc, şi anume: toţi aceia care nu erau ocnaşi, dar aveau de-a face cu ei - începînd cu escorta, cu paznicii şi cu slujbaşii administraţiei - adoptau faţă de osîndiţi o atitudine exagerată, de parcă s-ar fi temut în fiecare clipă ca nu cumva vreunul să sară la ei cu cuţitul în mînă. Dar şi mai curios mi s-a părut faptul că deţinuţii, dîndu-şi seama de spaima pe care o trezesc, prindeau curaj şi
ₛe arătau mai îndrăzneţi şi mai obraznici. De fapt, pentru ocnaşi cel mai bun şef e cel care nu se teme de ei. în general însă, în ciuda îndrăznelii lor, ocnaşii sînt cu mult mai mulţumiţi cînd văd că sînt trataţi cu încredere. Ba e singura cale, poate, prin care li s-ar mai putea cîştiga simpatia. Se întîmpla cîteodată, deşi rar de tot, ca vreunul dintre comandanţi să intre în cazarmă neînsoţit de gardă. Ei bine, nici nu va puteţi închipui cu cîtă mirare se uitau la vizitator şi ce mult cîştiga el în ochii lor. Un asemenea vizitator neînfricat impune întotdeauna mare respect şi chiar dacă ar fi fost să se întîmple atunci o nenorocire, în nici un caz cu el de faţă n-ar fi avut loc.

Spaima pe care o încearcă toţi ceilalţi în preajma ocnaşilor e aceeaşi pretutindeni, oriunde există ocnaşi, şi totuşi, n-aş şti să spun de unde izvorăşte. Fireşte, ea este întrucîtva justificată, dacă ne gîndim la impresia pe care o produce osînditul, tîlhar sau asasin notoriu, începînd cu înfăţişarea lui; în afară de aceasta, pe măsură ce se apropie de temniţă, omul simte că mulţimea de indivizi de acolo nu s-a adunat de bunăvoie şi că nici o măsură, oricîtă străduinţă s-ar depune, n-ar putea cu nici un chip să transforme în cadavru un om viu: el îşi păstrează simţirea, setea de răzbunare şi de viaţă, pasiunile şi necesităţile, precum şi dorinţa de a şi le îndeplini. Şi cu toate acestea, sînt ferm convins că n-ai de ce să te îngrozeşti în faţa unui ocnaş. Un om nu se aruncă cu una cu două asupra semenului său cu jungherul în mînă şi, oricum, dacă posibilitatea unei primejdii nu este exclusă, dacă această primejdie s-a tradus vreodată în fapt într-un caz oarecare izolat, asemenea cazuri sînt atît de rare, încît pot fi socotite ca inexistente. Nu mă refer aici, bineînţeles, decît la deţinuţii condamnaţi, care au păşit în stadiul executării pedepsei şi dintre care mulţi se simt aproape fericiţi că şi-au găsit în sfîrşit un culcuş şi un rost în temniţă (într-atît o viaţă nouă poate părea frumoasă!), dispuşi prin urmare să trăiască liniştiţi şi supuşi; iar pe cei turbulenţi, ᶜare se întrec cu măsura, îi pun ceilalţi ocnaşi cu botul pe
labe. Osînditul, oricît de îndrăzneţ şi nesupus ar fi, se teme de tot ce-l înconjoară în temniţă. Alta e situaţia deţinutului în prevenţie, a cărui soartă n-a fost încă hotărîtă. Numai gîndul că a doua zi va fi judecat şi condamnat la bătaie cu vergile, iar imediat după aceea trimis sâ-şi execute pedeapsa îl împinge pe acesta să se arunce asupra cuiva, fără motiv anume; săvîrşind o nouă infracţiune, se deschid noi cercetări şi formalităţi, vremea trece, pedeapsa e mereu amînată şi se depărtează în timp. Aici o asemenea faptă îşi are rostul ei, urmăreşte un ţel precis: „acela de a-şi amăgi soarta" cu orice preţ şi cît mai degrabă. în această ordine de idei îmi amintesc chiar de un caz psihologic foarte ciudat care s-a întîmplat cu unul din ocna noastră.

Printre condamnaţii militari se găsea un fost soldat, jude-, cat şi trimis la muncă silnică pe doi ani, fără degradare ; civică, un palavragiu şi un lăudăros fără pereche, dar şi un ; mare fricos. De felul lor, soldaţii ruşi nu sînt nici fricoşi, nici lăudăroşi. Şi chiar dacă dai peste vreun fanfaron, e neapărat un caz excepţional, căci soldatul nostru n-are vreme de asemenea ispravă, chiar şi atunci cînd i-ar arde de asta. Şi cînd l-ai nimerit, atunci e negreşit un fricos şi-un pierde-vară. Dutov (acesta era numele deţinutului de care vorbesc) îşi execută în sfîrşit pedeapsa şi intră din nou într-un batalion de graniţă. Dar este ştiut că toţi cei care au fost trimişi în temniţă ca să se îndrepte se pervertesc şi mai mult, astfel încît după două sau trei săptămîni de libertate nimeresc iar în> puşcărie, de data asta însă nu pentru scurtă vreme, ci pentru cincisprezece sau douăzeci de ani, în secţia „permanenţi".

Asa s-a întîmplat şi cu Dutov. După vreo trei sâptămîni de la punerea lui în libertate, a comis un furt prin efracţie, la. care, cu prilejul cercetărilor, s-a mai adăugat şi comportarea grosolană şi nedisciplinată. Fu dat în judecată şi condamnat la bătaia cu vergile. Dar ca un fricos ce era, cuprins de groaza apropiatei pedepse, se năpusti cu un cuţit în mînâ

asupra ofiţerului de gardă care tocmai intrase în închisoare,
în ajunul zilei fixate pentru executarea pedepsei. îşi dădea
bineînţeles seama că fapta aceasta îi înrăutăţea mult situaţia, riscînd să primească un număr mult mai mare de ani de muncă silnică. Şi totuşi o făcu, mînat de un singur gînd: acela de a amîna pentru cîteva zile, pentru cîteva ceasuri cel puţin, cumplita clipă în care urma sâ-şi îndure pedeapsa. Era atît de laş, încît nici nu-l atinse pe ofiţer cu cuţitul, ci făcu totul numai de formă, numai ca să se pună pe tapet o nouă infracţiune, pentru care să înceapă o nouă judecată.

Clipa dinaintea pedepsei e, desigur, groaznică pentru cel osîndit să îndure bătaia şi am avut prilejul să văd destui condamnaţi în ajunul acestei zile de supliciu. îi întîlneam de obicei la spital, cînd mă îmbolnăveam, lucru ce mi se întîmpla deseori. Toţi condamnaţii din întreaga Rusie ştiu că oamenii care le arată cea mai mare compătimire sînt doctorii; aceştia nu fac niciodată vreo deosebire între deţinuţi, precum ceilalţi care trăiesc în preajma lor, cu excepţia oamenilor simpli din popor. Niciodată un om din popor nu-l învinuieşte pe condamnat, oricît de înfiorătoare i-ar fi fapta, şi îl iartă, fiindcă ştie că îndură îndeajuns pentru ea. Şi cred că nu-i întîmplător faptul că tot poporul din întreaga Rusie socoate crima o adevărată nenorocire şi pe ucigaş un năpăstuit. E o definiţie profund semnificativă. Şi e cu atît mai plină de tîlc, cu cît izvorăşte din adîncul inimii, în mod inconştient, instinctiv. Or, doctorii sînt adesea singura salvare pentru deţinuţi, mai ales atunci cînd îi aşteaptă o pedeapsă corporală... Condamnatul îşi face socoteala şi ştie aproximativ cînd îi va veni sorocul pentru executarea sentinţei; ca să scape, cere să fie dus la spital şi reuşeşte să amîne cu cîteva zile momentul cumplitei execuţii. Cînd iese din spital, e sigur că a doua zi nu va scăpa de această grea încercare şi trăieşte ceasuri de tulburare neînchipuită. Unii, e drept, caută din mîndrie să-şi ascundă frămîntarea, dar străduinţa lor stîngace de a se arăta nepăsători nu-i poate înşela pe camarazii lor, care ştiu şi înţeleg prea bine ce au pe suflet şi păstrează o tăcere gravă, plină de milă şi omenie.

I ii

Am cunoscut un deţinut tînăr, fost soldat, osîndit pentru omor, care trebuia să sufere pedeapsa bătăii cu cel mai mare număr de lovituri cu vergile îngăduit. îi era atît de frică, încît J în ajun se hotărîse să bea o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun. Şi fiindcă veni vorba de rachiu: oricare deţinut condamnat la bătaia cu vergile păstrează la el pentru clipa hotărîtoare o sticlă de rachiu pregătită din timp şi obţinută cu mări sacrificii băneşti; vreme de şase luni se lipseşte poate şi de lucrurile cele mai necesare, numai ca să bea un sfert de litru de rachiu înainte de a fi dus la bătaie. Deţinuţii sînt convinşi că omul beat îşi îndură mai uşor pedeapsa şi nu simte cu atîta ascuţime loviturile de bici sau de varga. Dar să revenim la povestea tînărului nostru. Bietul băiat căzu bolnav îndată ce goli sticla de rachiu; începu să verse şi să scuipe sînge şi fu trimis la spital aproape fără cunoştinţă. Vărsăturile îi răvăşiră într-atîta pieptul, încît peste cîteva zile se vădiră simptomele unei forme grave de oftică, ce-l topi în cîteva luni. Doctorii care l-au îngrijit n-au cunoscut niciodată cauza bolii.

Vorbind despre lipsa de curaj, caz atît de des întîlnit printre deţinuţii supuşi la pedepse corporale, trebuie să adaug că sînt şi cazuri cînd într-o asemenea situaţie ei dau dovadă de un curaj fără margini. îmi amintesc de cîteva exemple de bărbăţie vecine cu nesimţirea, exemple mai puţin rare decît s-ar crede. Mi-a rămas întipărită în minte mai ales întîlnirea la spital cu unul dintre cei mai monstruoşi criminali, într-o frumoasă zi de vară, se răspîndi prin saloanele deţinuţilor zvonul că fiorosul ucigaş Orlov va fi supus în seara aceea la pedeapsa bătăii şi că după asta va fi internat în spital. Deţinuţii bolnavi erau convinşi toţi pînă la unul că pedeapsa va fi deosebit de crudă. Toată lumea părea emoţionată şi eu însumi, trebuie să recunosc, aşteptam cu nespusă curiozitate ivirea acestui tîlhar celebru, pe seama căruia se povesteau lucruri de neînchipuit. Era un asasin cum rareori se întîlnesc, în stare să omoare cu mult sînge rece bătrîni şi copii; un om înzestrat cu o formidabilă putere de
voinţă şi plin de cea mai orgolioasă conştiinţă a forţei lui. Mărturisise un şir întreg de omoruri şi fusese condamnat la forma cea mai gravă a pedepsei corporale - bătaia cu beţele cu un număr maxim de lovituri, aplicate de două şiruri neîntrerupte de soldaţi. Fu adus, sau mai bine zis tîrît, abia către seară; se întunecase, aşa că lumînările erau aprinse. Orlov era galben ca ceara, aproape leşinat, cu părul negru şi des încîlcit. Spatele îi era umflat, învineţit şi plin de sînge. Deţinuţii îl îngrijiră toată noaptea; îi schimbau prosoapele ude, îl întorceau cînd pe o parte, cînd pe alta, îi dădeau doctorii, îl ungeau cu alifie, într-un cuvînt, avură pentru el cea mai stăruitoare grijă, ca pentru cea mai apropiată rudă ori pentru un nepreţuit binefăcător. A doua zi îşi veni pe deplin în simţiri şi făcu de două sau de trei ori înconjurul sălii! Spre marea mea mirare: îl aduseseră în spital zdrobit şi cu desăvîrşire sleit de puteri. Primise dintr-o dată mai bine de jumătate din loviturile la care fusese osîndit, căci doctorul ordonase întreruperea bătăii abia după ce se convinsese că, dacă se mai continuă executarea pedepsei, Orlov moare sigur sub lovituri. Era mic de statură, slab şi istovit de o îndelungată şedere în prevenţie. Cine a avut prilejul să vadă deţinuţi aflaţi mult timp în prevenţie îşi va aduce totdeauna aminte de chipul lor palid, supt, şi de privirile lor înfrigurate. Cu toate acestea, Orlov se înzdrăvenea cu repeziciune. O forţă lăuntrică extraordinară îi ajuta, probabil, organismul să se restabilească văzînd cu ochii. Şi într-adevăr, nu era un om ca oricare altul.

Din curiozitate, căutai să-l cunosc mai îndeaproape şi timp de o săptămînă îl observai atent. Aş putea spune cu toată siguranţa că în viaţa mea n-am întîlnit un om cu o fire mai dîrză şi mai tenace, cu o voinţă mai hotărîtă. Văzusem lâ Tobolsk o celebritate de acelaşi soi, un vechi şef de bandă de tîlhari. Acela însă era o adevărată fiară; numai văzîndu-i chipul, fără să fi ştiut cine e, şi ghiceai că ai înaintea ta o fiinţă monstruoasă. Ceea ce mă

îngrozise la el era insensibilitatea sufletească. Bruta covîrşea într-atîta orice însuşire

78

spirituală, încît oricine îşi dădea seama pe dată, de la prima vedere, că pentru el numai plăcerile trupeşti, senzuale, aveau vreun preţ în viaţă. Sînt convins însă că acel Korenev - căci aşa îl chema pe tîlhar - s-ar fi pierdut şi el cu firea şi ar fi tremurat de frică în faţa unei asemenea pedepse, cu toate că era în stare să ucidă fără sâ clipească. Orlov avea cu totul altă fire. Era întruchiparea deplină a izbînzii voinţei asupra trupului. Se vedea cît de colo că omul acesta, cu dispreţul lui faţă de orice chinuri şi pedepse, ştie sâ se stâpînească, să dispună nelimitat de energia, de forţele şi de acţiunile lui şi că nu se teme de nimic pe lume. Se simţeau în el o nesecată energie, o dorinţă de activitate, de răzbunare, o voinţă neînduplecata în faţa ţelului de atins. Mă uimea îndeosebi înfăţişarea lui mîndrâ, orgolioasă, felul cum privea totul, ca de pe culmea unei superiorităţi intangibile, fără a avea aerul omului încrezut şi fudul, totul fiind la el firesc. Cred că nu există în lume o fiinţă care sâ-i fi impus numai prin personalitatea sa. Primea totul cu un calm desâvîrşit, de parcă nimic pe lume nu l-ar fi putut uimi. Era pe deplin conştient că ceilalţi ocnaşi îi poartă respect, dar nu-şi făcea din aceasta un titlu de glorie sau un motiv de a se umfla în pene. Şi doar vanitatea şi înfumurarea sînt trăsături nelipsite fiecărui ocnaş, fără nici o excepţie. Orlov era deştept şi de o sinceritate surprinzătoare, departe însă de ă fi flecar. La întrebările mele a răspuns fără înconjur, mărturisind că aşteaptă cu nerăbdare să-şi vindece rănile, ca sâ execute şi restul pedepsei pe care o mai avea de îndurat şi că la început i-a fost teamă că n-o să reziste. „Acum, spuse el fâcîndu-mi cu ochiul, treaba e ca şi sfîrşită. De îndată ce încasez şi restul de lovituri, o să mă trimeată cu primul convoi la Nercinsk, şi pe drum îmi iau valea! Fug, orice s-ar întîmpla! Numai de mi s-ar vindeca mai degrabă spinarea!" Şi în următoarele cinci zile cît am stat împreună, îl vedeam arzînd de nerăbdare sâ părăsească spitalul. Cîteodată era vesel şi pornit pe glume. încercai să-l provoc la destăinuiri în legătură cu viaţa şi aventurile lui. îşi încrunta uşurel sprîncenele, dar răspundea totdeauna deschis la întrebările mele. Cînd îşi dădu seama însă că încercam să-i pătrund în suflet şi să răscolesc în el o urmă de căinţă, mă privi cu atîta trufie şi dispreţ, de parcă s-ar fi convins deodată că are de-a face cu un biet copilandru, necopt la minte şi naiv, cu care nu merită să stai de vorbă despre lucruri ce nu pot fi înţelese decît de cei mari. Ba chiar am citit pe chipul lui şi un soi de compătimire. Dar peste cîteva clipe izbucni într-un hohot de rîs sincer, fără nici o umbră de ironie, şi nu mă îndoiesc că şi după ce a rămas singur, cînd îi veneau în minte cuvintele mele, izbucnea în rîs, şi asta nu o singură dată. Nemaiavînd răbdare să aştepte pînă-şi vor da medicii avizul, ceru în cele din urmă să i se facă ieşirea din spital, cu toate că rănile de pe spinare nu erau încă vindecate; cum mă simţeam şi eu mult mai bine, cerui de asemenea ieşirea din spital şi drumul înapoi îl făcurăm împreună: pe mine m-au dus în temniţă, iar pe el la corpul de gardă, de unde fusese adus. La despărţire îmi strinse mîna, ceea ce din partea lui era un semn de mare încredere. înclin să cred însă că a făcut-o mai mult pentru că în clipa aceea era foarte mulţumit de sine însuşi. Căci în fond nici nu se putea ca el să nu mă dispreţuiască, socotindu-mă o fiinţă slabă, resemnată şi supusă, vrednică de milă şi inferioară lui în toate privinţele. A doua zi fu scos pentru a-şi primi şi restul de pedeapsă.

După ce se închiseră porţile cazărmii noastre, ea căpătă o cu totul altă înfăţişare: semăna cu o casă de locuit, cu un cămin. De-abia acum, într-o ambianţă casnică, reuşii să-mi cunosc camarazii de detenţie mai îndeaproape. în timpul zilei, paznicii, subofiţerii ori alţi reprezentanţi ai administraţiei puteau să se ivească aici în orice clipă, aşa că deţinuţii se ţineau puţin mai altfel, rămînînd mereu într-o stare de oarecare încordare, nelinişte, aşteptare. Dar în clipa cînd se trase zăvorul, fiecare se aşeză la locul lui şi-şi văzu de treburi. Cazarma se lumină deodată într-un chip neaşteptat: fiecare ocnaş îşi avea luminarea lui, înfiptă într-un sfeşnic de obicei de lemn. Unii îşi reparau încălţămintea,

80 UUSUJIEVOM

alţii coseau la cîte o haină. Aerul pestilenţial devenea din ce în ce mai înăbuşitor. Cîtiva trîndavi se traseră într-un colţ şi se aşezară pe vine în jurul unui covor, la o partidă de cărţi. Aproape în fiecare cazarmă era cîte un deţinut care avea un asemenea covoraş prăpădit, un sfeşnic cu o luminare şi o pereche de cărţi soioase la culme. Toate acestea împreuna purtau denumirea de „maidan". Patronul primea din partea jucătorilor remiză, vreo cincisprezece copeici pe noapte; asta-i era meseria. Se juca de obicei banc, trei foiţe şi alte jocuri de noroc. Fiecare jucător îşi aşeza înainte o grămăjoară de bănuţi de aramă, tot ce avea în buzunar, şi nu se ridica decît atunci cînd râmînea fără nici un gologan ori cînd îi scutura pe toţi ceilalţi de parale. Jocul se prelungea pînâ noaptea tîrziu; ba uneori îi apuca ziua şi se întîmpla să-l sfîrşească tocmai în clipa cînd începeau să se deschidă uşile. în dormitorul nostru, ca şi în toate celelalte cazărmi de altfel, se găseau întotdeauna cîtiva pîrliţi ruinaţi de joc şi băutură sau, pur şi simplu pîrliţi din născare. Zic „din născare" şi insist cu, osebire asupra acestei expresii. într-adevăr, există în rîndurile poporului nostru, şi vor exista în orice condiţii şi împrejurări, unele personaje ciudate, oameni blînzi, potoliţi şi adesea destul de harnici, dar a căror soartă e să rămînă în vecii vecilor săraci lipiţi pămîntului. Toată viaţa trag, cum s-at zice, mîţa de coadă, se zbat în mizerie, sînt copleşiţi de necazuri şi ghinioane, le e teamă şi de umbra lor şi veşnic se află la cheremul cuiva, mai ales al chefliilor şi al parveniţilor îmbogăţiţi peste noapte. Orice străduinţă, orice încercare de a răzbi e zadarnică. Nu se aleg decît cu amărăciunea şi ponoasele, ca şi cum s-ar fi născut numai şi numai pentru a-i sluji pe alţii, trăgîndu-şi zilele în umbra altora; le este sortit să facă numai ceea ce gîndesc alţii, să asculte de porunca «8 vrerea altora; sînt meniţi să joace cum li se cîntă. Nici împrejurare, nici chiar cea mai neaşteptată nu-i poa îmbogăţi; pîrliţi sînt şi pîrliţi vor râmîne în veci de veci. A întîlnit oameni de felul acesta nu numai în rîndurile popo lui, ci în toate societăţile şi păturile sociale,

în toate partidei
jurnalele şi asociaţiile. îi găseşti în orice temniţă, în orice cazarmă, şi e de ajuns să se înjghebe un maidan, ca să răsară imediat şi cîte un pîrlit dintr-âştia pentru diferite servicii. Isfici un maidan nu se putea de altfel lipsi de un asemenea slujitor. Era îndeobşte angajat de toţi jucătorii pentru o noapte întreagă în schimbul a cinci copeici; atribuţia lui principală era să stea de pază în tindă, la uşă, adesea pe un ger de minus treizeci de grade, în întuneric, vreme de şase ori şapte ceasuri, atent la cel mai mic zgomot de paşi. Maiorul de serviciu sau gărzile îşi făceau de multe ori rondul în puterea nopţii, apăreau încetişor pe neaşteptate în dormitoare şi-i surprindeau pe jucători şi pe meşteşugari, atraşi de lumina luminărilor ce răzbătea în curte. Cînd se auzea zgomotul cheii scrîşnind în broască la uşa ce da în curte, era prea tîrziu ca oamenii să se mai împrăştie prin culcuşuri. întrucît după asemenea dovadă de neatenţie straja tocmită mînca o mamă de bătaie zdravănă de la întregul maidan, scăpările acestea se petreceau foarte rar. Cinci copeici era o leafă de batjocură chiar şi în temniţă, astfel încît, în cazul acesta, ca şi în altele asemănătoare, pretenţiile şi asprimea patronilor m-au mirat totdeauna. „Ai intrat în horă - n-ai încotro!" era un argument care nu admitea nici un fel de replică. Pentru cîtiva gologani, aruncaţi ca o pomană, patronul storcea tot ce putea de la nenorocitul al cărui binefăcător se mai şi socotea pe deasupra. Am mai putut observa cu acest prilej cum un chefliu, un beţivan ce nu şovăia să-şi risipească banii fără nici o socoteală, îl trăgea pe sfoară fără ruşine pe acest slujitor de Doamne-ajută, ciupindu-i sărmanului cîteva parale din puţinul ce-avea de primit, lucru constatat, de altfel, nu numai la ocnă şi nu numai la maidane.
Aşadar, toată lumea s-a apucat de lucru, fiecare în meseria lui; în afară de jucători, dacă mai trîndăveau vreo cinci deţinuţi, dar şi aceştia s-au culcat imediat. Pe priciul uriaş, locul meu era lîngâ uşă. De cealaltă parte a priciului, cap la cap cu mine dormea Akim Akimîci. Pînâ pe la ora zece sau unsprezece, a lucrat la un lampion chinezesc multicolor, pe

care i-l comandase cineva din oraş şi pentru care avea să fie bine plătit. Era neîntrecut în aceste lampioane, pe care lg făcea cu multă migală, lucrînd metodic şi neîntrerupt. Dupj ce-şi mîntui treaba, strînse totul cu grijă, îşi desfăcu pătura, se închină cu evlavie, se culcă liniştit şi cuminte şi adormi ca un om cu sufletul împăcat. Ducea, pare-se, cuminţenia şi stăruinţa în bună rînduială pînă la cea mai meschina pedanterie; ca toţi oamenii obtuzi, mărginiţi, se credea, probabil, deştept nevoie mare. în prima zi nu mi-a plăcut, deşi mi-a-mintesc că mi-a dat mult de gîndit; m-a mirat mai ales faptul că un om cu firea lui ajunsese la ocnă, în loc să izbîndească şi să prospere în viaţă. Dar despre Akim Akimîci voi avea nu o dată prilejul să vorbesc mai departe.
Aş vrea sâ-i descriu aici succint pe toţi cei care dormeau într-o cazarma cu mine. îmi fusese dat să trăiesc acolo ani de-a rindul şi cu toţii aveau să-mi fie colocatari şi tovarăşi. E lesne de înţeles, aşadar, curiozitatea nestâpînită cu care-l cercetam pe fiecare. în stînga mea dormea un grup de munteni din Caucaz, aproape toţi trimişi aici pentru tunarii şi osîndiţi la pedepse diferite. Grupul era alcătuit din doi lezghini, un cerchez şi trei tătari din Daghestan. Cerchezul se arăta a fi un om ursuz şi posomorit; nu vorbea aproape cu nimeni şi arunca în juru-i căutături încruntate, cu ochii sclipind de ură nestăpînită şi cu un zîmbet batjocoritor pe buze, plin de răutate şi venin. Unul dintre lezghini era un om înaintat în vîrstă, cu un nas subţire, coroiat; toată înfăţişarea lui îl trăda pe timarul îmbătrînit în rele. în schimb, celălalt, Nurra, mi-a făcut chiar de la început cea mai plăcută, cea mai îmbucurătoare impresie. De statură mijlocie, destul de tînăr încă, făcut ca un hercules, cu pârul blond şi ochii albaştri, avea un nas cîrn şi trăsăturile feţei ca de fetişcană finlandeză; ca toţi călăreţii, avea picioarele strimbe şi călca mai mult pe vîrfuri. Tot corpul lui era plin de cicatrice: urme de gloanţe şi lovituri de baioneta. Acasă la el ducea o viaţă' paşnică, dar pleca mereu la muntenii vecini, cu care se înhăita în incursiuni războinice împotriva ruşilor. Aici, W
ocnă, toată lumea îl îndrăgise din pricina firii lui vesele şi deschise. Lucra fără să crîcnească, totdeauna potolit şi senin, deşi de multe ori murdăria şi ticăloşia ce domneau printre deţinuţi îl revoltau: şarlatania, beţia îi trezeau dezgustul ori îl scoteau pur şi simplu din fire; într-un cuvînt, nu putea suferi tot ce-i părea necinstit; dar nu se certa cu nimeni, mulţumin-du-se să întoarcă indignat capul. Tot timpul cît a stat la ocnă, n_a furat nimic şi n-a făcut nici un rău nimănui. Era foarte credincios. îşi făcea regulat şi cu multă evlavie rugăciunile; ţinea ca un fanatic zilele de post dinaintea marilor sărbători mahomedane şi-şi petrecea nopţi întregi în veghe şi rugăciune. Toată lumea îl iubea şi-l socotea omul cel mai cinstit din lume, „Nurra e un leu", ziceau ocnaşii; şi aşa, porecla de „leu" îi rămase pînă la sfîrşit. Era pe deplin încredinţat că după ispăşirea pedepsei va fi trimis înapoi acasă, în Caucaz; la drept vorbind, trăia numai cu această nădejde. Nu ştiu de ce, dar sînt convins că ar fi murit dacă într-o zi i s-ar fi luat această nădejde. îl remarcai chiar din prima zi. De altfel, era cu neputinţă să nu-ţi atragă atenţia faţa lui blîndă şi cinstită, în mijlocul atîtor chipuri posomorite, înrăite şi batjocoritoare. Mă aflam în temniţă abia de o jumătate de ceas, cînd îl văzui că trece pe lîngă mine şi mă bate încetişor pe umăr, zîmbindu-mi prietenos. Nu pricepui numaidecît ce voia să spună, căci vorbea foarte stîlcit ruseşte; dar, după cîtva timp, se ivi din nou şi cu acelaşi zîmbet binevoitor mă bătu iarăşi pe umăr. Apoi îşi repetă gestul ori de cîte ori trebuia să treacă pe lîngă mine sau poate-şi făcea înadins drum pentru asta. Şi aşa trei zile în şir. După cum am priceput mai tîrziu, gestul lui voia să însemne că-i era milă de mine şi că înţelegea cît de grea trebuie să-mi pară osînda în primele zile; voia să-mi arate prietenia lui, să mă încredinţeze că mă pot bizui oricînd pe sprijinul lui. Bunul şi naivul meu Nurra!

Cei trei tătari daghestanieni erau fraţi: doi dintre ei bărbaţi în toată firea, pe cînd cel mai mic, Alei, n-avea decît douăzeci şi doi de ani, dar arăta şi mai tînâr. Locul lui pe
prici era lîngă mine. Faţa lui frumoasă şi deschisă, inteligentă şi totodată plină de o bunătate naivă, aproape copilărească, îmi cîştigă inima de la început şi eram nespus de fericit că soarta mi-l hărăzise pe el ca vecin şi nu pe altcineva. Tot sufletul i se citea pe chipul lui frumos, ba aş putea spune chiar neasemuit de frumos. Zîmbetul încrezător avea atîta nevinovăţie, ochii lui mari, negri-catifelaţi, erau atît de mîngîietori, atît de buni şi înţelegători, încît simţeam totdeauna o plăcere deosebită să-l privesc şi asta mă uşura în clipele de amărăciune şi de chinuitoare deznădejde. Credeţi-mă, nu exagerez deloc. într-o zi, pe cînd erau acasă, în sat la ei, fratele lui cel mai mare (avea cinci fraţi mai mari ca dînsul, dintre care doi fuseseră duşi să lucreze la o exploatare din Siberia) îi porunciseră scurt să-şi ia sabia, să încalece şi să-i urmeze. Respectul pentru cei mai în vîrstă e atît de mare în familiile de munteni, încît tînărul Alei nu îndrăzni, ba nici nu se gîndi să mai întrebe încotro pornesc; iar ceilalţi nu găsiră cu cale să-i împărtăşească ţinta expediţiei. Porneau la jaf, urmînd să iasă la drumul măre, să pîndească trecerea caravanei unui bogat negustor armean şi s-o jefuiască. Lucrurile se petrecură întocmai: uciseră mai întîi străjile însoţitoare, îl răpuseră apoi pe armean şi după aceea jefuiră în voie toată marfa pe care o transporta. Curînd însă totul fu descoperit; cei şase fraţi fură prinşi, judecaţi, dovediţi vinovaţi şi condamnaţi la muncă silnică în Siberia. Tribunalul se arătă mai indulgent doar faţă de Alei şi-l osîndi numai la patru ani. Fraţii lui îl iubeau foarte tare, cu o dragoste mai mult părintească decît frăţească. El era singura lor mîngîiere în temniţă: îndeobşte posomoriţi şi trişti, frunţile li se descreţeau cînd se uitau la el, iar cînd îi vorbeau (lucru rar, de altfel, căci îl socoteau un băieţel căruia nu-i poţi adresa un cuvînt serios), chipul lor se lumina de un zîmbet plin de blîndeţe şi căldură şi îmi venea uşor să ghicesc că-i spuneau ceva hazliu, ca unui copil neştiutor, cel puţin judecind după zîmbetul lot îngăduitor şi după privirile semnificative pe care le schim-l bau la auzul răspunsurilor lui. El abia de îndrăznea s<
deschidă cel dintîi vorba, atît de mult îi respecta. E greu de imaginat cum a putut acest flăcâiaş simpatic să-şi păstreze aici, la ocnă, inima curată, să rămînâ atît de cinstit, de bun şi simţitor şi să nu se înăsprească, să nu se ticăloşească şi el în anii aceştia cît şi-a îndurat pedeapsa. Avea, de altfel, o fire din cale-afară de armonioasă, dintr-o bucată, în ciuda gingăşiei ei şi a blîndeţii aparente. Mai tîrziu mi-a fost dat să-l cunosc bine şi foarte îndeaproape. Era cuminte şi neprihănit ca o fată mare şi la orice faptă urîtă, murdară, ruşinoasă, nedreaptă, la orice silnicie, în ochii lui se aprindea o străfulgerare de mînie care-i făcea parcă mai frumoşi. Deşi nu era dintre cei ce se lasă umiliţi fără a da răspunsul cuvenit, se ferea totuşi de gîlcevi şi înjurături. Nu s-a certat niciodată cu nimeni şi toată lumea îl iubea şi-l răsfăţa. La început se arătă numai binevoitor cu mine, pe urmă, treptat, ne împrietenirăm; cîteva luni i-au fost de ajuns să înveţe să vorbească foarte bine ruseşte, lucru pe care fraţii lui nu izbutiră sâ-l facă nici pînâ la plecarea mea din ocnă. Mi-a făcut impresia unui băiat foarte inteligent, extrem de modest, delicat şi frămîntat de diferite probleme. De altfel, aş vrea să precizez de la început că, după convingerea mea, Alei nu era un om de rînd şi-mi aduc aminte de întîlnirea cu el ca de una dintre cele mai frumoase din viaţa mea. Unora le-au fost dăruite firi atît de alese, înzestrate de Dumnezeu cu atîta frumuseţe, încît pînâ şi gîndul că ar putea vreodată să se schimbe în rău, să se degradeze, ţi se pare o absurditate. Eşti sigur de ei şi nu te încearcă teama pentru viitorul lor. Eu sînt şi azi cu desăvîrşire liniştit pentru Alei. Pe unde o mai fi acum?
într-o seară - trecuse destul de mult timp de la venirea mea în temniţă - stăteam culcat pe patul meu de scînduri, lăsîndu-mă pradă gîndurilor amare. Alei, veşnic activ şi harnic, nu lucra nimic în seara aceea, cu toate că era prea devreme pentru culcare. Era o zi de sărbătoare musulmană şi ei nu lucrau. Stătea şi el culcat cu mîinile sub ceafă, furat de gînduri. Deodată mă întrebă:
- îţi vine greu?
II privii atent, căci mi se păruse ciudată întrebarea aceasta directă a lui Alei, totdeauna foarte delicat, foarte prudent şi plin de simţire; dar, uitîndu-mâ la el, cu şi mai mare atenţie, citii pe chipul lui atîta tristeţe, atîta suferinţă, trezită poate de. f amintirile ce-i năvăleau în suflet, încît pricepui numaidecît *i* că şi el era deznădăjduit în acea clipă. îi împărtăşii presupunerea mea. Oftă adînc, zîmbind cu amărăciune. îmi plăcea zîmbetul lui totdeauna cald şi blînd, care-i descoperea două şiruri de dinţi albi, de-o frumuseţe fără cusur, ce-ar fi putut stîrni invidia celei mai frumoase femei din lume.
- Ia spune-mi, Alei, adevărat că ţi-e gîndul la ai tăi, acasă? Cum se prăznuieşte sărbătoarea aceasta la voi, în Daghestan? O fi frumos pe-acolo, aşa-i?
- Da, făcu el cu însufleţire şi ochii prinseră a i se însenina. Cum de mi-ai ghicit gîndul?
- Ei, n-a fost chiar atît de greu. E mai bine acolo decît
aici, da?
- Ah, de ce vorbeşti aşa? ...
- Ce de flori frumoase cresc prin **părţile** voastre; acum trebuie să fie acolo raiul pe pămînt...
- Taci! Taci! Te rog!
Era peste măsură de tulburat.
- Ascultă, Alei, ai şi surori?
- Da, am şi o soră; dar de ce mă întrebi asta?
- Trebuie să fie tare frumoasă, dacă îţi seamănă.

- Nici pe departe n-aduce cu mine! E atît de frumoasă, că nu-şi are pereche în tot Daghestanul. Sînt încredinţat că n-ai mai văzut o fată ca ea. Şi mama era tare frumoasă.
- Te-a iubit mult?
- Biata mama! Cred că s-a stins de amărăciune, atît de mult mă iubea. Eram comoara ei. Mă iubea mai mult decît pe sora mea, mai mult decît pe toţi ceilalţi... Azi-noapte arfl văzut-o în vis, se căina şi mă plîngea.
Tăcu, şi-n seara aceea nu mai rosti nici un cuvînt. Dar de atunci căuta mereu să intre în vorbă cu mine, cu toate că, din
respect - şi nu ştiu de ce mi-l purta - nu îndrăznea niciodată să deschidă el vorba cel dintîi. în schimb se simţea fericit dacă începeam eu discuţia. îl întrebam de Caucaz, de viaţa lui de acolo. Fraţii nu-l opreau să stea de vorbă cu mine, ba îmi vine a crede că le făcea chiar plăcere. Cînd băgară de seamă cît îmi e de drag Alei, deveniră parcă şi ei mai binevoitori faţă de mine.
Alei mă ajuta de multe ori la lucru. în cazarmă făcea tot ce-i sta în putinţă ca să-mi fie de folos şi să-mi uşureze truda; în străduinţa lui nu era nici slugărnicie, nici nădejde într-un folos personal oarecare, ci numai gîndul prieteniei şi al iubirii pe care nu şi-l ascundea niciodată. Avea aplicaţie pentru diferite meserii; învăţase cu uşurinţă să coasă rufe, să repare încălţămintea, iar mai tîrziu şi-a însuşit destul de bine meşteşugul tîmplăriei, atît cît se putea învăţa în temniţă. Fraţii îl lăudau şi erau mîndri de el.
- Ascultă, Alei, îl întrebai într-o zi, de ce nu înveţi să scrii şi să citeşti ruseşte? Asta ţi-ar putea fi de mare folos mai tîrziu, aici în Siberia.
- Aş vrea, dar cine să mă înveţe?
- Sînt aici destui ştiutori de carte. Dacă vrei, te învăţ eu.
- Oh, învaţă-mă, te rog mult, zise Alei, ridicîndu-se fericit în capul oaselor. Şi îşi împreună mîinile, privindu-mă cu ochi rugători.
Ne apucarăm de lucru chiar a doua zi. Aveam cu mine o traducere rusească a Noului Testament, singura carte îngăduită în temniţă. După această carte, fără abecedar, Alei învăţă să citească foarte bine în cîteva sâptămîni. După trei luni era în stare să înţeleagă pe deplin slova cărţilor. învăţa cu rîvnă, cu pasiune.
într-o zi, citirăm împreună întreaga predică de pe munte. Băgai de seamă că unele fraze le citea cu o emoţie deosebită.
II întrebai atunci dacă i-a plăcut ceea ce citise.
El mă privi pe furiş şi roşeaţa îi acoperea obrajii.
- O, da, Isa e un proroc. Isa a rostit cuvîntul **lui** Dumnezeu. Cît de frumos o spune!
II 1
- Şi ce anume îţi place cel mai mult?
- E acolo un loc în care se spune: „Iertaţi, iubiţi, n„ nedreptăţiţi pe nimeni, iubiţi şi pe vrăjmaşii voştri". Ce f^ moase-s vorbele astea!
Se întoarse apoi spre fraţii lui, care ascultau convorbirea noastră, şi începu să le spună ceva cu însufleţire. Stătu^ mult timp de vorbă; cei mari dădeau din cap, încuviinţîn<j grav spusele celui mic; pe urmă se întoarseră către mine şi cu un zîmbet cu adevărat musulman, un zîmbet grav şj binevoitor (care îmi place atît de mult, îmi place mai ales măreţia lui gravă), mă încredinţară că Isa a fost prorocul divin, că a săvîrşit minuni nemaiauzite; că a făurit o pasare din lut şi suflînd asupră-i i-a dat viaţă şi, astfel, pasărea a zburat... Şi întocmai aşa stătea scris şi în cărţile lor. Lăudîndu-mi-l astfel pe Iisus, erau încredinţaţi că-mi fac mare plăcere, iar Alei nu-şi mai încăpea în piele de fericire văzînd că fraţii lui îmi arată atîta bunăvoinţă şi că au găsit cu cale să-mi facă această plăcere.
Lecţiile de scris s-au desfăşurat cu acelaşi succes. Alei îşi făcu rost de hîrtie (n-a vrut în ruptul capului să mă lase sâ fac eu această cheltuială), pene şi cerneală şi în mai puţin de două luni învăţă să scrie admirabil. Fraţii lui rămaseră uimiţi. Mîndria şi mulţumirea lor nu mai cunoşteau margini; nu ştiau cum să-mi măi arate recunoştinţa. La muncă, dacă se întîmpla să fim împreună, se întreceau care mai de care sâ mă ajute, făcîndu-şi din asta o adevărată bucurie. Nu mai vorbesc de Alei, care îmi purta o dragoste poate la fel de mare ca şi fraţilor lui. N-am să uit niciodată ziua cînd urma să părăsească temniţa. Mă duse în dosul cazărmii, se aruncă la pieptul meu şi începu să plîngă. Niciodată pînă atunci nil mă îmbrăţişase şi nu plînsese încă în faţa mea. „Ai făcut atîta pentru mine, îmi zicea printre lacrimi, cît n-ar fi fost în stare sâ facă nici mama, nici tatăl meu: ai făcut om din min(
iviwi\ j ILUIV
numnezeu o să te răsplătească pentru asta, iar eu n-am să te uit niciodată..."
Unde o fi acum bunul, dragul şi scumpul meu Alei?...
în afară de grupul acesta de cerchezi, mai era în cazarma noastră şi un grup destul de numeros de polonezi, care alcătuiau o familie aparte, ce se ţinea cu totul separată de ceilalţi ocnaşi. Am spus în altă parte că din pricina atitudinii lor intolerante, pline de desconsiderare şi de vrăjmăşie faţă de osîndiţii ruşi, erau la rindul lor uriţi de toată lumea. Erau cu toţii şase oameni cu firi chinuite, bolnăvicioase. Printre ei se aflau şi oameni culţi; despre aceştia am însă de gînd să vorbesc mai pe larg ceva mai încolo. De la ei împrumutam

în ultimii ani de ocnă cîte o carte. Cea dintîi carte citită mi-a lăsat o impresie puternică, ciudată, adîncă. Am sâ vorbesc mai tîrziu despre aceste impresii, care mi-au părut cu totul neobişnuite. Eu le consider extrem de ciudate şi îmi închipui că pentru mulţi vor părea cu totul de neînţeles. Nu poţi judeca unele lucruri dacă n-ai avut prilejul să le trăieşti tu însuţi. E suficient să spun că privaţiunile spirituale sînt infinit mai greu de îndurat decît cea mai groaznică suferinţă fizică.
Adus în temniţă, omul din popor se pomeneşte în lumea lui, ba poate chiar într-o lume mai evoluată. A pierdut, desigur, mult, îndepărtîndu-se de locul în care s-a născut şi de ai lui, dar lumea din juru-i e aceeaşi, mediul rămîne aproape neschimbat. Un om cult, osîndit de lege la aceeaşi pedeapsă ca şi omul din popor, are adesea incomparabil mai mult de pierdut decît cel din urmă. El trebuie să-şi înăbuşe toate cerinţele, să renunţe la toate deprinderile, să treacă într-un mediu nepotrivit pentru el, să se obişnuiască a respira altfel de aer... E ca peştele zvîrlit pe nisip... Şi de multe ori pedeapsa pe care o îndură, una şi aceeaşi pentru toţi după concepţia legii, e mult mai chinuitoare şi mai crudă pentru el decît pentru toţi ceilalţi. Şi lucrul acesta e adevărat... chiar dacă ar fi vorba numai de deprinderile materiale la care e nevoit să renunţe.
Polonezii alcătuiau însă o lume aparte, un grup omoget, de şase oameni care se ţineau tot timpul împreună. Dintre toţi ocnaşii din cazarma noastră, ei prinseseră drag numai de un evreu, şi asta poate numai pentru că el îi distra. De altminteri, pe acest evreu îl iubeau şi ceilalţi deţinuţi, deşi toata lumea, fără nici o excepţie, îşi bătea joc de el. Era singurul om care mă făcea să rîd cu hohote şi chiar azi îmi vine să rîd de cîte ori mi-l amintesc. Privindu-l, mă gîndeam la Iankel, personajul zugrăvit de Gogol în *Taras Bulba* şi care, dezbrăcîndu-se ca să se culce lîngă evreica lui într-un fel de cufăr, semăna foarte mult cu un pui de găină. Isai Fomici semăna şi el ca două picături de apă cu un pui de găină. Era om în vîrstă, de vreo cincizeci de ani, slab, pipernicit şi pe cît de şiret, pe atît de mărginit. Era obraznic şi înfipt, dar cu toate acestea din cale-afară de fricos. Faţa şi gîtul îi erau brăzdate de zbîrcituri. Pe frunte şi pe obraji purta stigmatele osîndei. Nu mi-am putut da niciodată seama cum putuse să suporte şaizeci de lovituri de bici. Fusese condamnat pentru omucidere. Avea la el o reţetă medicală, pe care i-o dăduseră nişte ovreiaşi de-ai lui, îndată după aplicarea pedepsei. Cu reţeta aceasta ar fi putut obţine o alifie miraculoasă care în două săptămîni ar fi făcut sâ-i dispară urmele arsurilor infamante. El însă nu îndrăznea să întrebuinţeze leacul la ocnă şi aştepta să treacă cei doisprezece ani de muncă silnică, pentru ca, după ce va fi trimis în colonie undeva în Siberia, să pună în aplicare binecuvîntata reţetă. „Altfel n-as putea se me mai insor - îmi mărturisi el într-o zi - si trebuie neapărat se me insor." Devenirăm buni prieteni. Era veşnic bine dispus şi glumele lui nu mai aveau sfîrşit. In temniţă n-o ducea tocmai greu. Fiind bijutier de meserie, oamenii din oraş, unde nu exista nici un giuvaergiu, îl încărcau cu comenzi;
A torită cărui fapt scăpa lesne de munca grea de ocnă. Făcea
■ cămătărie, împrumutînd cu dobînzi mari bani ocnaşilor.
Pusese adus în temniţă înaintea mea şi unul dintre polonezi 'ini povesti cu lux de amănunte apariţia lui în cazarmă. E o veste foarte hazlie, pe care o rezerv pentru mai tîrziu; de altfel, voi avea în cursul istorisirii mele destule prilejuri să mai vorbesc despre Isai Fomici.
Restul efectivului cazărmii noastre îl formau: patru bătrîni habotnici, adepţi ai credinţei de rit vechi, printre care se număra şi bătrinul din sloboziile de la Starodub; doi sau trei ucraineni veşnic încruntaţi; un ocnaş tînăr, de vreo douăzeci şi trei de ani, cu obrazul mic cît pumnul şi un nas subţirel şi ascuţit, care apucase să comită opt omoruri; apoi o bandă de falsificatori de bani, dintre care unul făcea pe măscăriciul cazărmii; în sfîrşit, cîţiva indivizi ursuzi, cu chipuri mohorîte, pe care capetele rase îi făceau şi mai respingători, veşnic tăcuţi şi roşi de invidie, care se uitau cu ură la tot ce-i înconjura, şi aveau să privească aşa pe sub sprîncene, tăcuţi, încruntaţi şi duşmănoşi, probabil, ani de-a rindul - pînă li s-o împlini sorocul pedepsei. întregul tablou mi se înfăţişă instantaneu, la o privire fugară - chiar în cea dintîi seară nefericită a noii mele vieţi ce avea să înceapă în temniţă - mi se dezvălui într-o sumbră defilare, prin fumul greu şi înecăcios, într-un vacarm de glasuri, presărat cu exclamaţii cinice, cu sudălmi scîrnave însoţite de zornăit de lanţuri, de blesteme şi hohote de rîs sălbatic. Mă întinsei pe scîndurile goale, punîndu-mi sub cap haina (n-aveam încă pernă) şi mă învelii cu cojocul; dar mult timp încă nu putui să adorm, cu toate că eram frînt de oboseală şi zdrobit de avalanşa de impresii neaşteptate, monstruoase şi uluitoare din această primă zi a vieţii mele de ocnaş. Dar abia păşisem m viaţa aceasta nouă. Mă aşteptau încă multe înainte şi

ih

viitorul urma să-mi dezvăluie lucruri pe care nici pe depăra nu le-aş fi putut bănui şi prevedea...

V PRIMA LUNĂ

A patra zi după venirea mea la ocnă, primii poruncă sâ ies la muncă. îmi aduc foarte bine aminte de această primă zj de lucru, cu toate că în cursul ei nu mi s-a întîmplat nimic extraordinar, bineînţeles abstracţie făcînd de atîtea schimbări din cale-afară de nefireşti intervenite în viaţa mea, schimbări legate de situaţia nouă în care m-am pomenit. Trăiam însă cele dintîi impresii şi continuam să observ cu lăcomie şi sâ înregistrez totul. Aceste trei zile le-am petrecut într-o necontenită şi grea frămîntare. „Iată-mă, deci, la capătul peregrinării mele: sînt lă ocnă! - îmi repetam fără încetare -iată-mi azilul pentru mulţi ani, colţul meu în care păşesc cu atîta neîncredere, cu o senzaţie de-a dreptul bolnăvicioasă... Mai ştii, poate că după ce se vor scurge aceşti ani îndelungaţi şi va trebui să-l părăsesc, îl voi plînge şi-l voi regreta amarnic!..." mai adăugam eu, cu acel simţămînt ciudat din care nu lipsea şi un dram de bucurie răutăcioasă care, la un moment dat, se transformă într-o cerinţă chinuitoare; stăpînit de ea, omul îşi zgîndăre mereu rana, voind parcă sâ se îmbete cu propria-i suferinţă, ca şi cum conştiinţa unei nenorociri copleşitoare ar constitui totodată şi un izvor de voluptate. Gîndul că s-ar putea ca vreodată să mă încerce un cît de palid regret al locului acesta mă îngrozea peste măsură: presimţeam încă de pe atunci monstruoasa treaptă de adaptabilitate pînă la care poate coborî omul cu capacitatea lui de a se obişnui cu orice. Dar toate acestea urmau sâ vină cu timpul; deocamdată, realitatea din jurul meu mi se părea potrivnică, înspâimîntâtoare, şi chiar dacă nu era în întregime aşa, eu cel puţin o vedeam ca atare. Curiozitate*

ibatică cu care mă cercetau fraţii mei de suferinţă, ocnaşii, primea lor sporită faţă de un novice din tagma boierească icat ca din cer în mijlocul lor, asprime ce ajungea uneori înă la ura ~ toate acestea mă chinuiau atît de mult, încît „ cepusem eu însumi să aştept cu nerăbdare să fiu scos la lucru, ca să-mi dau dintr-o dată seama de întreaga măsură a nenorocirii mele, să încep a duce aceeaşi viaţă ca şi ei toţi, să merg cît mai curînd împreună cu ei pe acelaşi făgaş. Erau, bineînţeles, şi destule lucruri care mi-au scăpat atunci din vedere, ba mai mult, n-am băgat de seamă unele ce se cereau văzute chiar din prima clipă: în stihia vrăjmăşiei oarbe nu ştiusem încă să întrezăresc şi licăririle încurajatoare ale unor bucurii ulterioare. De altfel, cele cîteva chipuri pline de bunăvoinţă şi simpatie, pe care le-am întîlnit încă în aceste trei zile, mi-au dat mult curaj chiar de la început. Cel mai cumsecade s-a arătat faţă de mine Akim Akimîci. Printre feţele posomorite şi ursuze ale celorlalţi ocnaşi izbutii totuşi să observ şi cîteva plăcute şi vesele. „Oameni răi întîlneşti pretutindeni, iar printre cei răi se găsesc şi oameni buni, îmi zisei în chip de consolare. Cine ştie, poate că cei de aici nu sînt mult mai răi decît *ceilalţi,* care *au rămas* dincolo de zidurile temniţei." Tot gîndindu-mâ la aceste lucruri clătinam din cap a îndoială, şi totuşi, o, Doamne! nici măcar nu bănuiam cîtă dreptate am avut atunci!

Iată, de pildă, un om pe care am ajuns să-l cunosc bine abia după ce s-a scurs un şir întreg de ani, cu toate că mi-a stat în preajmă aproape de la început şi pînă la sfîrşitul osîndei mele. Era deţinutul Suşilov. Aducînd vorba despre ocnaşii care *nu sînt mai răi* decît ceilalţi, mi-am amintit deîndată de el, fără să vreau. Pentru cei cîţiva bănuţi pe care puteam sâ-i dau, îmi făcea diferite servicii gospodăreşti. Aveam şi un alt ajutor, anume Osip, pe care Akim Akimîci mi-l recomandase chiar de la început, spunîndu-mi că pentru treizeci de copeici pe lună acest ocnaş putea să gătească zilnic mîncare anume pentru mine, dacă cea cazonă mă va dezgusta peste măsură şi dacă am, fireşte, bani ca sâ mănînc pe socoteala mea. Osip era unul dintre cei patru bucătari aleşi dintre deţinuţi; oricine putea să primească ori ss renunţe de bunăvoie la această îndeletnicire. Bucătarii nu erau trimişi la muncă grea; rămîneau în cazarmă să coacă pîine şi să fiarbă ciorba de varză acră. Li se spunea la feminin „bucătărese", dar nu în bătaie de joc - mai ales că erau de regulă aleşi oamenii cei mai de treabă şi, pe cît posibil, cej mai cinstiţi - ci mai mult în glumă, astfel încît nu se supărau deloc. Osip era ales aproape de fiecare dată şi de cîţiva ani fo şir îndeplinea funcţia de „bucătăreasă". Nu părăsea aceasta îndeletnicire decît atunci cînd se plictisea peste măsură şi îj venea cheful să introducă clandestin rachiu în cazarmă. Cu toate că fusese osîndit la muncă silnică pentru contrabanda, era de o cinste şi de o bunătate rară. Am pomenit mai sus de flăcăul acesta înalt şi voinic, dar fricos nevoie mare, mai ales cînd era vorba de vergi; liniştit din fire, răbdător, blajin cu toată lumea, nu se certa cu nimeni *niciodată;* dar, în ciuda laşităţii sale, pentru nimic în lume nu s-ar fi împotrivit ispitei de a aduce rachiu, numai şi numai de dragul îndeletnicirii, din pasiune pentru contrabandă. Ca toţi ceilalţi bucătari, făcea şi el negoţ cu rachiu, dar nu pe picior mare ca Gazin, fiindcă nu avea curajul să rişte prea mult, să pună totul la bătaie. M-am înţeles totdeauna foarte bine cu acest Osip. în ce priveşte posibilitatea de a avea hrană pe cont propriu, nu era nevoie de cine ştie ce fonduri. Cred că nu greşesc afirmînd că nu cheltuiam mai mult de o rublă pe lună, bineînţeles în afară de pîinea cazonă care mi se dădea în cazarmă; ba uneori, cînd foamea-mi dădea ghes, mă încumetam să mănînc şi ciorba de varză acră a ocnaşilor, cu tot dezgustul ce-l simţeam, deşi mai tîrziu m-am obişnuit destul de bine şi cu ea. Cumpăram de obicei un funt de carne de vacă pe zi. Iarna mă costa doar o copeică. Cumpărăturile le făcea un invalid dintre cei puşi pe la fiecare cazarmă să supravegheze ordinea în dormitoare şi care îşi luaseră de bunăvoie sarcina să se ducă zilnic în piaţa tîrgului, treaba pentru care nu primeau nici o plată, ci numai din cînd în cînd

T mj mic dar. O făceau mai mult pentru tihna lor, căci alt-interi nu le-ar fi fost cu putinţă să trăiască în bună - telegere cu ocnasii- Aduceau tutun, ceai, carne, colaci, în fîrşit, tot ce trebuia, în afară de rachiu. Pentru asta nici nu-i ^ga nimeni, deşi se lăsau adesea cinstiţi cu cîte o duşcă. Ani je-a rîndul Osip îmi găti mereu acelaşi fel de mîncare - o bucată de carne friptă. Cum o pregătea e o altă chestiune care, de altfel, nici nu prea interesează. Ciudat e însă că în tot acest răstimp n-am schimbat între noi aproape nici două vorbe. Dinspre partea mea, am încercat adesea să intru în vorbă cu el, dar pe cît se pare nu era în stare să întreţină o convorbire; nu ştia decît să zîmbească şi să răspundă *da* sau nU; şi cu asta basta. Acest hercule cu o minte ca de copil de şapte ani făcea o impresie bizară.

Spuneam că, afară de serviciile lui Osip, mă bucuram şi de ajutorul neprecupeţit al lui Suşilov. Nu-l chemasem şi nici nu-l căutasem. M-am pomenit deodată că-mi face şi el diferite servicii, dar cînd şi cum anume s-a întîmplat asta, n-aş putea să precizez. începu cu spălatul rufelor. îndărătul cazărmilor fusese săpată anume o groapă mare, în jurul căreia ocnaşii îşi spălau rufele în albii cazone, aduse acolo din temniţă, şi unde aruncau zoaiele. Suşilov făcea ce făcea, doar o găsi un prilej să-mi fie de folos: ba îmi ducea vestonul la reparat, ba alerga în căutarea vreunui lucru ce mi-ar fi trebuit, îmi pregătea ceaiul, îmi ungea cizmele de patru ori pe lună. Toate acestea le făcea cu multă rîvnă, străduindu-se din răsputeri, ca şi cum ar fi avut de îndeplinit cine ştie ce sarcini de seamă; într-un cuvînt, îşi legase soarta de a mea şi se amesteca în tot ce mă privea. N-ar fi spus în ruptul capului: „Ai atîtea cămăşi... Vestonul ţi s-a rupt", ci: *„Avem* atîtea cămăşi... *Ni* s-au rupt hainele". Nu avea altă preocupare decît aceea de a-mi purta mie de grijă, şi îmi vine să cred că îşi făcuse din asta un fel de menire în viaţă. Cum nu cunoştea nici o meserie, tot cîştigul lui se reducea la cei cîţiva gologani primiţi de la mine, şi totuşi, se arăta totdeauna mulţumit. Simţea nevoia să slujească pe cineva şi mă alesese pe mine, fiindcă mă găsea mai bun decît ceilalţi, atît i inimă, cît şi la plată. Făcea parte din categoria oamenilo care nu se pot pricopsi niciodată, care nici nu ştiu măcar (je ce să se apuce ca să-şi găsească un rost, dintre cei care s» angajau la noi să păzească „maidanul", veghind toată noaptea în frig, în tindă, cu urechea ciulită la cel mai mic zgomot ce ar fi vestit venirea maiorului, serviciu ingrat pen. tru care nu primeau decît cinci copeici, iar de se întîmpla sj fie surprinşi, nu numai că pierdeau şi acest cîştig mizer, dar mai plăteau cu spinarea lor lipsa de atenţie. Am mai pomenit despre ei. Ceea ce-i caracterizează pe toţi oamenii aceştia, ca o trăsătură comună, este renunţarea deplină la propria personalitate în faţa oricui, oriunde şi oricînd, mulţumindu-se ca în acţiunile comune să joace totdeauna roluri de mîna a doua sau chiar a treia. Aşa sînt ei din născare. Suşilov era un biet omuleţ pricăjit, neajutorat, veşnic supus şi umil, cu înfăţişare de cîine bătut şi prigonit, deşi nimeni din cazarma noastră n-ar fi ridicat mîna asupra lui; avea pesemne aerul acesta de cînd era pe lume. Nu ştiu de ce, dar totdeauna mi-a inspirat milă. De cîte ori privirea mi se oprea asupra lui, mă simţeam cuprins de acest simţămînt, pe care, chiar dacă m-ar fi întrebat cineva, n-aş fi reuşit sâ-l explic. Nu puteam sta de vorbă cu el, fiindcă nu ştia să lege o convorbire şi orice încercare în acest sens îl costa eforturi uriaşe, dar se însufleţea îndată ce, pentru a le pune capăt, îl rugam să-mi facă un serviciu oarecare. De altfel, nu mi-a trebuit mult să mă conving că însărcinările acestea îi făceau cu adevărat o mare plăcere. Nu era nici înalt, nici scund, nici frumos, nici urît, nici prost, nici deştept, nici tînăr, nici bătrîn; avea obrazul puţin ciupit de vărsat şi părul mai degrabă blond. Era greu să spui ceva precis despre omul acesta, în afara unui singur lucru: după cum am bănuit, făcea parte din categoria oamenilor de teapa lui Sirotkin, şi asta tot din cauza nevolniciei lui. Uneori deţinuţii îşi băteau joc de el, fiindcâ se *schimbase* pe drum în convoiul cu care venise în Siberia, pentru o cămaşă roşie şi o rublă. Toţi rîdeau nu de faptul câ

schimbase, ci de suma neînsemnată pentru care se "nduse. A te schimba însemna a face schimb de nume, de . .entitate cu un alt deţinut şi, prin urmare, şi schimb de ituaţii, adică schimb de pedepse. Oricît de ciudat ar părea, e ntru totul adevărat; încă pe vremea mea, obiceiul acesta, consfinţit în timp şi îmbrăcat în anumite forme, era în floare în convoaiele de condamnaţi ce luau drumul Siberiei. La început nu mi-a venit să cred, dar în cele din urmă a trebuit să mă plec m fîa realităţii de netăgăduit.

Lucrurile se petrec cam în felul următor: un convoi de condamnaţi porneşte spre Siberia; printre ei sînt condamnaţi de toate categoriile: la muncă silnică, la exploatări ori la deportare în vreo colonie oarecare. Merg toţi laolaltă. Pe drum, în gubernia Perm, de pildă, un deportat doreşte sâ-şi schimbe soarta cu a altuia. Să zicem că unul pe care îl cheamă Mihailov, osîndit la muncă silnică pentru omor sau pentru altă crimă, găseşte că nu prea îi convine să înfunde ocna un şir lung de ani. Cum e şiret şi descurcăreţ, ştie ce-i râmîne de făcut: caută în convoi un frate de suferinţă mai neajutorat şi mai sărac cu duhul, a cărui pedeapsă să fie mai mică, cîţiva ani de mină, deportare, sau tot muncă silnică, dar pe termen mai scurt. îl găseşte în cele din urmă pe unul ca Suşilov. Suşilov, rîndaş la vreo curte, trimis pur şi simplu numai în deportare. A străbătut pe jos o mie cinci sute de verste fără o copeică în buzunar, pentru câ aşa-i, se vede, rînduit, ca un Suşilov să nu poată avea niciodată bani; e obosit, sleit de puteri, căci nu mănîncă decît raţia de pîine cazonă şi ce i se mai dă uneori de la cazan, fără a avea

putinţă să guste măcar o dată din bunătăţile ce-l îmbie lă tot pasul; veşnic tremură de frig în hainele lui de ocnaş şi se istoveşte tot slugărind pe la alţii pentru cîţiva gologani. Mihailov intră în vorbă cu Suşilov, se împrieteneşte cu el şi-i cîştigă încrederea; pe urmă, la un popas mai lung, îl cinsteşte cu bâuturică şi, în sfîrşit, îi propune sâ-şi schimbe soarta unul cu altul: „Pe mine, Mihailov, mă trimite la ocnă, adică nu tocmai la ocnă, ci într-o «secţie specială»; ei, şi dacă-i
specială, asta, care va să zică, tot e mai bună decît ocn obişnuită". Chiar pe vremea cînd încă mai exista, secţia aceasta specială era învăluită în mister: nu se ştia prea bine nici ce este şi nici unde se află. Nici chiar autorităţile, inclu. siv cele din Petersburg, nu prea aveau idee cam ce reprezintă de fapt. Era un colţişor pierdut într-unui dintre ungherele cele mai depărtate din fundul Siberiei şi cu oameni atît de puţini (pe vremea mea să tot fi fost vreo şaptezeci, nu rn^ mult), încît era destul de greu să dai de el în pustietatea aceea fără margini.
Am întîlnit mai pe urmă oameni care slujiseră în Siberia şi cunoşteau destul de bine această parte a ţării, şi totuşi, auzeau pentru întîia oară de la mine de existenţa secţiei speciale, în Codul legilor nu găseşti decît şase rînduri privitoare la acest aşezămînt: „Se înfiinţează pe lîngă temniţa cutare o secţie specială pentru infractorii cei mai primejdioşi, pînă la dechiderea în Siberia a unor ocne de muncă silnică supra-grea". Nici chiar deţinuţii din această secţie specială nu ştiau dacă sînt trimişi acolo pe viaţă ori numai pentru un anumit timp. Termenul osîndei nu era precizat şi în hotărîre nu se spunea decît atît: pînă la înfiinţarea unor ocne de muncă supragrea, ceea ce însemna că „ocna îi mănîncă". Deci, nu-i de mirare că nu numai Suşilov, dar nimeni din convoi nu ştia acest lucru şi nici chiar Mihailov însuşi, care şi-o fi închipuit cam ce poate fi această secţie specială, judecînd doar după crima lui deosebit de grea, pentru care pătimise pînâ acum vreo trei sau patru mii de lovituri prin „uliţa verde". Prin urmare, nu-i era greu de ghicit că locul unde îl trimiteau nu putea să fie prea atrăgător. Or, Suşilov era condamnat numai la deportare şi urma să se oprească într-o pustietate oarecare; ce şi-ar fi putut dori mai mult Mihailov? „Nu vrei să facem schimb?" Ameţit de băutură, Suşilov, suflet naiv, plin de recunoştinţă faţă de Mihailov, care se arătase atît de bun cu el, nu se îndură să-l refuze. A auzit, de altfel, vorbindu-se printre ocnaşi că asemenea schimburi se obişnuiesc, că mulţi au şi făcut acest lucru şi ca atare n-ar fi nimic nemaivăzut

u ciudat. în cele din urmă cad la învoială; folosindu-se de rostia lui Suşilov, şiretul Mihailov îi cumpără numele penii! o cămaşă roşie şi o rublă, pe care i le dă faţă de martori. A doua zi, Suşilov îşi vine-n simţiri, dar e tratat din nou şi trebuie să bea, n-are încotro; apoi i se duce pe băutură şi rubla, iar după aceea şi cămaşa roşie. Pe urmă, cînd se dezmeticeşte de-a binelea, chiar dacă ar vrea, nu mai poate da înapoi: trebuie să restituie banii, dar de unde să ia Suşilov o rublă? Şi dacă nu dă banii, ceilalţi îl vor sili s-o facă; comunitatea ocnaşilor e neînduplecată în această privinţă. Ş-apoi, ţi-ai dat cuvîntul, trebuie să-ţi ţii făgăduiala - comunitatea veghează cu străşnicie şi la asta. Altminteri, vai şi amar. Nu-ţi dă pace în ruptul capului: să te mănînce de viu, nu alta; te omoară în bătăi, în orice caz bagă spaima în tine.
într-adevăr, e de ajuns ca o singură dată, într-un singur caz, comunitatea să-şi arate îngăduinţa faţă de cel care nu-şi ţine cuvîntul, şi-atunci s-a zis cu obiceiul schimbului de nume. Ce temeinicie poate avea o înţelegere şi cine-ar mai respecta-o, dacă, după ce ai bătut palma şi ai luat banii, poţi să nu-ţi îndeplineşti făgăduiala? într-un cuvînt, aici e vorba de o treabă comună tuturor ocnaşilor, care-i priveşte pe toţi, şi de aceea, în astfel de împrejurări, comunitatea e neînduratoare. în cele din urmă Suşilov îşi dă seama că nu mai poate îndupleca pe nimeni, că nu mai poate da înapoi, că nu-i rămîne decît să se supună obiceiului. înţelegerea e adusă la cunoştinţa întregului convoi, avîndu-se, bineînţeles, grijă să se dea cîte un plocon cui se cuvine; acelora, fireşte, le este totuna cine se duce la dracu-n praznic: Mihailov sau Suşilov. O dată cinstiţi şi ospătaţi, ei îşi ţin gura. La cel dintîi popas, cînd se face apelul şi este strigat Mihailov, răspunde Suşilov: *prezenţi* iar când e strigat Suşilov răspunde Mihailov: *prezenţi* şi treaba-i gata. De aici încolo chestiunea e închisă. La Tobolsk se face repartizarea condamnaţilor pe direcţii şi locuri de destinaţie. „Mihailov" e trimis în colonie, iar „Suşilov" e dus sub escortă puternică la ocnă, cu specificarea „pentru secţia specială". Să se plîngâ,
să se împotrivească? Cine l-ar crede? Cîţi ani ar trebui s* treacă pînă să se lămurească lucrurile? Şi cine ştie ce-ar m^ păţi şi pentru asta! Ş-apoi, de unde să ia martori? Toţi ^ nega, chiar dacă ar fi găsiţi. Şi iată cum Suşilov, pentru 0 rublă de argint şi-o cămaşă roşie, a ajuns în „secţia speciala"
Deţinuţii îşi băteau joc de el, dar nu pentru că făcuse schimb (deşi, în general, cei care schimbă o muncă uşoară cu una grea sînt priviţi cu mult dispreţ, pentru nerozia lor), ci fiindcă se vînduse atît de prosteşte, pe un preţ de nimic, pentru o cămaşă roşie şi-o rublă. Aceste schimburi se fac de obicei pentru sume mari, în raport cu situaţia, bineînţeles. Uneori se ajunge chiar la cîteva zeci de ruble. Dar Suşilov era atît de neajutorat şi de nevolnic, atît de lipsit de orice personalitate, încît nimănui nu-i ardea să-l ia în seamă şi nici măcar să-şi bată joc de el cu tot dinadinsul.
Prietenia dintre mine şi Suşilov s-a închegat pe nesimţite şi dăinuia de ani de zile. Se ataşase mult de mine, de altfel, şi eu mă obişnuisem sâ-l am în preajmă. într-o zi - niciodată n-am să-mi iert asta - deşi îi dădusem cu puţin înainte nişte bani, el nu-mi îndeplini nu ştiu ce rugăminte, şi atunci avui cruzimea să-i spun: „Vezi, Suşilov, bani ştii să ceri, da' treabă ioc". Suşilov tăcu şi se grăbi să facă ceea ce îl rugasem, dar se întrista pe dată. Trecură două zile. N-aş fi crezut sâ-l mîhnească atît de mult ceea ce-i spusesem. Ştiam că un deţinut, anume Vasiliev, îi tot cerea să-şi plătească o mică datorie ce avea la el. Suşilov n-avea probabil bani deloc şi nu îndrăznea să-mi ceară.

A treia zi îi spun: „Suşilov, poate vrei să-ţi dau ceva bani ca să-ţi plăteşti datoria faţă de Anton Vasiliev? Iată, ţine-i!" Şedeam pe patul de scînduri, iar Suşilov stătea în picioare în faţa priciului. După cît se pare, propunerea mea, cît şi faptul că-mi adusesem aminte de nevoia în care se afla l-au mirat grozav, cu atît mai mult cu cît, după socoteala lui, luase destui bani de la mine şi la mai mulţi nu putea nădăjdui. Privi banii pe care îi întinsesem, pe urmă se uită în ochii mei, apoi se întoarse brusc şi plecă, sprea marea mea surprindere. Ieşii după el şi-găsii

ascuns îndărătul cazărmii. Stătea în picioare, cu fruntea prijinită de braţul lipit de gard. „Ce-i cu tine, Suşilov?" îl "ntrebai- El nu-mi răspunse, şi constatai uimit câ-i gata să olîngă- „Dumneata, Aleksandr Petrovici... făcu el cu glas înăbuşit, ferindu-se să mă privească, crezi că eu... pentru bani-- dar eu... eh!, da' ce să mai vorbim!" Spunînd acestea, se întoarse brusc şi se lipi iarăşi de gard, aproape izbindu-şi fruntea, şi izbucni în hohote de plîns. Vedeam pentru prima oară în temniţă un om plîngînd. Cu greu am reuşit să-l liniştesc şi, deşi de atunci mi-a purtat de grijă cu şi mai multă rîvnă, dacă mai poate fi vorba de comparaţie, îmi dădui seama după unele semne aproape imperceptibile că inima lui întristată n-avea niciodată să-mi ierte mustrarea ce-i făcusem. Şi, cu toate astea, mulţi îşi băteau joc de el, îl sîcîiau ori de cîte ori se ivea prilejul, îl înjurau, şi el nu se simţea jignit, nu se supăra şi rămînea mai departe bun prieten cu ei. Da, e foarte greu să cunoşti un om, chiar şi după ce ai trăit ani şi ani de-a rîndul în tovărăşia lui!

Iată de ce, la început, temniţa nu mi s-a înfăţişat în lumina ei adevărată, aşa cum aveam s-o văd mai tîrziu. Şi iată de ce spuneam adineauri că deşi înregistram totul atent, cu un fel de aviditate încordată, multe lucruri îmi scăpaseră sau nu izbutisem să le dibuiesc, deşi se petreceau chiar sub ochii mei, ba, poate, le percepeam pe atunci în mod cu totul greşit, de unde şi impresia penibilă, deprimantă, neînchipuit de tristă ce mi-o lăsau. La aceasta a contribuit mult şi întîlnirea mea cu A...v, deţinutul adus în temniţă cu puţin timp înaintea mea şi care îmi făcuse o impresie deosebit de dureroasă chiar din primele zile. Ştiam, de altfel, încă înainte de a ajunge la locul de destinaţie, că îl voi întîlni acolo. El mi-a otrăvit cele dintîi zile de viaţă la ocnă, şi aşa destul de amare, îndurerîndu-mi sufletul cu o nouă suferinţă. Nu pot să trec sub tăcere cazul lui.

Era cel mai dezgustător exemplu de descompunere morală, de înjosire şi ticăloşie la care poate ajunge un om; vedeai la el pînâ la ce punct se poate şterge într-un suflet

secătuit orice urmă de simţ moral, şi aceasta fără fără căinţă. A...v era un tînăr dintr-o familie de nobili; mai pomenit despre el în treacăt, cînd am spus că-i şoptea la ureche maiorului tot ce se petrece în temniţă şi că legase prietenie cu Fedka, ordonanţa acestuia. Dar iată pe scujt povestea lui: după o ceartă la Moscova cu părinţii săi îngroziţi de comportarea lui destrăbălată, lăsă baltă **studiile** începute, ajunse la Petersburg, doritor de o viaţă uşoară şi (je petreceri. Văzu însă aici că spre a-şi satisface nestăpînita poftă de plăceri josnice, senzuale, prin localurile şi lupanarele metropolei, are nevoie de bani. în scopul de a şi-j procura, recurse la un mijloc mîrşav: ticlui un denunţ fals şi, pentru o recompensă în bani, vîndu viaţa a zece oameni. Deşi nu era un om prost, riscase nebuneşte, absurd. Curînd fu însă demascat: denunţase oameni nevinovaţi şi-i înşelase pe alţii, fapte pentru care fu osîndit la zece ani muncă silnică în Siberia. Viaţa lui de abia începea; s-ar fi părut că această groaznică lovitură trebuia sâ-l dezmeticească, să-i provoace o reacţie sufletească adecvată, să trezească în el o dorinţă de împotrivire în faţa decăderii, un proces de conştiinţă, o cotitură; îşi primi însă noua soartă fără cea mai mică strîngere de inimă, fără silă, fără nici un fel de pornire de revoltă morala, fără a se îngrozi de nimic, în afară, poate, de munca la care avea să fie pus; singurul lui regret era că se despărţea pentru totdeauna de luxul capitalei şi de o viaţă de chefuri şi desfrîu. Ba i se păru, pasămite, că situaţia de ocnaş îl dezleagă şi de ultimele pripoane, îl scuteşte de orice scrupule şi-i înlesneşte calea spre orice mîrşăvii şi ticăloşii. „Dacă-i vorba să fiu ocnaş, apoi să fiu; n-am de ce să mă sinchisesc şi nici cu mine nu mi-e ruşine de nimic." Aceasta era, literalmente, părerea, convingerea lui. Mi-aduc aminte de această făptură dezgustătoare ca de un fenomen neobişnuit. Vreme de cîţiva ani am trăit în mijlocul tîlharilor, al ucigaşilor, al ticăloşilor şi al desfrînaţilor, dar n-am întîlnit în viaţa mea la nimeni un asemenea hal de decădere morală, de perversitate şi cinism, de josnicie neruşinată. Printre noi se găsea un pari-

d de obîrşie nobilă - am mai vorbit de el - dar m-am putut - credinţa în dese rînduri, după unele trăsături şi manifestări oOntane, că era mult mai cumsecade şi mai bun, mai nobil ; rnai omenos decît acest A...v. în tot timpul osîndei mele nU l-am socotit altceva decît o bucată de carne, înzestrată cu dinţi şi cu o poftă nesăbuită de cele mai bestiale plăceri trupeş^' pentru a căror împlinire era în stare să înjunghie, să sugrume, în sfîrşit, să omoare şi să facă orice, cu o singură condiţie: fapta lui să nu lase nici o urmă. Nu exagerez deloc, căci am avut timp să-l observ şi sâ-l studiez temeinic pe A,,,v şi am recunoscut în el cea mai groaznică întruchipare a omului stăpînit numai de latura animalică a fiinţei sale, de pornirile lui trupeşti, nezăgăzuite de nici o oprelişte izvorîtă din forul său interior, de nici un resort moral, de nici o lege. 0, cît mă scîrbea zîmbetul lui veşnic batjocoritor! Pe lîngă toate acestea, nu era lipsit de şiretenie, deşteptăciune şi frumuseţe, de o oarecare spoială de cultură, precum şi de alte însuşiri... Dar, nu! Mai bine focul, ciuma, foametea, oricare altă urgie, decît să admiţi prezenţa unui astfel de om în societate! Am spus că în temniţă totul ajunsese la o asemenea treaptă de ticăloşie, încît pîra,

denunţurile înfloreau ca o podoabă firească a mizeriei, fără nici o opoziţie din partea ocnaşilor. Dimpotrivă, erau cu toţii în bune raporturi cu A...v şi se arătau mult mai prietenoşi cu el decît cu noi. Iar faptul că avea trecere la beţivul de maior le impunea şi îl ridica în ochii lor.
Izbutise să-l convingă pe maior câ se pricepe să facă portrete (pe ocnaşi îi asigura că a fost locotenent într-un regiment de gardă imperială); de aici ordinul să fie trimis zilnic să lucreze acasă la maior, ca să-i facă, bineînţeles, portretul. Cu acest prilej se împrietenise cu Fedka, ordonanţa care avea o influenţă nefastă asupra stăpînului său şi asupra ocnei întregi. Din îndemnul maiorului, A...v ne spiona pe noi toţi, ceea ce nu-l împiedica pe maior, cînd era beat, sâ-l Pălmuiască şi tot el să-l facă pe A...v spion şi denunţător. Adesea, după asemenea molestări, maiorul se aşeza pe scaun
şi-i cerea să continue portretul. Se pare că maiorul nost credea cu adevărat că A...v e un pictor de mare talent, cat», de talia lui Briullov[1] despre care auzise şi el, dar asta nu împiedica să se considere în drept să-l păruiască, pentru ca. „Poţi să fii şi pictor, chiar Briullov în persoană, de vreme c_e acum eşti ocnaş şi eu ţi-s şef, fac cu tine ce vreau". îm$_r$ altele, îl punea pe A...v să-i tragă cizmele, să scoată din dormitor felurile vase, şi toate acestea convins fiind că are de-a face cu un mare pictor. Lucrul la portret se prelungea făr$_a$ sfîrşit şi se împlinise anul de cînd fusese început. în cele din urmă, maiorul începu să-şi dea seama că e păcălit şi, după ce se convinse de-a binelea că portretul nu numai că nu se apropia de sfîrşit, dar că, dimpotrivă, pe zi ce trece semăna tot mai puţin cu el, se înfurie, îi trase o bătaie zdravănă pictorului şi îl trimise înapoi în temniţă, cu poruncă straşnici să fie scos la munca grea. A...v regretă amarnic zilele acelea de trîndăvie, cu bunătăţile rămase de la masa boierului şi cu toate plăcerile pe care şi le punea la cale împreună cu Fedka în bucătăria maiorului. Fapt e că, o dată cu alungarea lui A...V, maiorul încetă să-l mai persecute pe bietul M., un deţinut pe care A...v îl pîra necontenit şi pentru un motiv foarte ciudat. La venirea lui A...v, acest M. se ţinea izolat Era tare abătut, se uita cu groază şi scîrbă la ceilalţi deţinuţi, neizbutind să observe la ei şi acele trăsături care l-ar fi făcut să-i privească cu mai multă înţelegere şi să nu se izoleze de ei. Deţinuţii îi răspundeau cu aceeaşi monedă. în general, în temniţă, situaţia unor oameni cu firea lui M. este îngrozitoare. M. nu cunoştea cauza condamnării lui A...v, care, ghicind cu cine are de-a face, se grăbi să-l încredinţeze că a fost condamnat pentru o cu totul altă faptă, şi anume pentru o faptă similară aceleia săvîrşite de M. Acesta din urmă era fericit că-şi găsise un prieten şi un tovarăş. Avu grijă de el şi îl consolă în primele zile de temniţă, închipuindu-şi cît de

1 *K.P. Briullov* (1799- 1852) - pictor rus, reprezentant de seamă al şcolii clasicismului academic, în etapa de trecere spre realism (n. ed. române).

greu
îi vine şi cît suferă; îi dădu ultimii săi bani, îşi împărţi
el hrana şi lucrurile. Dar A...v, chiar de la început, prinse ura pe el pentru că era nobil şi generos, pentru că vorbea cu groază de orice ticăloşie, pentru că era cu totul deosebit şi superior lui şi, cu cel dintîi prilej, îi relată maiorului tot ce-i povestise M. despre viaţa din temniţă şi despre maior. Acesta îl luă la ochi pe M. şi îl supuse unei persecuţii sistematice, care, dacă n-ar fi fost temperată de comandant, l-ar fi împins probabil la vreun act de disperare. Cît despre A...v, acesta nu numai că nu se tulbură de faptul că între timp M. aflase de mîrşăvia lui, ci dimpotrivă, se întîlnea cu plăcere cu el şi-l privea batjocoritor. Se vedea cît de colo că e încîntat. însuşi M. mi-a atras de cîteva ori atenţia asupra acestui fapt.
Mai tîrziu, dezgustătoarea făptură fugi în tovărăşia unui alt ocnaş şi a unui soldat din escortă, dar despre această evadare am să povestesc mai tîrziu. La început îmi tot da tîrcoale, crezînd poate că nu-i cunosc antecedentele. Repet, omul acesta mi-a otrăvit cele dintîi zile de temniţă, adăugind şi mai multă amărăciune la starea mea şi aşa disperată. Mă îngrozeau ticăloşia şi josnicia în care fusesem aruncat, în mijlocul cărora nimerisem. Aveam impresia că totul aici e deopotrivă de josnic şi dezgustător. Dar mă înşelasem judecîndu-i pe toţi după A...v.
în afară de clipele cînd rămîneam întins pe patul meu de scînduri, primele trei zile le-am petrecut rătăcind de colo pînâ colo. La îndemnul lui Akim Akimîci, încredinţai unui deţinut mai de nădejde pînza pe care o primisem de la administraţie, ca să-mi facă vreo cîteva cămăşi, bineînţeles, cu plată (cîteva copeici cămaşa); apoi, tot după sfatul lui Akim Akimîci, îmi procurai o salteluţă de pîslă (îmbrăcată în pînză era cît o clătită de subţire şi se putea împături ca o scoarţă) şi o pernă de lînă aspră şi prea tare pentru cine nu era obişnuit cu ea. Akim Akimîci se făcu luntre şi punte să-mi găsească toate lucrurile de care aveam nevoie şi-mi cusu cu mîna lui o plapumă din bucăţele de postav tăiate din pan-
taloni şi haine ce nu mai puteau fi purtate şi pe care l_e cumpără de la alţi deţinuţi. După ce o purta un anumit num^ de ani, pînă se uza complet, îmbrăcămintea statului devenea proprietatea deţinutului, care o vindea numaidecît, fiindcă oricît de veche ar fi, o haină tot mai poate avea un preţ Lucrul acesta mă mira nespus, mai ales în primele zile, cînd abia începusem să-mi croiesc un loc în lumea cea nouă. Nii ştiu cum s-a făcut, dar deodată m-am pomenit a fi unul dintre oamenii de rînd, asemenea tuturor fraţilor mei de suferinţă, un ocnaş ca şi ei. Obiceiurile, gîndurile, părerile şi deprinderile lor au devenit încetul cu încetul şi ale mele, cel puţin după formă, după lege, ca să zic aşa, căci în fond nu le puteam împărtăşi. Eram uimit, nedumerit, de parcă niciodată n-aş fi bănuit sau auzit vorbindu-se de ele, deşi de fapt fusesem avertizat şi ştiam la ce să mă aştept. Realitatea îţi produce însă o impresie cu totul diferită decît cele citite sau auzite. Bunăoară, mi-aş fi putut închipui vreodată că zdrenţele acestea, de fapt bune numai de aruncat la gunoi, mai pot avea un preţ? Şi totuşi, plapuma mea, lucrată numai din petice soioase, nu lăsa în privinţa asta nici o îndoială! Nici nu vă puteţi închipui cît era de prost

postavul întrebuinţat pentru îmbrăcămintea ocnaşilor; aducea oarecum cu postavul gros, cenuşiu, fabricat pentru uniformele soldăţeşti, dar, de îndată ce era purtat cîtâva vreme, se rărea şi se subţia, transformîndu-se într^un fel de pînzâ de sac. Un rînd de haine trebuia să ţină un an încheiat, lucru absolut imposibil. Deţinutul munceşte, cară poveri grele, aşa că postavul se învecheşte, se roade. Cojoacele trebuiau purtate trei ani; în acest răstimp slujeau şi ca veşmînt, şi ca saltea, şi ca plapumă. Ce-i drept, erau trainice, dar spre sfîrşitul celui de-al treilea an cele mai multe trebuiau cîrpite cu petice de pînzâ. Dar oricît de uzate ar fi fost, după ce-şi împlineau sorocul, mulţi le vindeau cam cu patruzeci de copeici bucata. Cele mai bine păstrate se ridicau şi pînă la şaizeci-şaptezeci de copeici, sumă neînchipuit de mare în temniţă.

Banul, după cum am spus, avea o valoare extraordinară -n temniţă, o putere colosală. E lucru neîndoielnic că deţinutul care dispune de ceva bani suferă de zeci de ori mai

puţin

decît cel ce n-are nimic, deşi şi acesta capătă de la stat

tot ce i se cuvine. „De vreme ce statul îi dă totul, ce nevoie ar mai avea de bani?" ziceau şefii noştri. Cu toate acestea, repet, dacă ocnaşii ar fi fost cu totul lipsiţi de dreptul de a avea un ban al lor, ori şi-ar fi pierdut minţile, ori ar fi murit ca muştele, ori, în sfîrşit, ar fi înfăptuit cine ştie ce crime nemaiauzite, unii din plictiseală, din amărăciune, alţii ca să-şi ispăşească fapta cît mai degrabă şi, prin urmare, „să-şi schimbe soarta", după cum obişnuiau ei să spună (un fel de expresie tehnică de-a lor). Iar dacă ocnaşul care a cîştigat cu atîta trudă, aproape cu preţul sîngelui, cîteva copeici, recurgînd adesea la nenumărate şiretlicuri, ba mergînd, şi nu o dată, pînă la furt şi înşelăciune, risipeşte aceşti bani de multe ori în mod absurd, cu o nesocotinţă copilărească, asta nu înseamnă cîtuşi de puţin că nu cunoaşte preţul banului, aşa cum s-ar putea crede. Ocnaşul e lacom de bani; e atît de lacom, încît pentru ei îşi pierde minţile; şi dacă îi aruncă la chef cu atîta uşurinţă, o face ca să poată avea ceva ce socoate el că e mai presus decît banul. Ce pune el mai presus de ban? Libertatea sau ceva care măcar să-i semene - un vis de libertate. Căci toţi ocnaşii sînt nişte visători. Voi avea prilejul mai departe să revin asupra acestei chestiuni cu mai multe amănunte; deocamdată, fiindcă veni vorba, mă mărginesc să amintesc că am văzut condamnaţi la *douăzeci de ani* muncă silnică spunînd calm şi cu multă convingere: „După ce-o da Dumnezeu să-mi sfîrşesc pedeapsa, am să..." însuşi cuvîntul „deţinut" indică un om lipsit de dreptul de a voi; de aceea, risipindu-şi banii, omul acesta are sentimentul că *face ce vrea.* în ciuda stigmatelor de pe faţă şi a lanţurilor de la picioare, în ciuda îngrăditurii împrejmuitoare care-i ascunde lumea liberă şi-l închide ca într-o cuşcă, întocmai ca pe-o fiară, el tot îşi mai poate procura băutură, adică o plăcere cu străşnicie interzisă, sau chiar şi bucuria de a petrece uneori în tovărăşia unei femei; ba alteori (deşi nu totdeauna) reuşeşte să-i mituiască pe paznici sau chiar pe subofiţer, făcîndu-i să închidă ochii asupra acestor abateri de la regulamente şi disciplină; poate chiar - şi acest lucru \\ încîntă cel mai mult - sâ-şi bată joc de ei, adică să le arate celorlalţi camarazi de-ai lui şi să se încredinţeze şi pe el însuşi *măcar pentru o vreme,* că e mai tare şi mai liber decît s-ar părea, că, într-un cuvînt, poate să tragă un chef, să facă tămbălău, sâ-şi dea aere şi să arate, mă rog, că el *poate* sa facă toate astea, că *asta* e *voia lui,* adică să fie sigur că poate dobîndi ceva la care un ocnaş sărac nu-şi permite nici măcar să viseze. Şi fiindcă am ajuns aici, cred că numai astfel se poate explica la deţinuţi, chiar şi cînd nu sînt beţi, înclinarea spre bravadă, spre lauda de sine, înclinarea naivă, dacă nu chiar comică, de a-şi etala personalitatea, înfăţişînd-o cu un nimb de măreţie, fie chiar şi imaginară. în sfîrşit, toate petrecerile acestea îşi au riscul lor, îl expun pe ocnaş la urmări destul de grave, dîndu-i deci sentimentul cel puţin al unui simulacru de viaţă, o iluzie fie şi aproximativă a libertăţii. Şi ce n-ar da omul pentru a se simţi liber? Care milionar, cu ştreangul petrecut pe gît, nu şi-ar da toate milioanele pentru o gură de aer?

Şefii se miră uneori văzînd pe cîte unul dintre deţinuţii lor, care ani de-a rîndul a avut o purtare atît de cuminte, ba chiar exemplară, încît a fost pus mai mare peste ocnaşi, cum îşi iese deodată din balamale şi, absolut fără nici o pricină, de parcă ar fi intrat diavolul într-însul, începe să-şi facă de cap; se îmbată, face gălăgie, scandal, devine chiar obraznic faţă de superiori sau se dedă la acte de violenţă, mergînd pînă la crimă - omoară pe cineva, comite un viol sau săvîrşeşte cine ştie ce altă nelegiuire. Te uiţi la el şi te cuprinde mirarea. Iar dacă stai să te gîndeşti mai bine, poate că pricina acestei izbucniri, la care nu te-ai fi aşteptat de la un om anume, stă tocmai în nevoia ascunsă a firii lui chinuite de a-şi da friu liber într-un fel de spasm, într-un fel de încercare instinctivă de a-şi regăsi eul năruit, într-o dorinţă

năvalnică de a-şi afirma personalitatea umilită şi care, punînd ţgpînire pe întreaga lui fiinţă, creşte năprasnic pînă la mînie, pînă la furie, pînă la demenţă, pînă la paroxism. Poate că tocmai aşa se întîmplă cu un om înmormîntat de viu cînd se trezeşte şi începe să dea deznădăjduit cu pumnii în pereţii sicriului, cînd încearcă să înlăture capacul, să-l spargă, cu toate că, dacă ar sta să judece, şi-ar da seama că orice străduinţă e zadarnică. Dar tocmai aici e aici - raţiunea nu are de data aceasta nici un cuvînt şi rămîne străină de pornirea firii. Nu trebuie să uităm apoi că aproape orice fel de manifestare de voinţă a ocnaşului, orice afirmare a individualităţii lui e socotită drept infracţiune şi e reprimată cu străşnicie; de aceea, o dată dezlănţuit, de ce s-ar mai stăpîni? De aici încolo puţin îi pasă de ceea ce se va întîmplă: urmările vor fi aceleaşi. Dacă-i chef - chef să fie; dacă-i vorba de risc, atunci să rişte din plin, pînâ la moarte de om. Primul pas e mai greu! Apoi, după ce se îmbată şi o ia razna, n-ai cum sâ-l mai opreşti. Iată de ce e cu mult mai bine să nu-l scoţi din răbdări. Şi e mai bine pentru toată lumea. Da, dar cum s-ar putea ajunge la asta?

VI PRIMA LUNĂ

La intrarea în temniţă, dispuneam de ceva bani; asupra mea luasem însă foarte puţini, de teamă să nu-mi fie confiscaţi, în afară de asta, aveam ascunse cîteva ruble, lipite pe scoarţele Bibliei, singura carte pe care o puteam lua cu mine, alta nefiind îngăduită în temniţă. Această Biblie cu banii în scoarţe îmi fusese dăruită la Tobolsk de cîţiva oameni care de ani de zile trăiau surghiuniţi în Siberia şi care de mult se

[1] La Tobolsk, în drum spre Omsk, deportatul Dostoievski s-a întîlnit cu ^{so}ţiile decembriştilor N.M. Muraviov, I.A. Annenkov şi M.A. Fonvizin (n-eiruse.).

ii:[1]

11

obişnuiseră să vadă în orice „năpăstuit" un frate[1]. Sînt î$_{n}$ Siberia oameni care şi-au făcut un crez al vieţii din ai» torarea frăţească a acestor „năpăstuiţi"; îi înconjoară cu dragoste şi grijă, ca şi cum ar fi copiii lor; compătimirea ce $_{0}$ nutresc e cu desăvîrşire dezinteresată, sfîntă. Nu mă pot stăpîni să nu povestesc aici în cîteva cuvinte una dintre aceste întîlniri, care mi s-a întipărit în mod deosebit în minte.

în oraşul în care se afla temniţa noastră, locuia o văduvă Nastasia Ivanovna. Fireşte, nimeni dintre noi, cît timp am stat închişi, n-a avut prilejul s-o cunoască personal. Părea cj nu are altă ţintă în viaţă decît aceea de a veni în ajutorul surghiuniţilor şi mai ales al ocnaşilor. I se întîmplase oare vreo nenorocire în familie, sau poate o fiinţă scumpa ei îndurase cîndva o pedeapsă la fel cu a noastră? Nu se ştie; părea însă că cea mai mare fericire pentru ea era sâ facă tot ce-i stătea în putinţă ca să ne mai uşureze soarta; nu cine ştie ce mare lucru, fireşte, căci era foarte săracă. Dar noi toţi care eram închişi în temniţă simţeam că avem dincolo de ziduri un prieten devotat, totdeauna gata de sacrificii. între altele, ne comunica adesea veşti de care simţeam mare nevoie. Cînd am ieşit din temniţă pentru a mă stabili în altă localitate, am avut prilejul să trec pe la ea pe-acasă şi s-o cunosc personal. Locuia la marginea oraşului, la o rudă apropiată. Nu era nici tînără, nici bătrînă, nici frumoasă, nici urîtă; ar fi fost greu de spus dacă era sau nu deşteaptă ori cultă. Oricine însă îşi putea da imediat seama din gesturile şi atitudinea ei că e un suflet nesfîrşit de bun, plin de rîvna de a ajuta, de a alina durerea, de a face ceva pe placul omului. Citeai aceasta bunătate în privirea ei blîndă şi mîngîietoare. Am petrecut o seară întreagă în casa ei, împreună cu un alt „năpăstuit". Ne privea în faţă, ridea cînd rîdeam şi noi, era şi ea de aceeaşi părere cu noi în tot ce am fi spus; se frămînta şi-şi dădea toată silinţa sâ ne poată ospăta cu ce avea. Ne oferi ceai, gustări şi dulciuri, şi cred că dacă ar fi avut norocul să aibă mii de ruble chiar, s-ar fi bucurat numai şi numai pentru faptul că banii aceştia i-ar fi dat putinţa sâ ne vină şi mai mult în

utor şi sâ uşureze mai mult soarta fraţilor noştri, rămaşi în ■■" La despărţire ne dărui fiecăruia ca amintire cîte o tabachera; le lucrase ea însăşi, Dumnezeu ştie cum, din carton îmbrăcat în hîrtie colorată, hîrtie din aceea care se întrebuinţează la legatul cărţilor de şcoală (poate că fusese sacrificată chiar vreo carte de aritmetică), iar pe margini, de j$_{ur}$_împrejur, le împodobise cu hîrtie aurie, pentru care, pesemne, cutreierase anume prăvăliile. „Fumaţi, aşa că tabacherele astea vă vor fi poate de folos", ne zise ea cu sfială, cerîndu-ne parcă iertare că ne dădea numai atît... Unii susţin (am citit şi am auzit asta) că şi dragostea cea mai fierbinte de aproapele tău e în acelaşi timp şi o dovadă de mare egoism. Niciodată nu voi putea pricepe ce fel de egoism ascundea atitudinea acestei femei!

Cu toate că atunci cînd am intrat în temniţă n-aveam cine ştie ce bani asupră-mi, nu mă puteam supăra pe ocnaşii care in primele zile după venirea mea se prezentau cu cea mai mare nevinovăţie să-mi ceară un împrumut şi care nu se sfiau să mai vină iarăşi şi iarăşi, chiar după ce mă înşelaseră o dată, ba chiar de mai multe ori. Mărturisesc însă că ceea ce mă supăra mai mult era că toţi aceşti oameni, cu şiretenia lor copilărească, mă luau drept un naiv şi-şi băteau joc de mine tocmai fiindcă îi împrumutam cu bani pentru a nu ştiu cîta oară. Erau de bună seamă încredinţaţi că mă pot duce de nas cu şiretlicurile şi minciunile lor şi sînt convins că dacă, dimpotrivă, nu cedam din primul moment, ci-i alungam cît colo, m-ar fi respectat poate mai mult, şi totuşi, oricîtă ciudă aveam pe ei, nu mă simţeam în stare să-i refuz. Necazul meu era cu atît mai mare, cu cît din primele zile mă frămîntam la gîndul atitudinii pe care trebuia s-o adopt în temniţă şi al comportării mele faţă de aceşti oameni. Simţeam şi-mi dădeam foarte bine seama că această lume era cu totul nouă pentru mine, că mă afundam în bezna necunoscutului şi că era cu neputinţă să trăieşti ani de-a rîndul bîjbîind în întuneric. Trebuia sâ cumpănesc, să mă pregătesc sufleteşte. Mă hotării sâ fiu drept, după cum mi-e firea, şi să procedez aşa cum aveau să-mi poruncească simţirea şi judecata. Pe de alta parte, îmi dădeam seama că toate acestea nu sînt decît nkt aforisme, iar realitatea e cu totul alta, plină de neprevăzut.

Astfel, deşi micile necazuri şi grijile zilnice pricinuite j» viaţa din cazarmă - griji de care am mai vorbit şi pe care mj le-a uşurat într-o oarecare măsură Akim Akimîci - au avut darul să-mi risipească cît de cît gîndurile negre, mă chinuia o groaznică tristeţe, ce-mi otrăvea sufletul clipă de clipă. E o „Casă a morţii!" îmi ziceam de cum se înnopta, privind uneori din pridvorul cazărmii la ocnaşii care, întorşi de l$_{a}$ muncă, rătăceau ca nişte umbre prin curtea temniţei ducîndu-se pînâ la bucătărie şi înapoi. Cercetîndu-le mai cu atenţie mişcările, înfăţişarea, căutam să-mi dau seama ce fel de oameni erau, ce caractere şi obiceiuri aveau. Iar ei se perindau pe dinaintea mea fie posomoriţi, cu fruntea încruntată, fie veseli peste măsură (aceste două aspecte se întîlnesc cel mai des, fiind caracteristice pentru ocnă); unii se luau la ceartă şi se înjurau, alţii stăteau pur şi simplu la taifas, ori vedeai pe

cîte unul care se plimba singuratic, dus pe gînduri, cu pas rar şi apăsat; o parte dintre ei arătau obosiţi, cu privirea pierdută în gol, dar cei mai mulţi îşi luau un aer de superioritate provocatoare (chiar şi aici), cu căciula pe-o ureche şi cojocul zvîrlit pe umăr, plimbîndu-şi în jur, cu o sfidare obraznică, ochii şireţi şi batjocoritori.
„Iată-mi sălaşul, iată lumea mea de acum, mă gîndeam eu, lume în care vrînd-nevrînd, trebuie să trăiesc..." Am tot încercat să-l descos pe Akim Akimîci, în tovărăşia căruia îmi plăcea să-mi beau ceaiul ca să-mi uit de singurătate, sperînd să aflu de la el cîte ceva despre aceşti oameni. în treacăt fie zis, ceaiul în aceste zile dintîi a fost singura mea hrană. Akim Akimîci era oricînd dornic de această băutură şi chiar el aţîţa focul la micul nostru samovar de tinichea, caraghios la înfăţişare şi rudimentar, lucrat în temniţă şi împrumutat de laM.
Akim Akimîci îşi sorbea de obicei ceaiul din pahar (avea şi pahare!) tăcut şi tacticos, după care îmi mulţumea,

ucîndu-se numaidecît să-mi meşterească plapuma. Nu era -nsâ în stare să-mi stingă curiozitatea şi nici n-a priceput vre-dată rostul dorinţei mele de a cunoaşte firea oamenilor care e înconjurau; în timp ce mă asculta, pe buze îi flutura un zîrnbet viclean, zîmbet pe care-l am şi acum înaintea ochilor. Nu, rnă gîndeam, trebuie să ajung singur să le cunosc pe toate cîte sînt aici şi să le încerc pe propria mea piele, fără a recurge la alţii."
în cea de-a patra zi, ocnaşii se aliniară dis-de-dimineaţă pe două rînduri în curtea din faţa corpului de gardă, aproape de poarta cea mare; întocmai ca atunci cînd mă duseseră să-mi schimb cătuşele. Atît în faţa cît şi în spatele lor se înşirau soldaţii în poziţie de drepţi, cu puştile încărcate şi cu baionetele la armă.
Soldatul are dreptul să tragă atunci cînd vreun ocnaş încearcă să fugă, în schimb răspunde pentru orice glonţ risipit în zadar şi nu într-un caz de forţă majoră; acelaşi lucru se întîmplă şi cînd e vorba de o răzvrătire făţişă a deţinuţilor; dar cine ar cuteza să fugă aşa, în văzul tuturor?
Neîntîrziat îşi făcu apariţia un ofiţer de geniu întovărăşit de supraveghetor, de subofiţerii ingineri şi de soldaţii însărcinaţi să controleze munca ocnaşilor. Se făcu apelul: cei dintîi plecară ocnaşii care lucrau în atelierul de croitorie; aceştia coseau îmbrăcămintea şi rufăria pentru deţinuţi, astfel încît controlorii tehnici n-aveau aici nici un amestec. Apoi porniră ceilalţi ocnaşi spre diferite ateliere, pînă le ajunse rîndul celor repartizaţi la munca grea în afara zidurilor temniţei. Eram şi eu printre aceşti ultimi douăzeci. în spatele fortăreţei, pe rîul îngheţat, se aflau două şlepuri ale statului, care nu erau bune de nimic şi trebuiau desfăcute, ca să nu se risipească scîndurile în zadar. La drept vorbind, mare pricopseală nu se alegea din vechitura asta de material aproape putred, mai ales că în oraş lemnele de foc se vindeau pe preţ de nimic, iar cît vedeai cu ochii, dincolo, pe culmi, pădurile se întindeau la nesfîrşit.
Ne trimiteau la munca aceasta numai ca să nu stăm cu mîinile în sîn. Asta o ştiau toţi ocnaşii, de aceea porneau la lucru fără tragere de inimă, aproape în silă. Cu totul altfel se întîmpla cînd munca era cu rost, folositoare, şi mai cu seama atunci cînd era hotărît dinainte cît anume e de făcut. Atunci oamenii se însufleţeau şi, măcar că nu se alegeau cu nimjc de pe urma muncii lor, am văzut deţinuţi care se străduia^ din răsputeri să-şi îndeplinească datoria cît mai repede şi cjt mai bine; era parcă în joc ambiţia fiecăruia. Iar într-o muncă de felul celei amintite mai sus, care se executa mai mult de formă decît dintr-o necesitate, nu ni se arăta cît avem de lucrat, aşa încît trebuia să trudim pînă bătea toba, vestind întoarcerea la cazarmă, la unsprezece ceasuri de dimineaţă. Era o zi călduţă, ceţoasă, mai-mai să se topească zăpada, întreg convoiul porni spre rîu, dincolo de zidurile temniţei, zornăind uşor din lanţuri, care, deşi ascunse sub veşminte, scoteau la fiecare pas un sunet ascuţit, metalic. Vreo doi-trei ocnaşi porniră să aducă uneltele de la magazie. Mergeam în rînd cu ceilalţi şi mă simţeam parcă însufleţit de dorinţa de a vedea şi afla despre ce fel de muncă e vorba. Ce înseamnă munca silnică de ocnaş şi cum aveam să muncesc pentru întîia oară în viaţa mea?
îmi amintesc pînă şi cele mai mici amănunte. Pe drum am întîlnit un tîrgoveţ cu bărbuţă, care, văzîndu-ne, se opri şi-şi vîrî mina în buzunar. Un deţinut se desprinse numaidecît din convoi, îşi scoase căciula din cap şi primi pomana -cinci copeici - apoi intră în rînd. După ce se închină făcînd semnul crucii, tîrgoveţul îşi văzu mai departe de drum. Cele cinci copeici fură cheltuite în aceeaşi dimineaţă pe colaci, care se împărţiră egal între ocnaşi.
In grupul nostru, unii dintre ocnaşi erau scumpi la vorbă şi posomoriţi, alţii nepăsători şi vlăguiţi; cîţiva sporovăiau alene între ei, abia articulînd cuvintele. Unul părea tare vesel, fericit chiar - nu se ştie de ce anume. Cînta şi juca pe marginea drumului, făcînd sâ-i răsune lanţurile la fiecare săritură; era acelaşi ocnaş scund şi îndesat care în ziua sosirii

le se certase cu un altul pentru apa de spălat, pe motivul â acela îndrăznise să susţină sus şi tare, într-un mod cu totul absurd, câ ar fi pasarea cagan... Flăcăul acesta zurbagiu se urnea Skuratov. în cele din urmă, începu să cînte cît îl ţinea 2ura un cîntec vesel, al cărui refren mi-a rămas în minte:
Fără mine mă-nsurară -Că eram plecat la moară...

Nu-i lipsea decît balalaica.
Dar veselia lui nesocotită avu bineînţeles darul să stîrnească indignarea celorlalţi, care numai câ nu s-au simţit jigniţi.
- Ian auzi-l cum urlă! făcu unul cu dojana în glas, deşi aceasta nu-l privea cîtuşi de puţin.
- Un lup de foame tot urla săracu', dar i-a furat şi urletu' tuleaku'! adăugă un altul, care după grai părea să fie ucrainean.
- Ei şi ce-i că sînt de prin părţile Tulei, i-o tăie pe dată Skuratov: că n-om fi nici ca voi, cei din Poltava, să-nfulecăm găluşte umplute cu muşte...
- Auzi vorbă! Da' tu ce-mi făceai? Ciorbă acră din opincă păpai.
- Şi-amu i-a umplut dracu' burta cu ghiulele! adăugă un al treilea.
- La drept vorbind, fraţilor, eu sînt un om dilicat, zise Skuratov, adresîndu-se tuturor şi nimănui şi însoţindu-şi vorbele cu un oftat plin de căinţă. De cînd mama m-a făcut, am păscut (adică crescut; Skuratov stîlcea intenţionat cuvintele) numai cu prune uscate şi plăcinte; fraţii mei sînt şi astăzi negustori cu faimă la Moscova, oameni cu dare de mînă; ţin prăvălie în hală, stau la tejghea, învîrtesc nişte afaceri pe cinste şi le merge din plin.
- Da' tu, rogu-te, ce-nvîrteai?
-' Fiecare după puterile lui. Să mă fi văzut cînd mi-au picat saftea două sute de...
- ... de ruble? Nu mai spune, sări un deţinut, care, de uimire, tresărise la auzul unei asemenea sume.
- Nu, omule, nu de ruble-i vorba, ci de două sute de bete pe spinare. Luka, hei, Luka!
- Care Luka? Mi-or fi zicînd alţii pe nume, nu zic ba, da' pentru tine sînt Luka Kuzmici, răspunse a lehamite un ocnaş firav şi scund, cu nasul ascuţit.
- Ei bine, fie şi Luka Kuzmici, naiba să te ia...
- Apăi, nici aşa, oi fi eu pentru cine oi fi Luka Kuzmici, da' pe tine te poftesc să-mi zici „nene".
- Dracu' să te descurce şi să te pieptene cu „nene" al tău cu tot! Parcă merită să-mi bat gura degeaba! Şi uite aşa fuse, fraţilor, întîmplarea ceea, de nu m-au lăsat să fac mulţi purici la Moscova; am încasat şi eu o chelfăneală, să ţin minte cît oi trăi, iar pe deasupra şi cincisprezece lovituri de cnut, după care mi-au făcut vînt de-acolo, şi acu'...
- Şi pentru ce te-au trimis la ocnă? îi luă vorba din gură unul care-i asculta cu luare-aminte povestea.
- Apăi, de băut să nu bei, de jucat să nu joci, călugărie, nu alta... Şi aşa, fraţilor, la Moscova nu mi-a fost dat să mă chivernisesc cum se cuvine. Şi tare, tare am mai tînjit după asta — s-ajung şi eu om cu stare. Atîta mi-am dorit-o, că nici nu pot să v-o spun.
Cîţiva pufniră în rîs. Skuratov era veşnic pornit pe glume, un mucalit care simţea câ-i de datoria lui să-şi înveselească camarazii şi care, bineînţeles, nu primea pentru asta decît ocări. Făcea parte dintre acei oameni ciudaţi, cu un farmec deosebit, despre care o să mai am prilejul să vorbesc.
- Ei, ia uitaţi-vă la el, ce mai fante! S-a înţolit în samur! zise Luka Kuzmici. Numai pe haină scoţi vreo sută de ruble.
Skuratov purta de fapt un cojocel de oaie ponosit ca vai de lume, petic peste petic. Cu un aer nepăsător, dar totodată plin de atenţie, el îl cercetă cu de-amănuntul.
- în schimb am cap, fraţilor, şi ăsta face toate paralele, răspunse el. Cînd mi-am luat râmas-bun de la Moscova, o mîngîiere mai aveam: că mi-l păstrasem pe umeri... Adio,
iy[OScova! îţi mulţumesc pentru chelfăneală, pentru viaţa slobodă, că straşnică porţie mi-ai mai tras! Şi de cojocul meu ce ,»led bre omule, că doar nu ţi l-am vîrît sub ochi!
- Aşa, vasăzică, numai capul vrei să ţi-l admir!
_ Măcar de-ar fi al lui! Da' şi pe ăsta l-a căpătat de pomană! se amestecă din nou în vorbă Luka Kuzmici. I l-au dat de pomană la Tiumen, cînd a trecut cu convoiul pe acolo.
- Ascultă, Skuratov, ai avut vreo meserie la viaţa ta?
- El şi meserie? Era colea un biet cizmar; bătea pingele după ce le şterpelea de la alţii, făcu unul dintre ocnaşii posomoriţi. Asta-i era meseria.
- Chiar aşa, zise Skuratov, fără să ia seama la batjocura usturătoare din cuvintele celuilalt; am încercat să fac ciubote, da' n-am ajuns să tălpuiesc decît o singură pereche.
- Şi-ai găsit muşteriu?
- Ba bine că nu! I-am strecurat-o unui păcătos, fără frică de Dumnezeu şi ruşine de oameni! Trebuie c-asta i-a fost pedeapsa Celui-de-Sus.
Toţi cei de faţă începură să rîdă în hohote.
- Am mai încercat o dată să lucrez şi aici, în temniţă, urmă Skuratov cu aceeaşi netulburată nepăsare. Am pus flecuri la cizmele lui Stepan Fedorîci Pomorţev, locotenentul.
- Şi-a fost mulţumit?
- Da' de unde, fraţilor! M-a-njurat de mama focului, să-mi ajungă pe toată viaţa. Ba mi-a mai dat şi un genunchi în spate. Valeu, da' furios mai era!... Uf! Tare m-a amăgit păcătoasa asta de viaţă! Zi-i viaţă de ocnaş!
Bărbăţelul Ak-kulinei Iaca iese în pridvor...
se porni el din nou să chiuie, lăsîndu-se pe vine şi frămîntînd
pâmîntul cu picioarele.

- Of, of, ce neruşinat! bombăni ucraineanul care mergea
alături de mine, măsurîndu-l cu răutate şi dispreţ.
- Om de nimica! făcu un altul, pe un ton grav şi hotărît.
Nu pricepeam cîtuşi de puţin de ce-l umileau p_e Skuratov, deşi în primele zile băgasem de seamă că ocnaşii care încercau să facă haz cu glumele lor erau dispreţuiţi Mînia hoholului[1] şi a celorlalţi o puneam pe seama caracterului lor; mă înşelam însă. îi purtau pică din pricină cj Skuratov nu-şi lua şi el aerul acela de demnitate, ce ajungea pînă la pedanterie, şi de care se molipsiseră toţi întemniţaţii într-un cuvînt, pentru că-l socoteau, după propria lor expresie, „un om de nimic". Pe de altă parte, nu toţi cei „cu haz" erau trataţi cu aceeaşi asprime şi luaţi în batjocură, precum Skuratov şi alţii de teapa lui. După cum era şi omul: cei buni la inimă şi naivi se alegeau doar cu ocări şi umilinţă. în schimb, erau unii din categoria celor „veseli", cărora le sărea uşor ţandăra; se luau la harţă cu oricine şi-şi cucereau astfel respectul. Se afla chiar în grupul nostru unul dintre aceşti arţăgoşi, în fond un om cît se poate de plăcut şi de vesel, aşa cum l-am cunoscut abia mai tîrziu; era un flăcău înalt şi chipeş, cu o aluniţă mare pe obraz; avea ceva hazliu în înfăţişare, iar pe lîngă frumuseţe, trăsăturile-i vădeau şi o agerime a minţii. Toţi îl porecliseră „pionierul", din pricină că slujise în trupele de geniu; acum era deţinut în secţia specială, fiind osîndit la muncă silnică pe viaţă. Cu privire la el am să revin mai tîrziu.
De altfel, nu toţi cei „serioşi" se arătau chiar atît de porniţi ca ţăranul ucrainean, veşnic mîniaţ cînd îi vedea pe ceilalţi rîzînd. Erau în ocnă cîţiva oameni care rîvneau la întîietate, fie pentru că se socoteau mai îndemînatici la lucru, fie pentru că se credeau mai înţelepţi, mai isteţi şi mai dintr-o bucată decît toţi ceilalţi. Mulţi dintre ei se arătau într-adevăr nişte oameni cu scaun la cap şi atît de perseverenţi, încît îşi atingeau ţelul, adică îşi creau un renume şi exercitau o puternică înrîurire morală asupra celorlalţi ocnaşi. De cele mai multe ori, celebrităţile acestea se duşmăneau între ele de moarte şi fiecare, la rîndul lui, avea nenumăraţi vrăjmaşi. îi

1 *Hohol* — ciuf, moţ; porecla uzuală pentru ucrainean (n.ed.române).

„riveau pe ceilalţi ocnaşi cu un aer de superioritate oarecum j_ngăduitoare, plin de demnitate, şi nu iscau niciodată certuri fără rost. Bine văzuţi de administraţie, în timpul lucrului erau un fel de „şefi" peste ceilalţi; nici unuia dintre ei nu i-ar fi trecut vreodată prin gînd să caute gîlceavă pentru nişte glume sau cîntece; nu-şi pierdeau vremea cu asemenea fleacuri. Oamenii din această categorie s-au purtat cu mine cît se poate de frumos în tot timpul cît mi-am făcut osînda, în schimb, se ţineau la distanţă şi erau cam zgîrciţi la vorbă. Despre ei voi avea de spus mai multe cu alt prilej.
Ajunserăm la povîrniş. Jos, în albia rîului, se zărea şlepul putred, prins între gheţuri, pe care trebuia să-l desfacem. Dincolo de rîu, cît vedeai cu ochii, se întindea stepa pustie şi tristă, pierzîndu-se într-o ceaţă albăstrie. Mă aşteptam să-i văd pe toţi apucîndu-se cu rîvnă de lucru, dar nici vorbă de asta. Cîţiva se tolăniră pe nişte bîrne de pe malul rîului; cei mai mulţi îşi scoaseră din carîmbul cizmei tabacherele cu tutun de prin partea locului (care se vindea la bazar în foi, netăiat, cîte trei copeici litra) şi pipele de lemn cu ţeava scurtă, cioplite grosolan chiar în ocnă, şi şi le aprinseră, în vreme ce soldaţii făcură cerc în jurul nostru, pregătindu-se cu un aer plictisit să ne păzească.
- Cui i s-o fi năzărit să ne pună să desfacem şlepul? mormăi pentru sine un ocnaş. Nici de surcele nu mai e bun.
- Ălora de nu se tem de noi, ălora li s-a năzărit, s-o ştii de la mine, îi întoarse vorba altul.
- încotro s-or fi ducînd mujicii ăia? se minună cel dintîi după un răstimp. Pesemne că n-auzise răspunsul la întrebarea lui. Arăta acum cu degetul în depărtare spre un grup de ţărani ce mergeau în şir prin zăpada de curînd căzută. Toţi ocnaşii întoarseră capul alene într-acolo şi de plictiseală începură să facă tot felul de glume pe socoteala lor. Un mujic, primul în rînd, mergea bălăbănindu-se într-un chip foarte caraghios, cu braţele depărtate de trup, cu capul plecat •ntr-o parte; purta o căciulă lungă cît toate zilele şi turtită la vîrf. Silueta i se desprindea lămurit pe albul zăpezii.
- Ian te uită cum s-a mai înţolit cumătrul nostru Petrovicji băgă de seamă unul dintre deţinuţi, căutînd să imite întocmai vorba ţărănească.
Ciudat lucru, dar ocnaşii, deşi cei mai mulţi erau de la ţară, îi priveau pe mujici oarecum de sus.
- îhî, ăl din urmă îi mai dihai, fraţilor, ai zice că sădeşte napi.
- Ăsta o fi tare mintos, trebuie că are şi multe parale zise un al treilea.
Toţi rîseră cam fără chef, tărăgănat. între timp se ivi $_0$ vînzătoare de colaci; era o femeiuşcă vioaie şi dezgheţată. Ocnaşii cumpărară cîţiva colaci din pomana de cinci copeici dată de tîrgoveţul cu bărbuţă, pe care apoi îi împărţiră între ei.
Flăcăul care vindea colaci în temniţă alese vreo douăzeci de bucăţi şi începu sâ se tîrguiască plin de zel cu femeia, ca să-i mai scadă din preţ. Ea nu se învoia în ruptul capului.
- Bine, bine, da' din aia nu-mi dai?
- Care aia?
- D'apăi din ce nu se înfruptă şoarecii.
- Lovi-te-ar ciuma! îl ocări muieruşca, pornindu-se pe rîs. în cele din urmă apăru subofiţerul care supraveghea lucrările, cu o nuia în mînă.
- Ei, v-a găsit odihna acum! La lucru!
- Apoi, arată-ne ce trebuie sâ facem şi cît anume, Ivan Matveici, zise unul dintre „şefi", ridicîndu-se alene.

- Da' la plecare de ce n-aţi întrebat? De desfăcut şlepul, asta aveţi de făcut.
Ocnaşii se sculară unul cîte unul şi începură să coboare spre rîu, înaintînd anevoie, abia tîrîndu-şi picioarele. Se iviră numaidecît printre ei cîţiva „directori", cel puţin cu vorba. S-a hotărît să nu se lucreze alandala şi să se desfacă cu grijă bîrnele din fund şi cele laterale, bătute în cuie de lemn -muncă grea şi obositoare.
- întîi şi întîi să dăm grinda asta la o parte! Puneţi umărul, băieţi! strigă unul care nu era nici „director", nici

şef, ci simplu lucrător - un tînâr la locul lui şi fără ifose, care nu rostise nici un cuvînt pînă atunci; apoi se aplecă şi dădu să apuce cu amîndouă mîinile o bîrnă groasă, crezînd că ceilalţi o să-l ajute. Dar nici unul nu sări la chemarea lui.
_ încearcă de vezi! N-ai s-o ridici cît îi lumea şi pămîntul şi chiar de-o veni moş Martin, bunică-tu, tot n-ar urni-o din loc, mormăi unul printre dinţi.
- Bine, fraţilor, da' de-unde s-o-ncepem? Eu, drept sâ vă spun, nu mai ştiu... zise oarecum nedumerit cel care o luase înaintea tuturor, dînd drumul bîrnei şi îndreptîndu-se din şale.
- Doar n-ai să te speteşti tu cît şapte... Hai, nu mai fă pe şmecherul!
- Uită-te la el, mai are caş la gură, da' sare primul... Mucosul!
- Staţi, fraţilor, ce vă legaţi de mine, am spus aşa, într-o doară... se apăra el umil, cerîndu-şi parcă iertare.
- Vă ţineţi de taclale?! Ce, v-au trimis aici aşa, de florile mărului, ca să-mi staţi cu mîinile-n sîn? Ori poate sâ vă pun la murat? strigă din nou subofiţerul, privind indignat la cei douăzeci de oameni care nu ştiau de unde să-nceapă. Apucaţi-vă odată de treabă!
- Graba strică treaba, Ivan Matveici.
- De-aia stai?... Ehei, Saveliev. Lasă gura, Petrovici! Cu tine vorbesc: ce-ai rămas cu ochii holbaţi?... îi scoţi la mezat?... Puneţi mîna odată, vă zic!
- Ce-aş putea face de unul singur?
- Arată-ne ce anume şi cît trebuie să facem, Ivan Matveici.
- V-am mai spus-o o dată. Desfaceţi şlepul şi pe urmă puteţi pleca acasă. Şi-acu', începeţi!
Ocnaşii se apucară, în sfîrşit, de treabă, dar fără vlagă şi îndemînare, mai mult în silă. îţi făcea rău să priveşti acest mănunchi de lucrători voinici tot unul şi unul, care păreau că nu ştiu de unde şi cum să înceapă. Şi nici n-apucară bine să scoată cea dintîi şi cea mai mică bîrnâ, că se şi rupse. „S-a

frînt singură", ziceau ei ca să se dezvinovăţească în faţa subofiţerului. Era limpede că în chipul acesta n-aveau sâ ajungă prea departe şi că ar fi trebuit sâ se fi apucat altminteri. Dar cum anume? De unde s-o ia? Deţinuţii se porniră sâ-şi dea cu părerea toţi deodată şi în cele din Urma ajunseră la ocări, cearta ameninţînd să ia forme mai grave.. Subofiţerul ridică din nou glasul, rotind nuiaua între degete dar bîrnele se frîngeau una după alta. Abia atunci băgarâ de seamă că n-au destule securi şi că le lipsesc anumite scule. Doi ocnaşi însoţiţi de paznici fură trimişi la fortăreaţă sâ caute cele de trebuinţă; pînă la întoarcerea lor, ceilalţi se aşezară pe marginea şlepului, cu aceeaşi nepăsare, îşi scoaseră pipele şi încercară sâ fumeze.
în cele din urmă, subofiţerul scuipă cu obidă.
- Ce să măi zic, cu de-alde voi n-o scoţi niciodată la capăt... Ce oameni! Ce oameni!... bombăni el, scos din fire. Apoi, făcînd cu mîna a lehamite, porni spre fortăreaţă, tot răsucind nuiaua între degete.
Un ceas mai tîrziu îşi făcu apariţia controlorul. După ce ascultă în linişte părerile ocnaşilor, declară că trebuiau scoase încă patru bîrne aşezate de-a curmezişul, dar în aşa fel ca să nu se mai rupă, ci să rămînâ întregi, apoi hotărî cît anume din şlep sâ fie desfăcut şi după care treabă deţinuţii puteau sâ se întoarcă la cazarmă. Lucrul nu era tocmai uşor, şi totuşi, Dumnezeule, cu ce rîvnă se apucară ocnaşii! Unde pierise lenea, şovăiala lor de adineauri? Puseră mîna pe securi şi în scurtă vreme cuiele de lemn fură scoase cu îndemînare. Cei care n-aveau securi vîrau nişte prăjini groase pe sub bîrne şi prin apăsarea a douăzeci de braţe le desfăceau una cîte una, ca nişte adevăraţi meşteri plini de voie bună. Spre marea mea mirare, bîrnele rămîneau întregi şi aproape nevătămate. Treaba mergea strună. Ai fi zis că tuturor acestor oameni li s-a luminat mintea ca prin farmec. Nu se mai auzeau nici vorbe de prisos, nici ocări, fiecare ştia ce trebuia sâ spună şi sâ facă, unde să se aşeze şi ce sfaturi sâ dea. Cu o jumătate de ceas înainte de a începe să bata toba,

treaba era sfîrşită şi ocnaşii se îndreptară spre cazarmă istoviţi, dar cu mulţumirea câ au putut să cîştige fie şi o jumătate de ceas din vremea hotărîtă pentru muncă de către administraţie. în ceea ce mă priveşte, am băgat de seamă un lucru foarte ciudat: oriunde mă repezeam să dau o mînă de ajutor, oricît mă străduiam să fiu de folos, nicăieri nu mi-am găsit locul, pe toţi îi stînjeneam la lucru, nimeni n-avea nevoie de mine şi care mai de care mă alunga, răstindu-se la mine cu asprime, ba chiar şi cu ocări.

Cel din urmă deţinut, un biet nenorocit şi pe deasupra un lucrător prost, care n-ar fi cutezat să ridice glasul în faţa celorlalţi ocnaşi, mult mai pricepuţi şi mai îndemînatici decît el, se simţea în drept să mă umilească, să mă dea la o parte, dacă mă nimeream lîngă el, pe motivul că-l încurc la treaba. în sfîrşit, unul mai ţîfnos îmi spuse brutal, pe faţă:

- Ce te vîri peste tot? Şterge-o de aici! Te bagi unde nu-ţi fierbe oala.
- Ai nimerit ca nuca-n perete! adăugă numaidecît un altul.
- De ager ce eşti, mai bine ai umbla după pomană! Nu-i de tine aici!

Nu-mi rămînea altceva de făcut decît să mă dau la o parte. Dar nici să stau cu mîinile în sîn cînd toţi ceilalţi lucrau nu-mi venea la socoteală. Cînd însă, neavînd încotro, m-am lăsat păgubaş şi m-am aşezat la un capăt al şlepului, începură să zbiere revoltaţi:

- Ia priviţi ce ajutor ne-au mai trimis! Ce să faci cu unul ca ăsta?! Nu e bun de nimic!

Toate astea, aveau, bineînţeles, un tîlc: se simţeau fericiţi că pot să-şi bată joc de un fost boiernaş şi nu lăsau să le scape prilejul.

E, prin urmare, lesne de înţeles de ce chiar de la început, din clipa cînd am intrat în temniţă, mâ chinuia, cum am mai spus înainte, gîndul: dacă am să mă pot vreodată împăca cu oamenii aceştia şi ce atitudine trebuia să iau faţă de ei. Presimţeam că astfel de neajunsuri aveau să mi se mai

V

întîmple şi nu numai o dată. Cu toate acestea, eram hotărît $s nu-mi schimb întru nimic felul de a fi. Ştiam că planul meu de acţiune ticluit între timp n-ar fi putut da greş. Hotărîsem să am o atitudine cît se poate de firească şi de independenta fără să arăt vreodată că aş dori să mă apropii de ei, dar nicj să-i resping, dacă vreunul ar fi încercat să se apropie de mine; nicicînd să nu arăt că mă tem de ameninţările sau de ura lor, prefăcîndu-mâ, pe cît îmi va fi cu putinţă, că nu le bag în seamă. Mi-am pus în gînd să nu renunţ în unele privinţe la punctul meu de vedere şi să nu cedez, tolerîndu-le anumite obiceiuri şi deprinderi, într-un cuvînt, să nu fac nici un pas pentru a le cîştiga prietenia. Bănuiam că m-ar fj dispreţuit dacă m-aş fi purtat altfel.

După concepţia lor (de lucrul acesta aveam să mâ conving mai tîrziu), eu trebuia să-mi apăr cu orice preţ faţa de ei pînă şi obîrşia mea nobilă, cu alte cuvinte, să fac pe răsfăţatul, să-mi dau ifose, să-i consider inferiori mie, să fac nazuri oricînd şi oriunde, să dispreţuiesc munca. Aşa înţelegeau ei că trebuie să se poarte un nobil. Pe faţă, bineînţeles, m-ar fi înjurat pentru asta, dar în sinea lor mi-ar fi purtat respect. Din păcate rolul acesta nu mi se potrivea; n-am fost niciodată un nobil în sensul în care-l înţelegeau ei; în schimb, m-am jurat să nu fac nici un fel de compromis în privinţa felului meu de a gîndi sau a culturii asimilate. Dacă m-aş fi apucat să-i linguşesc ca să le intru în voie, să mă declar de acord cu ei în toate, să-mi deschid sufletul şi să mâ dau pe brazdă, încuviinţînd diferitele lor „însuşiri", numai şi numai pentru a le cîştiga îngăduinţa - ei şi-ar fi închipuit numaidecît că o fac din teamă sau laşitate, şi în consecinţă m-ar fi tratat cu dispreţ. A...v nu putea servi drept exemplu: era omul maiorului şi asta-i făcea să se teamă de el. Pe de altă parte, nici să mâ închid într-o amabilitate îngheţată şi inaccesibilă, ca polonezii, nu voiam. Acum îmi dădeam perfect de bine seama că oamenii aceştia au prins ciudă pe mine pentru că am vrut să muncesc cot la cot cu ei, în loc să-mi dau ifose şi să mâ tînguiesc. Deşi nu mâ îndoiam nici o clipă

a mai tîrziu vor fi siliţi să-şi schimbe părerea despre mine, u_mi dădea pace gîndul că în clipa de faţa ei ar fi poate . jj-gptaţiţi sâ mă dispreţuiască, închipuindu-şi că în timpul iucrului am vrut să le intru pe sub piele.

în amurg, după munca de după-amiază, cînd mă întorceam spre cazarmă, obosit şi amărît, mă simţii cuprins de o tristeţe adîncă. „Oare cîte mii de zile ca aceasta mâ mai aşteaptă! Veşnic aceleaşi, neschimbate!" mă gîndeam eu. Cînd se lăsă noaptea, mut de durere, m-am strecurat în spatele cazărmii, purtîndu-mi paşii singuratici de-a lungul îngrăditurii, cînd deodată îl zării pe Şarik venind glonţ spre mine.

Şarik era cîinele temniţei, căci fiecare temniţă îşi are cîinele ei, după cum orice companie, orice baterie de artilerie şi orice escadron şi-l au pe al lor. Trăia aici de foarte multă vreme, eră un cîine de pripas, aşa încît fiecare îi era stăpîn, şi se hrănea cu resturile de la bucătărie. Era un cîine mare, de curte, negru cu pete albe, nu prea bătrîn, cu ochii cuminţi şi o coadă stufoasă. Nimeni nu-l băga în seamă, nimeni nu-l mîngîiâ.

De la început am căutat să mi-l fac prieten, îmbiindu-l să ia din mîna mea o bucată de pîine. Cînd am încercat să-l mîngîi rămase nemişcat, privindu-mă cu ochii blînzi şi dînd din coadă în semn de mulţumire. în seara aceea, fiindcă nu mă văzuse de măi multă vreme, pe mine, cel dintîi căruia, după atîţia ăni, îi trecuse prin minte sâ-l mîngîie, porni fără să mă caute pretutindeni şi, descoperindu-mă în spatele cazărmii, îmi veni în întîmpinare în goana mare, lătrînd şi chelălăind de bucurie. Nu ştiu ce s-a petrecut atunci cu mine, dar începui să-l strîng, să-i sărut botul, lipindu-i capul de pieptul meu; animalul îmi puse labele pe umeri şi mâ linse pe obraji. „Iată prietenul pe care mi-l trimite soarta!" mă gîndii, şi de atunci, în această perioadă de început, nespus de apăsătoare şi de trista, ori de cîte ori mă întorceam de la muncă, înainte de orice, mă îndreptam grăbit în spatele cazărmii, în tovărăşia lui Şarik, care sărea înaintea mea

i.:

h i

lătrînd de bucurie; îi apucam capul între mîini şi-l sărutam de nenumărate ori; o senzaţie îmbietor de dulce, dar în acelaşi timp amară şi tulburătoare îmi strîngea inima. Mi-aduc aminte ce fericit mă simţeam la gîndul - s-ar zice câ-rn' plăcea să mă mîndresc cu propriile mele dureri - că nu-mj rămăsese pe lume decît o singură fiinţă în stare să ms iubească, o fiinţă dragă şi apropiată, un adevărat prieten, singurul prieten, credinciosul meu cîine Şarik.

VII CUNOŞTINŢE NOI. PETROV

Dar timpul trecea şi, încetul cu încetul, începui să mă obişnuiesc cu noua mea viaţă; tot ce se petrecea zilnic sub ochii mei nu mă mai îndurera atît; într-un cuvînt, temniţa, cu toate întîmplările, cu oamenii şi obiceiurile ei, mă lăsa nepăsător. îmi era cu neputinţă să mă împac cu viaţa aceasta, dar trebuia s-o accept aşa cum era. Căutam să smulg din mine neliniştea ce mă chinuia, să ascund cît mai adînc, în străfundul sufletului, tot necazul şi toate amărăciunile. Nu mai rătăceam prin temniţă pierdut şi nu-mi mai dădeam pe faţă tristeţea care mă copleşea. Asprimea sălbatică a ocnaşilor se mai domolise; nu mă mai priveau ca mai-nainte cu acea curiozitate voit ostentativă şi aproape cinică; se obişnuiseră, de bună seamă, şi ei cu mine, spre marea mea bucurie. Mă plimbam prin cazarmă ca la mine acasă, îmi cunoşteam bine culcuşul pentru noapte şi ajunsesem, pare-se, să mă obişnuiesc chiar cu unele lucruri la care altădată mă gîndisem cu scîrbă. Regulat, în fiecare săptămînă, mă duceam să-mi rad o jumătate de cap. Sîmbăta, în ceasurile de odihnă, eram chemaţi rînd pe rînd la corpul de gardă (cei care rămîneau neraşi aveau de pătimit); bărbierii batalionului ne frecau fără milă pe cap cu apă rece şi săpun şi ne râdeau cu bricele lor neascuţite; numai cînd

mâ gîndesc la cazna asta mă trec fiorii. Am găsit însă foarte rînd leacul: Akim Akimîci mă duse la un deţinut din secţia militară, care, pentru o copeică, rădea pe orice ocnaş cu briciul lui personal; asta-i era meseria, de pe urma căreia se alegea cu un cîştig. Avea mulţi muşterii printre ocnaşi, care, (Ieşi nu erau tocmai obişnuiţi cu răsfăţul, ar fi dat oricît numai să scape de bărbierii cazoni.

Bărbierul ocnaş era poreclit *maiorul;* n-am aflat niciodată de ce anume i se dăduse această poreclă şi n-aş putea spune că semăna cu adevăratul nostru maior. Acum, cînd scriu aceste rînduri, îl văd aievea pe „maior": era un flăcău înalt şi uscăţiv, veşnic tăcut şi cam prostănac de felul lui; gîndul îl ducea numai şi numai la meşteşugul său, aşa încît oricînd îl puteai vedea cu o curea în mînă, pe care ascuţea zi şi noapte cu multă dibăcie un brici peste măsură de tocit; părea că acest meşteşug devenise unica ţintă a existenţei sale. Era într-adevăr în culmea fericirii cînd îşi vedea briciul ascuţit şi cînd îi venea cîte un muşteriu: săpunul îi era totdeauna cald, şi mîna uşoară, catifelată. Dibăcia lui îl bucura nespus, iar plata de o copeică o lua cu nepăsare, de parcă l-ar fi interesat în primul rînd arta şi nu cîştigul. într-o zi A...v a păţit-o urît pe cînd îi pîra maiorului pe ocnaşi: avu imprudenţa să-l numească pe frizerul-ocnaş cu porecla lui de *maior.* Adevăratul maior se făcu foc şi pară şi-şi pierdu cumpătul la jignirea adusă: „Ştii tu, ticălosule, ce înseamnă un maior? strigă el cu spume la gură, scuturîndu-l pe A...v după obicei. îţi dai seama ce e un maior? Cum ai îndrăznit să dai în faţa mea numele de «maior» unui nemernic de ocnaş!" Numai un om ca A...v se putea înţelege cu un astfel de individ.

Din cea dintîi zi a vieţii mele la ocnă, a început să mă frămînte gîndul libertăţii. Devenise pentru mine o îndeletnicire preferată aceea de a număra de mii şi mii de ori, în fel şi chip, zilele ce-mi râmîneau de trăit în temniţă. Nu mă mai puteam gîndi la altceva şi sînt convins că oricare alt osîndit, orice om lipsit o vreme de libertate procedează la fel. Nu pot să spun dacă şi ceilalţi ocnaşi îşi numărau zilele de osîndă în felul în care mi le număram eu pe ale mele, dar nesocotinţa de-a dreptul uluitoare cu care îşi făceau tot felul de speranţe m-a uimit peste măsură, chiar din cea dintîi clipă. Nădejdea unui osîndit, a unui om lipsit de libertate, se deosebeşte cu totul de a celorlalţi muritori. Cei din urmă oameni care se bucură de libertate nutresc şi ei speranţe (pot nădăjdui la o îmbunătăţire â sorţii, la împlinirea unor proiecte de viitor) dar în acelaşi timp trăiesc, se zbat, acţionează; viaţa adevărată îi îmbie, tîrîndu-i în vîrtejul ei. Cu totul altfel se petrec lucrurile cu un osîndit. Trăieşte şi el, ca să zicem aşa, dar o viaţă de muncă silnică, de ocnă; orice ar fi acel ocnaş şi oricare ar fi termenul de osîndă, el nu poate, nu este în stare, în mod instinctiv, să-şi accepte soarta ca pe o realitate, ca pe ceva definitiv, ca pe o părticică din viaţa adevărată. El nu simte decît un lucru: că nu-i *acasă la el,* fiind în această împrejurare un fel de musafir. In închipuirea lui, douăzeci de ani de osîndâ să tot fie cel mult vreo doi ani. E încredinţat că la cincizeci şi cinci de ani, după ce-şi va fi sfîrşit pedeapsa, va fi tot atît de tînăr şi de vioi ca acum, la treizeci şi cinci. „Mai am încă înainte multe zile de trăit", îşi zice el şi alungă din minte orice îndoială sau gînduri negre ce nu-i dau pace. Chiar şi cei osîndiţi la muncă silnică pe viaţă, cei de la secţia specială, tot mai speră uneori că într-o bună zi, cine ştie, o să sosească poate o hîrtie de la Petersburg: „Trimiteţi pe cutare la minele din Nercinsk şi hotărîţi-i termenul de liberare". Ceva mai grozav ca asta, mai dătător de speranţe nici c-ar putea exista: întîi că pînă lă Nercinsk face aproape şase luni, şi-apoi, viaţa în convoi e mult mai uşoară decît cea din temniţă. Pe urmă, la Nercinsk îşi va împlini pedeapsa, iar după aceea... Şi când te gîndeşti că mulţi bătrîni cu părul cărunt îşi făceau asemenea socoteli!

în închisoarea din Tobolsk am văzut oameni legaţi cu lanţuri de zid; stăteau aşa ferecaţi cu un lanţ lung de vreo doi metri, alături de un fel de pat de campanie. De obicei, pedeapsa aceasta se dădea pentru vreo nelegiuire din cale-afară de cumplită, sâvîrşită după deportarea în Siberia. Râmîn aşa în

erriişcare cîte cinci, ba uneori chiar şi zece ani. Cea mai inare parte a acestor osîndiţi provine din rîndul tîlharilor. Unul singur mi s-a părut a fi mai subţire; pe vremuri, fusese slujbaş şi era mieros la vorbă şi puţin sîsîit, iar pe faţă i se aşternea un zîmbet plin de smerenie. Ne arătă lanţul, jjnpărtăşindu-ne care e cea mai prielnică poziţie pentru a dormi mai comod. Cine ştie ce pramatie de om se ascundea sub această mască! Toţi aceşti osîndiţi sînt de obicei supuşi şi, mai mult decît atît, par a fi chiar mulţumiţi de soarta lor; asta nu-i împiedică, totuşi, să-şi

dorească cu ardoare scurtarea chinului. La ce bun? se pune întrebarea. Iată de ce: fiindcă împlinindu-şi sorocul, el va ieşi din celula umedă, înăbuşitoare, cu tavanul scund de cărămidă, i se va da voie sâ facă cîţiva paşi prin curtea temniţei, şi... Şi cu asta basta. Dincolo de zidurile închisorii nu va mai fi niciodată lăsat să iasă. El ştie că cei care au scăpat de lanţ rămîn pe veci în temniţă, că pînâ în clipa morţii vor purta cătuşe. Ştie, şi cu toate acestea ar vrea grozav sâ sfirşească o dată cu pedeapsa care-l ţine în lanţ. Fără această dorinţă, ar fi putut oare rezista şi râmîne teafăr la minte cinci sau şase ani prins cu lanţul de zid? Cum ar fi fost în stare să-şi îndure chinul pînâ la capăt?

îmi dădeam seama că numai munca mă poate salva, întări, păstrindu-mi neîntinată sănătatea trupească, în vreme ce neliniştea veşnică, încordarea nervoasă şi aerul închis din cazarmă nu puteau să mă ducă decît la ruină. „Să respir cît mai des aerul proaspăt de afară, să mă obosesc zilnic cît mai mult, să mă deprind cu poveri grele — iată ce trebuie să fac ca să rămîn teafăr", gîndeam eu. Şi nu m-am înşelat: munca şi continua mişcare mi-au fost de mare folos.

Vedeam cu groază cum unul dintre fraţii mei de suferinţă (şi el din nobilime) se topea ca o lumînare. Şi totuşi, cînd venise cu mine în temniţă era tînăr, frumos, voinic; cînd a ieşit, sănătatea îi era zdruncinată; părea o epavă - un bătrîn cu capul nins; picioarele de-abia îl mai ţineau, o povară grea îi apăsa pieptul, tăindu-i respiraţia; se îmbolnăvise de

astmă[1]. „Nu, îmi ziceam privindu-l, vreau să trăiesc şi $_{Vo}$-trăi." Dragostea de muncă atrase asupră-mi dispreţul $i amara batjocură a celorlalţi ocnaşi. Căutam să nu le iau în$_{să}$ în seamă şi porneam bucuros la orice fel de muncă, chiar cînd trebuia să ard şi să pisez alabastru. Această muncă, cea dintîi la care am fost pus, e destul de uşoară. Inginerii făceau tot ce le sta în putinţă ca să uşureze situaţia intelectualilor din nobilime, ceea ce propriu-zis nu era o simplă îngăduinţă, ci un act de dreptate. Ar fi fost cel puţin ciudat să ceri aceeaşi cantitate de muncă, acelaşi efort unui om plăpînd, nu tocmai puternic, care n-a lucrat niciodată cu braţele. Dar „îngăduinţa" aceasta se practica pe ascuns, căci eram supravegheaţi cu toată asprimea. Cum la tot pasul te izbeai de munca grea, se întîmpla, fireşte, să li se atribuie celor din nobilime o povară îndoită faţă de ceilalţi lucrători.

De obicei erau trimişi trei-patru oameni să piseze alabastru; pentru munca asta se alegeau bătrînii şi neputincioşii; noi ne număram, de bună seamă, printre aceştia; ne mai însoţea, în schimb, cîte un meşteşugar adevărat, care se pricepea bine la treaba asta. Timp de cîţiva ani de-a rîndul l-am avut pe unul care se numea Almazov; era un om în vîrstă, uscăţiv şi negricios, cu o fire aspră, tăcută şi greoaie. Ne ura din tot sufletul, dar era atît de zgîrciţ la vorbă, încît nu-şi da cel puţin osteneala să ne dojenească sau să ne umple de ocări.

Şopronul sub care se ardea şi se pisa alabastrul era construit pe un povîrniş pustiu şi abrupt al malului. Iarna, pe vreme mohorîtâ mai ales, te cuprindea o nemărginită tristeţe cînd priveai albia rîului şi ţărmul de dincolo ce se iţea înceţoşat în depărtate. Stăruia ceva sfîşietor, deznădăjduitor,

1 Referire la *S.F. Durov,* condamnat la ocnă o dată cu Dostoievski, pentru vina de a fi fost membru al cercului petraşevţilor (1845-l849), intelectuali progresişti ruşi ale căror concepţii s-au format sub influenţa ideilor decembriştilor şi ale democraţilor revoluţionari, precum şi ale socialismului utopic al lui Fourier (n. ed. ruse).

în această privelişte sălbatică şi mută. Dar apăsarea era parcă îndoită la răsăritul soarelui, cînd razele-i strălucitoare scăldau cîmpia albă, nesfîrşită; ai fi vrut să-ţi iei zborul undeva departe, în stepa ce începea de pe celălalt ţărm şi se întindea spre miazăzi, asemenea unui covor neîntrerupt, cale de vreo mie cinci sute de verste. De obicei, Almazov îşi vedea de treabă în linişte, cu aceeaşi veşnică asprime, în timp ce noi ne simţeam parcă ruşinaţi că nu-l putem ajuta aşa cum ar fi trebuit; cît despre el, se descurca aproape totdeauna singur, fără să ne ceară vreun sprijin, ca şi cum ar fi vrut să ne facă cu tot dinadinsul să înţelegem situaţia umilitoare în care ne aflam faţă de el şi să ne căim de zădărnicia străduinţelor noastre. Iar în ce priveşte munca, nu aveam, de fapt, altceva de făcut decît să încingem cuptorul în care urma să ardă alabastrul, pe care tot noi îl îngrămădeam cu lopeţile.

în ziua următoare, după ce alabastrul era pe de-a-ntregul ars, trebuia să-l scoatem din cuptor. Fiecare avea cîte un pisălog greu; după ce ne umpleam lada, un fel de piuă de lemn, începeam să pisăm. Era o îndeletnicire cît se poate de plăcută. Alabastrul fărîmicios se transforma curînd într-o pulbere albă şi scînteietoare. Cît de uşor, cît de bine se fărîma alabastrul! Ridicam ciocanele grele şi le lăsam să cadă cu îndemînare, stîrnind un bubuit de ţi-era mai mare dragul. Cu cît creştea oboseala, cu atît simţeam şi un fel de uşurare; obrajii mi se roşeau, sîngele începea să curgă mai repede prin vine. Almazov ne privea atunci cu milă şi îngăduinţă, aşa cum te uiţi la nişte copii neştiutori; îşi fuma pipa cu un aer binevoitor, dar nu se putea stăpîni să nu bombăne ori de cîte ori simţea nevoia sâ-şi descarce năduful. De altfel, aşa se purta el cu toată lumea, şi poate că în adîncul sufletului era un om foarte cumsecade.

Mă foloseau şi la altă muncă: aceea de a învîrti roata strungului. Era o roată mare şi grea şi trebuia să mă opintesc din răsputeri ca s-o urnesc din loc, mai ales cînd lucrătorul (din atelierele de geniu) avea de modelat dintr-un copac

i'l i

întreg un stîlp de scară ori un picior de masă pentru mobilierul vreunui slujbaş la stat. Cum un singur om nu putea face faţă, eram trimişi de obicei doi ocnaşi, eu şi g tot dintre nobilii intelectuali. Vreme de mai mulţi ani aceasta îndeletnicire ne-a revenit nouă, ori de cîte ori era ceva de strujit. B. era un om lipsit de putere, plăpînd, tînăr încă suferind de piept. Fusese adus la ocnă cu un an înaintea mea, împreună cu alţi doi tovarăşi de-ai lui. Unul era un biet bătrîn, care zi şi noapte înălţa rugăciuni

lui Dumnezeu (ocnaşii îl stimau foarte mult pentru asta) şi care se prăpădi în timp ce-mi făceam osînda; celălalt, în floarea vîrstei, plin de prospeţime, voinic şi îndrăzneţ, cu chipul îmbujorat, îl purtase în spate pe tovarăşul său B., sleit de puteri, pe cînd de la un popas la altul convoiul trebuia să străbată nu mai puţin de şapte sute de verste. îi lega o prietenie într-adevăr vrednică de admiraţie. B. era un om instruit, de o cultură aleasă, cu un suflet nobil şi generos, dar iritabil şi dezechilibrat din pricina bolii. Invîrteam amîndoi la roată şi această îndeletnicire ne satisfăcea pe deplin. Mie, cel puţin, îmi plăcea foarte mult, fiind totodată şi un bun exerciţiu fizic.

Dar mai mult îmi plăcea să rînesc zăpada după viscolele cele mari de iarnă, care se abăteau destul de des pe acele meleaguri. Cînd viscolul sufla cu îndîrjire o zi şi o noapte fără încetare, casele erau îngropate în zăpadă pînă în dreptul ferestrelor, iar unele chiar în întregime. De cum înceta viscolul şi răsărea, strălucitor, soarele, venea poruncă să desfundăm cărările din faţa clădirilor care aparţineau instituţiilor. Eram trimişi în grupuri, uneori toţi ocnaşii deodată. Fiecare primea cîte o lopată şi ni se indica o porţiune pe care trebuia s-o curăţăm, uneori atît de mare, încît te întrebai cum aveam să prididim. Toţi porneau însă cu voie bună şi hărnicie la treabă. Zăpada proaspătă, încă afînată, sau abia îngheţată la suprafaţă, se lua uşor cu lopata, iar bulgării mari se risipeau în jur într-o pulbere scînteietoare. Lopata se afunda adînc în nămeţii alb-argintii, scăldaţi în razele soarelui. Ocnaşii se înveseleau ori de cîte ori erau

trimişi la curăţat zăpada; aerul rece şi mişcarea îi însufleţeau. Erau cu toţii mai voioşi, mai bine dispuşi; răsunau rîsete, Hpete, glume. Aruncau unul într-altul cu bulgări, spre supărarea celor cumpătaţi şi posomoriţi, certaţi cu rîsul şi veselia, astfel încît de cele mai multe ori voioşia generală se sfîrşea în ocări.

Treptat, treptat, cercul meu de cunoştinţe se lărgi, cu toate că niciodată nu mă gîndisem să-mi fac prieteni; eram veşnic neliniştit, trist şi neîncrezător. Dar prieteniile s-au închegat de la sine. Printre prietenii care au început să mă viziteze a fost deţinutul Petrov. Am spus să *mă viziteze* şi stărui asupra cuvîntului. Ţinea de secţia specială, din cea mai îndepărtată cazarmă. La drept vorbind, cu el nu putea fi vorba de vreo legătură de prietenie, căci nu era şi nici nu putea fi nimic comun între noi. Cu toate acestea, chiar de la început, Petrov crezu de datoria lui să vină aproape în fiecare zi în cazarma noastră ca să mă vadă sau mă oprea în orele de repaus, cînd rătăceam în spatele cazărmii, la adăpost de privirile celorlalţi. La început stăruinţa lui mă indispunea, pentru ca mai apoi să-mi dau seama că de fapt vizitele lui îmi fac mare plăcere, cu toate că de felul lui nu era un om tocmai prietenos sau comunicativ. Omul acesta mic de stat, dar bine legat, sprinten şi îndemînatic, cu obrazul palid şi pomeţii ieşiţi în afară, avea ceva deosebit de atrăgător, cu privirea ageră, îndrăzneaţă şi dinţii sănătoşi, asemenea unui şirag de mărgele mărunte şi albe. Molfăia veşnic între buze un ghe-motoc de tutun pisat (aşa cum obişnuiesc mulţi ocnaşi). Arăta mult mai tînăr decît era; cînd îl vedeai, nu-i dădeai mai mult de treizeci de ani, cînd colo împlinise patruzeci în cap. îmi vorbea fără sfială, în modul cel mai firesc, tratîndu-mă pe picior de egalitate, adică pe cît se poate de prevenitor şi de corect. Dacă, de pildă, băga de seamă că vreau să rămîn singur, stătea de vorbă cu mine două minute şi apoi pleca; îmi mulţumea totdeauna pentru bunăvoinţa ce-i arătam, lucru pe care nu-l făcea nimeni. Trebuie să adaug că aceste legături nu s-au schimbat niciodată, ci au rămas ani de-a rîndul aceleaşi ca în primele zile şi aproape că n-au devenit mai intime, cu toate că-mi era într-adevăr foarte devotat Pînâ acum n-am izbutit să mă dumiresc ce anume voia de la mine şi de ce venea zilnic să mă vadă: deşi mai tîrziu mi-a şterpelit cîte ceva, a făcut-o însă ca *din întîmplare,* în schimb nu mi-a cerut aproape niciodată bani, ceea ce însemna că nu venea mînat de un interes anume.

Nu ştiu de ce am avut totdeauna impresia că acest om nu trăia în aceeaşi temniţă cu mine, ci într-o altă casă, undeva, în oraş, la mare depărtare, şi nu venea la temniţă decît în trecere, ca să afle veşti, să vadă ce fac, într-un cuvînt, să se intereseze de felul cum o ducem cu toţii. Era veşnic grăbit, de parcă s-ar fi despărţit cu cîteva clipe înainte de cineva care a rămas să-l aştepte ori ar fi întrerupt o treabă importantă, ce nu suferea amînare. Şi totuşi, niciodată nu era agitat sau nerăbdător. Privirea lui uşor îndrăzneaţă şi batjocoritoare era ciudat de fixă: privea în depărtare, pe deasupra lucrurilor, de parcă s-âr fi străduit să descifreze ceva ce s-ar fi aflat dincolo de ele. Părea veşnic distrat, cu gîndul aiurea. De multe ori mă întrebam unde se duce Petrov după ce se desparte de mine. Cine-l aştepta cu atîta nerăbdare? Am constatat însă că, plecînd de la mine, se îndrepta cu pas grăbit undeva spre cazarmă sau spre bucătărie şi, o dată ajuns acolo, se aşeza lîngă cei care stăteau la taifas; îi asculta atent, uneori se amesteca şi el în vorbă, cu înflăcărare, pentru ca deodată să se oprească din senin şi sâ rămînă tăcut. Dar fie că vorbea, fie că tăcea, pe chipul lui citeai că are treabă altundeva şi că-l aşteaptă cineva pentru nişte chestiuni importante. Ciudat e însă că niciodată n-avea nimic de făcut şi, în afară de munca reglementară de ocnaş, trîndăvea tot timpul; de altfel, nu ştia nici o meserie şi aproape niciodată n-avea bani, fără ca acest lucru să-l mîhnească întrucîtva.

Şi despre ce-mi vorbea? Tot ce-mi spunea era straniu ca însăşi firea lui. Dacă mă vedea, de pildă, plimbîndu-mă singur în spatele cazărmii, făcea stînga-împrejur şi-mi ieşea în întîmpinare. Umbla totdeauna grăbit, pleca brusc, şi chiar

atunci cînd se apropia cu pas liniştit, aveai impresia că a venit alergînd spre tine.

- Bună!
- Bună să-ţi fie inima!
- Nu cumva te stînjenesc?
- Cîtuşi de puţin.
- Ţineam să te întreb ceva în privinţa lui Napoleon[1]. Nu-i aşa că e rudă cu cel din 1812? (Petrov era fiu de soldat, ştia să scrie şi să citească.)
- întocmai.
- Se spune că-i preşedinte. Ce fel de preşedinte? Şi unde?

întrebările lui erau totdeauna scurte, pripite, de parcă ar fi vrut să afle cît mai repede ceea ce dorea.
îi explicai ce fel şi unde era preşedinte Napoleon şi adăugai că era cu putinţă să ajungă şi împărat.
- Cum aşa?
îi explicai mai departe pe cît îmi stătea în putinţă şi Petrov mă asculta atent, cu urechea plecată spre mine, înţelegînd deîndată tot ce-i spusesem.
- Hm!... Aleksandr Petrovici, aş vrea să te mai întreb ceva: dacă există maimuţe care au mîini pînă la gleznă şi sînt mari cît cel mai înalt om.
- Da, există.
- Şi ce fel de maimuţe-s astea?
îi spusei tot ce ştiam despre maimuţe.
- Şi unde trăiesc?
- în ţările calde, mai ales în insula Sumatra.
- Asta-i în America, parcă? Se zice că acolo oamenii umblă cu capul în jos?
- Nu tocmai. Vorbeşti, pesemne, de antipozi.
1 Este vorba de *Napoleon al III-lea* (1808- 1873), nepotul lui Napoleon I, care, după revoluţia din 1848, a fost preşedintele Republicii Franceze (a doua republică); în urma loviturii de stat de la 1851, s-a proclamat împărat (n.ed. române).

îl lămurii cît putui mai bine ce era America şi ce sînt antipozii. El mă ascultă cu o asemenea atenţie de parca numai chestiunea antipozilor l-ar fi adus la mine.
- Aha! Da' uite, am citit anul trecut într-o carte povestea contesei de la Valliere. Mi-a adus-o Arefiev de la ajutorul comandantului. E adevărată ori a născocit-o cineva? A scris-o unul, Dumas.
- E negreşit o poveste închipuită.
- Atunci te las cu bine! îţi mulţumesc.
Şi Petrov se făcea nevăzut. Cam aşa se desfăşurau, aproape fără excepţie, toate discuţiile noastre.
întrucît ciudăţenia acestor relaţii îmi stîrnise mirarea, am căutat să cunosc cît mai multe despre el. Cînd află de aceasta legătură, M. crezu de datoria lui să mă pună în gardă. îmi spuse că mulţi ocnaşi îl înspăimîntaseră, mai ales la început, în primele zile, dar nici unul, nici chiar Gazin, nu-i păruse mai primejdios decît Petrov.
- E cel mai îndîrjit şi cel mai primejdios dintre toţi ocnaşii, îmi spuse M. Ar fi în stare de orice; nimic nu-l opreşte cînd e vorba de o toană. Vîră cuţitul şi în dumneata, dacă i se năzare; uite, vezi, din senin, o să înjunghie fără şovăire, fără pic de căinţă. îmi face impresia că nu e în toate minţile.
Mărturisirea aceasta mă nelinişti, dar M. nu fu în stare să-mi spună de ce vedea astfel lucrurile. Şi, ciudat lucru! Cîţiva ani în şir am trăit în tovărăşia acestui om, am stat cu el de vorbă aproape în fiecare zi; era sincer legat de mine şi foarte devotat (cu toate că nu ştiu din ce pricină), şi în tot acest răstimp, deşi părea cumpătat şi n-a făptuit nimic înspăimîntător, ori de cîte ori îl priveam sau stăteam de vorbă cu el, mă încredinţam tot mai mult că M. are dreptate, că e poate omul cel mai îndîrjit şi cel mai primejdios din întreaga temniţă, un om în stare de orice. De unde anume venea această impresie? Nu mă puteam dumiri.
Trebuie să menţionez, printre altele, că Petrov era ocnaşul care, atunci cînd fusese chemat să-şi ispăşească

pedeapsa, îşi pusese în gînd să-l omoare pe maior; am arătat cum acesta din urmă plecase din cazarmă cu o clipă înainte de săvîrşirea bătăii, „scăpînd ca prin minune", după cum spuneau ocnaşii. Odată, pe cînd era soldat - înainte de a fi fost osîndit la muncă silnică - colonelul îl lovise la instrucţie. Cred că mai fusese bătut la viaţa lui, dar ocara de atunci n-a putut-o înghiţi şi nici una, nici două îşi înjunghie colonelul, ziua în amiaza mare, în faţa batalionului. Nu cunosc toate amănuntele acestei întîmplări, fiindcă el nu mi-a povestit-o niciodată. Bineînţeles, răbufnirile acestea, în care instinctele îşi dădeau frîu liber şi se dezlănţuiau cu toată puterea, erau, din fericire, destul de rare. îndeobşte se arăta a fi un om cu scaun la cap şi cu judecată. Patimile lui, aprinse şi puternice, mocneau ascunse, întocmai ca jăraticul sub cenuşă. Niciodată n-am băgat de seamă la el măcar o umbră de orgoliu sau de îngîmfare, ca la alţi ocnaşi. Se certa rareori, în schimb nici prietenie nu legase cu nimeni, în afară doar de Sirotkin, şi numai atunci cînd avea nevoie de el. într-o zi mi-a fost totuşi dat să-l văd înfuriat din cale-afară. îl supărase cineva, refuzînd să-i dea un obiect pe care i-l ceruse. Cearta se iscase cu un ocnaş dintre condamnaţii civili, pe nume Vasili Antonov, un om voinic, adevărat atlet, cunoscut de toată lumea pentru firea lui crudă, arţăgoasă şi batjocoritoare şi care pe deasupra nu era cîtuşi de puţin fricos. Zbierară ei cît zbierară şi-mi venea să cred că cearta se va sfîrşi ca toate celelalte, cu cîţiva pumni, căci, în treacăt fie zis, uneori - ce-i drept, foarte rar - Petrov sărea la bătaie şi înjura ca cel din urmă dintre ocnaşi. Cînd colo, lucrurile luară cu totul altă întorsătură. Petrov se îngălbeni la faţă, buzele i se învineţiră şi începură să-i tremure, răsuflarea îi deveni gîfîitoare. Se ridică în picioare şi încet, nespus de încet, cu pas de pisică (vara îi plăcea să umble desculţ), se apropie de Antonov. în aceeaşi clipă, larma se potoli şi o linişte de moarte se lăsă asupra cazărmii, de-ai fi auzit şi musca. Fiecare aştepta să vadă ce are să se întîmple. Antonov sări în întîmpinarea adversarului; faţa-i era desfigu-
rată. N-am fost în stare să suport această scenă şi am ieşit. Mă aşteptam ca înainte de a ajunge la scară să aud strigătul unui înjunghiat, dar nu se întîmplă nimic. Şi de data aceasta lucrurile s-au potolit de la sine. Nici n-apucă bine Petrov să se apropie de Antonov, că acesta îi aruncă în faţă obiectul cu pricina (o zdreanţă murdară, o

vechitură de obială). După două minute, Antonov o luă bineînţeles de la capăt cu înjurăturile; se răţoia la Petrov mai mult ca să-şi potolească mînia şi sâ le arate celorlalţi că nu-i fusese frică. Dar lui Petrov nu-i mai păsa de ocări; nici nu se sinchisi de ele. Ce importanţă mai aveau înjurăturile, de vreme ce el cîştigase partida şi acum era mulţumit că dobîndise obiectul rîvnit? După un sfert de ceas îl văzui plimbîndu-se ca de obicei prin cazarmă, cu aerul unui om fără nici o treabă, căutînd tovărăşie şi trăgînd cu urechea, doar-doar o auzi niscaiva noutăţi. Părea că orice îl ispiteşte, dar, orice-ar fi auzit, tot nepăsător rămînea şi umbla haihui, fără nici o ţintă. L-ai fi putut asemui cu un lucrător, un lucrător de soi, care dacă ar pune mîna pe ceva, treaba ar merge strună, cum însă nu i s-a dat nimic de lucru, stă şi lîncezeşte în aşteptare, jucîndu-se cu nişte copii. Nu pricepeam de ce rămîne în temniţă şi nu încearcă să evadeze. N-ar fi şovăit, fără îndoială, dar trebuie să-l fi răscolit o dorinţă puternică. Oamenii ca Petrov se supun raţiunii atîta timp cît nu se cuibăreşte în ei o patimă. De îndată ce năzuiesc la ceva, nu există nici o stavilă în calea lor. Sînt încredinţat că ar fi putut să evadeze cu uşurinţă, că ar fi putut să înşele pe toată lumea şi că ar fi fost în stare să stea săptămîni întregi nemîncat, ascuns într-o pădure ori prin stufărişul de pe marginea vreunui rîu. Dar toate acestea nu-i trecuseră încă prin minte, şi de aceea nici nu le dorise *cu ardoare.* Nu m-a izbit la el nici excesul de chibzuinţă sau de bun-simţ. Aceşti oameni se nasc dominaţi de o idee, care-i urmăreşte ca o obsesie toată viaţa, îmbrîncindu-i în dreapta şi-n stînga, fără ca ei să-şi dea seama. Rătăcesc astfel pînâ ce găsesc o ocupaţie, o treabă pe placul inimii lor; atunci sâ-i vezi: nu-şi mai fac nici o

socoteală şi judecata limpede nu mai are nici un cuvînt de spus.
Mă miram uneori că un om care şi-a omorît colonelul numai fiindcă acesta îl bătuse se lăsa fără nici o împotrivire biciuit în temniţă. Căci era bătut ori de cîte ori îl prindeau că aduce rachiu în cazarmă; ca toţi ocnaşii care n-aveau o meserie, făcea şi el contrabandă cu rachiu. Dar şi atunci se lăsa biciuit parcă de bunăvoie, ca şi cum recunoştea că-i vinovat şi că-şi merită pedeapsa; altfel nu s-ar fi lăsat nici mort.
Mare mi-a fost mirarea cînd am constatat că mă fură, cu toată afecţiunea lui pentru mine. Patima aceasta îl apuca din cînd în cînd. El mi-a furat Biblia, pe care i-o încredinţasem s-o ducă cuiva. N-avea de făcut decît cîţiva paşi; pe drum însă, găsi un cumpărător, căruia îi vîndu cartea şi, cu banii, ţin'te chef! Pesemne că în ziua aceea simţea o mare nevoie să se îmbete şi, cînd voia ceva, dorinţa *trebuia* să i se împlinească. Un om ca Petrov era în stare sâ omoare pe un semen al lui pentru douăzeci şi cinci de copeici, numai ca să-şi facă cheful cu o litră de rachiu; în altă împrejurare n-ar fi luat în seamă sute de mii de ruble. Chiar în seara aceea îmi mărturisi furtul, dar fără nici un semn de căinţă ori de frămîntare, nepăsător la culme, de parcă ar fi fost vorba de un lucru cît se poate de obişnuit. Am încercat să-l dojenesc cum se cuvenea, cu atît mai mult cu cît îmi părea rău de Biblie. El mă ascultă foarte liniştit, fără vreun semn de enervare; fu de aceeaşi părere cu mine că Biblia e o carte cît se poate de folositoare, îi păru şi lui rău că n-o mai aveam, dar nu-şi făcu nici un fel de mustrare pentru faptul că mi-o furase; mă privea cu atîta siguranţă şi încredere în sine, încît găsii de prisos sâ-l mai cert. Mă lăsase să-l dojenesc fiindcă îşi dădea probabil seama că nu se putea altfel, că era vrednic de mustrări pentru fapta pe care o sâvîrşise şi că, prin urmare, „lasă-l să mă certe ca să-şi verse năduful"; dar în adîncul sufletului râmînea încredinţat că toate acestea erau numai fleacuri, de care un om în toată firea nici nu se cuvine

să vorbească. îmi vine să cred că mă socotea un aproape un prunc care nu pricepe încă rostul celor mai simple lucruri din lume. Dacă mă apucam să vorbesc cu el despre altceva decît despre ştiinţă şi cărţi, îmi răspundea, ce-i drept, dar numai aşa, din bunâ-cuviinţă şi de obicei cît mai pe scurt. Mă întrebam deseori ce-l îndemna să-mi ceară lămuririle acestea cărturăreşti. Din cînd în cînd, în timpul convorbirii, îl cercetam cu coada ochiului, bănuindu-l ca vrea sâ-şi bată joc de mine, dar nici pomeneală: mă asculta de obicei atent, cu luare-aminte, deşi uneori părea distrat, spre marea mea supărare.
întrebările lui erau totdeauna clare şi precise, în schimb răspunsurile ce i le dădeam păreau că nu-l preocupă cîtuşi de puţin, ba le primea chiar cu indiferenţă, cu gîndul aiurea... îmi vine să cred că nu-şi mai bătea capul cu mine, socotin-du-mă naiv, un om care, spre deosebire de ceilalţi, în afară de cărţi nu ştie nimic altceva, nu e în stare să înţeleagă nici cel mai simplu lucru şi, ca atare, nu merită osteneala de a sta la discuţii cu el.
Eram totuşi convins, şi nu fără uimire, că ţine la mine. Mă lua drept un neisprăvit, drept un necopt la minte, sau poate simţea faţă de mine acea compătimire pe care de obicei o resimte instinctiv cel mai tare faţă de cel slab. Bine nu ştiu... Cred însă că aşa mă socotea. Cu toate că acest sentiment de compătimire nu-l împiedica să mă fure, sînt încredinţat că, furîndu-mă, îi era milă de mine. „Ce mai nătărău, ce neputincios, se gîndea, poate, în clipa cînd mă jefuia, nu ştie să-şi păstreze nici ce-i al lui!" Poate că mă iubea tocmai din această pricină. într-o zi îmi spuse aşa, pe negîndite: „Eşti om bun şi inimos" şi „atît de neştiutor şi de cumsecade, atît de încrezător, încît mi-e milă de dumneata".
- Să nu mi-o iei în nume de rău, Aleksandr Petrovici, adăugă el după cîteva clipe, ţi-o spun din inimă, pentru că ţin la dumneata.
Se întîmplâ uneori în viaţă ca asemenea oameni să se dezvăluie dintr-o dată, arătîndu-şi întreaga lor forţă, în

momente, de grea cumpănă, de cotitură, sau într-o mare acţiune de masă, găsindu-şi astfel făgaşul lor firesc de activitate. Nu sînt oameni ai cuvîntului şi n-ar putea să fie fruntaşii sau capii unor răscoale; dar ei sînt adevăraţii făptaşi şj ei dau semnalul de atac. De obicei, pornesc simplu, fără exclamaţii şi scandal, în schimb sînt primii care se aruncă în calea oricărei piedici, fără şovăială, fără teamă, înfruntînd focul şi baionetele, iar toţi ceilalţi îi urmează aproape orbeşte, năvalnic, pînă la ultima baricadă, unde de cele mai multe ori îşi plătesc îndrăzneala cu viaţa. Nu cred că Petrov va sfîrşi cu bine; la un moment dat se va termina cu el şi dacă mai supravieţuieşte pînă azi, înseamnă că nu i s-a ivit încă prilejul. Dar, la urma urmei, cine ştie! Poate că va trăi pînă la adînci batrîneţi şi va muri liniştit, după ce va fi rătăcit prin lume fără nici o ţintă. Cred însă că M. avea dreptate spunînd că acest Petrov era cel mai îndîrjit din temniţă.

VIII OAMENI NEÎNFRÎNAŢI. LUCIKA

Despre oamenii neînfrînaţi nu e uşor să vorbeşti; în temniţă, ca şi pretutindeni de altfel, sînt foarte rari. Dacă îi judeci după înfăţişare, par a fi fioroşi; unde mai pui că auzi atîtea pe socoteala lor, încît, fără să vrei, îţi vine să-i ocoleşti. Un sentiment nelămurit mă îndemna chiar de la început să mă feresc de asemenea oameni. în cele din urmă însă mi-am schimbat felul de a vedea, chiar cînd era vorba de ucigaşii cei mai de rînd. Există unii care n-au ucis niciodată şi cu toate astea sînt mai fioroşi decît cei care au fost condamnaţi pentru cinci sau zece omoruri. Nici nu ştii ce să crezi despre unele crime, atît de ciudat şi de încîlcit au fost făptuite. Afirm acest lucru, deoarece de multe ori omorurile săvîrşite la noi de oamenii din popor sînt urmarea unor pricini cu adevărat foarte ciudate. Se întîlneşte de pildă, şi chiar

destul de des, următorul tip de ucigaş: să zicem un ţăran legat de pământ, un iobag de la curte, un tîrgoveţ sau un soldat, în orice caz un om care, pînă la săvîrşirea crimei, a fost cum nici că se poate mai liniştit şi mai cuminte. Soarta lui e amară, dar o îndură fără să crîcnească. Deodată însă ajunge parcă la capătul răbdării; nu mai e stăpîn pe sine şi împlîntă cuţitul în pieptul asupritorului ori al vrăjmaşului său. De aici însă începe ciudăţenia: o vreme îşi pierde orice măsură; şi-a ucis mai întîi asupritorul, vrăjmaşul; e o crimă, dar o înţelegi, cauza e vizibilă; mai tîrziu nu-şi mai omoară însă vrăjmaşii, ci pe oricine, pe primul venit; omoară numai din plăcerea de a omorî, înjunghie pentru un cuvînt nesocotit, pentru o privire, pentru un moft, ca să-şi astîmpere setea de sînge ori numai din trufie, ca să facă pe grozavul: „Păzea, piei din calea mea, ori nu vezi cine trece?!", de-ai zice că-i cuprins de beţie, de delir. O dată ce-a depăşit limita îngăduită, nu mai are nimic sfînt pe lume şi se îmbată de propria-i ticăloşie; parcă o forţă nevăzută îl mînă să încalce orice lege, orice autoritate pentru a se lăfăi în cea mai deplină libertate, într-o libertate atît de deşănţată, încît simte o inexplicabilă voluptate şi, ascultînd bătăile propriei sale inimi, nu poate să nu se cutremure de groază în faţa faptei sâvîrşite. Şi aceasta cu atît mai miilt cu cît ştie că-l aşteaptă o răsplată cumplită. E aidoma omului care se apleacă din înălţimea unui turn deasupra prăpastiei ce i se cascâ la picioare şi care-l ameţeşte în aşa măsură, încît ar prefera să se arunce cu capul în jos cît mai repede, numai şi numai ca să sfîrşească o dată.

Şi aceasta li se întîmplâ adesea oamenilor celor mai potoliţi, celor mai puţin ieşiţi din comun. Unii, pradă delirului, joacă teatru, nu ştiu cum să mai facă pe grozavii. Cu cît era mai abrutizat şi mai smerit înainte vreme, cu atît e mai întărîtat acuma, mai ţîfnos şi mai doritor să bage spaima în alţii. Spaima aceasta îl desfată, iar după groaza şi dezgustul pricinuit se dă în vînt. îşi ia un aer *fioros,* de om care nu cunoaşte măsura, şi de cele mai multe ori un asemenea

„bezmetic" aşteaptă să-i vină pedeapsa cît mai grabnic; arde de nerăbdare *să i se hotărască* o dată soarta, fiindcă-i este peste putinţă să mai îndure povara acestui joc în care s-a complăcut. Lucru ciudat însă - această *disperare,* acest joc ţine pînă începe ispăşirea pedepsei; o dată aci, ai zice că a pierit fără urmă; s-ar părea că e un fel de soroc dinainte statornicit prin nişte rînduieli de nimeni cunoscute. Omul nostru se potoleşte dintr-o dată, devine iar mic şi supus, ca o cîrpă. în timp ce i se aplică pedeapsa cu bătaia, începe să se vaiete, să ceară iertare norodului. Cînd e adus în temniţă, te uiţi la el şi nici nu-ţi vine a crede că această creatură atît de jalnică, atît de slabă, de speriată „nu e altcineva decît acela care a omorît la viaţa lui cinci-şase oameni!"

De bună seamă că în temniţă nu toţi se potolesc cît ai bate din palme. Unii îşi mai păstrează încă ifosele, un fel de fandoseală: „Sînt eu cum sînt, da' şase suflete tot am trimis pe lumea cealaltă". Sfîrşeşte însă întotdeauna prin a se supune. Din cînd în cînd o mai ia razna: îi face plăcere să-şi amintească de vechea-i neînfrînare, de acel straşnic chef pe care şi l-a îngăduit o singură dată în viaţă, pe vremea cînd era o „fiară"; grozav îi place să găsească vreun nătăfleţ în faţa căruia să se fandosească, să-şi dea aere, povestindu-i isprăvile din trecut şi căutînd să ascundă, bineînţeles, dorinţa ce-l stăpîneşte de a-i uimi pe cei din jur cu faima de care s-a bucurat cîndva: „Poftim de vezi cine-am mai fost eu!"

Şi cu ce subtilă dibăcie, cu cîtă prudenţă îşi maschează amorul propriu! Cu ce prefăcută şi leneşă nepăsare îşi povesteşte păţaniile! Din glasul lui, din cel mai mărunt cuvinţel răzbate o lăudăroşenie bine ticluită. Şi te cuprinde mirarea: de unde-au învăţat oare toate acestea?

într-o seară nesfîrşit de lungă şi de tristă, din primele zile de osîndă, pe cînd lîncezeam pe prici, mi-a fost dat să aud o asemenea poveste şi, în naivitatea mea, l-am luat pe povestitor drept un mare nelegiuit, un om grozav, cu o voinţă de fier; şi asta pe vremea cînd numai că nu-mi băteam joc de Petrov. Povestitorul, Luka Kuzmici, *îi făcuse*

unui maior, şi nu dintr-o pricină anume, ci pentru că aşa i se năzărise. Acest Luka Kuzmici era tînărul prizărit şi firav, cu nasul ascuţit, din cazarma noastră, ucraineanul despre care am pomenit înainte. Era de fapt rus de obîrşie, dar locul de baştină i-a fost undeva prin părţile de miazăzi şi provenea dintre iobagii de la conac. Avea în firea lui ceva cu adevărat neînfrînat şi provocator, vorba proverbului: „Mîţa blinda zgîrie râu". E uimitor cum deţinuţii simt instinctiv cît preţuieşte fiecare om. Pe el nu prea îl aveau la inimă sau, cum se zice la ocnă, „nu prea-l înghiţeau". Era din cale-afară de orgolios. în seara aceea stătea tolănit pe laviţă şi cosea o cămaşă. Asta-i era meseria, să coasă lenjerie. Alături de el şedea un flăcău înalt de stat şi îndesat, pe nume Kobîlin, tare mărginit şi greu de cap, în schimb blînd la suflet şi săritor. Cum erau vecini de pat, Lucika se ciorovăia deseori cu el şi în general îl lua cam de sus, cu un aer zeflemitor şi despotic, lucru pe care, în naivitatea lui, Kobîlin nu-l băga în seamă, în seara aceea cîrpea la un ciorap de lînă şi-l asculta pe Lucika cu o jumătate de ureche. Lucika vorbea tare, răspicat. Ţinea sâ-l audă toată lumea, deşi se prefăcea că nu-i povesteşte decît lui Kobîlin.
- Vezi tu, frate, m-au luat de prin meleagurile mele, începu el tot împungînd cu acul, şi m-au trimis în oraşul K...v - pentru vagabondaj, care vasăzică.
- E mult de atunci? întrebă Kobîlin.
- Cînd s-o coace mazărea, se împlineşte anul. Ei bine, de cum am ajuns la K...v, m-au băgat la răcoare. Şi ce să vezi: în jurul meu stăteau vreo doisprezece oameni, toţi ucraineni de-ăia voinici, în putere, adevăraţi tauri. Da' tare mai erau nevolnici: hrana era proastă, maiorul îşi făcea mendrele şi-i muştruluia cum îi era *pohta* (Lucika dinadins stîlcea cuvîntul), iar ei - nimic. Trecu o zi, trecură două, atît cît să bag eu în seamă că flăcăii mei mi-s fricoşi. „Vă temeţi de un nătărău ca ăsta", îi zâdăresc eu. „Du-te tu de-i cere socoteala dacă-ţi dă mîna!" mă luară ei peste picior. N-am mai crîcnit... Era acolo o matahală de ucrainean sâ te prăpădeşti de rîs şi mai multe nu, adăugă povestitorul lăsîndu-l baltă pe Kobîlin şi adresîndu-se celorlalţi. Povestea cum îl judecaseră la tribunal, ce le spusese judecătorilor, şi se tînguia de mai mare jalea: „Am copii, am nevastă!" Era o namilă de om cu părul încărunţit. „Eu, zice, îi tot dădeam înainte: nu mă duc, nu şi nu! Iar el, blestematul, tot mîzgâlea şi mîzgălea ceva pe hîrtie. Apăi, ce-mi zic, lua-te-ar dracu' şi crapă o dată, s-ajung să-ţi văd leşul! Iar el tot mîzgălea înainte, cînd deodată unde mi-ţi începe a se răţoi la mine... De aici mi s-a tras şi beleaua!" Ia dă-mi altă aţă, Vasea, că asta-i putredă.
- Ia-o pe-asta, e din tîrg, răspunse Vasea dîndu-i altă aţă.
- Aia de la atelier e şi mai şi. Deunăzi l-am trimis pe Nevalid să-mi caute şi nu ştiu de la ce otravă de muiere a cumpărat-o, că nu-i bună de nimic! făcu Lucika, ridicînd acul în dreptul luminii ca să vîre aţa.
- De la cumătrâ-sa, vezi bine.
- Aha, de la cumătră-sa!
- Da'cu maiorul cum a rămas? făcu Kobîlin, care fusese uitat cu desăvîrşire.
Lucika atîta aştepta. Totuşi nu-şi urmă povestea numaidecît, de parcă nici n-auzise întrebarea lui Kobîlin. Potrivi alene firul de aţă, apoi, tot alene, îşi ghemui picioarele sub el şi abia după aceea începu:
- Pînă la urmă i-am înşurubat atît de straşnic pe bieţii ucraineni, că a doua zi ce să vezi? Au cerut să vină maiorul, în dimineaţa aceea împrumutasem un şiş de la vecinul meu şi-l dosisem bine, căci cine ştie ce-avea să se mai întîmple. Maiorul era foc şi pară. Cum îl văd că vine, le zic: Hai, mocofanilor, curaj, nu vă lăsaţi! Pe dracu'! Li se muiaseră picioarele de frică şi tremurau ca varga! Maiorul dă buzna, beat criţă. „Ce-i cu voi? Cine a-ndrăznit? Aici eu sînt ţar şi Dumnezeu!" Numai ce-l auzii spunînd că el e ţar şi Dumnezeu, că şi păşii înainte cu cuţitul ascuns în mîneca hainei.
„Blagorodnicia voastră, zic eu pe cînd mă apropiam din ce în ce, asta nu se poate, blagorodnicia voastră, sâ fii ţarul şi Dumnezeul nostru."

„Aha, vasăzică tu-mi eşti ăla, strigă maiorul, tu eşti căpetenia răsculaţilor?"
„Nu, zic eu (şi mă tot apropiam de el), nu, zic, blagorod-nicia voastră, după cum ştie fiecare şi după cum ştie şi domnia ta, Dumnezeul nostru cel atotputernic şi atoatevăzător este unul singur în ceruri. Şi ţarul nostru e tot unul singur, pus peste noi toţi din voia Celui de Sus. El e monarhul nostru, blagorodnicia voastră, iar domnia ta eşti deocamdată numai maior şi ai ajuns comandant prin bunăvoinţa ţarului şi mulţumită vredniciei dumitale."
„Cum-cum-cum-cum?"... bolborosi maiorul, nevenindu-i sâ-şi creadă urechilor.
„Uite aşa", mă izmenesc eu; şi unde nu mă năpustesc asupră-i şi-i înfig cuţitul drept în pîntec, pînâ-n plasele. Straşnică lovitură! Pe dată s-a şi rostogolit pe jos, zvîrlind din picioare. Am aruncat cuţitul cît colo.
„Haide, mocofanilor, zic, ridicaţi-l acum de pe duşumea!"
Aici mă simt dator să dau o lămurire. Asemenea expresii ca „sînt ţar şi Dumnezeu", precum şi altele de felul acesta se întrebuinţau din păcate foarte des pe vremuri de către unii comandanţi. Trebuie să recunosc însă ca numărul acestora s-a micşorat şi se prea poate că asemenea comandanţi să fi dispărut cu desăvîrşire. Mai trebuie să adaug că cei care abuzează de asemenea expresii sînt mai des comandanţii proveniţi din gradele inferioare. Titlul de ofiţer îi zăpăceşte. După ani de trudă cu raniţa în spate, se pomenesc deodată ofiţeri, comandanţi de unităţi, într-un cuvînt, oameni cu situaţie înaltă, ceea ce, din lipsă de obişnuinţă şi în beţia celei dinţii înaintări, îi face să-şi piardă capul, înţelegînd într-un mod exagerat puterea şi importanţa persoanei lor, bineînţeles faţă de

gradele subordonate. In faţa superiorilor, în schimb, sînt de o slugărnicie cu totul nelalocul ei, ba chiar de-a dreptul dezgustătoare. Cei mai josnici se grăbesc să-i prevină pe şefii lor că le-au fost cîndva subalterni şi, cu toate că acum au ajuns ofiţeri, „îşi cunosc lungul nasului". Faţă de cei mai mici se poartă însă ca nişte stăpîni cu puteri nelimi-

tate. Astăzi probabil că nu mai sînt din aceştia şi nu cred să se mai găsească vreunul care să ţipe: „Sînt ţăr şi pumnezeu!" Cu toate acestea - trebuie s-o spunem - nimic nu-i îndîrjeşte mai rău pe deţinuţi, şi în general pe gradele inferioare, decît asemenea ieşiri ale celor puşi să-i comande. Cinismul omului ridicat în grad, conştiinţa propriei puteri de care abuzezi fără teamă de pedeapsă, stîrneşte ură în sufletul celui mai supus dintre oameni, scoţîndu-l din fire pînă şi pe cel mai răbdător. Din fericire, toate acestea se petreceau odinioară, în vremuri imemoriale; şi chiar şi atunci autoritatea superioară îi pedepsea cu asprime pe cei vinovaţi de asemenea abuzuri. în această privinţă cunosc pilde nenumărate.

Şi apoi, în general, o atitudine arogantă şi dispreţuitoare, ca şi indiferenţa plină de sfidare, nu poate să nu-i îndîrjească pe cei aflaţi într-o situaţie inferioară. Cei care se amăgesc cu gîndul că deţinutul se mulţumeşte cu o hrană bună şi o întreţinere cumsecade, conform legii, se înşală amarnic. Oricît de decăzut ar fi, omul pretinde - măcar în mod inconştient, instinctiv - să-i fie respectată demnitatea lui de om. Condamnatul ştie foarte bine că trebuie să-şi ispăşească pedeapsa, că este un proscris şi, în consecinţă, îşi cunoaşte locul faţă de reprezentanţii autorităţii; în schimb, nici un fel de sentinţe, nici un fel de lanţuri sau cătuşe nu-l vor face să uite că înainte de toate e om. Şi dat fiind că este cu adevărat om, trebuie tratat omeneşte. O, Doamne! Ce nu poţi obţine printr-o purtare *omenească!* Pînă şi nevrednicului care a pierdut de mult harul divin îi poţi reda simţămîntul de om. Tocmai faţă de asemenea „năpăstuiţi" se cer înţelegere şi omenie. E singura lor mîngîiere, singura portiţă de salvare. Am avut prilejul să întîlnesc asemenea comandanţi cu suflet bun şi generos şi am putut constata ce înrîurire binefăcătoare aveau asupra bieţilor umiliţi. Nu rosteau decît cîteva cuvinte, dar blîndeţea din glas îi înălţa sufleteşte. Se bucurau ca nişte copii şi, aidoma copiilor, sufletul li se umplea de dragoste curată. Trebuie precizat un lucru însă, nu mai puţin ciudat: nu le place ca şefii să fie prea familiari şi *prea* buni cu ei. Ar dori să le poarte respect şi se simt oarecum împiedicaţi Deţinuţilor le place, bunăoară, ca şeful lor să aibă mai multe decoraţii, să fie chipeş, să se bucure de protecţia unui superior de vază, dar să fie totodată şi sever, şi impunător, şi drept, şi să-şi păstreze demnitatea. întemniţaţii se dau în vînt după asemenea şefi! înseamnă că şi-au păstrat demnitatea de şefi, dar nici pe ei nu i-au umilit; şi totul e cum nu se poate mai bine şi mai frumos.

- Te-or fi altoit zdravăn pentru isprava asta! observă liniştit Kobîlin.
- Hei! De altoit, m-au altoit ei, nici vorbă! Alei, ia, dă-mi foarfecele! Da' ce, fraţilor, în astă-seară nu se joacă cărţi?
- De cînd s-au dus pe rachiu! lămuri Vasea. Dacă le aveam, apăi făceam un joc.
- Dacă!... Dacă! La Moscova pentru un „dacă" îţi dă o sută de ruble, zise Lucika.
- Da' bine, Lucika, cu ce te-au răsplătit pentru isprava ta? făcu iarăşi Kobîlin.
- M-au răsplătit cu o sută şi cinci beţe, drăguţule. Zău, fraţilor, ce să vă spun, mult n-a lipsit şi m-ar fi trimis pe lumea ailaltă, urmă Lucika, lăsîndu-l din nou în părăsire pe Kobîlin şi adresîndu-se celorlalţi. Cînd mi-a sosit sorocul să primesc cele o sută şi cinci lovituri, m-au dus cu mare pompă. Pînă atunci nu gustasem încă din bătaie. Lumea dăduse buzna. Se strînsese tot oraşul să vadă cum o să fie pedepsit tîlharul, ucigaşul, care vasăzică. N-am cuvinte să spun cît îi de proastă lumea. Timoşka, gîdele, mă dezbrăcă, mă întinse cu faţa în jos, apoi strigă: „Ţin-te bine, că te ard!" Aştept şi eu să văd ce-o să mai fie! Cînd mi-a ars una mi s-a făcut a ţipa, deschid eu gura, dau să ţip, da' degeaba, nu iese nimic. îmi pierise, care vasăzică, piuitul. Cînd mi-a ars a doua, poate nici n-o să credeţi, da' n-am apucat s-aud cum numără *doi.* Cînd mi-am venit în fire, aud că numără şaptesprezece. M-au ridicat după aceea, fraţilor, de vreo

patru ori de pe scîndură, ca să-mi trag sufletul cîte o jumătate de ceas, şi m-au stropit cu apă. Mă uitam la toţi ochii holbaţi şi-mi ziceam: „Aici îmi las oasele!"
- Şi ţi le-ai lăsat? întrebă cu nevinovăţie Kobîlin. Lucika îl măsură cu o privire plină de dispreţ; ceilalţi pufniră în rîs.
- Mare dobitoc!
- E cam scrîntit la cap, zise Lucika, cu un fel de părere de rău că s-a putut înjosi acceptînd să stea de vorbă c-un asemenea neisprăvit.
- Slab de minte, întări la rîndu-i Vasea.

Cu toate că Lucika omorîse şase oameni, nimeni din temniţă nu i-a ştiut vreodată de frică, deşi jinduia poate din tot sufletul să treacă drept un om fioros...

IX ISAIFOMICI. BAIA. POVESTEA LUI BAKLUŞIN

Se apropia sărbătoarea Naşterii lui Hristos. Ocnaşii o aşteptau cu un fel de solemnitate şi, numai privindu-i, mă aşteptam şi eu parcă la ceva neobişnuit. Cu patru zile înainte de sărbători ne-au dus la baie. Toţi se pregăteau plini de voie bună pentru acest eveniment; trebuia să pornim după-amiază, scăpînd astfel de o jumătate de zi de lucru. Cu acest prilej, cel mai fericit şi mai plin de însufleţire din toată cazarma noastră era Isai Fomici Bumştein, evreul despre care am mai pomenit în cuprinsul acestei povestiri. îi plăcea să facă baie de aburi pînă ameţea, pînă

cădea aproape în nesimţire: de cîte ori răscolesc prin noianul amintirilor de demult, îmi vine în minte baia de la ocnă (vrednică a nu fi nicicînd dată uitării!) şi cel dintîi chip ce-mi răsare în faţă e al preabunului şi neuitatului Isai Fomici, fratele meu de suferinţă. Doamne, ce hazliu, ce caraghios mai era şi omul ăsta! L-am mai zugrăvit în cîteva cuvinte: un om ca la vreo cincizeci de ani,
cu faţa zbîrcită ca o smochină, pe care fierul roşu îşi lăsase înfiorătoarele lui stigmate, cu trup firav, alb şi pipernicit, numai piele şi oase. Chipul lui radia o bucurie nesfîrşită, un fel de beatitudine. S-ar fi zis că nu-i părea cîtuşi de puţin rău că fusese osîndit la muncă silnică. Fiind giuvaergiu de meserie şi altul neexistînd în localitate, avea totdeauna de lucru pe la oamenii înstăriţi sau la funcţionărimea sus-pusă. De bine, de rău, munca tot îi era răsplătită şi nu numai că nu ducea lipsă de nimic, bă s-ar putea spune că trăia *în belşug,* însă banii nu-i cheltuia, ci-i punea la ciorap, ba mai şi dădea împrumut cu camătă la toţi ocnaşii. Avea un samovar, o saltea bună, ceşti, farfurii şi tacîmuri. Evreii din oraş îl ajutau şi-l protejau cu orice prilej.
în fiecare sîmbătă se ducea sub pază la sinagogă (lucru îngăduit de lege); într-un cuvînt, trăia ca în sînul lui Avram, ceea ce nu-l împiedica să aştepte cu nerăbdare să-şi sfîrşească pedeapsa - doisprezece ani de muncă silnică -pentru ca „se se insoare". Era în el un amestec de-a dreptul comic de naivitate dusă pînă la prostie, de îndrăzneală şi viclenie, de sinceritate şi sfială, de lăudăroşenie şi obrăznicie totodată. îmi părea ciudat însă că ocnaşii nu-şi băteau niciodată joc de el, ci doar făceau haz pe seama lui, ca să-şi mai înece amarul. Isai Fomici era într-adevăr un veşnic prilej de petrecere şi de haz pentru toată lumea: „N-avem decît un Isai Fomici, nu cumva să vă atingeţi de el", ziceau ocnaşii şi tocmai fiindcă şi el îşi dădea seama ce însemna pentru ei, nu-şi mai încăpea în piele de mîndrie, spre marea veselie a celorlalţi. Cînd l-au adus în temniţă (aceasta s-a întîmplat înainte de venirea mea, dar alţii mi-au povestit totul), a avut ioc o scenă nemaipomenit de hazlie.
într-o seară, după lucru, se răspîndi zvonul că a sosit în temniţă un evreu pe care îl rad la corpul de gardă şi că are să fie adus numaidecît în cazarmă. Cum nu se afla încă nici un evreu printre ocnaşi, toţi îl aşteptau cu nerăbdare şi, de cum se ivi în prag, făcură cerc în jurul lui. Subofiţerul de serviciu îl întovărăşi şi-i arătă locul unde avea să doarmă. Isai Fomici
avea cu el un sac plin de lucruri aduse de acasă, în afara rufăriei date de administraţie. îşi puse sacul alături, se aşeză pe patul de scînduri, îşi ghemui picioarele sub el şi multă vreme nu îndrăzni să-şi ridice ochii. Cei din jur chicoteau pe-nfundate, făcînd tot felul de glume pe socoteala nou-venitului. Deodată un tînăr deţinut îşi făcu loc cu coatele prin mulţime şi se apropie de el, ţinînd în mînă o pereche de pantaloni de vară vechi, murdari şi zdrenţăroşi, şi nişte obiele tot atît de ponosite. Se aşeză alături de Isai Fomici şi-l bătu pe umăr:
- Ei, stimabile, s-au împlinit şase ani de cînd te tot aştept. Ia zi, ce-mi dai pe marfa asta?
Şi-i vîrî zdrenţele sub nas.
Isai Fomici, care la început se arătase atît de sfios încît nu îndrăznise să ridice măcar ochii asupra mulţimii de oameni batjocoritori, cu feţe schimonosite şi înfiorătoare, ce făcuse roată în juru-i, şi nu izbutise de spaimă să rostească pînă atunci o vorbă, de cum zări lucrurile ce i se ofereau în gaj, tresări şi începu să le pipăie cu interes, apropiindu-le de lumină. Toţi aşteptau nerăbdători să audă ce are să spună.
- Ce zici, dai pe ele o rublă de argint? Merită, zău! urmă flăcăul, făcîndu-i cu ochiul lui Isai Fomici.
- O rublă de argint, nu. Da' şapte copeici, fie.
Erau primele cuvinte pe care Isai Fomici le rostea în temniţă şi ocnaşii izbucniră în hohote de rîs.
- Şapte, zici? Treacă de la mine! Dă-le-ncoa! Ai avut noroc, zău aşa! Da' bagă de seamă, să-mi păzeşti lucrurile, că răspunzi cu capul pentru ele. Ne-am înţeles?!
- Şi cu trei dobînda, înseamnă că ai să-mi dai înapoi zece copeici, încheie evreul, cu tremur în glas şi, în timp ce-şi vîra mîna în buzunar, ca să scoată cele şapte copeici, îi privi cu teamă şi neîncredere pe cei din jur. Oricît de mare i-ar fi fost frica, afacerea nu trebuia scăpată din mînă.
- Cum adică, trei copeici... pe ân?
- Nu, nu pe an... pe lună.

- Da' hapsîn mai eşti, zău aşa! Şi cum îţi zice pe nume zgîrie-brînză?
- Isai Fomiţ, răspunse celălalt, peltic.
- Ehei, Isai Fomici, ai să ajungi departe! Şi acum, rătnîi cu bine.
Isai Fomici mai cercetă o dată zdrenţele pentru care dăduse cu împrumut şapte copeici, le împături şi le vîrî cu grijă în sac. Ocnaşii se prăpădeau de rîs.
De altfel, toţi din temniţă îl iubeau şi, cu toate că nu era unul care să nu fi împrumutat bani de la el, nimeni nu-l jignea şi nu-i făcea nici un neajuns. Cît despre el, era bun ca pîinea caldă şi blînd ca un pui de găină; dacă-şi mai lua uneori nasul la purtare, profitînd de faptul că ceilalţi erau binevoitori faţă de el, o făcea cu atîta nevinovăţie şi haz, încît nimeni nu se supăra, îi iertau orice.
Lucika, simţindu-se în voie deoarece cunoscuse la vremea lui mulţi ovreiaşi, îl cam lua uneori peste picior pe Isai Fomici, dar o făcea fără răutate, mai mult în glumă, aşa cum te-ai amuza cu un căţeluş, cu un papagal ori cu vreo dihanie dresată. Isai Fomici ştia acest lucru şi nu se supăra cîtuşi de puţin, întorcîndu-i întotdeauna vorba cu multă isteţime.
- Ei, jidanule, fereşte-te, că acuşi ţi-oi da una să mă ţii minte!
- Dacă tu-mi dai una, eu am să-ţi dau zece, răspundea băţos Isai Fomici.

- Rîios afurisit!
- Şi dacă-s rîios, ce-ţi pasă!
- Jidan nespălat!
- Las' să fiu cum zici. Oi fi eu nespălat dar mi-s bogat! Bine că ăm gologani.
- L-ai vîndut pe Hristos.
- Mă rog, dacă spui matale.
- Aşa! Foarte bine, Isai Fomici, bravo! Ia lăsaţi omul în pace. Nu-l avem decît pe el! strigau ocnaşii tâvălindu-se de rîs.
- Ei, ascultă, au să te mîie în Siberia cu cnutul.
- Da' parcă acum unde mă aflu?
- Au să te trimită şi mai departe.
- Nu e şi acolo un Dumnezeu?
- Şi dacă e, ce?
- Atunci, nu-i totuna? Dacă-i Dumnezeu şi sînt parale -e bine.
- Mare pehlivan mai e şi Isai Fomici ăsta! Nu se dă bătut cu una cu două! strigau ocnaşii din toate părţile.

Deşi îşi dădea seama că-şi bat joc de el, Isai Fomici nu-şi pierdea cumpătul şi se ţinea tare; în general, laudele celor din jur îl bucurau nespus şi cu glas surprinzător de subţire începea să cînte de răsuna întreaga cazarmă, pe o melodie anostă şi caraghioasă, un cîntec fără cuvinte — „La, la, la, la, la!" - singurul, de altfel, pe care l-a cîntat tot timpul cît a stat în temniţă. Mai tîrziu, după ce m-a cunoscut mai îndeaproape, a căutat să mă convingă, sub jurămînt, că e acelaşi cîntec, aceeaşi melodie pe care au cîntat-o cîndva cei şase sute de mii de evrei, de la mic la mare, în timp ce traversau Marea Roşie, şi că i s-a poruncit fiecărui evreu s-o cînte în clipe de triumf, de victorie asupra vrăjmaşului.

Vineri seara, în ajunul fiecărei sîmbete, ocnaşii din alte cazărmi veneau într-adins la noi, ca să-l vadă pe Isai Fomici cum îşi întîmpină sabatul. Era de o vanitate şi de o lăudăroşenie atît de nevinovate, încît pînă şi această curiozitate a tuturor îi făcea plăcere. Acoperea cu o meticulozitate şi cu o gravitate căutată măsuţa aşezată într-un colţ, deschidea cartea, aprindea două luminări şi, bolborosind nişte cuvinte tainice, îşi punea talithul[1], *(taliţul,* cum pronunţa el), un fel de învelitoare de lînă vărgată, pe care o păstra cu grijă deosebită în fundul cufărului. îşi lega la mîini nişte curele, iar pe cap, în dreptul frunţii, prindea cu o fîşie de pînză o cutioară, aidoma unui corn crescut în frunte, şi îşi începea rugăciunea. Citea cu glas plîngător, ţipa, scuipa, se răsucea în stînga şi-n dreapta, făcea gesturi bruşte şi comice. De fapt, ritualul rugăciunii, în care nimic n-ar fi trebuit să fie ciudat sau hazliu, devenea caraghios numai prin felul cum îl

[1] Şal ritual cu care se acoperă evreii pentru rugăciune (n.red.române).

JX&*S»
h
p O
CD
O
3 o p.
■O
1 I
:I-
1« s ^s 3 p
ff f 8 & S 3 £
3* ■£■ p. £■
O T P
^ 3 £.> S
3- pi "£e 3
o o
o p.
p< tt
E § s gS
P< -;- 35
CB
CB
P-2
o g
§ i-
CB o
n
CB

as?.
a s & p
X- e o

grupuri; unul aştepta în tindă, pe cînd celălalt se spăla. Baia era însă atît de strimtă, încît era de mirare cum puteau încăpea în ea şi atîţia. Petrov se ţinu tot timpul pe lîngă mine; căuta să mă ajute, cu toate că nu-l rugasem defel. O dată cu el se oferi să mă ajute şi un alt deţinut de la secţia specială, îl chema Bakluşin. Mi-aduc aminte de acest ocnaş, pe care ceilalţi îl porecliseră „pionierul", ca de unul dintre cei mai simpatici şi veseli deţinuţi; şi într-adevăr aşa era. Ne împrieteniserăm oarecum. Petrov mă ajută la dezbrăcat, pentru că, nefi-ind obişnuit încă, îmi trebuia mult timp pentru asta, iar în sală era aproape tot atît de frig ca afară. Deţinutul novice se descurcă greu singur la dezbrăcat, dacă n-a prins încă clenciul operaţiei, căci treaba asta cere multă îndemînare, e o adevărată artă. Mai întîi trebuie să ştie cum să-şi desfacă repede apărătoarele de sub lanţuri. Aceste apărătoare sînt nişte fîşii de piele, lungi de vreo cincisprezece centimetri, şi se leagă peste izmene în locul unde glezna e cuprinsă de belciugul lanţurilor. O pereche de apărătoare costă şaizeci de copeici, şi totuşi, orice ocnaş face tot ce-i stă în putinţă ca să şi le procure, căci altminteri n-ar putea umbla. Inelul nu e tocmai pe măsura gleznei, ci mai larg, cam cu un deget: în timpul mersului fierul loveşte şi roade carnea atît de tare, încît într-o singură zi, deţinutul s-ar alege cu răni la picioare. Dar apărătoarele încă nu-i mare lucru să le scoţi: mai anevoios e cu izmenele: ca să le scoţi de sub lanţuri trebuie să recurgi la o adevărată stratagemă. După ce ai dat jos, să zicem, cracul stîng, trebuie să-l strecori între inel şi picior; cînd ţi-ai eliberat astfel piciorul, cracul e trecut îndărăt pe sub acelaşi inel şi apoi pe sub inelul celuilalt picior, şi în cele din urmă tras încă o dată înapoi. Aceeaşi poveste se repetă şi cînd îmbraci rufăria curată. Unui novice îi vine greu să priceapă totul dintr-o dată. Prima oară operaţia aceasta complicată mi-a fost arătată la Tobolsk de deţinutul Korenev, un vechi şef de bandă, care făcuse pînă atunci cinci ani prins în lanţ. Cu timpul, ocnaşii se deprind şi se dezbracă fără prea mare bătaie de cap. îi dădui cîteva copeici lui Petrov să cumpere săpun şi burete, cu care să-mi frec trupul. E drept că fiecare ocnaş căpăta o bucăţică de săpun, dar nu era mai mare ca un ban de aramă de două copeici şi nici mai groasă ca o feliuţă de brînză ce se dă la gustare seara în casele oamenilor de „stare mijlocie". Săpunul se vindea chiar acolo la intrare, în tinda băii, împreună cu *sbitnen^-ul,* şi apa clocotită. Potrivit înţelegerii dintre proprietarul băii şi administraţia temniţei, ocnaşul nu avea dreptul decît la un singur ciubăraş de apă fierbinte. Cei care voiau să se spele cu mai multă apă puteau să cumpere cu două copeici ciubăraşul, pe care proprietarul i-l da printr-o ferestruică amenajată în peretele dinspre tindă. După ce mă dezbrăcă, văzînd că îmi vine greu să merg cu lanţurile în picioarele goale, Petrov mă luă de braţ. „Trage-le în sus, pe pulpă, îmi zise el, ţinîndu-mă de subsuori ca o dădacă. Ia seama aici, pînă trecem pragul." îmi era ruşine şi aş fi vrut să-l încredinţez că pot să merg şi singur, dar tot nu m-ar fi crezut. Se purta cu mine de parcă aş fi fost un copil neajutorat pe care toţi trebuie să-l aibă în grijă. Comportarea lui Petrov nu era cîtuşi de puţin slugarnică, mai ales slugarnică nu era. Dacă l-aş fi umilit cumva, ar fi ştiut pesemne să-mi răspundă cum s-ar fi cuvenit. Nu-i făgăduisem niciodată bani pentru serviciile sale şi nici el nu-mi ceruse nimic. Atunci de ce oare mă ajuta şi-mi purta de grijă?

Cînd se deschise uşa şi intrarăm în baia propriu-zisă, avui impresia că am nimerit în iad. Inchipuiţi-vă o încăpere lungă de doisprezece paşi şi tot atît de largă, în care sînt înghesuiţi cam o sută de oameni deodată sau cel puţin optzeci, căci eram cu toţii aproape două sute şi ne îmbăiau numai în două serii. Aburii amestecaţi cu fum ne orbeau: murdăria şi înghesuiala erau atît de mari, că nu mai ştiam unde să punem piciorul. Mă dădui înapoi îngrozit, cu gîndul să mă las păgubaş, dar Petrov îmi dădu ghes şi pătrunserăm înăuntru. Cu mare greutate am răzbit pînă la laviţele de scînduri, strecurîndu-ne printre oamenii aşezaţi pe jos, rugîndu-i să se ferească pînă trecem mai departe. Dar toate laviţele erau înţesate. Petrov mă povăţui să-mi cumpăr un loc şi începu numaidecît tocmeala cu un ocnaş care se

1 Băutura caldă preparată din miere cu mirodenii (n. ed. române).

aşezase lîngâ fereastră. Pentru o copeică, acesta se învoi să-mi cedeze locul şi după ce îşi primi de la Petrov banul, pe care acesta, prevăzător, îl pregătise mai dinainte, se vîri sub laviţă chiar sub locul meu, în întuneric; răzbătea de acolo un miros greu de mucegai, iar pe podea se formase un strat de noroi lipicios, gros de un deget. Dar şi locurile de sub bănci erau înţesate de oameni.

în toata încăperea, chiar şi pe jos, nu mai era loc, nici cît un lat de palmă, care să nu fi fost ocupat de oameni care se spălau cu apă din ciubăraşe. Cei care stăteau în picioare se spălau ţinînd ciubăraşul într-o mînă; apa murdară se scurgea de pe trupuri şi cădea peste capetele rase ale celor ghemuiţi sub ei. Pe laviţe şi pe treptele care duceau la ele se înghesuiau alţii, puzderia de oameni care se spălau chirciţi, ghemuiţi, lipiţi unul de altul. De fapt, spălatul lor se reducea la o operaţie foarte simplă. Oamenii din popor nu prea au obiceiul să se spele cu apă şi săpun; le place să stea în aburii fierbinţi şi apoi îşi toarnă pe cap şi pe corp apă rece: asta-i toată baia lor. Pe laviţe vedeai ridicîndu-se şi coborînd vreo cincizeci de măturici; după ce se opăreau, se loveau cu ele pînă ce ameţeau. Aburii se îngroşau mereu şi aerul devenea tot mai încins, încît la un moment dat avui senzaţia că mă aflu în mijlocul pojarului dintr-un cuptor. Şi toată liota aceasta striga, zbiera, şuiera şi hohotea în zornăitul aprig a o sută de lanţuri în continua frămîntare pe podea...

Cei care voiau să treacă dintr-un loc într-altul îşi încurcau lanţurile cu ale celorlalţi, le izbeau de capetele celor ghemuiţi mai jos, cădeau şi înjurau, tîrîndu-i în cădere şi pe cei cu lanţurile prinse de ale lor. Şiroaie murdare se

scurgeau de pretutindeni. Toţi păreau cuprinşi de neastîmpărul unei voioşii febrile, agitate; ţipetele se amestecau cu plescăitul apei şi cu fişîitul aburilor. în dreptul ferestruicii prin care se primea apa era o larmă şi o învălmăşeală de nedescris. Apa fierbinte din ciubăraşele celor care se întorceau la locurile lor se revărsa peste capetele celor care şedeau pe podele. Din cînd în cînd, prin ferestruică sau prin deschizătura uşii apărea faţa mustăcioasă a soldatului cu arma în mînă, veghind să nu se întîmple vreo neorînduială. Capetele rase ale ocnaşilor şi trupurile lor înroşite de aburi păreau şi mai hîde. Pe spinările parcă însîngerate se zăreau cicatricele mai vechi sau mai noi ale loviturilor de varga sau de bici, care acum păreau proaspete. înfiorătoare răni! Numai privindu-le, simţeam cum mă trec fiori. Un nou val de aburi fierbinţi înecă încăperea într-un nor des, dogoritor, stîrnind o nouă explozie de strigăte şi hohote asurzitoare. Prin ceaţa deasă, ochiul întrezărea o forfotă de spinări schilodite, de capete rase, de picioare şi braţe închircite, iar ca o încununare a acestei privelişti de iad răsună chiotul nebun al lui Isai Fomici, care, cocoţat pe laviţa cea mai de sus, se şfichiuia cu măturică pînă îi venea ameţeală şi zbiera cît îl ţinea gura, ca un apucat, de parcă nu s-ar mai fi putut sătura de aburi. Tocmise, pentru o copeică, pe cineva să-l şfichiuiască; dar acesta, răzbit, aruncă cît colo măturică şi dădu fuga jos să se răcorească cu apă rece. Isai Fomici nu se lăsă cu una cu două: chemă pe un al doilea şi apoi pe un al treilea; în împrejurările acestea banul nu conta, aşa încît schimbă pînă la cinci oameni. „Straşnic mai ţine la abur Isai Fomici. Să-ţi fie de bine, Isai Fomici!" îi strigau cei de jos. în clipa aceea el simţea că le e superior, că i-a întrecut pe toţi; cuprins de o bucurie frenetică, îşi relua triumfător cîntecul: la-la-la-la-la, acoperind cu glasu-i ţipător larma din baie. Atunci mi-a trecut prin minte că, dacă ne va fi sortit cumva să nimerim vreodată cu toţii în iad, era de ajuns să ne privim acum în baie, ca să ştim cum aveam să arătăm acolo. Nu mă putui opri să nu-mi împărtăşesc impresia lui Petrov, care îşi roti privirea de jur-împrejur şi nu-mi răspunse nimic.

Am vrut să-i închiriez un loc alături, dar el se ghemui la picioarele mele, încredinţîndu-mă că se simte foarte bine şi acolo. în acest timp, Bakluşin ne cumpăra apă caldă şi o aducea de cîte ori aveam nevoie. Petrov mă încunoştiinţă că are de gînd să mă săpunească din cap pînă-n picioare şi să mă spele „ca să fiţi curăţel de tot", şi mă îndemnă stăruitor să trec sus la abur tare. îmi lipsi însă curajul, aşa că mă lăsai numai spălat bine, cu apă şi săpun, pe tot corpul. „Acum să vă spăl *picioruşele",* făcu el ca încheiere. Voiam sâ-i răspund că mă puteam spăla şi singur, dar, ca să nu-l supăr, mă lăsai în voia lui. Diminutivul *picioruşe,* pe care-l întrebuinţa, nu ascundea în el nimic slugarnic; Petrov nu putea să zică altfel, fiindcă, în mentalitatea lui, ceilalţi oameni aveau picioare, pe cînd eu aveam, încă, doar „picioruşe".

După ce mă îmbăie cu acelaşi ceremonial, adică ţinîndu-mă de subsuori şi ferindu-mă la orice pas, de parcă aş fi fost de porţelan, mă duse în odaia de alături; mă ajută să mă îmbrac şi cînd văzu că nu mai am nevoie de nici un ajutor, fugi înapoi la baie, ca să se spele şi el la rîndul lui.

După ce ne-am întors la cazarmă, i-am oferit un pahar cu ceai. Nu mă refuză; îl sorbi în linişte şi-mi mulţumi. Mă gîndii că ar fi nimerit să-i fac cinste cu o cinzeacă de rachiu. Se afla la îndemînă chiar în cazarmă. Petrov se bucură grozav, dădu de duşcâ băutura, îşi drese glasul şi îmi declară că acum se simte nespus de înviorat; apoi se îndreptă grăbit spre bucătărie, de parcă fără prezenţa lui acolo treaba s-ar fi împotmolit. Locul îi fu luat de un altul, dornic să stea de vorbă cu mine; era Bakluşin, „pionierul", pe care îl invitasem încă de la baie să bea cu mine un pahar de ceai.

N-am întîlnit om mai plăcut ca Bakluşin. Şi nu era dintre aceia care să se lase călcaţi pe coadă; ba dimpotrivă, nu trecea cu vederea nimic şi nimănui şi nu ierta pe nimeni niciodată; se lua deseori la harţă cu ceilalţi, şi-l supăra mai ales cînd se amesteca cineva în treburile lui. Pe scurt, ştia să se impună. Nu rămînea însă multă vreme certat şi, pe cît se pare, toţi ocnaşii îl iubeau. Oriunde se ducea, era binevenit. Era cunoscut şi în oraş, unde toţi îl socoteau omul cel mai plăcut din lume, totdeauna bine dispus. Era un vlăjgan cam de vreo treizeci de ani, cu o faţă deschisă şi hotărîtă, destul de frumoasă, şi cu un neg lîngă năs. Imita pe oricine întîlnea în cale şi se schimonosea atît de caraghios, încît cei din jurul lui se tăvăleau de rîs. Era glumeţ, dar, spre deosebire de alţii ca el, nu se lăsa intimidat de cei care dispreţuiau veselia şi gluma, aşa încît nimeni n-ar fi cutezat sâ-i spună „om de nimic". Clocotea de viaţă şi de energie. Din prima clipă ne-am

simţit apropiaţi şi-mi povesti viaţa lui de ostaş; întîi fusese copil de trupă, pe urmă soldat într-un regiment de pionieri, unde superiorii îl apreciaseră mult şi-l iubiseră, lucru cu care se mîndrea nespus, cu atît mai mult cu cît îi plăcea să se laude. Mă întrebă cu acest prilej o mulţime de lucruri despre Petersburg. Citise şi vreo cîteva cărţi. Cînd veni să bea ceaiul cu mine, stîrni în cîteva clipe voia bună în toată cazarma, povestind cu mult haz cum îşi bătuse joc, dimineaţa, locotenentul Ş. de maior. După aceea se aşeză lîngă mine şi, cu un aer satisfăcut, mă înştiinţa că, pe cît se pare, spectacolul va avea loc de sărbători; era vorba de o reprezentaţie teatrală pe care deţinuţii voiau s-o dea în temniţă. Actorii se şi găsiseră, iar decorurile se pregăteau pe îndelete. Cîţiva binevoitori din oraş făgăduiseră sâ-şi împrumute hainele pentru rolurile masculine şi chiar pentru cele feminine. Cu ajutorul unei ordonanţe sperau să facă rost şi de o uniformă de ofiţer, cu fireturi şi găitane. Se temeau numai ca nu cumva maiorul să interzică serbarea, cum mai făcuse şi anul trecut. Se întîmplase ca tocmai de Crăciun să piardă lă cărţi, şi, colac peste pupăză, avură loc şi nişte abateri în temniţă, aşa încît, furios la culme, oprise totul. în anul acesta

poate n-avea să le mai pună piedici. Ce mai vorbă, Bakluşin era nespus de preocupat şi de agitat. Se vedea cît de colo că e unul dintre iniţiatorii spectacolului şi i-am promis chiar atunci că mă duc neapărat la reprezentaţie. îmi plăceau înflăcărarea şi bucuria sinceră care se citeau în ochii lui cînd vorbea de teatrul lor. Din vorbă în vorbă, ajunserăm şi la lucruri ce ne stăteau pe suflet şi, între altele, el îmi povesti că nu slujise tot timpul numai la Petersburg; pentru nişte abateri fusese trimis în oraşul R..., într-un batalion de garnizoană, unde avusese gradul de subofiţer.

- De acolo am fost adus aici, adăugă Bakluşin.
- Şi pentru ce anume? îl întrebai.
- Pentru ce? Nici n-ai să mă crezi, Aleksandr Petrovici, dacă ţi-aş spune pentru ce. Pentru că mă îndrăgostisem.
- Haida-de! Nimeni n-a fost încă trimis aici pentru una ca asta, răspunsei eu rîzînd.

- Ce-i drept, urmă Bakluşin, am ucis din pricina asta un neamţ, cu un foc de revolver, dar zău, nu înţeleg cum de m-au osîndit la muncă silnică pentru un neamţ? Judecă şi dumneata.
- Şi totuşi, cum s-au petrecut lucrurile?
- E o poveste tare caraghioasă, Aleksandr Petrovici.
- Cu atît mai bine. Dâ-i drumul.
- Să povestesc? Ei, dacâ-i aşa, ascultă aici...

Şi ascultai povestea unui omor; departe de a fi caraghioasă, cum spunea el, povestea aceasta mi s-a părut, dimpotrivă, destul de ciudată...

- Lucrurile s-au petrecut precum urmează, începu Bakluşin. Fusesem trimis la R. - oraş mare şi frumos, numai că-i ticsit cu nemţi. Eram încă tînăr, bine văzut de superiori, purtam chipiul pe-o ureche şi făceam cu ochiul nemţoaicelor, într-un cuvînt, îmi petreceam vremea de minune. Una, Luiza, îmi căzu cu tronc. Stătea împreună cu mătuşă-sa şi erau amîndouă spălătorese de rufărie fină. Bătrîna era o zgripţu-roaică, dar avea o căsuţă şi duceau o viaţă îndestulată. La început m-am mulţumit să trec prin faţa ferestrelor, dar mai apoi făcui cunoştinţă şi mă împrietenii cu fata. Luiza ştia foarte bine ruseşte, doar atît că vorbea cu un „r" din gît; asta o făcea şi mai drăgălaşă; n-am mai întîlnit fată ca ea. Mi se aprinseseră călcîiele şi o strîngeam în braţe tot mai cu foc; ea nu se lăsa şi mă tot domolea: „Fii cuminte, Saşa, vreau sâ râmîn curată, să-ţi fiu soţie vrednică!" Şi numai ce se cuibărea în braţele mele şi mă mîngîia, rîzînd cu un glăscior limpede ca un clinchet de clopoţel... Era curăţică şi îngrijită cum n-am văzut alta, şi chiar ea a adus vorba despre căsătorie. Cum să nu vrei sâ ai o nevasta ca ea! Eram hotărît şi mă pregăteam sâ ies la raport la locotenent-colonel... Iată însă că Luiza nu mai veni la întîlnire, o dată, de două ori, de trei ori... îi trimit o scrisoare... Nu-mi răspunde... Ce să fac? îmi zic. Chiar de m-a dus pînă acum de nas, nimic n-ar fi putut-o împiedica să-mi răspundă la scrisoare şi să mai vină măcar o dată la întîlnire. Dar ea nu ştia sâ mintă: rupsese dintr-o dată legătura şi-atît. Se băgase pe fir mătuşă-sa, asta era limpede. Pînă atunci nu îndrăznisem să mă duc la mătuşa fetei acasă şi, cu toate câ ea începuse să bănuiască ceva, noi continuaserăm să ne întîlnim pe ascuns. îmi venea să-mi iau lumea în cap! îi trimisei încă o scrisoare, cea din urmă, în care îi spuneam: „Dacă nu vii, mă duc eu la mătuşă-ta". De teamă să n-o fac, veni ea. Izbucni în lacrimi şi-mi povesti că un neamţ pe nume Schultz, o rudă a lor de departe, ceasornicar de meserie, om în vîrstă dar bogat, o ceruse în căsătorie, „ca sâ mă fericească, zice, şi pe mine, şi nici el să nu rămînă holtei pînâ la adînci bătrîneţi; căci mă iubeşte, zice, şi de mult avea de gînd să mă ceară de nevastă, dar tot amîna şi nu se putea hotărî să deschidă vorba. Vezi tu, Saşa, el e bogat, zice, şi mă poate face fericită; vrei tu să mă lipseşti de această fericire?" O privesc în ochi; plînge, mă strînge în braţe, mă sărută... De, îmi zic, poate că are dreptate! Ce scofală pentru ea să-şi lege viaţa de un soldat, cu tot gradul meu de subofiţer? „Bine, Luiza, fie şi aşa, zic. Adio, Dumnezeu să te aibă în paza! N-am dreptul să te lipsesc de fericirea ta. Dar cum arată logodnicul tău, e frumos?" „Da de unde, zice, e bătrîior şi are un nas lung." Şi izbucni în rîs. Ne despărţirăm; ce să-i faci, îmi zisei, aşa a fost să-mi fie soarta! A doua zi trec prin faţa prăvăliei lui Schultz (chiar ea îmi spusese pe ce stradă locuia). Mă uit prin geam; neamţul lucra la masa lui, la un ceasornic. Avea vreo patruzeci şi cinci de ani, un nas coroiat, ochii bulbucaţi şi purta o haină lungă, cu guler drept. Scuipai de scîrbă cînd îl văzui. Am vrut să-i sparg geamurile... Dar la ce bun? mâ gîndii... Nu mai e nimic de făcut, totul s-a sfîrşit... Am ajuns la cazarma în toiul nopţii, m-am întins pe pat şi, nici n-ai să mă crezi, Aleksandr Petrovici, dar am plîns ca un copil...

Trece o zi, trec două, trei... Pe Luiza n-am mai văzut-o... Aflu totuşi de la o cumătră bătrînă de a lor, tot spălătorească, la care se ducea cîteodată Luiza, că neamţul auzise de dragostea noastră şi de aia se grăbise s-o peţească; altminteri ar mai fi aşteptat vreo doi ani. O pusese, cică, pe Luiza să jure că n-are sâ mâ mai vadă; că pînâ una-alta însă le ţine în şah şi pe ea, şi pe mâtuşâ-sa, dîndu-le adică, sâ priceapă, că ar putea sâ-şi mai schimbe gîndul, că nu-i încă definitiv hotărît; îmi mai spuse că pentru poimîine, pentru duminică, adică, le invitase la el să bea cafeaua împreună şi că alţii n-or să mai fie, decît un bătrin, o rudă de a lui, care fusese odată negustor bogat, dar sărăcise de tot şi slujea acum ca supraveghetor la un depozit de băuturi. Cînd aflai că în duminica asta ei poate aveau sâ pună totul la cale, mă cuprinse o ciudă de nu mă mai putui stâpîni. Toată ziua aceea şi în ziua următoare mă gîndii numai la asta. îmi venea să-l sfîşii pe neamţ.

Duminică dimineaţă, nu luasem încă nici o hotărîre ; dar după ce se sfîrşi liturghia la biserică, sării din pat, îmi

luai mantaua pe mine şi pornii întins spre prăvălia neamţului. Ştiam că o sâ-i găsesc pe toţi acolo. De ce mă duceam la neamţ şi ce voiam să-i spun, nici pînă astăzi nu ştiu. Vîrîi în buzunar, âşa ca să fie, o rablă de pistol, cu care mă jucam pe cînd eram bâieţandru, învăţînd să trag, şi care nu era bun de nimic. îl încărcai totuşi, cu gîndul că dacă neamţul o sâ vrea să mă dea afară din casă ori o să se poarte necuviincios, să-l scot din buzunar şi să-l bag puţin în sperieţi. Iată-mă acolo, în atelier nu era nimeni; se aflau cu toţii în odaia din fund. Slujnicei îi dăduse, se vede, drumul. Străbat prăvălia, dău să intru în odaia din fund, dar zăvorul era tras. Inima-mi bătea să-mi spargă pieptul; mă opresc şi ascult; vorbeau nemţeşte. Era o uşă veche, închisă cu cîrlig; o izbesc cu piciorul şi se deschide. Arunc o privire: masa eră pusă. Pe masă se aflau o cutie de cafea, o maşină de spirt cu un ibric pe ea şi nişte pişcoturi, iar alături, pe o altă tavă, o carafă cu vodcă, scrumbie, salam şi o sticlă cu vin. Luiza şi mătuşa ei, amîndouă îmbrăcate că de sărbătoare, şedeau pe divan. în faţa lor, pe scaun, şedea logodnicul, sclivisit, în frac şi cu guler înalt. Mai la o parte şedea, tăcut, un alt neamţ, bătrîn, gras, cu părul alb. Cînd mă ivii, Luiza îngălbeni. Mătuşa ei sări din loc, dar se lăsă iar să cadă pe divan. Neamţul se încruntă. Se ridică supărat şi-mi ieşi înainte:

- Ce pofteşti dumneata?

Eram gata sâ dau înapoi, dar mă cuprinse mînia.

- Cum ce poftesc? Vezi bine, sâ mă primeşti şi să mă cinsteşti cu vodcă, doar am venit în vizită la dumneata.

Neamţul se gîndi o clipă şi-mi spuse:

- Poftim, ia loc.

Mă aşezai pe un scaun.

- Ei, nu-mi torni un pahar de vodcă?

- Uite vodca; bea, te rog.

- Mie să-mi dai o vodcă bună, zic, simţind că-mi sare muştarul.

- E o vodcă foarte bună.

Fierbeam de ciudă că mă ia aşa, de sus, şi că mă măsoară din cap pînâ-n picioare, mai ales de faţă cu Luiza. Dădui pe gît paharul şi zisei:

- Ascultă, neamţule, prea mă iei nu ştiu cum. Mai dâ-te pe brazdă, că eu cu gînd de prietenie am venit la dumneata.

- Prieten nu-ţi pot fi, zice, că nu eşti decît soldat. Atunci mi-am ieşit din fire.

- A, porc de cîine ce-mi eşti! Ştii tu, bă cîrnâţarule, că în clipa asta pot face din tine tot ce-mi place? Uite, vrei să-ţi găuresc scâfîrlia cu pistolul?

Am scos pistolul din buzunar, m-am sculat şi i-am lipit ţeava de tîmplă. Femeile să moară de frică şi mai multe nu; nu îndrăzneau să crîcneăscă; iar cel bătrîn, îngălbenise şi tremura ca varga.

Neamţul rămase uluit, dar îşi veni numaidecît în fire.

- Nu mi-e frică de dumneata, zice, şi te rog, daca eşti om bine crescut, să pui îndată capăt acestei glume proaste; să ştii însă că de speriat n-ai să mă sperii, căci nu mi-e frică de dum-neâtă.

- Ba minţi, zic, ţi-e frică! Nu văd eu cum stai?

Şi într-adevăr, stătea nemişcat şi nu cuteza sâ-şi mişte cît de cît capul sub pistol.

- Nu, zise el, n-ai sâ îndrăzneşti.

- Şi de ce crezi, mă rog, că n-am să îndrăznesc?

- Pentru că ţi-e interzis şi ai să fii aspru pedepsit. Naiba să-l ia de neamţ tîmpit! Dacă nu mă aţîţa într-atîta, trăia şi azi; totul s-a întîmplat numai din pricina încâpâţînării lui.

- Şi zici că n-ăm să îndrăznesc? -Nu!

- N-am să îndrăznesc?

- N-ai să îndrăzneşti s-o faci...

- Aşa? Ţine atunci, cîrnâţarule!

.UT *LJ\JO* HJ1JE, V SKJ

adică, le invitase la el să bea cafeaua împreună şi că alţii n-or să mai fie, decît un bătrîn, o rudă de a lui, care fusese odată negustor bogat, dar sărăcise de tot şi slujea acum ca supraveghetor la un depozit de băuturi. Când aflai că în duminica asta ei poate aveau să pună totul la cale, mă cuprinse o ciudă de nu mă mai putui stăpîni. Toată ziua aceea şi în ziua următoare mă gîndii numai la asta. îmi venea să-l sfîşii pe neamţ.

Duminică dimineaţă, nu luasem încă nici o hotărîre ; dar după ce se sfîrşi liturghia la biserică, sării din pat, îmi luai mantaua pe mine şi pornii întins spre prăvălia neamţului. Ştiam că o să-i găsesc pe toţi acolo. De ce mă duceam la neamţ şi ce voiam să-i spun, nici pînă astăzi nu ştiu. Vîrîi în buzunar, aşa ca să fie, o rablă de pistol, cu care mă jucam pe cînd eram băieţandru, învăţînd să trag, şi care nu era bun de nimic. îl încărcai totuşi, cu gîndul că dacă neamţul o să vrea sâ mă dea afară din casă ori o să se poarte necuviincios, să-l scot din buzunar şi să-l bag puţin în sperieţi. Iatâ-mă acolo, în atelier nu era nimeni; se aflau cu toţii în odaia din fund. Slujnicei îi dăduse, se vede, drumul. Străbat prăvălia, dau să intru în odaia din fund, dar zăvorul era tras. Inima-mi bătea să-mi spargă pieptul; mă opresc şi ascult; vorbeau nemţeşte. Era o uşă veche, închisă cu cîrlig; o izbesc cu piciorul şi se deschide. Arunc o privire: masa era pusă. Pe masă se aflau o cutie de cafea, o maşină de spirt cu un ibric pe ea şi nişte pişcoturi, iar alături, pe o altă tavă, o carafă cu vodcă, scrumbie, salam şi o sticlă cu vin. Luiza şi mătuşa ei, amîndouă îmbrăcate ca de sărbătoare, şedeau pe divan. în faţa lor, pe scaun, şedea logodnicul, sclivisit, în frac şi cu guler înalt. Mai la o parte şedea, tăcut, un alt neamţ, bătrîn, gras, cu părul alb. Cînd mă ivii, Luiza îngălbeni. Mătuşa ei sări

diii loc, dar se lăsă iar să cadă pe divan. Neamţul se încruntă. Se ridică supărat şi-mi ieşi înainte:
- Ce pofteşti dumneata?
Eram gata să dau înapoi, dar mă cuprinse mînia.
- Cum ce poftesc? Vezi bine, sâ mă primeşti şi sâ mă cinsteşti cu vodcă, doar am venit în vizită la dumneata.
Neamţul se gîndi o clipă şi-mi spuse:
- Poftim, ia loc.

Mâ aşezai pe un scaun.
- Ei, nu-mi torni un pahar de vodcă?
- Uite vodca; bea, te rog.
- Mie să-mi dai o vodcă bună, zic, simţind că-mi sare muştarul.
- E o vodcă foarte bună.
Fierbeam de ciudă că mă ia aşa, de sus, şi că mă măsoară din cap pînă-n picioare, mai ales de faţă cu Luiza. Dădui pe gît paharul şi zisei:
- Ascultă, neamţule, prea mă iei nu ştiu cum. Mai dă-te pe brazdă, că eu cu gînd de prietenie am venit la dumneata.
- Prieten nu-ţi pot fi, zice, că nu eşti decît soldat. Atunci mi-am ieşit din fire.
- A, porc de cîine ce-mi eşti! Ştii tu, bă cîrnăţarule, că în clipa asta pot face din tine tot ce-mi place? Uite, vrei să-ţi găuresc scăfîrlia cu pistolul?
Am scos pistolul din buzunar, m-am sculat şi i-am lipit ţeava de tîmplă. Femeile sâ moară de frică şi mai multe nu; nu îndrăzneau să crîcnească; iar cel bătrîn, îngălbenise şi tremura ca varga.
Neamţul rămase uluit, dar îşi veni numaidecît în fire.
- Nu mi-e frică de dumneata, zice, şi te rog, dacă eşti om bine crescut, sâ pui îndată capăt acestei glume proaste; să ştii însă câ de speriat n-ai să mă sperii, căci nu mi-e frică de dumneata.
- Ba minţi, zic, ţi-e frică! Nu văd eu cum stai?
Şi într-adevăr, stătea nemişcat şi nu cuteza să-şi mişte cît de cît capul sub pistol.
- Nu, zise el, n-ai sâ îndrăzneşti.
- Şi de ce crezi, mă rog, că n-am să îndrăznesc?
- Pentru câ ţi-e interzis şi ai să fii aspru pedepsit. Naiba să-l ia de neamţ tîmpit! Daca nu mâ aţîţa într-atîta,
trăia şi azi; totul s-a întîmplat numai din pricina încăpăţînării lui.
- Şi zici că n-am să îndrăznesc? -Nu!
- N-am sâ îndrăznesc?
- N-ai să îndrăzneşti s-o faci...
- Aşa? Ţine atunci, cîrnăţarule!
Şi am tras drept în ţeastă. Căzu mort de pe scaun, în timp ce ăilalţi începură să ţipe.
Bag pistolul în buzunar şi o şterg, iar cînd ajung la cazarmă, îl arunc chiar lîngă poartă în bălării.
Ajung apoi acasă, mă întind pe pat şi mă gîndesc: or sâ vină numaidecît să mă ridice. Trece un ceas, trec două - nu vine nimeni să mă aresteze. Gîndurile amare şi triste nu-mi dădeau pace şi către seară simt că nu mai pot sta aşâ: trebuia s-o văd numaidecît pe Luiza. Trec prin dreptul casei ceasornicarului. Văd acolo buluc de lume, poliţie. Mă duc la cumătră cea bătrînă şi o rog s-o cheme pe Luiza. Nu trecu decît o clipă şi veni fuga-fuguţa, se aruncă la pieptul meu şi ţin'te plîns. „E vina mea, îmi zice, că am ascultat de mătuşa." îmi povesti apoi că după cele întîmplate, mătuşa ei se întorsese acasă cu spaima-n oase şi căzuse bolnavă la pat; hotărîse să nu spună nimănui ce ştia şi-o sfătuise pe nepoată să tacă, atît de frică-i era. „Lasâ-i să facă ce vor. Nimeni nu ne-a văzut acolo, zice. Ceasornicarul i-a dat drumul slujnicei de teamă, căci dacă ar fi aflat că vrea să se însoare, i-ar fi scos ochii. Şi nici lucrătorii nu erau în atelier, pe toţi îi trimisese acasă. El singur pregătise cafeaua şi gustările. Cît despre ruda lui, bătrinul ăla o viaţă întreagă n-a deschis gura, aşa că o să tacă şi-acum. Cînd a văzut ce-a văzut, şi-a luat pălăria şi a plecat cel dintîi fără să scoată o vorbă."
S-a întîmplat întocmai aşa cum prevăzuse mâtuşă-sa. Timp de două săptămîni nu s-au atins de mine, nimeni nu bănuia nimic. Mă crezi sau nu, Aleksandr Petrovici, niciodată în viaţa mea n-am fost mai fericit ca în aste două sâptămîni. Mă întîlneam cu Luiza în fiecare zi. Şi dacă ai şti cît ne apropiaserâm unul de altul în aceste zile! îmi zicea cu lacrimi în ochi: „Plec cu tine oriunde or să te trimită; las totul şi te urmez." Mi se sfîşia inima de mila ei; îmi venea să-mi pun capăt zilelor. După două sâptămîni, însă, m-au arestat. Bâtrînul şi mătuşa se înţeleseseră să mă denunţe...
- Dar, ia stai, îl întrerupsei eu pe Bakluşin, pentru ce-ai făcut tu puteai fi osîndit la zece, cel mult la doisprezece ani de temniţă - asta era pedeapsa cea mai mare ce ţi-o puteau da pentru o asemenea infracţiune de drept comun, or, pe dum-
neata văd că te-au trimis aici, la secţia specială. Cum vine
asta?
- Asta-i altă mîncare de peşte, zise Bakluşin. Cînd m-au dus în faţa judecăţii, vine un căpitan şi se apucă să mă frece şi să mă muştruluiască, de-mi mergeau fulgii. Nu m-am mai putut stăpîni şi i-am strigat: „Ce-ţi veni de mă înjuri aşa, mă ticălosule? Unde crezi că te afli? Ori nu vezi tablele împărăteşti cu pravila cea mare?" Ei, şi atunci lucrurile s-au încîlcit, pas de le mai descurcă; am fost trimis în altă judecată, după altă rînduială, şi pentru toate cîte am păcătuit m-au osîndit la patru mii de lovituri de vergea şi la muncă silnică pe timp nelimitat şi iatâ-mă-s aici, la secţia specială. Iar cînd m-au scos ca să-mi încasez pedeapsa cu bătaia, l-au scos şi pe căpitan: pe mine ca sâ mă treacă prin „uliţa verde", pe el ca să-l degradeze şi să-l trimită în Caucaz ca simplu soldat. La revedere,

Aleksandr Petrovici. Nu uita să vii la reprezentaţia noastră.

X SĂRBĂTOAREA NAŞTERII LUI HRISTOS

Iată că veniră şi sărbătorile. încă din ajun ocnaşii nu mai ieşiră la corvezi. S-au dus numai cei care lucrau în ateliere şi la croitorie; ceilalţi, deşi li se încredinţase cîte o treabă şi fuseseră trimişi prin diferite locuri, se întoarseră curînd unul cîte unul sau în grupuri răzleţe; după-masâ însă nimeni nu mai părăsi cazarma. De altfel, chiar în cursul dimineţii, cea măi mare parte dintre ei umblaseră după ale lor: unii ca să se aprovizioneze cu rachiu şi să se îngrijească de noi transporturi, alţii se învoiseră ca să-şi vadă cumetrii şi cumetrele de prin oraş ori ca să-şi adune banii pentru lucrările făcute mai demult; Bakluşin şi deţinuţii care dădeau spectacolul se duseseră pe la cunoscuţi de-ai lor, cei mai mulţi ordonanţe ofiţereşti, ca sâ împrumute îmbrăcămintea de care aveau nevoie pentru scenă. Erau destui care umblau preocupaţi şi
grăbiţi, numai fiindcă îi vedeau pe alţii grăbiţi şi preocupaţi, şi cu toate că unii, spre exemplu, n-aveau de primit bani de nicăieri, păreau că aşteaptă şi ei să primească de la cineva bani; într-un cuvînt, toată lumea părea că aşteaptă de la ziua de mîine o schimbare, ceva neobişnuit. Către seară, paznicii invalizi care plecaseră în tîrg după cumpărături şi să facă diferite comisioane pentru ocnaşi aduseră tot felul de bunătăţi: carne de vacă, purcei de lapte, gîşte. Mulţi deţinuţi, chiar şi dintre cei mai modeşti şi economicoşi, care tot anul strîngeau ban cu ban, copeicuţă cu copeicuţă, socotiră de datoria lor să-şi dezlege pentru o zi ca aceasta bâierile pungii lor sărăcăcioase şi s-o sărbătorească cum se cuvine. Era o zi mare pentru ocnaşi, o sărbătoare recunoscută de lege, la care aveau un drept de netăgăduit: în ziua aceea ocnaşul nu putea fi scos la lucru, şi astfel de zile erau numai trei pe an. Cine ştie cîte amintiri tulburătoare se redeşteptau în sufletele bieţilor proscrişi în ajunul acestei sărbători! încă din copilărie oamenii din popor păstrează vie amintirea marilor sărbători. în aceste zile tot omul lasă la o parte tre-burile şi grijile obişnuite ca să se reculeagă şi să se odihnească în sînul familiei. La ocnă aceste momente prilejuiau aduceri-aminte pline de alean şi de gînduri amare. Respectul ocnaşilor pentru această sărbătoare lua un aspect solemn, ce se transmitea şi ţinutei lor: chefliii erau foarte rari, aproape toată lumea îşi lua o înfăţişare gravă, toţi se aflau în treabă, deşi mulţi n-aveau nimic de făcut. Chiar şi cei cîţiva beţivani sau trîndavi căutau să arate cît mai demni... Rîsul pierise de parcă ar fi fost interzis. Un fel de susceptibilitate şi nerăbdare iritată, un fel de intoleranţă stăpînea temniţa şi dacă cineva încerca să tulbure nota generală, chiar şi fără voie, era pus numaidecît la punct în strigăte şi ocări; se supărau pe el de parcă omul ar fi vrut cu tot dinadinsul să-şi bată joc de sărbătoare. Purtarea ocnaşilor era admirabilă, înduioşătoare chiar. Pe lîngă evlavia sădită din copilărie în sufletul lor, deţinuţii simţeau instinctiv că, cinstind cum se cuvine această sărbătoare, se apropie oarecum de lumea din afară, că nu sînt
cu desăvîrşire uitaţi de soartă şi izgoniţi din rîndul oamenilor, de vreme ce şi în temniţă le este dat să împărtăşească o bucurie a tuturor. Lucrul acesta îl simţeau din adîncul inimii, ceea ce se putea observa de la cea dintîi privire, şi era lesne de înţeles.

Akim Akimîci făcuse şi el pregătiri mari pentru sărbătoare. Amintiri de familie nu avea, deoarece, orfan, crescuse într-o casă străină şi la vîrsta de cincisprezece ani începuse să trudească din greu. Nici de bucurii nu prea avusese parte, căci trăise o viaţă searbădă, chibzuită, monotonă, de teamă să nu încalce îndatoririle ce-i erau impuse. Nu era nici prea bisericos din fire, fiindcă se pare că excesul de cuminţenie înăbuşise în el toate celelalte însuşiri şi daruri omeneşti, toate patimile şi pornirile, bune sau rele. Se pregătea deci să sărbătorească Crăciunul fără tulburare şi emoţii: nu-l întrista nici o amintire înduioşătoare; i se oferea însă prilejul să-şi împlinească datoria cu grijă minuţioasă, cinstind o sărbătoare mare, a tuturor, şi respectînd o datină din moşi-strămoşi. De altfel, nici nu-i plăcea să despice firul în patru. Semnificaţia unui lucru nu-i chinuise niciodată mintea; în schimb, era suficient să i se dea un ordin, ca să-l îndeplinească imediat cu o sfîntă acurateţe. Dacă chiar a doua zi i s-ar fi poruncit să facă tocmai contrariul, s-ar fi supus fără să crîcnească şi, cu aceeaşi rîvnă şi meticulozitate, ar fi executat tocmai opusul celor ce făcuse în ajun. O dată în viaţa lui, o singură dată numai, încercase să facă şi el aşa cum îl tăiase capul, şi nimerise la ocnă. Această lecţie n-avea s-o uite nicicînd. Deşi nu i-a fost dat să înţeleagă vreodată cu ce se făcuse vinovat, se alesese, în schimb, din păţania lui, cu o învăţătură dureroasă, întruchipată într-o regulă de conduită salutară: de a nu gîndi niciodată şi în nici un fel de împrejurare, fiindcă „a gîndi nu era treaba lui", cum îşi spuneau între ei ocnaşii. Din devotament orbesc faţă de datină, anticipa cinstirea acestei zile şi privea cu un fel de respect pînă şi purcelul de lapte umplut cu caşâ, fript chiar de el (căci se pricepea şi la asta), ca şi cum n-ar fi fost un purcel ca oricare
1 / U UKJO I WJLE, V CSKJ
altul, pe care-l poţi cumpăra şi frige oricînd, ci unul deosebit, un purcel de Crăciun. Poate că era obişnuit încă din copilărie să vadă pe masă, într-o zi ca aceasta, un purcel de lapte, şi de atunci rămăsese încredinţat că purcelul e un fel de mîncare ce nu poate lipsi într-o asemenea zi, şi sînt convins că dacă i s-ar fi întîmplat o singură dată să nu mănînce de Crăciun purcel fript, gîndul că nu şi-a îndeplinit cum se cuvine datoria faţă de o datină nu i-ar mai fi dat pace probabil toată viaţa. Pînă în ziua aceea, purtase un veston şi nişte pantaloni vechi, cu toate peticele îngrijit aplicate, care ajunseseră însă în ultimul hal de jerpeleală. Dar în fundul cufărului, echipamentul lui nou-nouţ, primit cu patru luni mai înainte şi neatins, era păstrat cu sfinţenie, ca să se poată înnoi cu el de Crăciun, şi numai gîndul la asta şi îi procura o deosebită plăcere. Lucrurile se petrecură întocmai. încă de cu seară scoase din cufăr îmbrăcămintea, o despături, o privi atent, o netezi, o scutură şi suflă pînă şi ultimul firicel de praf sau de aţă, şi, după ce se convinse că totul e în regulă, o încercă. Hainele îi veneau foarte bine: aveau o croială îngrijită,

surtucul se încheia la gît, gulerul era drept şi tare şi îi ţinea bărbia mai ridicată ca de obicei; mijlocul uşor marcat amintea de vechea uniformă pe care o purtase odinioară; Akim Akimîci zîmbi mulţumit, rotindu-se mîndru în faţa oglinjoarei lui, pe care o împodobise mai de mult, plin de grijă, cu o ramă aurie. Numai o copcă de la haină nu părea să fie la locul ei; lui Akim Akimîci nu-i scăpă din vedere şi se hotărî s-o schimbe; după ce sfîrşi, încercă din nou haina şi constată că totul era în ordine şi că îi venea de minune, împături la loc lucrurile şi, pe deplin mulţumit şi împăcat cu sine, le închise în ladă pînă a doua zi. Capul îi era destul de îngrijit ras, dar după un examen mai atent în oglindă, Akim Akimîci ajunse la concluzia că pe alocuri mai trebuiau tunse nişte firicele de păr mai răsărite decît celelalte şi numaidecît se grăbi să dea fuga la „maior", ca să-l radă cum trebuie şi reglementar. Nici vorbă că nimeni nu l-ar fi controlat a doua

zi, dar Akim Akimîci nu se dădu înapoi nici de la asta, pentru a avea conştiinţa datoriei împlinite faţă de această zi mare.

încă din copilărie se întipărise în el veneraţia faţă de orice nasture, petliţă sau epolet; mintea lui era legată de acest semn exterior al îndatoririi indiscutabile, pe care-l adora în inima sa, ca pe icoana celei mai desăvîrşite elegante spre care poate năzui un om îngrijit. După ce rîndui astfel toate cele, ca mai vechi în cazarmă, porunci să se aducă fîn şi să fie risipit pe duşumea, lucru ce se făcu şi în celelalte cazărmi. Nu ştiu din ce pricină se aşternea fîn pe jos în ajun de Crăciun. O dată isprăvite toate pregătirile, Akim Akimîci îşi făcu rugăciunea de seară, se întinse în culcuşul lui şi căzu într-un somn adînc şi liniştit ca de copil, ca să se trezească a doua zi cît mai de dimineaţă. La fel făcură toţi ceilalţi ocnaşi: căutară să se culce mult mai devreme ca de obicei. Ocupaţiile de fiecare seară fură lăsate la o parte; de joc de cărţi nici vorbă nu putea fi, iar „maidanele" rămaseră fără muşterii. Toată lumea era în aşteptarea dimineţii următoare.

Şi iată că sosi şi această dimineaţă mult aşteptată. Foarte devreme, înainte de a se lumina de ziuă, începu să bată toba şi uşile cazărmilor se deschiseră. Subofiţerul intră să facă numărătoarea ocnaşilor şi le ură sărbători fericite. Glasuri blînde şi prietenoase îi răspunseră tot cu urări. După ce-şi spuseră în grabă rugăciunea, Akim Akimîci, ca şi mulţi alţii care aveau gîşte şi purcei la fript, plecară la bucătărie ca să vadă în ce chip le fuseseră pregătite bunătăţile. Prin ferestrele mici ale cazărmii, căptuşite cu zăpadă şi flori de chiciură, se zărea pălălaia focului aprins din vreme în cele două bucătării; toate cele şase cuptoare erau bine încinse. Prin curte, pe întuneric, ocnaşi cu cojoacele zvîrlite pe umeri sau trase pe mîneci zoreau spre bucătărie. Cîţiva dintre cei mai nerăbdători, foarte puţini de altfel, avuseseră timp să dea ochi şi cu crîşmarii. în general însă, umblau şi se ţineau cuminţi, potoliţi şi neobişnuit de cuviincioşi. Nu se mai auzeau certurile şi ocările obişnuite. Fiecare îşi dădea seama că e o zi mare, o măreaţă sărbătoare. Unii apucaseră să treacă
şi prin alte cazărmi ca să-şi felicite cunoştinţele. Deosebea la ei un simţămînt ce aducea a prietenie. în treacăt fie zis, j| ocnaşi simţul prieteniei aproape câ nu există; nu mă gîndes la o prietenie generală, nici vorbă de aceasta, dar nici maca la una restrînsă, la o apropiere între doi deţinuţi. Nu prea ,■ văzut cazuri de acest fel la noi şi, trebuie să recunoaştem, e ol trăsătură neobişnuită, pe care n-o întîlneşti în lumea din i afară. în relaţiile dintre ei, toţi ocnaşii noştri, cu foarte rare *i* excepţii, erau reci, rezervaţi, ursuzi; era o comportare recunoscută şi adoptată o dată pentru totdeauna şi pentr toţi, fără putinţă de schimbare; cum s-ar zice, intrase în obi-i cei. Ieşii şi eu din cazarmă; începea să se crape de stelele palide se stingeau şi un văl străveziu şi albicios de ceaţă îngheţată se înălţa deasupra îngrăditurii. Dîre groase de fum urcau încolăcindu-se din hogeagurile cuptoarelor. Mai mulţi deţinuţi cu care mă întîlnii îmi urară cu multă bunăvoinţă sărbători fencite. Le-am mulţumit, felicitîndu-i şi eu la rindu-mi. Pînă atunci, unii dintre ei nu schimbaseră nici o vorbă cu mine, deşi eram de o lună cu ei în temniţă. Lîngă bucătărie mă ajunse din urmă un ocnaş din cazarma militară, cu cojocul pe umeri. Mă zărise din mijlocul curţii şi începu să strige: „Aleksandr Petrovici! Aleksandr Petrovici!" pe cînd se îndrepta grăbit spre bucătărie. Mă oprii să-l aştept. Era un flăcău tînăr, cu faţa rotundă, cu ochii blînzi, îndeobşte atît de tăcut, încît de cînd venisem în temniţă nu-mi adresase nici un cuvînt şi nu-mi dăduse nici o atenţie. De altfel, nici nu ştiam cum îl cheamă. Mă ajunse într-un suflet, se opri în faţa mea şi mă privi zîmbind oarecum prosteşte, cu aerul unui om în culmea fericirii.

- Ei, ce s-a întîmplat? îl întrebai eu uimit, văzînd câ se uită la mine cu ochi mari şi nu scoate o vorbă.
- Ce să se-ntîmple! Azi e sărbătoare... bîigui el în cele din urmă şi, dîndu-şi seama câ nu mai are nimic a-mi spune, mă părăsi pe dată ca să-şi vadă de treburi la bucătărie.

Trebuie să adaug că de atunci nu ne-am mai întîlnit aproape niciodată şi că n-am mai schimbat cu el vreo vorbă pînâ la ieşirea mea din temniţă.

La bucătărie, cuptoarelor. Fieca bucătarii găteau ziua aceea se sune nu se atingea de foamea şi ispita e: întîi trebuia să vină gustate bucatele. N începu să se audă ^ de intrare: „Bucata % două ceasuri în pomana pentru ocnk' cantităţi impresioa/ plăcintele, găluşte, k'[1] gospodină în casele *f*\ care să nu fi trimis j sfintele sărbători. F puţine, mai bogate, c făină, din partea unoj sărăcăcioase; un cola,, . negre de-abia mînji'L[1] sărac, din puţinul c/'t recunoştinţă, fără să ^ cei care le făceau, căciula de pe cap, fă'liQJ mulţumire şi de urare',, adunară grămezi *mijii* cazarmă, care împărţiri ceartă, fără supărareV cazărmii noastre fu du o făcu Akim Akimîci, ; lor fiecăruia ce i se cu' se plîngea, nu se auzea die, pentru că nimănui în asemenea clipe că ai Şi termină treburile la

S
|7|e$ia liftului
, Inii ii
i lup pi
şiiiit
inii
*A**>
(ŞCEÎlttl
pids
(Biill
'JE'ISJ
i JŞII

neaşteptate subofiţerul; el însă închidea ochii. Ofiţerul de gardă îşi făcu rondul de vreo trei ori în ziua aceea. Dar ocnaşii beţi se ascundeau numaidecît şi cărţile dispăreau ca prin farmec; de altfel, pînă şi el părea dispus să nu ia seama la abaterile şi neorînduielile mai mărunte. într-o zi ca aceasta, un om beat nu era cine ştie ce abatere. Veselia se înteţea şi chefliii erau din ce în ce mai mulţi. Nu întîrziară să se iste şi certuri. Cei mai mulţi rămîneau însă treji, aşa că avea cine să-i păzească pe beţivi. în schimb, cei porniţi pe chef beau în neştire. Gazin se simţea ca peştele în apă: se plimba mulţumit pe lîngă patul sub care îşi depozitase rezerva de rachiu, dinainte pregătită şi ţinută sub zăpadă în dosul cazărmii, într-un loc tainic; rîdea cu şiretenie cînd vedea îmbulzindu-se muşteriii. El nu pusese în gură strop, aşa că era treaz de-a binelea. Avea de gînd să se îmbete abia la sfîrşitul sărbătorii, în ultima zi de Crăciun, după ce urma să golească buzunarele deţinuţilor. Cazărmile răsunau de, cîntece, dar beţia devenea tot mai amarnică, aşa încît cînte-] cele se sfîrşeau în lacrimi. Mulţi se plimbau ţanţoşi cu; cojoacele pe umeri şi ciupeau satisfăcuţi corzile balalaicelor] făcute de mîna lor. în cazarma secţiei speciale se înjghebase ■< chiar şi un cor de şapte-opt oameni. Cîntau frumos, cui acompaniament de chitare şi balalaice. Cîntece cu adevărat j populare răsunau rar. îmi amintesc numai de unul singur, j cîntat cu multă voioşie:

Tinerică cum sînt eu Aseară m-am dus să beu...

Aici, într-o variantă nouă, pe care n-o mai auzisem pînă atunci; şi anume, la sfîrşitul cîntecului se adăugaseră cîteva versuri:

Tinerică cum sînt eu, Muncii aseară din greu: Lingurile le spâlai,

Lăturile-n ciorbă turnai, Cu zoaiele pragurilor Dădui gust plăcintelor.

Se cîntau mai ales cîntecele zise „de ocnă", prea bine cunoscute, de altfel. într-unui dintre ele, *Altădată...,* foarte hazliu, se povesteşte cum omul, după o viaţă liberă ca de boier, petrecută în chefuri şi desfătare, a nimerit la ocnă; cum altădată mînca „blamanje" şi bea „şenpanie", iar acum:

Din strachina cu zeamă lungă Mănînc de-mipîrîie-n urechi...

Am auzit şi un alt cîntec foarte cunoscut:

Vesel mi-am trăit pe vremuri veacu', C-am avut şi bânişori de-ajuns... Capitalul dusu-s-a la dracu', Iară eu în temniţă-am ajuns...

şi aşa mai departe. Aici însă cuvîntul „capital" se pronunţa „copital", prin asemănare cu verbul *copiti,* adică a pune la chimir. Nu lipseau nici cîntecele triste. Unul, destul de cunoscut, era un autentic cîntec de ocnă:

Iaca, soarele răsare,
Tobele bat deşteptarea —
Şefu '-n uşă că apare,
Şi-a-nceput numărătoarea...
După zidurile groase
E pitită-a noastră soartă;
Dumnezeu n-o să ne lase -
El de grijă-aici ne poartă... ş.a.m.d.

Un alt cîntec suna şi mai trist; avea, de altfel, o melodie foarte frumoasă, cuvintele însă erau de un sentimentalism

prea dulceag şi destul de agramat compuse, probabil de un deţinut. îmi aduc aminte doar cîteva strofe:

N-o *să-mi vadă ochii ţara-n care Măicuţa-mea m-a alăptat; Nevinovat, să sufăr chinurile-amare Pe veci acum sînt condamnat. Pe-acasă cucuveaua cîntă, Şi plin dejaie-i al ei cînt. Tristă, inima mi se frămîntă Vai, cît de departe sînt...*

Cîntecul acesta se cînta deseori la noi în cazarmă, dar nu în cor. Vedeai pe cîte unul cum, după ce îşi sfîrşea lucrul, ieşea afară şi se aşeza în prag, pierdut pe gînduri, cu bărbia proptită în palmă; pe urmă se pornea să cînte cu glas subţire, tînguitor. Ţi se rupea inima ascultîndu-l. Nu duceam lipsă de voci frumoase în temniţă.

Se lăsa înserarea. Dorurile şi aleanul, amărăciunea şi durerea răzbăteau neostoite prin ceaţa ameţitoare a beţiei şi petrecerii. Ocnaşul care cu un ceas mai înainte se prăpădea de rîs plîngea acum într-un colţ, beat mort. Unii şi apucaseră să se încaiere de cîteva ori. Alţii, palizi, ţinîndu-se cu greu pe picioare, umblau arţâgoşi prin cazarmă,

iscînd certuri cu orice preţ. Cei trişti la beţie căutau zadarnic un suflet în faţa căruia să-şi descarce inima şi să-şi plîngâ soarta cu lacrimi amare de beţivan. Toată această lume sărmană dorise sâ petreacă în veselie şi voie bună o zi de mare sărbătoare, dar, Doamne! ce tristă şi apăsătoare se arătă pînă la urmă această zi, aproape pentru toţi. Fiecare o petrecuse cu deznădejdea omului înşelat de speranţe.
Peţrov mai veni de vreo două ori să mă vadă; băuse foarte puţin şi era aproape cu totul treaz. Pînâ în ultima clipă aştepta parcă să se întîmple ceva, ceva neobişnuit, solemn şi hazliu la culme. N-o spunea, dar i se citea în ochi. Umbla neobosit din cazarmă în cazarmă... Dar nimic deosebit nu se
pi în afară de beţia tîmpă care-i ameţise pe toţi, mboldindu-i la înjurături, la certuri, la nebunii. Sirotkin âtăcea şi el fără nici un rost din cazarmă în cazarmă, frumus[c]l> curăţel ca totdeauna, şi parcă aştepta şi el, naiv şi liniştii să se întîmple ceva deosebit.
Treptat, priveliştea deveni de nesuferit, dezgustătoare. Multe lucruri îţi provocau desigur rîsul, dar eu, drept să spun, simţeam că mă înăbuş, că mă deprimă acest spectacol şi mi-era atît de milă de toţi oamenii aceştia, încît o tristeţe amară îmi năpădi sufletul. Iată, bunăoară, între doi ocnaşi s-a încins o discuţie şi nu se dumiresc care dintre ei să facă cinste. Se vedea că s-au întins de mult la vorbă şi că se şi certaseră din pricina asta. Mai ales unul dintre ei îi purta pică celuilalt pentru vechea socoteală, numai de el ştiută. Se tînguia şi se silea cu limba împleticită să-i dovedească prietenului său de beţie că l-a nedreptăţit şi l-a păcălit în urmă cu un an, de Lăsata Secului, cînd a vîndut un cojoc şi nu i-a spus cît anume a primit pe el. Şi mai era încă ceva... Cel care se jeluia era un om înalt, vînjos, potolit din fire şi nicidecum prost, dar care, atunci cînd se îmbată, îşi căuta prieteni şi se lega de om ca scaiul, ca să-şi verse amărui. Pe cît se pare, şi cearta, şi pretenţiile lui nu aveau alt ţel decît acela de a găsi prilejul pentru o şi mai trainică împăcare. Celălalt era un om scund şi îndesat, cu faţa rotundă, şiret ca o vulpe. Deşi băuse, pare-se, mai mult decît prietenul său, se arăta mai puţin ameţit. Era un individ care ştia ce vrea şi printre ocnaşi trecea drept un om cu stare; se vedea cît de colo că nu-i convenea să-şi întărite prietenul cel expansiv şi, de aceea, îl duse la crîşmar; acesta din urmă susţinea sus şi tare că el îi datorează nişte băni şi, deci, trebuie sâ-l cinstească, „dacă, mai are, bineînţeles, cît de cît obraz".
Crîşmarul, foarte respectuos cu cel care plăteşte şi dispreţuitor oarecum cu prietenul expansiv, care bea pe socoteala altuia, ia o ceaşcă şi o umple cu rachiu.
- Nu, Stiopka, tu trebuie sâ faci cinste, e de datoria ta s-o faci.

- Ia mai lasă-mă-n pace; îmi bat gura pe degeaba cu tine, răspunde Stiopka.
- Ba nu-i aşa, Stiopka, nu se lasă celălalt, luînd ceaşca pe care i-o întindea crişmarul, zău că-mi eşti dator; dacă tâgăduieşti, n-ai pic de ruşine; ia te uită cum îţi fug ochii, parcă i-ai avea de împrumut. Ticâlosule! Aşa să ştii, Stiopka. Eşti un ticălos şi jumătate.
- Mai tacă-ţi fleanca, bre omule! Ce atîta vorbărie fără rost. Bea-ţi mai bine rachiul. Dacă vezi că-ţi fac cinste, ce mai aştepţi, îi zise crişmarul prietenului expansiv; că doar n-am să stau la cheremul tău pînă mîine!
- îl beau, n-aibi grijă, ce te răţoieşti aşa? Sănătate şi noroc de sfintele sărbători, Stepan Dorofeici! adăugă el] politicos şi cu o uşoară plecăciune, adresîndu-i-se lui Stiopka, pe care cu o clipă mai înainte îl făcuse ticălos. Să trăieşti o sută de ani de aici înainte; cîţi au mai fost pînă acu', nu-i mai punem la socoteală.
Bău, îşi drese glasul mulţumit şi se şterse la gură.
- Straşnic mai ţineam eu la băutură, mă fraţilor, cînd eram mai tînăr! zise el mîndru şi grav, adresîndu-se parcă tuturor şi nimănui anume, dar se vede că mi-am mîncat mălaiul. îţi mulţumesc, Stepan Dorofeici!
- N-ai pentru ce.
- Dar să ştii, Stiopka, să ştii că n-am isprăvit încă vorba noastră. în ochii mei te-ai dovedit mare ticălos, dar lasă-mâ să-ţi spun că...
- Şi eu, uite ce am să-ţi spun, beţivanule, îl întrerupse deodată Stiopka, pierzîndu-şi răbdarea. Ascultă şi ia bine seama: împărţim lumea pe din două, juma-juma, asta-i jumătatea ta, cealaltâ-i a mea; umblă sănătos şi să nu mai dai ochii cu mine. Mi s-a făcut lehamite!
- Vasâzică, nu vrei să-mi dai banii?
- Care bani, mă beţivane?

_ Ei lasă că pe lumea cealaltă ai să alergi tu după mine să ro i-i dai, da' să ştii că ai să-ţi pierzi vremea! Bânişorii noştri sînt cîştigaţi cu trudă grea, în sudoarea frunţii, cu mîinile bătătorite de muncă. 0 să plăteşti scump pe lumea cealaltă pentru bănuţii ce mi-ai pâpat.
- Du-te dracului!
- Ia nu mă mai drâcui, că...
- Haide, şterge-o!
- Ticălosule!
- Puşcăriaşule!
Şi se porniră iar pe ceartă şi gîlceavâ şi ocările se ţineau lanţ, mai dihai ca înainte de a se cinsti.
Mai încolo, doi prieteni aşezaţi pe prici stau de vorbă: unul e înalt, voinic, muşchiulos, cu faţa ca de măcelar, roşie aprinsă. Numai că nu-i dau lacrimile de atîta duioşie. Celălalt, slăbuţ, subţirel, cu un nas lung, din care stă parcă mereu gata să picure ceva, cu ochii mici ca de purcel, plecaţi în jos. E un om iscusit şi cu ştiinţă de carte; a

fost pe vremuri slujbaş şi îşi tratează prietenul cam de sus, lucru ce nu-i tocmai pe placul celuilalt, deşi n-o arată. Au băut împreună toată ziua.
- Cînd îţi spun că m-a atins! strigă grasul, scuturîndu-şi de umăr camaradul cu mîna stingă.
„Atins" vrea să însemne la el „lovit". Prietenul cel gras, fost plutonier, îşi pizmuieşte în adîncul sufletului prietenul de beţie pentru priceperea şi vorba-i meşteşugită; de aceea, fiecare se străduieşte să-şi găsească cuvinte cît mai alese.
- Să ştii însă că nici tu n-ai dreptate... începu grav şi sentenţios slujbaşul fără sâ-şi ridice privirea la prietenul său.
- M-a atins, n-auzi! urmează celălalt, scuturîndu-l şi mai şi de umăr. Numai pe tine te am pe lume, auzi tu? De aceea numai ţie-ţi spun: m-a cîrpit!
- Şi eu îţi spun că o dezvinovăţire atît de şubredă, dragă prietene, nu poate decît să te facă de ris! îl contrazice politi-

cos slujbaşul cu glasu-i domol şi subţire; trebuie să recunoşti şi tu, prietene dragă, că beţia nu ţi se trage decît de la pro-pria-ţi nestatornicie...
Prietenul cel gras se dă puţin înapoi clătinîndu-se, se uită cu ochi tulburi la slujbaş, care pare vizibil mulţumit de cuvintele lui, şi deodată îl izbeşte cu pumnul lui zdravăn drept în obraz. în felul acesta ia sfîrşit prietenia lor de o zi întreagă. Prietenul cel drag se rostogoleşte în nesimţire sub pat.
Dar iată că apare în cazarmă un cunoscut de-al meu, de la secţia specială, un flăcău vesel şi nepăsător, care nu e tocmai prost, deşi la înfăţişare e cam simpluţ, un mucalit şi jumătate, glumeţ şi zeflemitor, fără a fi şi răutăcios. E cel care, în ziua cînd fusesem adus în temniţă, căuta în bucătărie un bogătan, susţinea că are „ambîţ" şi în cele din urmă băuse cu mine o cană de ceai. Un bărbat că de vreo patruzeci de ani, cu buze cărnoase, şi nasul gros şi borcănat. Cu o balalaică în mînă, căreia-i ciupeşte uşurel strunele. în urma lui se ţine ca o umbră un ocnaş micuţ, cu cap mare, pe care abia de-l cunoşteam, un om nebăgat în seamă. Era cam ciudat din fire, neîncrezător, veşnic tăcut şi posomorit, lucra în atelierul de croitorie şi stătea de obicei deoparte, fără să lege prietenii. Acum însă, beat fiind, se ţinea scai de Varlamov, neliniştit şi tulburat peste măsură, dînd din mîini şi izbind cu pumnii în pereţi şi în paturile de scînduri, şi gata-gata să izbucnească în plîns. Varlamov nu-i dădea nici o atenţie, ca şi cum nu i-ar fi stat în preajmă. Curios e că pînă atunci cei doi oameni nu fuseseră legaţi prin nimic; nu se potriveau nici ca îndeletnicire şi nici ca fire. Şi osînda o aveau de categorii deosebite, şi nu şi-o ispăşeau în aceeaşi cazarmă. Ocnaşul cel mic de stat se numea Bulkin.
Cum dădu ochii cu mine, Varlamov zîmbi. Şedeam pe prici, la locul meu de lîngă sobă. Se opri la cîţiva paşi, râmase o clipă pe gînduri, ca apoi s-o pornească cu pas

şovăielnic, bălăbănindu-se cînd într-o parte, cînd în alta; se postă în faţa mea, într-o poză teatrală şi, atingînd uşor coardele balalaicii, începu să cînte bâtînd tactul cu piciorul:
Cu obrajii rumeiori Cîntâ draga pînă-n zori, Ca o păsarea; Fustă de atlaz că are, Cu şiret la cingătoare, Feţişoara mea...
Acest cîntec avu darul să-l scoată din fire pe Bulkin, care începu să dea din mîini şi să ţipe, întorcîndu-se către cei din sală:
- Minte, fraţilor, minte cu neruşinare! Tot ce spune e minciună; nu-i nimic adevărat!
- Moşulicâ Aleksandr Petrovici, toată cinstea şi consideraţia, zise vesel Varlamov, făcînd o plecăciune şi privin-du-mă cu ochi şireţi, gata să mă sărute. Era cam băut.
Vorba: „Moş cutare..." însoţită de cuvinte de respect se obişnuieşte să se spună în popor, prin toată Siberia, în semn de cinste, de respect, ba şi cu o nuanţă măgulitoare cîteodată, chiar şi atunci cînd e adresată unui tînăr de douăzeci de ani.
- Ei bine, Varlamov, ce mai faci?
- Aşa şi aşa! Nici tu laie, nici bălaie. Numai că cine-i bucuros de sărbătoare trage la măsea de dimineaţă. Să-mi fie cu iertăciune!
Varlamov le spuse pe toate astea cu glas tărăgănat.
- Minte, minte iarăşi! strigă Bulkin lovind cu pumnul în scîndurile priciului, deznădăjduit la culme.
Dar Varlamov părea că se jurase să nu-l bage în seamă, spre hazul tuturor, căci Bulkin se ţinea de el şi nu-l slăbise o clipă încă de dimineaţă, fără să ştie ce-i căşunase pe el, numai şi numai pentru că îi intrase în cap că Varlamov „minte şi tot ce spune e minciună". îl urmărea pas cu pas, se lega de orice cuvînt spus de el, fringîndu-şi mîinile, izbind cu pumnii în pereţi, în priciuri, chinuit de gîndul ce-i intrase în cap, şi anume că „tot ce spune Varlamov e minciună!" Dacă ar mai fi avut păr pe cap, şi l-ar fi smuls, desigur, în nemărginita lui durere şi amărăciune. Iţi venea să crezi câ el avea să răspundă de toate faptele lui Varlamov, că orice vină a acestuia cădea de-a dreptul asupră-i. Culmea era însă că acesta nu-i dădea nici o atenţie lui Bulkin, de parcă nici nu l-ar fi văzut.
- Minte! Minte! Minte! Nimic nu-i adevărat!... striga Bulkin.
- Şi ce-ţi pasă ţie? îl întrebau rîzînd ocnaşii.
- Voiam să-ţi spun, Aleksandr Petrovici, că în tinereţe eram un băiat foarte chipeş şi fetele se prăpădeau după mine... începu Varlamov, nitam-nisam.
- Minte! Iarăşi minte! îl întrerupse Bulkin cu un ţipăt ascuţit.
Ocnaşii rîdeau în hohote.
- Şi ce mă mai fuduleam în faţa lor! Aveam o cămaşă roşie şi pantaloni de catifea; mă întindeam pe divan ca un conte de Butelcâ, beat criţă; mă rog - tot ce pofteşti!
- Minte! sări cu hotărîre Bulkin.
- Moştenisem de la taică-meu o casă de piatră cu două caturi. în doi ani cele două caturi s-au dus pe băutură, nu mi-a mai rămas decît o poartă fără stîlpi. Ce să-i faci! Banii-s ca porumbeii, vin şi se duc.
- Minte! i-o tăie Bulkin şi mäi hotărît.

- Deunăzi, după ce-am ajuns aici, am trimis o scrisorică numai miere şi zahăr rubedeniilor, să-mi facă rost de ceva bănişori. Care zic că n-am vrut să ascult de părinţi, câ am făcut toate după capul meu. Au trecut şapte anişori de atunci.
- Şi n-ai primit nici un răspuns? îl întrebai zîmbind.

- Nimic, dădu el din cap rîzînd, apropiindu-şi din ce în ce nasul de obrazul meu. Am aci o iubită, Aleksandr Petrovici...
- Nu mai spune!
- Onufriev zicea adineauri: „O fi a mea ciupită de vărsat şi slută foc, dar are rochii multe, pe cînd a ta e frumoasă de pică, da' umblă cu cerşitul".
- Şi e adevărat?
- Că-i cerşetoare e drept! răspunse el, strîmbîndu-se de rîs; toată lumea începu să rîdâ în hohote. Toţi ştiau că e încurcat cu o cerşetoare, căreia în cele şase luni nu-i dăruise decît zece copeici.
- Ei bine, şi ce vrei de la mine? îl întrebai în cele din urmă, doar-doăr oi scăpa cumva de el.
Tăcu, mă privi cu ochi blînzi şi rosti duios:
- N-ai avea bunăvoinţă cu acest prilej să-mi dai de-o cinzeacă? Azi n-am băut decît ceai, cît a fost ziua de lungă, adăugă el înduioşat, luînd banii pe care îi dădeam; şi să vezi, Aleksandr Petrovici, am băut atîta ceai din ăsta, că mi s-a urcat fierbinţeala la cap, şi simt că fac broaşte în burtă...
în timp ce Varlamov lua banii din mîna mea, chinurile sufleteşti ale lui Bulkin nu mai cunoşteau margini. Se frămînta şi dădea din mîini ca un nebun; numai că nu plîngeâ.
- Oameni buni! zbieră el către toţi ceilalţi, ieşindu-şi din fire. Uitaţi-vă la el - minte de îngheaţă apele! Tot ce spune e numai şi numai minciună. Numai minciună!
- Da' ce te doare pe tine, om nesăbuit ce eşti?! îi strigau ocnaşii miraţi de-atîta zbucium şi furie zadarnică.
- Nu-i dau voie să mintă! strigă furios Bulkin, cu ochii scînteietori, lovind din răsputeri cu pumnii în scînduri. Nu vreau să mintă!
Toată lumea se prăpădea de rîs. După ce luă banii, Varlamov îmi făcu o plecăciune şi se grăbi, strîmbîndu-se în toate chipurile, să se ducă la crîşmar. Abia atunci păru că-l vede pe Bulkin pentru prima oară.
- Să mergem! îi zise el, oprindu-se în prag, ca şi cînd ar fi avut nevoie de el cu adevărat pentru cine ştie ce treburi importante. Zbîrciogule! mai adăugă el cu dispreţ, lăsîndu-l să treacă înainte pe bietul Bulkin şi se depărta zdrăngănind din balalaică...
Dar ce rost are să mai descriu tot vîrtejul asta! în sfîrşit, se termină şi această zi înăbuşitoare. Ocnaşii adormiră pe priciuri, cuprinşi de un somn greu. Vorbeau şi aiurau în somn parcă mai mult ca în alte nopţi. Ici-colo cîte unii mai vegheau pe la „maidane". Sărbătoarea, aşteptată îndelung şi cu atîta nerăbdare, a trecut. Mîine începe iar şirul nesfîrşit de zile monotone, zile de muncă silnică...

XI REPREZENTAŢIA

în seara celei de-a treia zile de Crăciun avu loc prima reprezentaţie a teatrului nostru. Pregătirile, de bună seamă anevoioase şi obositoare, au fost făcute de actori, care-şi luaseră totul asupra lor, aşa încît noi toţi ceilalţi ocnaşi nu ştiam nici în ce stadiu se aflâ şi nici ce anume avea să se reprezinte. în ultimele trei zile, pe cînd ieşiseră la lucru, actorii căutaseră în fel şi chip să facă rost de costumele necesare. De cîte ori mă întîlneam cu Bakluşin, pocnea din degete de mulţumire, dar tăcea chitic. Pe de altă parte, se pare că şi maiorul se afla în toane mai bune. Habar n-aveam dacă ştia sau nu ceva despre acest teatru; şi dacă ştia, fie că-şi dăduse aprobarea, fie că preferase să închidă ochii asupra acestei toane a deţinuţilor, avînd grijă, fireşte, să sugereze că totul trebuie să se petreacă într-o ordine desâvîrşită. înclin să cred că ştia; nu se putea să nu fi aflat de reprezentaţie, dar nu voia să se amestece, fiindcă îşi dădea seama că totul ar fi

anapoda dacă o interzicea: deţinuţii aveau să se ţină de nâzbîtii, să se îmbete, încjt era poate mai bine să aibă o ocupaţie. De fapt, presupun că aşa trebuie să se fi gîndit maiorul, fiindcă ar fi fost judecata cea mai firească, mai logică şi mai sănătoasa. Ba am putea spune chiar că dacă deţinuţii n-ar fi avut de sărbători această reprezentaţie sau vreo altă îndeletnicire asemănătoare, însăşi administraţia temniţei ar fi trebuit să ia iniţiativa unei asemenea reprezentaţii sau îndeletniciri. Cum însă maiorul nostru se distingea printr-un mod de a gîndi total deosebit de cel al tuturor oamenilor prin judecata lui de-a-ndoaselea, cred că-mi încarc sufletul cu un mare păcat, numai presupunînd că el ştiuse de reprezentaţie şi o încuviinţase. Nu-i stătea în fire. Un om ca el se simte mereu îmboldit să lovească, să-l oprime pe om, să-l strivească, să-l lipsească de ceva, să-l priveze de un drept, într-un cuvînt, să-şi înscăuneze pretutindeni rînduiala. Aşa îl cunoştea tot oraşul. Puţin îi păsa că aceste îngrădiri ar fi putut stîrni împotriviri dintre cele mai nedorite! La ce bun ar mai fi existat pedepse (aşa judecă indivizii de felul maiorului nostru)? Iar ticăloşii de ocnaşi nu merită altceva decît sâ li se aplice cu stricteţe şi perseverenţă litera legii - atît şi nimic mai mult! Aceşti indivizi care suferă de orbul găinilor, nevolnici executori ai legii, nu înţeleg şi nici nu sînt în stare să înţeleagă că o aplicare oarbă a legii, fără grijă de spiritul ei, nu poate duce decît la dezordine şi numai la dezordine a dus întotdeauna. „Fac aşa cum stă scris în lege, mai mult ce vreţi?" spun ei şi

se miră sincer atunci cînd li se pretinde să facă uz de bun-simţ şi de judecată sănătoasă în aplicarea legii. Cît despre judecata sănătoasă, multora dintre ei li se pare cu totul de prisos, un lux inutil, inadmisibil, o constrîngere. Oricum, subofiţerul şef nu se împotrivi cînd fu vorba să se înceapă pregătirile pentru această serbare, şi ocnaşii nu aveau nevoie de mai mult. Aş putea să adaug cu toată convingerea că, dacă în timpul sărbătorilor nu s-au ivit neorînduieli, nu s-a iscat nici o ceartă mai gravă, n-a fost nici
un caz de furt în temniţă, totul se datora simţămîntului de recunoştinţa al ocnaşilor pentru faptul că li s-a îngăduit această serbare. Sub ochii mei, deţinuţii îşi domoleau camarazii care se cam întrecuseră cu măsura la băutură, căutau să pună capăt certurilor, numai de teamă că nu li se va da voie să joace teatru. Subofiţerul le ceruse ocnaşilor sâ-şi dea cuvîntul de cinste că totul se va petrece în linişte şi că oamenii se vor purta cuviincios. Deţinuţii se învoiseră cu bucurie şi căutarâ să-şi ţină cuvîntul cu toată sfinţenia; se simţeau măguliţi peste măsură de acest fapt. în treacăt fie zis, administraţia n-avea nimic de suferit sau de pierdut, dacă-şi dădea aprobarea. Reprezentaţia nu cerea nici un fel de măsuri administrative speciale; scena improvizată se ridica şi se dădea jos cel mult într-un sfert de oră. Spectacolul avea să ţină un ceas şi jumătate şi dacă pe neaşteptate ar fi venit un ordin de sus ca reprezentaţia să nu mai aibă loc, totul ar fi reintrat într-o clipă în normal. Costumele erau ascunse în cuferele ocnaşilor. Dar înainte de a arăta cum fusese organizată reprezentaţia şi ce fel de costume aveau actorii, aş vrea să spun cîteva cuvinte despre afiş, adică despre programul reprezentaţiei.
De fapt, nu exista un afiş scris. Numai pentru cea de-a doua şi a treia reprezentaţie, Bakluşin avea să facă unul anume pentru domnii ofiţeri şi pentru musafirii cei mai de seamă care ne-au onorat cu prezenţa lor. Aceştia erau: ofiţerul de gardă şi chiar şi ofiţerul de serviciu pe garnizoană şi, în sfîrşit, ofiţerul de geniu; şi tocmai în cinstea acestor oaspeţi aleşi fusese scris afişul. Se credea că teatrului nostru de temniţă îi va merge faima pînă în cel mai îndepărtat colţ al fortăreţei, ba chiar şi în oraş, cu atît mai mult că în localitate nu exista teatru: se spunea că s-ar fi înjghebat cîndva o trupă de amatori, dar numai pentru o singură reprezentaţie, după care îşi încheiase existenţa. Ocnaşii se bucurau ca nişte copii de cel mai mic succes al teatrului nostru, ba se şi lăudau cu el. „Cine ştie, îşi ziceau ei, poate că au să afle şi cei mari şi or să vină şi ei să vadă ce sînt în stare ocnaşii.

j<u-i vorba de vreun spectacol soldăţesc oarecare, cu momîi caraghioase, cu luntre plutitoare, cu urşi şi ţapi. La noi, nişte actori adevăraţi joacă comedii boiereşti; teatru ca ăsta nici în oraş nu găseşti; cică la generalul Abrosimov s-ar fi dat o reprezentaţie şi o să se mai dea una; poate numai costumele sâ fie mai dihai ca ale noastre, dar în privinţa *snoavelor* mai rămîne de văzut, căci cu ai noştri să nu te pui! Te pomeneşti că află şi guvernatorul şi - mai ştii de unde sare iepurele? -poate că vine şi el să vadă. Că doar nu-i nici un teatru în tot oraşul..."
într-un cuvînt, după primul succes, închipuirea ocnaşilor prinsese aripi şi ajungea pînă acolo, încît unii îşi dădeau cu părerea că s-ar putea să le vină şi vreo răsplată bănească, ba poate chiar şi o reducere a pedepsei, deşi chiar ei, trezindu-se pe dată la realitate, făceau haz de propriile lor presupuneri naive. Erau ca nişte copii, de a căror judecată şi comportare nu se deosebeau cu nimic, deşi unii dintre ei aveau peste patruzeci de ani.
Cunoşteam în linii mari programul reprezentaţiei pregătite, cu toate că nu exista un afiş. Prima piesă se intitula: *Filatka şi Miroşka - rivali*[1]. Aproape cu o săptămînă înainte de spectacol, Bakluşin se lăuda în faţa mea că rolul lui Filatka, pe care-l juca el, n-avea să-şi aibă seamănul nici pe scenele din Petersburg. Se plimba prin cazărmi, lăudîndu-se necontenit şi peste măsură, deşi o făcea cu toată naivitatea şi fără nici un gînd de îngîmfare, ba din cînd în cînd spunea şi cîte ceva „ca la tiatru", adică din rolul pe care avea să-l joace, spre marea veselie a tuturor ocnaşilor, care rîdeau şi cînd avea, şi cînd nu prea avea haz ceea ce se apuca el să improvizeze. Trebuie să recunosc, de altfel, că deţinuţii au ştiut şi cu acest prilej să se stăpînească şi sâ-şi păstreze demnitatea: se minunau şi se entuziasmau de poantele lui
1 Vodevilul lui P. G. Grigoriev, foarte popular în acea vreme; începînd din 1831, a fost montat pe scena petersburgheză, iar din 1833 publicat in multe ediţii (n.ed.ruse).
Bakluşin numai cei tineri, cu caşul la gură, care nu se pătrunseseră încă de ştiinţa de a nu-şi pierde cumpătul la orice s-ar fi întîmplat. Dintre cei vîrstnici, numai deţinuţii cu autoritate consacrată, cu prestigiu de nezdruncinat, îşi îngăduiau să se manifeste în voie, fără teamă de a şi-l ştirbi, şi să-şi exprime deschis simţămintele, oricare ar fi fost ele, chiar şi dintre cele mai naive (acestea din urmă fiind socotite, după etica ocnei, necuviincioase şi înjositoare). Toţi ceilalţi ascultau în linişte zvonurile şi discuţiile despre teatru, fără a le judeca sau contrazice, dar silindu-se pe cit puteau să pară nepăsători şi să-i privească oarecum de sus pe cei care puneau la cale spectacolul. Abia în ajun şi mai ales în ziua reprezentaţiei începură toţi să se afle în treabă şi să întrebe: cum merg lucrurile şi ce fac camarazii lor? dar maiorul ce zice? o să iasă oare atît de bine ca acum doi ani? şi aşa mai departe. Bakluşin mă asigura că toţi actorii se potriveau de minune rolurilor, fiecare era „la locul lui" şi că aveau şi cortină. Rolul logodnicei lui Filatka avea să-l joace Sirotkin; „Să vezi ce bine îi stă îmbrăcat femeieşte", zicea el făcînd cu ochiul şi pocnindu-şi limba de cerul gurii. Cucoana cea mărinimoasă va avea rochie cu volănaşe, manteluţâ şi umbrelă, pe cînd boierul cel mărinimos va purta haine ofiţereşti, cu găitane, şi baston.
Urma apoi cea de-a doua piesă, cu conţinut dramatic, care avea ca titlu *Kedril-gămanul.* Acest titlu îmi păru foarte ciudat, dar la toate întrebările mele nu mi s-a dat nici un răspuns, astfel că nu mă putui dumiri decît asupra unui singur lucru: câ piesa nu era tipărită, era o copie după un manuscris aparţinînd unui fost subofiţer din oraş, care pe vremuri jucase probabil un rol în piesă, la vreo serbare ostăşească. Există, într-adevăr, în oraşele şi

guberniile noastre îndepărtate o mulţime de astfel de piese, ticluite nu se ştie cînd şi nici de cine, ele sînt, după cum îmi închipui, cu totul necunoscute şi n-au văzut niciodată lumina tiparului, dar într-o anumită parte a Rusiei sînt nelipsite din repertoriul teatrului popular.

Şi fiindcă veni vorba de „teatrul popular", poate că n-ar fi deloc rău ca cercetătorii noştri să studieze mai amănunţit şi mai aprofundat decît pînă acum teatrul popular, care există, fiinţează şi poate că nu-i atît de neînsemnat pe cit s-ar crede, jsfu-mi închipui ca tot ce am văzut în teatrul nostru de temniţă să fi fost numai rodul născocirii şi străduinţei ocnaşilor noştri. Pentru aceasta e nevoie de continuitate, de tradiţie, de procedee şi concepţii stabilite cu vremea, bine cristalizate şi transmise din generaţie în generaţie, potrivit tradiţiei create. Ele trebuie căutate printre soldaţi, printre lucrătorii din fabrici în oraşele industriale şi chiar printre tîrgoveţii din unele biete orăşele necunoscute. Aceste tradiţii s-au păstrat şi prin sate şi prin capitale de gubernii, în mijlocul slugilor de la conacele şi curţile boiereşti. Ba aş crede mai degrabă că cele mai multe dintre aceste piese vechi s-au râspîndit în copii variate, prin toată Rusia, numai datorită slugilor de pe la moşii. Unii dintre marii moşieri de altădată sau boierii moscoviţi îşi aveau teatrele lor, cu artişti iobagi. De aici purcede arta noastră dramatică populară a cărei existenţă nu poate fi tăgăduită. Cît despre *Kedril-gămanul,* cu toate străduinţele mele, n-am putut afla nimic, afară doar că vin dracii pe scenă şi-l duc pe Kedril în iad. Dar ce-i cu acest nume Kedril? Ce semnificaţie are? Şi de ce Kedril şi nu Kiril? Subiectul şi acţiunea să fi fost de origine rusească ori străină? Nimeni n-a putut să mi-o spună. Spectacolul urma să se încheie cu o „pantomimă în acompaniament de muzică".
Toate acestea păreau să fie foarte atrăgătoare. Actorii, cu totul vreo cincisprezece inşi, erau băieţi vioi, sprinteni şi plini de îndrăzneală. O duceau într-o forfotă, făceau repetiţii, uneori în dosul cazărmii, ca să nu fie văzuţi, căci pregăteau totul în mare taină. într-un cuvînt, voiau să ne uimească prin ceva cu totul neaşteptat şi nemaipomenit.
In zilele de lucru cazarma se închidea foarte devreme, cum se însera. De Crăciun s-a făcut excepţie: zăvoarele s-au tras la uşi abia la ora nouă. Cauza acestei abateri de la regula obişnuită era teatrul. în tot cursul sărbătorilor, în fiecare seară, se duceau cîţiva oameni la ofiţerul de gardă cu
rugămintea umilă „să îngăduie reprezentaţia şi să nu închidă prea devreme porţile temniţei", adăugind că mai fusese reprezentaţie şi în ajun şi nu se întîmplase nici o neorînduială. Ofiţerul de gardă îşi făcea imediat următoarea socoteală: într-adevăr, în ajun nu se întîmplase nici o neorînduială şi faptul că ocnaşii se legau prin cuvînt că nu se va întîmpla nimic nici astăzi era cea mai bună garanţie că va fi ordine deplină, căci ei înşişi se însărcinau să vegheze asupra menţinerii ei; pe de altă parte, dacă ar interzice reprezentaţia, te pomeneşti că blestemaţii ăştia (ocnaşi, de!) ar fi în stare, anume ca să se răzbune, să facă cine ştie ce poznă sau nâzbîtie, care-l putea vîrî în încurcătură pe ofiţerul de gardă. Şi, în sfîrşit, un ultim argument: noaptea, serviciul de gardă era monoton şi plictisitor; or, aşa avea posibilitatea să asiste la un spectacol dat nu de soldaţi, ci de ocnaşi, oameni foarte ciudaţi şi hazlii; avea să vadă într-adevăr ceva neobişnuit, cu atît mai mult că era şi în drept, ca ofiţer de gardă, să asiste la reprezentaţie.
în cazul cînd ar trece şeful şi ar întreba: „Unde-i ofiţerul de gardă?" i s-ar răspunde foarte simplu: „S-a dus prin temniţă să facă numărătoarea ocnaşilor şi să închidă cazărmile", cea mai bună explicaţie şi, totodată, cea mai îndreptăţită justificare. Iată de ce ofiţerii de gardă îngăduiră spectacolul în fiecare seară, în tot timpul sărbătorilor, şi cazărmile se închiseră abia la ceasurile nouă. Ocnaşii ştiau j dinainte că din partea corpului de gardă nu aveau să întîmpine nici o piedică şi în această privinţă erau liniştiţi.
Pe la ora şase, Petrov veni să mă ia şi ne duserăm **împreună** la reprezentaţie. Din cazarma noastră merserâ **aproape** toţi, în afară de bătrînul rascolnic din ţinutul Cernigovului şi de grupul polonezilor. Aceştia din urmă se hotărîră în sfîrşit să vadă spectacolul abia în ultima zi, la 4 | ianuarie, când s-a dat cea din urmă reprezentaţie, şi numai j după ce primiră mii de asigurări că totul e foarte interesant, distractiv şi defel primejdios. Rezerva şi dispreţul polonezilor nu-i supără pe deţinuţi, care îi primiră foarte politicos i şi le oferiră locurile cele mai bune. Pentru cerchezi şi mai cu

seamă pentru Isai Fomici, spectacolul a fost o adevărată desfătare. Isai Fomici dădu de fiecare dată cîte trei copeici, jar în ultima seară puse pe farfurie zece copeici şi mulţumirea şi plăcerea i se citeau pe faţă. Se luase hotărirea ca fiecare spectator să dea cît vrea. Banii adunaţi urmau să fje întrebuinţaţi pentru acoperiea cheltuielilor şi „de-un rachiu, ca *să mai prindă curaj* actorii". Petrov susţinea că pe mine, oricît de plin ar fi teatrul, au să mă lase să ocup unul dintre locurile din faţă, mai întîi fiindcă eram mai înstărit decît alţii şi probabil că aveam să dau o sumă mai mare, şi-apoi, fiindcă mă pricepeam în ale teatrului mai mult ca oricare dintre ei. Se întîmpla întocmai cum prevăzuse el. Dar să descriu mai întîi sala de reprezentaţie şi scena.
Cazarma secţiei militare, care fusese transformată în sală de spectacol, era lungă de cincisprezece metri. Din curte urcai cîteva trepte spre un fel de cerdac, intrai apoi într-o tindă şi de aici în sală. După cum am mai spus, această cazarmă era clădită puţin altfel decît celelalte: priciurile erau lipite de pereţi, lâsînd destul loc liber la mijloc. Prima jumătate a sălii, cea dinspre tindă, era rezervată spectatorilor; cealaltă, pînă la peretele din fund, care comunica şi cu cazarma vecină, alcătuia scena. Ceea ce mă surprinse de cum intrai fu cortina, care tăia sala

în două, de-a curmezişul, între cei doi pereţi laterali, acoperind spaţiul dintre priciuri pe o distanţă de aproape zece paşi. O cortină era aici un lux care te putea uimi cu adevărat: unde mai pui că era şi pictată în culori de ulei, înfăţişînd copaci, boschete, lacuri şi stele. Fusese făcută din fîşii de pînzâ veche şi nouă primite în dar, din cămăşi, obiele, toate cusute cap la cap şi alcătuind o perdea uriaşă; unul dintre colţuri, unde nu ajunsese pînza, era din hîrtie, cerşită foaie cu foaie prin cancelarii pe la diferite autorităţi şi instituţii. Zugravii noştri printre care se distingea mai ales A-v, pe care toţi îl porecliseră „Briullov", o pictaseră peste tot cu atîta iscusinţă, încît producea o impresie formidabilă. Atîta lux descreţi frunţile ocnaşilor şi-i înveseli chiar şi pe cei mai posomoriţi şi mai pretenţioşi, care, o dată spectacolul început, se dovediră tot atît de copilăroşi ca şi cei mai entuziaşti şi nerăbdători dintre ei. Toţi erau mulţumiţi şi păreau că încearcă un sentiment de mare satisfacţie, de mîndrie chiar. Sala era luminată cu cîteva luminări de seu tăiate în două. în faţa cortinei erau aşezate două bănci, aduse de la bucătărie, iar şi mai în faţă, vreo trei-patru scaune împrumutate din odaia subofiţerilor. Scaunele erau rezervate ofiţerilor de grad superior, în cazul că ar fi venit la spectacol. Pe bănci luau loc subofiţerii, secretarii, controlorii tehnici şi alţi şefi mai mari şi mai mici ai ocnaşilor, care n-aveau grade ofiţereşti şi care ar fi dorit să vadă spectacolul; şi într-adevăr, spectatorii din afară nu lipsiră; în unele seri veneau mai puţini, în altele mai mulţi, dar la cea din urmă reprezentaţie nu se mai putea găsi un loc pe bănci. înapoia băncilor se înghesuiau în picioare ocnaşii, cu capetele descoperite din respect pentru musafiri, în vestoane sau în cojoace, cu toate că în sală era o căldură înăbuşitoare. Spaţiul destinat deţinuţilor era, fireşte, prea neîncăpător pentru atîta lume; oamenii stăteau grămădiţi unul în spatele celuilalt, mai ales în rindurile din urmă; erau ocupate şi paturile, şi spaţiul între aşa-zisele culise; ba unii se duseseră în cazarma vecină şi de acolo, prin uşa din fund, din dosul scenei, priveau spectacolul. în prima jumătate a sălii, destinată publicului, înghesuiala era de nedescris şi se putea asemui doar cu aceea pe care o văzusem la baie. Uşa dinspre tindă rămase deschisă; în tindă era un ger de minus douăzeci de grade, dar oamenii stăteau şi acolo buluc. Pe mine şi pe Petrov ne lăsară să trecem în rîndurile din faţă, lîngă bănci, de unde se vedea mult mai bine ca din fundul sălii. Ca unul care mai fusese la teatru şi prin alte părţi, eram socotit cunoscător; ocnaşii îl văzuseră de mai multe ori pe Bakluşin sfătuindu-se cu mine şi arătîndu-mi semne de respect, şi găseau firesc să mi se dea un loc de cinste. Aparent, deţinuţii sînt foarte intoleranţi şi obraznici, dar manifestările acestea sînt superficiale, nu le stau în fire. La lucru, mă luau, ce-i drept, peste picior, dar aceasta fiindcă mă arătam neîndemînatic. Almazov putea să ne dispreţuiască pe noi, domnii, şi să se mîndrească cu iscusinţa de care

dădea dovadă la arderea alabastrului. Dar şi bătaia de joc şi mizeriile pe care ni le făceau uneori aveau un alt substrat: „oi toţi fuseserăm cîndva domni, aparţinuserăm clasei foştilor lor stăpîni, cărora nu prea aveau de ce să le păstreze o bună amintire. Dar aici, la teatru, aceiaşi oameni îmi făceau loc, înţelegînd că în de-alde astea eram mai priceput decît ei. Pînă şi cei mai porniţi împotriva mea ar fi vrut acum să mă audă lăudîndu-i pentru teatrul lor şi-mi făceau loc să trec fără să se socotească jigniţi ori înjosiţi. La baza acestei aprecieri stau impresiile mele de atunci. Chiar atunci am înţeles - şi-mi amintesc bine de acest lucru - că în felul cum apreciau faptele şi cum le judecau nu intra nici un pic de umilinţă, ci dimpotrivă, un simţămînt autentic de demnitate personală. Trăsătura cea mai de seamă şi cea mai pronunţată a firii poporului nostru este un puternic simţ al dreptăţii şi o nestinsă sete de dreptate. A face pe cocoşul, a se înfige şi a se proţăpi înaintea tuturor, oriunde şi *cu orice preţ,* pe merit sau mai ales pe nemerit, îi este străin omului nostru din popor. E destul să înlături învelişul, crusta, şi să cercetezi miezul cu mai multă luare-aminte, mai îndeaproape, fără idei preconcepute şi prejudecăţi, şi vei găsi în popor însuşiri pe care nu le-ai bănuit niciodată. Poporul nu prea are ce învăţa de la înţelepţii noştri, dimpotrivă, aceştia ar avea încă multe de învăţat de la popor.

Pe cînd ne pregăteam să mergem la reprezentaţie, Petrov îmi spusese, în naivitatea lui, că au să mă lase să trec în faţă pentru că aveam, să dau probabil mai mulţi bani. Nu exista preţ fix; fiecare dădea cît îl lăsa inima şi cît îl ţinea punga. Aproape toţi puseră un ban în farfurie cînd se începu cheta. Şi chiar dacă mi-au îngăduit să trec în faţă întrucîtva şi pentru că aveam să dau poate mai mult decît alţii, nu era şi acesta un semn de adevărat bun-simţ? „Eşti mai avut ca mine, treci prin urmare în rîndul întîi. Aici toţi sîntem deopotrivă, e drept, dar tu plăteşti mai mult, un spectator ca tine are altă trecere în ochii actorilor, aşa încît treci în rîndul întîi; n-am intrat aici pe bani, ci pe bază de respect şi ne vom categorisi noi înşine după o dreaptă rînduială!" Cîtă nobilă

mîndrie, cîtă demnitate personală se ascund în această judecată! Nu respect faţă de ban, ci faţă de personalitatea omului. La noi, în temniţă, avuţia, banul nu se bucurau de cine ştie ce mare cinste, mai ales dacă priveai masa deţinuţilor ca pe un tot, ca pe un ansamblu, ca pe un grup aparte. Şi chiar dacă-i trec în revistă, unul după altul, nu-mi amintesc să se fi umilit vreunul pentru bani. Cerşetorii nu lipseau şi chiar eu le-am căzut victimă, dar o făceau mai mult din şmecherie decît din aviditate, iar actele lor purtau o puternică amprentă de umor şi naivitate. Nu ştiu dacă mă exprim clar... Să revenim însă la teatru. Aşadar...

înainte de ridicarea cortinei, sala prezenta un tablou de o ciudată însufleţire. Mai întîi mulţimea aceea de oameni îngrămădiţi, înghesuiţi din toate părţile, aşteptînd nerăbdători, cu chipul aprins de bucurie, începutul reprezen-taţiei, în ultimele rînduri, oamenii îşi aduseseră de la bucătărie buşteni pe care îi rezemaseră de zid, ca să se poată ridica ceva mai sus; stăteau aproape de două ceasuri în poziţia aceasta extrem de incomodă, cu amîndouă mîinile

sprijinite de umerii celor din faţă, şi totuşi, nespus de mulţumiţi de ingeniozitatea şi de locurile lor. Alţii se cocoţaseră pe pervazul îngust al sobei şi rămăseseră aşa nemişcaţi tot timpul spectacolului, găsindu-şi proptea în cei din faţa lor. Pe de lături, pe priciuri şi în spatele muzicanţilor, se îngrămădeau alţii, şi acestea erau locurile cele mai bune. Cinci ocnaşi, cei mai norocoşi, se întinseseră sus pe cuptor, de unde priveau de mai mare dragul; se simţeau în culmea fericirii. De cealaltă parte, pe pervazurile ferestrelor, se aciuaseră întîrziaţii, care nu-şi putuseră găsi locuri mai bune. Fiecare se ţinea însă cuviincios, fără a face gălăgie, căci voia să apară într-o lumină cît mai bună în faţa oaspeţilor şi a domnilor. Pe chipurile lor înfierbîntate şi scăldate în sudoare din pricina căldurii înăbuşitoare, se putea citi cea mai copilărească nerăbdare. Ce licăriri ciudate de bucurie copilărească, de plăcere naivă, curată luminau feţele brăzdate de cute aspre, frunţile stigmatizate, privirile abia cu o clipă înainte posomorite şi întunecate, ochii în care în alte împre-

jurări s-au aprins străfulgerări cumplite! Din dreapta, de unde mă aflam eu, capetele lor descoperite mi se arătau rase în întregime.

Dar iată că dinspre scenă se auziră zgomote de paşi grăbiţi, de forfotă şi de glasuri înăbuşite. Trebuia să se ridice cortina. Deodată orchestra începu să cînte. Orchestra aceasta merită puţină atenţie. Sus, pe marginea priciurilor, chiar lîngâ scenă, erau înşiraţi cei opt muzicanţi ai orchestrei, alcătuită din două viori (una proprietatea unui ocnaş, cealaltă împrumutată din oraş; cît despre muzicanţi, au fost găsiţi printre ai noştri), trei balalaici făcute chiar la noi, două chitare şi o tamburină ce ţinea loc de contrabas. Viorile ţiuiau şi scîrţîiau, chitarele nu făceau două parale, în schimb balalaicile n-aveau pereche. Agilitatea degetelor artiştilor i-ar fi făcut cinste celui mai îndemînatic scamator. Se cîntau numai cîntece de joc; la pasajele mai vioaie, cîntăreţii băteau cu degetele în lemnul balalaicii, subliniind astfel tonul; alegerea bucăţilor, execuţia, iscusita folosire a instrumentelor, caracterul interpretării - totul purta pecetea unei originalităţi inimitabile şi era rodul pasiunii artistice a acestor deţinuţi. Unul dintre chitarişti cînta şi el cu foc; era odrasla de nobil care-şi omorîse tatăl. Cît despre tamburină, aceasta făcea adevărate minuni; cîntăreţul ba o învîrtea pe deget, ba îşi freca degetul mare de pielea bine întinsă, scoţînd zgomote dese, cadenţate, seci şi limpezi, ce se rostogoleau deodată într-un ropot de sunete scurte şi săltăreţe, ca să se reverse apoi ca o cascadă jucăuşă. Două armonici completau orchestra. Trebuie să mărturisesc că pînâ atunci nu avusesem idee îi nici nu mi se oferise prilejul să-mi dau seama ce rezultat pot da instrumentele populare, atît de simple; şi rămăsei încremenit; armonia, precizia execuţiei, dar mai ales interpretarea, felul cum era dezvăluit conţinutul motivelor, erau de-a dreptul uluitoare. Abia atunci mi-a fost dat să înţeleg pentru întîia oară taina avîntului năvalnic şi nesfîrşit de pătimaş al nu mai puţin năvalnicelor şi pătimaşelor cîntece de joc ruseşti. în sfîrşit, cortina se ridică. Se produse o rumoare generală; cei din fund se înălţară pe vîrfuri; unul alunecă de pe buşteanul pe care se cocoţase; toţi pînâ la unul căscară gura şi făcură ochii mari şi o tăcere adîncă se aşternu în sală... Reprezentaţia începu.

Lingă mine stătea Alei, în grupul fraţilor săi şi al celorlalţi cerchezi. Teatrul le plăcu atît de mult, încît nu pierdură nici o reprezentaţie. Mi-a fost dat să observ, şi nu o dată, câ toţi musulmanii, fie ei tătari sau nu, sînt mari amatori de spectacole. Lîngă ei se strecurase Isai Fomici, care, o dată cu ridicarea cortinei, era numai ochi şi urechi; pe faţă i se putea citi nerăbdarea cu care aşteaptă minunile şi plăcerile ce aveau să urmeze. Ar fi fost păcat să fie înşelat în aşteptările lui. Chipul drag al lui Alei se lumina în văpaia unei bucurii atît de copilăreşti, atît de sincere, încît mă înveseleam şi eu numai privindu-l; fără să vreau, de cîte ori un gest sau un cuvînt hazliu al vreunui actor stîrnea rîsul tuturor, întorceam capul să văd ce face. El nici nu mă observa, absorbit cu totul de cele ce se petreceau pe scenă. Nu departe, în stînga mea, stătea un ocnaş în vîrstâ, un om totdeauna nemulţumit, ursuz şi certăreţ. Nu-i scăpase nici lui veselia copilărească a lui Alei şi-l văzui de mai multe ori privindu-l pe furiş şi zîmbind, atîta bucurie radia chipul fericit al tînărului, căruia, nu se ştie de ce, el îi zicea totdeauna „Alei Semionîci".

Spectacolul începu cu *Filatka şi Miroşka.* Filatka (Bakluşin) era într-adevăr admirabil. Ocnaşul îşi juca rolul neînchipuit de bine. Se vedea că-şi chibzuise fiecare frază, fiecare mişcare. Ştia să imprime fiecărui cuvînt sau gest, oricît de neînsemnat, ceva din adevărata pornire a personajului. Adăugaţi la această înţeleaptă străduinţă şi o veselie neprefăcută, sinceră şi spontană şi aţi fi fost şi dumneavoastră de acord că Bakluşin era un actor înnăscut, un actor de mare talent. Am văzut de mai multe ori *Filatka* pe scenele din Moscova şi Petersburg, dar mărturisesc că actorii din cele două capitale erau mult inferiori lui Bakluşin. Nu reuşeau să pară altceva decît nişte „peizani"[1] şi nicidecum nişte mujici

1 De la *paysan* (în lb. fr.); aici în sens de ţăran reprezentat idilic (n.ed.române).

ruşi adevăraţi; se vedea cale de o poştă că vor cu orice preţ să facă pe mujicul. în afară de aceasta, Bakluşin era îmboldit şi de rivalitatea cu un alt ocnaş talentat: se aflase că în cea de-a doua piesă, rolul lui Kedril avea să-l joace ocnaşul Poţeikin, pe care, nu ştiu de ce, toţi îl socoteau mai talentat, mai bun actor decît Bakluşin, care din pricina aceasta suferea ca un copil. De cîte ori nu venise la mine în ultimele zile sâ-şi descarce sufletul! Cu două ceasuri înainte de spectacol tremura ca într-o criză de friguri. Cînd lumea izbucnea în hohote de rîs şi striga: „Bravo, Bakluşin! Foarte bine!" - faţa i se lumina de fericire şi ochii îi scînteiau de adevărată inspiraţie. Scena sărutărilor dintre Miroşka şi Filatka, cînd acesta din urmă striga: „Şterge-te la gură!", în timp ce se ştergea şi el, fu nespus de hazlie. Toată lumea rîdea în hohote. Pe mine mă atrăgeau mai mult spectatorii; aici mi se arătau în

adevărata lor lumină; toate frunţile se descreţiseră, iar bucuria îi cuprinsese pe toţi. Strigătele de încuviinţare şi de satisfacţie nu mai conteneau. îl vedeai deodată pe cîte unul cum îşi înghionteşte vecinul, ca să-i împărtăşească impresia acelei clipe, fără să-şi ia ochii de la scenă şi fără să fi luat aminte cine stă alături de el. Un altul, la o scenă hazlie, se întorcea deodată spre ceilalţi, învăluindu-i într-o privire încîntată, de parcă ar fi vrut să-i îndemne la rîs, şi apoi, cu un gest al mîinii plin de subînţelesuri, îşi îndreptă repede privirea spre scenă. Un altul îşi pocneşte degetele, plescăie cu limba de emoţie şi nu poate sta locului; cum n-are unde s-o pornească, nu-i rămîne altceva de făcut decît să se salte de pe un picior pe altul. Spre sfîrşitul piesei, veselia atinse culmea. Nu exagerez şi nu adaug nimic de la mine. închipuiţi-vâ temniţa, lanţurile, captivitatea, anii lungi de osîndă ce-i mai aşteaptă, viaţa searbădă, ştearsă şi monotonă ca picăturile de ploaie măruntă în zilele posomorite de toamna, şi deodată îngăduinţa dată tuturor acestor năpăstuiţi şi oropsiţi de a se reîntoarce la viaţă, de a ieşi din amorţeală, de a petrece un ceas veselindu-se în voie şi uitînd de coşmarul înfiorător ce-i înconjoară, de a-şi înjgheba o adevărată reprezentaţie de teatru - şi încă ce reprezentaţie! - cum nu s-a mai pomenit în
oraşul acesta, spre fala şi cinstea tuturor ocnaşilor, „ca să se ştie, adică, cine sînt ei!" îi distra absolut totul, dar mai ales costumele. Li se părea curios sâ-l vadă, bunăoară, pe Vanka Otpetîi, pe Neţvetaiev, ori pe Bakluşin îmbrăcaţi altfel de cum erau obişnuiţi să-i vadă de ani şi ani. „E un ocnaş, un ocnaş adevărat, îi zăngâne cătuşele cînd umblă, şi uite-l cum se plimbă acum în surtuc, cu pălărie rotundă, cu pelerină, ca un orăşean. Şi-a pus mustăţi şi păr fals. Uite-l, cum scoate o batistă roşie din buzunar şi-şi face vînt ca un boier, ba nici n-ai zice că nu-i boier sadea!" Toată lumea e cuprinsă de entuziasm. „Boierul cel mărinimos" apare în uniformă de aghiotant, cam ponosită, nu-i vorbă, cu epoleţi şi chipiu cu cocardă şi produce o impresie extraordinară. Rolul acesta fusese disputat de doi inşi care rîvneau la costum şi din a cărui pricină - cine-ar crede-o? - se certaseră ca nişte copii: amîndoi ţineau morţiş să apară în uniformă de ofiţer cu găitane! Au trebuit să intervină ceilalţi actori ca să-i despartă şi să hotărască cu majoritate de voturi ca rolul să-i fie încredinţat lui Neţvetaiev, nu fiindcă ar fi fost mai chipeş decît celălalt sau pentru că ar fi adus mai mult a boier, ci fiindcă reuşise să-i convingă pe toţi că îşi va face apariţia cu un baston şi-l va roti între degete şi va împunge cu el şi va trage linii pe pămînt, că pînă şi un boier şi un filfizon vor rămîne paf văzîndu-l, lucru pe care Vanka Otpetîi zadarnic ar încerca să-l facă, pentru că n-a văzut în viaţa lui boieri adevăraţi. Şi într-adevăr, cînd Neţvetaiev intră în scenă cu nevasta lui, nu făcu altceva decît să învîrtească în mînă bastonul în fel şi chip şi să schiţeze cu el pe pămînt fel de fel de linii, crezînd pesemne că astfel boieria, şicul şi eleganţa lui sar în ochi. în copilărie, pe cînd era un biet puşti, o slugă boierească, şi alerga desculţ prin curte cu diferite porunci, îl uluise pasămite îndemînarea cu care vreun boier îşi rotea bastonul între degete: această impresie lăsase în mintea lui o urmă atît de adîncă, încît pînă acum, la treizeci de ani, n-o j uitase, şi-o socotea tocmai bună ca sâ-şi uluiască fraţii de temniţă. Neţvetaiev era atît de prins de gesturile lui, încît nu mai vedea pe nimeni; vorbea fără să-şi ridice ochii, urmărind

fără încetare vîrful bastonului. „Cucoana cea mârinimoasă" era şi ea m felul ei foarte nostimă: apăru într-o rochie de jnarchizet, veche şi uzată, mai mult o zdreanţă, cu gîtul şi braţele goale, cu faţa sulemenită, cu o scufie de noapte din percal pe cap, cu panglicuţele legate sub bărbie, cu umbrela într-o mînă, în cealaltă cu un evantai de hîrtie mîzgălită, cu care îşi făcea vînt mereu. Apariţia ei stîrni o explozie de rîs şi cum hohotele nu se mai potoleau, nici cucoana nu se mai putu stăpîni şi rîse şi ea din toată inima. Rolul cucoanei îl juca deţinutul Ivanov. Sirotkin, deghizat în fată, era foarte drăguţ. Cupletele fură şi ele primite cu aplauze. într-un cuvînt, piesa se bucură de un succes deplin şi toţi se declarară mulţumiţi. Nu se rosti nici un cuvînt de critică; de altfel, nici nu şi-ar fi avut rostul.

Răsuna pentru a doua oară uvertura „Tindă, tindişoara mea" şi cortina se ridică din nou. Se juca *Kedril-gămanul.* Kedril e un fel de Don Juan; cel puţin aşa s-ar părea, judecind după final, cînd dracii îi înşfacă şi pe stăpîn şi pe slugă şi-i tîrăsc în iad. Se juca un act întreg, dar se vedea cît colo că nu-i decît un fragment, căci începutul şi sfîrşitul lipseau. Fără cap şi fără coadă, textul n-avea aproape nici o noimă. Acţiunea se petrecea în Rusia, într-un han oarecare.

Hangiul introduce în odaie un domn îmbrăcat într-o manta de uniformă şi cu pălărie rotundă turtită. în urma lor intră sluga boierului, Kedril, cu un geamantan şi o găină friptă învelită în hîrtie albastră. Poartă o haină scurtă şi o şapcă de lacheu. E un mîncău fără seamăn. Rolul era jucat de ocnaşul Poţeikin, rivalul lui Bakluşin, în vreme ce Ivanov, acelaşi care jucase şi în rolul cucoanei mărinimoase din prima piesă, îl făcea pe boier.

Hangiul, Neţvetaiev, îi atrage boierului atenţia că odaia e bîntuită de draci, după care pleacă. Boierul, sumbru şi îngrijorat, mormăie pentru sine că ştie mai de mult de asta şi-i porunceşte lui Kedril să despacheteze lucrurile şi să pregătească masa de seară. Kedril e un găman şi un fricos. Cînd aude de draci, păleşte şi tremură ca varga. Ar vrea să şteargă putina, dar se teme de stăpîn; şi pe urmă, unde mai

pui că îi e şi foame. E lacom, prost, viclean în felul lui şi laş. îşi înşală stăpînul la fiecare pas, în ciuda spaimei pe care acesta i-o trezeşte. în tipul acesta remarcabil de sluga, credincioasă în felul său, găseşti o vagă şi îndepărtată rudenie cu Leporello[1]. Poţeikin se dovedi într-adevăr a fi un actor de real talent, mai mare poate decît Bakluşin. Bineînţeles că a doua zi, cînd l-am întîlnit pe Bakluşin, nu i-am spus în faţă părerea mea, căci asta l-ar fi întristat peste măsură. Nici ocnaşul care îl juca pe boier nu era deloc rău. E adevărat că tot ce spunea el nu prea avea nici

o noimă, dar ştia să rostească vorbele rar şi limpede, cu mişcări şi gesturi potrivite. în timp ce Kedril scotoceşte prin geamantan, boierul se plimbă în lung şi-n lat şi face mărturisirea că în seara aceea se sfîrşeşte viaţa lui pe pămînt. Kedril trage cu urechea, se strîmbă şi-i înveseleşte pe spectatori cu mimica şi cu vorbele rostite pentru sine. Nu-i e milă cîtuşi de puţin de stâpînul lui; dar a auzit vorbindu-se de draci şi ar vrea sâ ştie cum sînt, aşa câ începe să-şi descoasă stâpînul. în sfîrşit, boierul îi spune că într-o zi, aflîndu-se în primejdie de moarte, a cerut ajutor iadului; dracii l-au ajutat şi l-au scăpat, dar că acum s-a împlinit sorocul învoielii şi chiar în seara aceea dracii aveau să vină să-i ceară sufletul, după cum fusese înţelegerea. Pe Kedril îl trec fiorii şi începe să tremure; stăpînul lui însă nu-şi pierde cumpătul şi-i porunceşte să-i pregătească cina. Cînd aude de mîncare, lui Kedril îi mai vine inima la loc şi uită de spaimă; despachetează găina, gustă din ea, scoate şi o sticlă de vin şi trage la repezeala o duşcă bună. Publicul se prăpădeşte de rîs. Dar se aude o uşă scîrţîind, vîntul izbeşte în obloane; Kedril, pradă spaimei, bagă în gură, fără să-şi dea seama ce face, o bucată zdravănă de găină, pe care nici n-o poate mesteca de mare ce e. Lumea rîde din nou. „Gata?" întreabă stăpînul, care străbate odaia în lung şi-n lat. „îndată, îndată, domnule... s-o mai potrivesc puţin..." răspunde Kedril şi,

1 Slujitorul lui Don Juan din opera *Don Giovanni* de Mozart; libretul de Lorenzo da Ponte (n. ed. române).

aşezîndu-se singur la masă, se apucă să înfulece de zor din mîncarea boierului. Publicului îi place grozav şiretenia şi repeziciunea cu care lucrează sluga şi faptul că boierul e tras pe sfoară. Trebuie să recunoaştem de alfel câ Poţeikin era într-adevăr admirabil. Cuvintele „îndată, îndată, domnule, s-o mai potrivesc puţin" le spunea cu adevărată măiestrie, încît sala se cutremura de hohote nestăpînite de rîs. Se aşazâ la masă, începe să mânînce cu lăcomie şi, la fiecare pas al stăpînului, tresare de spaimă să nu i se descopere matra-pazlîcurile; de cîte ori boierul întoarce puţin capul, el se ascunde sub masă, luînd şi găina cu el. După ce-şi mai ostoieşte foamea, se gîndeşte şi la stăpîn. „Da' bine, Kedril, n-ai mai isprăvit?" strigă boierul. „Gata!" răspunde voios Kedril, care de-abia atunci bagă de seamă că pentru stăpînul său n-a mai rămas aproape nimic. Pe farfurie nu se mai vedea decît un rest de picior de găină.

Boierul, posomorit şi îngîndurat, nu observă nimic şi se aşază la masă, iar Kedril, cu şervetul în mînă, rămîne în picioare la spatele lui. Fiecare cuvînt, fiecare gest, fiecare mişcare a slugii, care se întoarce cu faţa către public, arătînd mucalit spre stăpîn, stîrnesc printre spectatori hohote de rîs. în clipa cînd boierul începe să mânînce, apar dracii. De aici nu mai înţelegi nimic, căci dracii n-au în ei nimic drăcesc, dar nici omenesc; uşa laterala se deschide şi intră o arătare îmbrăcată în alb, avînd un felinar cu luminarea aprinsă în loc de cap; apoi apare altă fantomă, tot cu un felinar în chip de cap şi cu o coasă în mînâ. Pentru ce sînt în alb, ce caută aici coasa şi ce rost au aceste felinare aprinse, cînd e vorba de nişte draci, nimeni n-ar fi putut s-o explice. De altfel, nimeni nu-şi bătea capul cu asta. Aşa trebuia să fie şi cu asta basta. Stăpînul se arată curajos în faţa stafiilor şi le spune că e gata, câ pot să-l ia. Iar Kedril, fricos ca un iepure, se ascunde sub masă; cu toată frica, nu uită sâ ia sticla cu el. Dracii se fac nevăzuţi; Kedril iese din ascunzătoare, dar în clipa cînd stâpînul se aşază din nou la masă, năvălesc deodată în odaie trei draci, îl apucă pe boier de guler şi de braţe să-l ducă degrabă cu ei în iad. „Kedril, scapâ-mâ!" ţipă el. Dar Kedril are altceva de făcut; de data asta a luat şi sticla, şi farfuria, şj pîinea şi s-a ascuns sub masă. Iată-l în sfîrşit singur; dracii s-au făcut nevăzuţi, cu stăpîn cu tot. El scoate capul, priveşte în juru-i şi... un zîmbet îi luminează faţa. Face cu ochiul şi I cu o mutră mucalită se aşază în locul stăpînului, şoptind J către public, aparte:

- Aşa. Acum sînt singur... fără stăpîn!

Toată lumea rîde de faptul că a rămas fără stăpîn; dar el mai are ceva de spus, şi tot pe şoptite, de parcă ar mărturisi o taină, făcînd vesel cu ochiul:

- Pe boier l-au umflat dracii!...

Entuziasmul spectatorilor nu mai are margini. în sală e un adevărat delir. Ştirea aceasta confidenţială că pe boier« l-au umflat dracii a fost rostită cu o expresie atît de comică şi cu o strîmbătură atît de batjocoritoare, încît era **cui** neputinţă ca cineva să nu aplaude. Dar fericirea lui Kedril nu ţine mult. Abia a apucat să-şi toarne vin în pahar, şi chiar în clipa cînd să-l dea de duşcâ, se ivesc iarăşi dracii, care se < furişează pe la spate şi-l înhaţă de guler. Kedril strigă ca din gură de şarpe, dar îi este atît de frică, încît nu îndrăzneşte să' întoarcă capul. Ar vrea el să se apere, dar pas de poţi: mîinile I îi sînt încărcate cu sticla şi cu paharul de care nu vrea să **sel** despartă. Cu ochii cît cepele şi cu gura căscată de spaimă, i rămîne o clipă cu faţa la public; are o înfăţişare de fricos atît de caraghioasă, încît ar fi putut servi cu succes ca model pentru un tablou. în cele din urmă e tîrît afară; el se zbate, dă j din mîini şi din picioare, cu degetele înţepenite pe sticlă şi pe **pahar** şi ţipă întruna. Ţipetele lui se mai aud şi de afară, de-j dincolo de culise. Cortina cade. Toată lumea rîde în hohote. Toată lumea e mulţumită... Orchestra începe numaidecît să! cînte *Kamarinskaia.*

Melodia începe molcom, abia perceptibil, creşte treptat] în intensitate şi putere, ritmul devine tot mai vioi şi săltăreţ şi se revarsă într-un iureş pătimaş, subliniat pe alocuri cu lovituri seci în cutia balalaicilor... Era *Kamarinskaia* în toată amploarea elementelor de ritm şi tonalitate, desfăşurate într-o j cadenţă uluitoare şi i-ar fi prins bine, cred, lui Glinka, s-o fi \

auzit măcar întîmplător cîntată la noi în temniţă. Pantomima începe. E acompaniată de aceeaşi *Kamarinskaia* de la început şi pînă la sfîrşit. Scena înfăţişează interiorul unei izbe: morarul drege într-un colţ nişte hamuri, în

celălalt colţ morâriţa toarce lînă. Sirotkin joacă rolul femeii, Neţvetaiev rolul morarului.
Trebuie să spun că decorurile noastre erau foarte sărace, în această piesă, ca şi în cele precedente, spectatorul completa mai mult cu închipuirea decorul sumar, abia schiţat, de pe scenă. In loc de perete, în fundul scenei se zărea un covor ori o pătură; la dreapta nişte paravane zdrenţuite, în vreme ce la stînga, unde nu mai avuseseră ce să pună, se zăreau stinghiile priciurilor. Dar spectatorii nu erau defel pretenţioşi şi nu se dădeau înapoi să întregească cu închipuirea lor tot ce lipsea, mai ales că în această privinţă deţinuţii sînt în general la înălţime: „Zici că-i grădină? Grădină să fie! Odaie? Fie şi odaie! Izbă? Izbă, ce mai calea-valea!" Sirotkin în straie femeieşti arată ca o muieruşcâ tînără şi năbădăioasă, drăguţă foc. Printre spectatori se aud aprecieri şi laude în acest sens. Morarul îşi isprăveşte treburile, îşi ia căciula şi biciul, se apropie de femeie şi-i arată prin semne că trebuie să plece, dar dacă în lipsa lui va primi pe careva în casă, vai şi-amar... şi-i arată biciul. Femeia ascultă şi dă din cap că a înţeles. Se vede că biciul a mai mîngîiat-o; îşi cam face de cap muieruşa noastră. Bărbatul iese. Nici nu se închide bine uşa în urma lui, că nevasta îl şi ameninţă cu pumnul. Dar se aude o bătaie în uşă: intră un vecin, morar şi el, pe cît se pare. E un ţăran bărbos, cu caftan. Aduce în dar o basma roşie. Femeia rîde, şi cînd s-o sărute vecinul, se aud iar bătăi în uşă. Ce să facă? II ascunde sub masă şi se aşază repede la locul ei, cu furca în brîu. Apare un alt ibovmic; un furier în uniformă militară. Pînă aici pantomima se desfăşoară fără cusur, gesturile sînt corecte şi corespund întocmai acţiunii. Te cuprinde mirarea vâzînd cum aceşti actori improvizaţi îşi interpretează cu atîta dibăcie rolurile de o clipă şi fără să vrei te gîndeşti: cîte forte Şi talente se irosesc zadarnic la noi în Rusia, prin temniţe, într-o viaţă de mizerie! Dar ocnaşul care juca rolul furierului
zuo
se vede că mai văzuse teatru undeva, pe vreo scenă de provincie sau la vreo curte boierească, şi şi-a zis că actorii noştri, toţi pînă la unul, nu-şi cunosc meseria, că umblă şi se mişcă pe scenă nu aşa cum ar trebui. Şi iată-l, deci, intrînd în scenă aidoma vechilor eroi clasici din piesele de odinioară: face un pas mare şi, mai înainte de a-şi trage celălalt picior, se opreşte un pic, îşi saltă capul pe spate, aruncă o privire mîndră în jur şi iar mai face un pas. Dacă acest soi de umblet pare caraghios la eroii antici, cu atît mai ridicol apare el într-o scenă comică, avînd ca erou un furier oarecare. Dar publicul nostru crezu pesemne că aşa se cuvine, căci acceptă umbletul ţeapăn al lunganului, fără să-l ia în răspăr. Nici n-apucă furierul să ajungă în mijlocul scenei că se şi auzi o nouă bătaie în uşă; morăriţa îşi pierde capul. Unde să-l ascundă şi pe acesta? în cufărul mare, care din fericire e deschis. Furierul se ascunde în ladă; muieruşca lasă să cadă capacul. De data aceasta apare un musafir cu totul neobişnuit: e un îndrăgostit ca toţi ceilalţi, dar ciudat la înfăţişare. E un brahman în toată puterea cuvîntului. Intrarea lui în scenă stîmeşte hohote de rîs. Brahmanul nu e altul decît ocnaşul Koşkin, care îşi joacă rolul admirabil. La chip seamănă într-adevăr cu un brahman. îşi arată prin gesturi dragostea înfocată pentru morăriţa: ridică braţele spre cer, apoi şi le duce la piept şi la inimă. Dar, în toiul acestor efuziuni focoase, se aude o bătaie puternică în uşă. După lovituri nu mai încape îndoială că e stăpînul casei. Morăriţa îngrozită se zăpăceşte cu totul, brahmanul aleargă înnebunit prin odaie, implorînd-o să-l ascundă. Ea îl împinge după dulap şi, uitînd să deschidă uşa, buimacă de tot, se aşază la tors; toarce şi toarce, fără să ia firul în mînă, fără să ridice fusul de jos şi fără să audă bătăile din uşă din ce în ce mai insistente. Sirotkin redă foarte bine spaima şi zăpăceala ei. în cele din urmă, morarul, cu o lovitură de picior, scoate uşa din ţîţîni şi se duce întins lâ nevastă, cu biciul în mînâ. A stat la pîndâ şi a văzut tot; îi arată femeii prin semne că are trei ibovnici ascunşi în casă. Apoi începe să-i caute. îl găseşte întîi pe vecin, pe care îl dă în brînci afară. Furierul, îngrozit, ar vrea să fugă, ridică

H
încetişor cu capul capacul cufărului şi se dă singur de gol. Morarul îi arde cîteva bice şi de data aceasta furierul îndrăgostit nu mai calcă atît de ţanţoş. Mai râmîne brahmanul, pe care bărbatul îl caută multă vreme; în sfîrşit, îl găseşte în colţul de după dulap, îi face o plecăciune şi apoi îl tîrăşte de barbă pînă în mijlocul scenei. Brahmanul încearcă să se apere şi strigă: „Blestematule! Blestematule!" (singurele cuvinte din toată pantomima), dar bărbatul face pe niznaiul şi-i trage şi lui o bătaie zdravănă. Văzînd câ-i vine rîndul, femeia aruncă lîna toarsă, fusul, şi fuge din odaie; scăunelul se răstoarnă... Ocnaşii se prăpădesc de rîs.
Alei, fără să-şi întoarcă capul, mă zgîlţîie şi strigă:
- Uite, uite la brahman! Şi nu mai poate de rîs.
Cortina cade. începe o altă scenetă...
Dar nu e cazul să le descriu pe toate. Au mai fost încă două sau trei; toate foarte hazlii şi pline de voioşie. Nu le-or fi compus ocnaşii înşişi, dar fiecare adăugase negreşit cîte ceva de la el. Aproape fiecare actor improviza, mai adăugînd ceva nou, original, încît de fiecare dată acelaşi actor îşi juca rolul puţin altfel decît în ajun. Ultima pantomima de un gen cu totul fantastic se încheia cu un dans tot atît de fantastic, îngropăciunea unui mort. Brahmanul înconjurat de slugi numeroase execută tot felul de gesturi cabalistice şi de descîntece deasupra mortului, dar fără nici un folos. Cînd deodată se aude un strigăt: „Soarele în amurg!" Mortul se scoală şi toţi încep de bucurie să joace. Brahmanul se prinde şi el în joc cu mortul şi joacă nu ca toţi ceilalţi, ci într-un fel aparte, ca un brahman. Cu aceasta se încheie spectacolul, pînă a doua zi. Ai noştri pleacă veseli, încîntaţi, lăudîndu-i pe actori şi mulţumindu-i subofiţerului. Nu se mai aude nici un cuvînt de ocară; nu se iscă nici o gîlceavă. Toată lumea e neobişnuit de mulţumită, s-ar putea spune chiar fericită, şi, spre deosebire de alte daţi,

toţi adorm cu sufletele aproape senine: liniştiţi, împăcaţi. Şi cînd te gîndeşti, de unde asta? Ce se întîmplase? Ce pricinuise această schimbare bruscă? Şi să nu credeţi că-i vorba de o închipuire a minţii mele visătoare. E adevărul cel mai adevărat. Doar o clipă din

noianul timpului ce se scurge atît de greu în ocnă li se îngăduise bieţilor oameni să trăiască mai omeneşte, mai în voie, să petreacă şi să se bucure ca toată lumea, cum îi e dat omului, să se smulgă pentru un ceas măcar din viaţa aceea de mizerie - şi iată-i schimbaţi, renăscuţi sufleteşte, fie chiar şi numai pentru această clipă... E noapte tîrziu. Tresar şi mă trezesc brusc: bătrânul e tot la rugăciune, sus pe cuptor, şi se va ruga aşa pînă în zori. Lîngă mine, Alei doarme somn lin. Mi-aduc aminte că şi în vreme ce se pregătea de culcare, rîdea cu hohote, vorbind cu fraţii lui de tot ce văzuse, şi fără să vreau mă uit încîntat la faţa lui liniştită ca de copil. încet-încet, îmi aduc aminte de toate: această ultimă zi, sărbătorile, luna de zile ce s-a scurs... Ridic speriat capul şi privesc în lumina pîlpîitoare a luminării groase de seu şirurile camarazilor mei adormiţi. Văd chipurile lor palide şi supte, aşternuturile de zdrenţe, toată sărăcia şi mizeria din jur. Mă uit cu stăruitoare luare-aminte, vrând parcă să mă încredinţez că toate acestea nu sînt continuarea unui vis cumplit, ci însăşi realitatea. Dar cine a spus că-i vis? E realitatea cea mai adevărată: iată, se aude un geamăt; cineva se răsuceşte în aşternut cu un zăngănit de lanţuri. Altul tresare şi începe să bolborosească vorbe fără şir, în vreme ce bătrînul se roagă pe cuptor. Se roagă pentru toţi „creştinii dreptcredincioşi" şi în tăcerea nopţii aud şoapta lui desluşită, rostită cu glas smerit şi blînd, învăluit într-un oftat prelung: „Doamne Iisuse Hristoase, miluieşte-ne pre noi!..."
„Doar n-am să stau aici o veşnicie, ci numai cîţiva ani!" , îmi zic în gînd şi iarăşi las să-mi cadă capul pe pernă.

PARTEA A DOUA

Sfîr$itul părţii întîi

I

SPITALUL

Curînd după sărbători m-am îmbolnăvit şi a trebuit să fiu internat în spitalul nostru militar, care se afla în altă parte, într-un corp separat, cam la o jumătate de verstă de temniţă. Era o clădire lungă, cu un singur cat, spoită în galben. în fiecare vară, cînd sosea vremea reparaţiilor anuale, zidurile ei înghiţeau cantităţi uriaşe de ocru, doar-doar aveau să se înnoiască. în curtea imensă a spitalului se aflau alte cîteva clădiri mai mici, pentru locuinţele personalului medical, pentru birourile administraţiei şi pentru dependinţele spitalului. Clădirea principală era însă destinată numai şi numai bolnavilor. Saloane erau multe, dar pentru deţinuţi fuseseră rezervate doar două, totdeauna pline, mai ales vara, astfel încît din pricina numărului prea mare de bolnavi se mai adăugau paturi, reducîndu-se pe cît posibil intervalele dintre ele. Aceste saloane erau ticsite cu tot felul de „năpăstuiţi". în afară de ocnaşii din temniţa noastră, erau trimişi aici tot soiul de infractori militari, ţinuţi în prevenţie, în curs de judecată sau definitiv condamnaţi, ori în curs de transferare la diferite închisori; erau aduşi aici şi bolnavii de prin unităţile disciplinare - o instituţie ciudată, unde soldaţii nesupuşi şi cei vinovaţi de felurite abateri de la regulament erau trimişi spre a fi îndreptaţi, şi de unde, după vreo doi ani şi mai bine, ieşeau de obicei definitiv stricaţi, nişte hoţi şi nişte ticăloşi fără pereche.
Ocnaşii care se simţeau bolnavi se anunţau la apelul de dimineaţă. Subofiţerul îi nota într-o condică şi-i trimitea sub escorta la infirmeria batalionului. Aici medicul îi examina pe 'oţi bolnavii aduşi de la unităţi şi pe care îl gâsea cu adevărat

bolnav îl înscria pentru spital. Am fost reţinut şi eu printre cei bolnavi şi pe la unu, imediat după masă, cînd toţi ai noştri porniră la lucru, mă îndreptai spre spital. De obicei deţinutul bolnav lua cu el, după cum îi da mîna, bani şi pîine (fiindcă în ziua aceea la spital nu căpăta hrană), o pipă mică, un săculeţ de tutun, amnar şi iască. Pe acestea din urmă avea grijă să le ascundă în ciubote. Păşii în curtea spitalului plin de curiozitate şi de interes pentru acest nou aspect, încă necunoscut mie, al vieţii de ocnaş.
Ziua era caldă, mohorîtă şi tristă, o zi din acelea în care mai ales unele instituţii, ca de pildă spitalul, capătă un aspect deosebit de prozaic, de deprimant şi respingător. Intrai, escortat de soldat, în sala de primire, în care se aflau două băi de aramă şi unde mai aşteptau şi alţi doi deţinuţi bolnavi, însoţiţi de gardieni. Felcerul, care nu întîrzie să apară, ne cîntări alene din ochi cu o privire protectoare şi se duse, parcă şi mai alene, să-i dea raportul medicului de gardă. Acesta se ivi numaidecît; ne examina atent şi grav, purtîndu-se cu multă bunăvoinţă, şi ne eliberă cîte o „foaie de suferinţă", în care trecu numele fiecăruia. Diagnosticul definitiv, evoluţia bolii, tratamentul etc. cădeau mai departe în sarcina medicului-şef al celor două saloane speciale cu deţinuţi bolnavi. Auzisem încă mai de mult de la deţinuţi că medicii de aici se poartă foarte bine cu ei, „ca nişte adevăraţi părinţi". Aşa-mi spuseseră cînd îi întrebasem înainte de a pleca la spital. Hainele şi rufele cu care veniserăm ne-au fost luate şi ni se dădu îmbrăcăminte de spital, la care se adăugară şi nişte ciorapi lungi, papuci, tichie, şi cîte un halat gros de postav cenuşiu, căptuşit cu un fel de pînzâ sau muşama, neînchipuit de soios - dar care în curînd avea să-mi prindă foarte bine. Ne conduseră apoi în salonul deţinuţilor, care se afla la capătul unui coridor lung de tot, înalt şi curat. De altfel, curăţenia exterioară nu lăsa nimic de dorit, totul părea că | sclipeşte; cel puţin aşa mi se înfăţişau mie lucrurile, după j

mizeria din temniţa noastră. Ceilalţi doi deţinuţi, în prevenţie, intrară în salonul din partea stingă a coridorului, iar eu am fost condus spre cel din dreapta. în faţa uşii, închisă cu zăvor, vegheau o santinelă cu puşca la picior şi un planton. Sergentul înarmat (din garda spitalului) porunci să fiu lăsat să trec şi deodată mă găsii în mijlocul unei săli lungi şi înguste; de o parte şi de cealaltă, de-a lungul celor doi pereţi, se înşirau paturile, douăzeci şi două cu totul. Trei sau patru dintre ele erau goale. Paturile erau de lemn, vopsite în verde, adică din acelea prea bine cunoscute oricui la noi în Rusia, cărora le-a fost pesemne sortit să fie totdeauna înţesate cu ploşniţe. Alesei un pat liber în colţ, pe partea luminată de ferestre.

După cum am mai spus, erau aici şi ocnaşi din temniţa noastră. Cu unii dintre ei mai stătusem de vorbă, iar alţii mă cunoşteau în orice caz din vedere. Cei mai mulţi erau însă dintre cei aflaţi încă în curs de judecată sau veniţi din unitatea disciplinară.

Bolnavi mai grav, care să zacă fără a se putea da jos din pat, nu prea erau; cei mai mulţi, înzdrăveniţi sau uşor bolnavi, ori şedeau pe pat, ori se plimbau prin salon, printre cele două rînduri de paturi, între care era destul loc. în salon domnea un puternic iz de spital. Aerul era viciat de felurite emanaţii şi miros de medicamente, deşi, într-un colţ, aproape toată ziua ardea soba. Patul meu era acoperit cu o învelitoare vărgată. O dădui la o parte; sub ea se afla o pătură căptuşită cu pînză, iar pe saltea era aşternut un cearşaf de pînză groasă, de o culoare cam îndoielnică. Pe măsuţa de lîngă pat se aflau o cană şi o strachină de aluminiu, acoperite cuviincios cu un mic şervet, ce-mi fu dat în păstrare. Măsuţa mai avea şi un raft dedesubt, unde bolnavii care beau ceai îşi puneau ceainicele, ulcioarele pentru cvas şi altele, dar aceşti fericiţi nu prea erau mulţi la număr. Pipele şi chiselele de tutun - căci aproape toţi fumau, chiar şi cei care sufereau de
piept - erau pitite sub saltea. Nici doctorul, nici supraveghetorii sau îngrijitorii nu căutau niciodată printre lucrurile ocnaşilor, iar de se-ntîmpla să surprindă pe careva cu pipa în gură, se făceau că nu văd. De altfel, şi bolnavii erau foarte prevăzători şi fumau totdeauna la gura sobei. în paturi îşj îngăduiau să fumeze numai noaptea, cînd nimeni nu venea să-i tulbure, în afară de ofiţerul comandant al corpului de gardă, care, făcîndu-şi rondul, trecea uneori şi prin saloane.

Nu mai zăcusem pînă atunci niciodată în vreun spital; de aceea tot ce mâ înconjura îmi păru absolut nou. Băgai de seamă că ivirea mea stîrni curiozitatea cîtorva deţinuţi. Auziseră vorbindu-se de mine şi mă priveau cu acea stăruinţă iscoditoare, ba chiar şi cu aerul de superioritate cu care e întîmpinat la şcoala un elev nou sau un petiţionar în sălile de primire ale autorităţilor. Patul vecin, la dreapta mea, era ocupat de un deţinut în prevenţie, fost pisar, fiu nelegitim al unui căpitan în retragere. Fusese amestecat într-o afacere cu bani falşi; reuşise să intre în spital şi zăcea acolo de aproape un an, deşi după înfăţişare părea pe deplin sănătos. Se străduise totuşi să-i facă pe doctori să creadă că suferă de anevrism şi într-adevăr, pe cît se pare, îşi ajunsese scopul, căci scăpă şi de bătaie, şi de muncă silnică, iar în cele din urmă, cam după un an de zăcere, fu trimis la un spital din T...k, unde-i erau asigurate îngrijirea şi supravegherea permanentă. ,.,.>

Era un tînâr voinic, de vreo douăzeci şi opt de ani, măreţi escroc şi chiţibuşar hîrşit în tălmăcirea legilor; nu era deloc] lipsit de inteligenţă şi isteţime, dar se deosebea mai ales prin obrăznicie şi înfumurare duse la extrem, printr-o aroganţă bolnăvicioasă, şi izbutise să se convingă pe sine însuşi că e omul cel mai cinstit şi cel mai drept din lume, neprihănit ca un mieluşel; şi aşa a rămas, cu această convingere, pentru totdeauna. El intră cel dintîi în vorbă cu mine, mâ descusu cu multă curiozitate şi îmi dezvălui imediat unele amănunte

privitoare la moravurile şi rînduielile spitalului. Bineînţeles, întîi şi întîi îmi aduse la cunoştinţă că era fiu de căpitan. Ţinea mult să mă facă să cred că era de neam nobil sau cel puţin că aparţinea unei familii de „domni".

După el veni lîngă mine un bolnav din unitatea disciplinară şi începu să-mi spună că el îi cunoştea pe foarte mulţi dintre nobilii deportaţi prin Siberia, şi, ca să mă încredinţez de spusele lui, îmi înşiră o mulţime de nume. Era de ajuns să te uiţi însă mai cu luare-aminte la chipul acestui soldat cărunt, ca să-ţi dai imediat seama că minţea cu neruşinare. îl chema Cekunov. Căuta să se dea bine pe lîngă mine, bănuind pesemne că am bani. Zărind pachetul cu ceai şi zahăr pe care-l adusesem, se grăbi să-mi ofere serviciile lui: să-mi găsească un ceainic, şi să-mi pună de ceai. M...ki din temniţă îmi făgăduise să-mi trimită ceainicul său a doua zi, printr-un deţinut care lucra la spital. Dar Cekunov avu grijă să-mi procure îndată tot ce-mi trebuia. Găsi un ceaunaş, în care puse apă la fiert şi pregăti ceaiul, făcu rost şi de o cănită, într-un cuvînt, se arătă atît de îndatoritor şi dovedi atîta rîvnă, încît unul dintre bolnavii din apropiere lăsă să-i scape cîteva observaţii batjocoritoare pe seama lui. Bolnavul acesta se numea Ustianţev. Avea patul faţă în faţă cu al meu şi suferea de oftică. Era soldatul osîndit la bătaia cu vergile, despre care am mai amintit, şi care de teama loviturilor băuse o sticlă de rachiu amestecat cu praf de tutun, provocîndu-şi singur o boală atît de gravă. Tăcuse pînă atunci, întins în pat şi respirînd greu, privindu-mă însă cu luare-aminte şi urmărindu-l din ochi pe Cekunov, a cărui slugărnicie îl scotea din fire. Seriozitatea lui neobişnuită, veninoasă făcea ca indignarea-i să pară puţin cam comică în raport cu ceea ce o provocase. în cele din urmă, nu se mai putu stăpîni:

- Ia te uită, slugoiul! E fericit că şi-a găsit un stăpîn! zise el cu glas înăbuşit şi întretăiat de slăbiciune. După toate semnele, nu mai avea mult de trăit.

Cekunov, îndîrjit, întoarse capul:

- Adică cine-i slugoi? se oţărî el, privindu-l pe Ustianţev cu dispreţ.
- Tu eşti un slugoi! răspunse celălalt cu atîta siguranţă, de parcă ar fi avut tot dreptul să-l muştruluiască pe Cekunov, sau chiar era de datoria lui s-o facă.
- Eu slugoi?
- Da, chiar aşa! Auzitărăţi, oameni buni, nu-i vine sâ-şi creadă urechilor! Se miră, pezevenghiul!
- Şi ce-ţi pasă? Nu vezi că dumnealui nu ştie să se descurce singur? Nu-i deprins fără slugă, fireşte. De ce nu i-aş da o mînâ de ajutor, botosule!
- Cine-i botos?
- Tu eşti botos.
- Eu? Botos? -Tu!...
- Rîde ciob de oală spartă! Chipeşul! Păi dacă eu mi-s botos, tu eşti frumos ca un cioroi...
- Zi-i botos şi pace! Nu vezi că te-a pedepsit Dumnezeu? Stai colea cuminte şi aşteaptă-ţi ceasul... Ce ţi-e şi cu omul ăsta! Nu şi-ar vedea de treaba lui! Tot se bagă unde nu-i fierbe oala.
- Ba eu mai bine aş muri decît să mă ploconesc. Nici taică-meu nu s-a ploconit niciodată, şi pe mine m-a învăţat la fel. Eu... eu...
N-ar fi contenit, dar un acces puternic de tuse îl chinui cîteva clipe, după care scuipă sînge. O sudoare rece, sleită, îi broboni fruntea îngustă. Dacă tuşea nu l-ar fi împiedicat să vorbească, ar mai fi avut încă multe de spus: se vedea după ochi că era pus rău pe ceartă; dar aşa, dădea numai din mîini a neputinţă... Pînâ la urmă, Cekunov uită cu totul de el.
Am simţit că ofticosul era mai pornit împotriva mea decît împotriva lui Cekunov. Nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-l acuze şi să-l dispreţuiască pe cel care ar fi venit să mă ajute pentru cîţiva gologani. Toţi ştiau că Cekunov îmi

face aceste servicii pentru banii. Oamenii din popor nu sînt niciodată susceptibili la asemenea lucruri şi le iau ca atare, intuind fără greş adevăratul mobil al acţiunilor. Lui Ustianţev nu-i plăcuse persoana mea, după cum nu-i plăcea nici fapul că aveam ceaiul meu şi că, deşi în lanţuri, nu mă lăsasem de boierie şi nu mă putusem lipsi de servitor; de fapt, nu-mi trebuiau serviciile nimănui şi Cekunov mi se băgase în suflet cu de-a sila. Adevărul era că întotdeauna căutam să-mi fac totul singur, tocmai ca să nu par boieros, un cuconaş răzgîiat crescut în puf. Ba, într-o măsură, îmi făcusem din asta şi o anumită ambiţie personală, dacă e să spunem lucrurilor pe nume. Şi totuşi, nu ştiu cum se face că mereu mă trezeam cu fel de fel de binevoitori gata să mă servească, de a căror stăruinţă nu eram în stare să mă feresc niciodată, căci nu ştiam cum să-i refuz; pînâ la urmă mi se impuneau şi-mi porunceau, astfel încît din stăpîn deveneam slugă, deşi pentru cei din jur apăream ca un boier get-beget care nu se poate lipsi de servitori. Toate acestea mă necăjeau nespus. Dar Ustianţev era ofticos, de unde şi iras-cibilitatea lui. Ceilalţi bolnavi păstrau însă o atitudine rezervată, cu o vădită nuanţă de superioritate. De altfel, ei toţi erau preocupaţi de un eveniment cu totul excepţional, după cum înţelesei din convorbirile lor: în seara aceea un deţinut urma să fie adus la spital direct de la executarea pedepsei corporale cu vergile. îl aşteptau cu multă curiozitate, deşi, pe cît se spunea, pedeapsa nu era grea: numai cinci sute de lovituri.
Treptat, începui să mă familiarizez cu noul meu mediu. După cît putui să observ aici, bolnavi cu adevărat erau cei cîţiva care aveau scorbut sau boli de ochi - foarte răspîndite prin partea locului. Din aceştia erau în salon cîţiva oameni. Alţi bolnavi cu adevărat erau şi cei care sufereau de friguri, de piept şi de tot soiul de răni şi buboaie. Spre deosebire de celelalte saloane, unde bolnavii erau împărţiţi după felul bolii, aici, în salonul deţinuţilor, toţi bolnavii erau

îngrămădiţi la un loc, chiar şi venericii. Am spus bolnavi cu *adevărat,* fiindcă mai erau aici şi ocnaşi veniţi *numai aşa,* „ca sâ se odihnească". Doctorii nu-i dădeau afară, ba dimpotrivă, îi primeau cu multă bunăvoinţă, de milă, şi mai ales cînd aveau paturi goale. Viaţa în temniţă, în aresturile de pe lîngâ corpurile de garda, era atît de aspră în comparaţie cu aceea de la spital, încît, cu tot aerul înăbuşitor şi imposibilitatea de a ieşi din pavilionul păzit cu stricteţe de santinele, mulţi deţinuţi preferau să stea mereu culcaţi. Ba unora le făcea chiar plăcere sâ zacă şi, în general, să-şi facă veacul la spital; amatorii acestui fel de viaţă se găseau mai ales prin unităţile disciplinare. L-am cercetat cu luare-aminte pe fiecare nou tovarăş de suferinţă în parte şi îmi aduc aminte câ încă atunci mi-a atras atenţia în mod deosebit un deţinut din temniţa noastră, bolnav şi el de oftică, ajuns în ultimul stadiu de epuizare, pe moarte, şi al cărui pat se afla aproape de cel al lui Ustianţev, şi deci toţ faţă în faţă cu al meu. îl chema Mihailov; cu două sâptămîni înainte îl mai zărisem în temniţă. Şi atunci era rău bolnav şi avea nevoie de îngrijiri serioase, dar dintr-o încăpăţînare absurdă răbda şi se ţinu tare pînă în preajma sărbătorilor, cînd se hotărî să se ducă la spital, unde în mai puţin de o lună de zile muri de ftizie, topindu-se ca luminarea. M-a şocat faţa lui îngrozitor de schimbată - faţa pe care o văzusem printre primele la intrarea mea în temniţă şi nu ştiu de ce încă atunci îmi atrăsese atenţia. Lîngă el zâcea un soldat de la unitatea disciplinară, un bătrîn prăpădit şi de o murdărie dezgustătoare... Dar n-am să mă apuc aici sâ-i înşir pe toţi bolnavii din salon...
îmi amintesc acum de acest bătrînel numai fiindcă şi atunci a produs asupră-mi o anumită impresie şi, într-un minut, m-a putut face să-mi dau seama de unele caracteristici ale salonului cu deţinuţi. Bătrînelul acesta, îmi

aduc aminte, avea un puternic guturai. Strănuta mereu şi apoi toată sâptămîna a tot strănutat, chiar şi în somn, aşa, în salve, de
vreo cinci-şase ori una după alta, şi de fiecare dată spunînd negreşit: „Dumnezeule, ce pedeapsă pe capul meu!". în acel moment şedea pe pat şi priza cu lăcomie din tutunul aflat $j_n$tr-un pacheţel, ca sâ strănute mai tare. Strănuta el într-o batistă de stambă cu pătrăţele, de vreo sută de ori spălată şi foarte decolorată, iar nasu-i mic se zbîrcea, făcînd sâ i se dezvelească dinţii negri şi gingiile roz pline de salivă. După ce strănuta, deîndată desfăcea batista şi se uita cu atenţie la conţinut, apoi o ştergea de halatul cazon, astfel încît toată expectoraţia trecea pe halat, iar batista rămînea doar umedă. Aşa a făcut toată săptămîna. Această meticuloasă şi cârpănoasă grijă pentru propria-i batistă în dauna halatului cazon nu stîrnea nicidecum vreun protest din partea bolnavilor, deşi s-ar fi putut întîmpla ca oricare dintre ei să fie nevoit să îmbrace acest halat. Dar oricît ar părea de ciudat, oamenii noştri din popor nu sînt atît de uşor cuprinşi de silă şi dezgust. Pe cînd mie, în acel minut, mi s-a făcut aşa o scîrbă şi degrabă m-am uitat cu repulsie şi curiozitate la halatul pe care tocmai îl îmbrăcasem. Şi atunci am observat că, de fapt, încă mai de mult acesta îmi trezise atenţia prin mirosul lui pătrunzător: apucase să se încălzească de la corpul meu şi mirosea tot mai tare a medicamente, a plasture şi, după cum mi se părea, a puroi, ceea ce nici nu era de mirare, deoarece din timpuri imemoriale nu mai era luat de pe umerii bolnavilor. Poate că uneori îi spălau căptuşeala la spate: sigur nu ştiu. Oricum, în momentul acela căptuşeala era pătrunsă de tot felul de „sucuri", de soluţii medicamentoase care curseseră sub plasturele crăpat ş.a. De asemenea, în saloanele deţinuţilor foarte des erau aduşi cei bătuţi cu vergile, ale căror spinări erau numai răni: erau trataţi cu cata-plasme, apoi, direct peste cămaşa udă, îmbrăcaţi cu halatul, care nu putea să nu se murdărească; şi urmele rămîneau. Şi în toţi anii mei de detenţie la ocnă, de cîte ori ajungeam la spital (şi se întîmpla des), îmbrăcam halatul cu teamă şi neîncredere. Mai ales mă îngrozeau păduchii mari şi graşi,
cuibăriţi în aceste halate. Deţinuţii îi omorau cu satisfacţie, astfel încît, cînd sub unghia lor grosolană pocnea „fiara" ucisă, chiar pe chipul vînătorului puteai ghici gradul de satisfacţie obţinută. Nici ploşniţele nu le suportau ai noştri, şi tot aşa, întregul salon pornea la atac împotriva lor în vreuna dintre lungile şi plicticoasele seri de iarnă. Şi în pofida faptului câ în salon, în afară de mirosul greu, la suprafaţă totul părea destul de curat, pe dinăuntru, altfel spus „căptuşeala", nici vorbă să fi strălucit de curăţenie. Bolnavii se obişnuiseră cu asta, ba socoteau chiar că aşa e firesc să fie; ce-i drept, nici rînduielile pavilionului nu te prea îndemnau la curăţenie. Dar despre rînduieli, voi vorbi mai încolo.
în momentul cînd Cekunov îmi aduse ceaiul (între altele fie spus, îl făcuse din apa ce se aducea în salon pentru o zi întreagă şi care, nu ştiu cum, din cauza aerului stricat, probabil, se altera foarte repede), uşa se deschise cu zgomot şi soldatul care îndurase pedeapsa cu vergile fu adus sub, pază puternică. Vedeam pentru întîia oară un om pedepsit cu bătaia. în zilele ce se scurseră au mai fost aduşi şi alţii, dintre care unii nu se mai ţineau pe picioare (atît de crunt fuseseră bătuţi) şi de fiecare dată evenimentul constituia un prilej de mare înviorare pentru bolnavii din salon. Nenorociţii erau întîmpinaţi de obicei cu o severitate accentuată; privirile tuturor, expresia feţei erau extrem de serioase, încordate. De altfel, importanţa pe care o dădeau nou-sositului depindea în mare măsură şi de gravitatea infracţiunii săvîrşite şi, deci, de numărul loviturilor primite. Osîndiţii cei mai crunt bătuţi şi care se făcuseră vestiţi ca mari tîlhari se bucurau de mai, multă atenţie şi de un respect mai mare decît un biet dezer-l tor, cum era, de pildă, tînărul recrut pe care îl aduseră în ace moment. Oricum însă, indiferent de caz, nimeni nu lăsa sâ-ij scape nici prea multe semne sau vorbe de compătimire, nici vreo observaţie prea răutăcioasă. îl îngrijeau în tăcere bietul nenorocit şi-l ajutau, mai cu seamă dacă nu se putea descurca singur, fără ajutorul cuiva. Felcerii ştiau câ-şi las

bolnavii pe mîini pricepute. Leacul cel mai obişnuit era să se întindă pe spatele celui bătut o cămaşă sau un cearşaf muiat în apă rece şi care să se schimbe des; trebuiau de asemenea scoase din răni, cu mare băgare de seamă, ţepele râmase din beţele frînte pe spinarea osînditului. Această din urmă operaţie era foarte dureroasă pentru cel în cauză. Şi totuşi, o suporta cu o răbdare care mă uimea. Am văzut nenumăraţi ocnaşi bătuţi, adesea stîlciţi în modul cel mai înfiorător; ei bine, nu-mi aduc aminte sâ-l fi auzit pe vreunul scoţînd un geamăt! Suferinţa le e atît de mare, încît li se schimbă parcă toată înfăţişarea: se acoperă cu o paloare înspăimîntătoare, se trag la faţă, ochii le ard, privirea e rătăcită, buzele tremură atît de tare, încît de multe ori sărmanul încearcă să-şi stăpînească tremurai muşcîndu-şi-le cu dinţii pînă la sînge. Soldăţelul care tocmai fusese adus avea douăzeci şi trei de ani; era un flăcău voinic, frumos la chip, bine făcut, înalt, cu pielea bronzată. Spinarea îi fusese crunt biciuită. Era

dezbrăcat pînă la brîu, iar umerii înveliţi într-un cearşaf ud, care-l făcea să tremure din toate încheieturile, ca de friguri; aproape un ceas şi jumătate nu făcu altceva decît să se plimbe de la un capăt la celălalt de-a lungul salonului. Mă uitai la faţa lui: părea că nu se gîndeşte la nimic în momentul acela; ochii îi licăreau de o lucire ciudată, sălbatică, şi cu greu se opreau asupra vreunui lucru. Mi se păru că priveşte ţintă la ceaiul meu încă fierbinte; aburi calzi urcau din ceaşca plină; bietul om tremura, clănţănind din dinţi. I-am oferit să bea. Se opri brusc; se întoarse cu faţa spre mine, fără să spună o vorbă, luă ceaşca de ceai şi bău fără zahăr, în picioare, cu înghiţituri grăbite, aproape pe nerăsuflate, silindu-se parcă să nu se uite la mine. După ce bău, puse ceaşca la loc şi, fără ca măcar să-mi facă vreun semn din cap, îşi relua iarăşi plimbarea de-a lungul salonului. Nu-i ardea lui acum de vorbe sau de politeţuri! Cît îi priveşte pe ceilalţi deţinuţi, se înţeleseseră parcă să nu intre la început în vorbă cu tînărul recrut pedepsit; dimpotrivă, după ce-i dădură primul ajutor, se făcură că nu-l mai baga în seamă, gîndindu, se poate că e mai bine să-l lase în pace şi sâ nu-l plictisească cu întrebările şi „compătimirea lor", ceea ce-i convenea, se pare, de minune.

Se lăsa întunericul, aşa că se aprinse lampa. Cîţiva bolnavi îşi aveau sfeşnicele lor cu lumînări. După vizita de seară a doctorului veni şi ofiţerul de gardă, numără bolnavii şi închise cu zăvorul uşa salonului, după ce pusese să se aducă hîrdăul de noapte... Aflai cu mare mirare că acest hîrdău rămînea în salon pînă a doua zi, deşi privata era la doi paşi de uşă. Aşa era obiceiul. Ziua, deţinuţii bolnavi mai puteau ieşi pentru o clipă pînă acolo, dar noaptea sub nici un motiv. Salonul pentru ocnaşi nu seamănă întru nimic cu un salon obişnuit şi osînditul bolnav trebuia să-şi poarte povara pedepsei chiar şi în timpul bolii. De la cine pornise întîi această rînduială - nu ştiu; atîta ştiu doar că nicăieri şi niciodată n-a ieşit mai vădit la iveală esenţa formalismului, demonstrîndu-i pe deplin inutilitatea. Nu de la doctori venea, fireşte. Repet: deţinuţii aveau numai cuvinte de laudă pentru doctorii lor, îi iubeau, îi stimau şi-i socoteau ca pe nişte adevăraţi părinţi. Doctorii găseau pentru fiecare cîte un cuvînt bun de mîngîiere, şi deţinutul izgonit de toţi ştia sâ preţuiască acest lucru şi le rămînea recunoscător, pentru câ vedea câ o fac dintr-o pornire sinceră şi caldă. Ar fi putut să se poarte şi altfel; nimeni nu s-ar fi gîndit să-i tragă pe doctori la răspundere dacă s-ar fi purtat aspru, brutal şi fără iubire de oameni cu aceşti bolnavi. Erau deci buni şi înţelegători din pură omenie, din îndemnul cald al inimii. Cine altul putea şti mai bine decît ei ce nevoie are un bolnav, oricine ar fi el, ocnaş sau om liber, sâ respire, bunăoară, un aer cel puţin tot atît de curat ca şi oricare alt suferind, fie el şi un personaj sus-pus, de pe cea mai înaltă treapta sociala. Bolnavii din celelalte saloane sau convalescenţii erau liberi sâ se plimbe prin coridoare, sâ facă mişcare, să respire un aer

mai puţin stătut şi înecăcios, precum cel din salonul nostru *At* exemplu, totdeauna otrăvit de miasme. jvjumai să-ţi închipui cît de infect ajungea aerul şi aşa împuţit şi greţos, în salonul nostru, noaptea, cînd se introducea acest hîrdău, şi te-ar şi cuprinde oroarea şi dezgustul; pe măsură ce creştea căldura şi datorită necesităţii repetate a unor bolnavi de a folosi hîrdăul, duhoarea ajungea de-a dreptul de nesuportat. Dacă am spus adineauri că deţinutul bolnav îşi purta mai departe povara pedepsei şi în timpul bolii, nu mi-a trecut o clipă prin gînd şi nici acum nu cred că şi măsura aceasta a fost rinduită tot ca o pedeapsă. Ar fi din parte-mi o calomnie stupidă. Pedepsirea unui bolnav nu şi-ar avea nici o justificare. Or, dacă aşa stau lucrurile, e de presupus că administraţia a fost împinsă de motive foarte grave să recurgă la această măsură, cu urmări atît de dăunătoare. Care sâ fie motivele? Dar curios e că tocmai necesitatea acestei măsuri nu-şi găsea nici o explicaţie, după cum cu totul de neînţeles păreau şi numeroase alte măsuri, a căror explicaţie scapă oricărei presupuneri. Atunci de ce cruzimea aceasta cu totul inutilă? Deţinutul ar putea sâ se prefacă bolnav şi, ajungînd la spital, să înşele buna-credinţâ a doctorilor, iar noaptea sâ iasă la privată şi de acolo sâ se facă nevăzut, la adăpostul întunericului? Să fim serioşi. E o presupunere atît de absurdă, că nici n-ai cum s-o demonstrezi. Unde să fugă? Cum să fugă? îmbrăcat cu ce? Ziua bolnavii sînt lăsaţi să iasă cîte unul; de ce nu s-ar proceda la fel şi noaptea? în faţa uşii stă permanent o santinelă cu puşca încărcată. Privata e la doi paşi de el; şi totuşi, bolnavul e însoţit pînă acolo de planton, care nu-l pierde din ochi nici o clipă. Privata n-are decît o fereastră, dublă şi cu gratii de fier. Afară, sub fereastra, şi chiar sub ferestrele saloanelor cu deţinuţi patrulează noaptea o altă santinelă. Ca să sară pe fereastră, ar trebui sâ scoată rama şi sâ forţeze gratiile. Dar cine îl lasă s-o facă? Să zicem că l-ar ucide mai întîi pe planton, înainte ca acesta sâ strige după ajutor. Admiţînd chiar şi inepţia asta, nu-i rămîne totuşi să forţeze fereastra şi gratiile? Notaţi că în imediata apropiere a santinelei dorm supraveghetorii salonului, iar *M* vreo zece paşi, în faţa salonului vecin, stă de strajă o alta santinelă înarmată, cu un alt planton lîngă el şi cJ\ supraveghetorii respectivi în apropiere. Şi unde ar putea sâ fugă deţinutul numai în ciorapi şi papuci, în halat şi

tichie de spital, pe vreme de iarnă? Iar dacă e aşa, dacă primejdia e atît de neînsemnată (eu personal susţin că-i inexistentă), atunci pentru ce sînt atît de obijduiţi bolnavii, cînd unii dintre ei îşi trăiesc, poate, ultimele zile, ultimele ceasuri, cînd aerul curat le este şi mai necesar decît celor sănătoşi? Pentru ce? N-am putut înţelege niciodată...

Şi totuşi, de vreme ce a răsunat o dată întrebarea aceasta „Pentru ce?" şi fiindcă veni vorba, nu mă rabdă inima să nu| dau în vileag şi o altă nedumerire, care îmi revine mereu în amintire şi care ani de-a rîndul nu mi-a dat pace, ca oj problemă de nedezlegat; oricît mi-am bătut capul, n-am[f] putut găsi un răspuns cît de cît satisfăcător. Nu pot să nu mâ opresc asupra acestui lucru, înainte de a-mi urma povestirea.! Vreau să vorbesc despre lanţurile de care ocnaşul nu poate fa niciodată eliberat, oricît ar fi de bolnav. Oameni cu plămîniil mîncaţi de oftică erau ţinuţi în lanţuri; i-am văzut murind cu,] picioarele încătuşate. Şi totuşi, lumea părea că se obişnuise» şi vedea în asta ceva statornicit de vreme, ceva de neînlăturat| Cred că nimeni nu şi-a pus această problemă, dacă nici chiaij doctorii nu s-au gîndit măcar o dată în toţi aceşti ani să interj vină la comandament pentru descătuşarea picioareloa ocnaşilor grav bolnavi sau măcar al ofticoşilor pe moarte. Sa zicem că lanţurile nu sînt tocmai grele, nu cîntăresc mai mulj de opt pînă la douăsprezece livre[1]. Pentru un om sănătos nil e cine ştie ce povară de nesuportat. Deşi mi se spunea că după cîţiva ani picioarele ocnaşilor încătuşaţi încep să se usuce: slăbesc şi se vlăguiesc. Nu ştiu dacă e adevărat, *di*

1 O livră = aproximativ 0,500 kg (n.ed.române).

tare îmi vine s-o cred! O greutate, oricît de mică ar fi, chiar numai de zece livre, dacă e prinsă de picior pentru totdeauna, sporeşte greutatea piciorului în chip normal şi, după un timp mai îndelungat, poate sâ aibă anumite consecinţe vătămătoare... Sâ zicem, totuşi, că pentru un ocnaş sănătos asta nu înseamnă nimic. Dar pentru un ocnaş bolnav e oare acelaşi lucru? Să zicem că şi pentru un bolnav obişnuit n-ar fi prea greu. Pentru ocnaşii grav bolnavi însă, pentru ofticoşi, ale căror mîini şi picioare oricum se usucă, încît şi un fir de pai devine o povară, repet, e oare acelaşi lucru? Dacă administraţia spitalului ar cere uşurarea, cel puţin a ofticoşilor şi încă ar fi un mare bine, vă încredinţez... Mi se va obiecta, poate, că ocnaşii sînt răufăcători, nevrednici de orice fel de binefacere; mă întreb însă ce rost mai are sâ îngreunezi pedeapsa aceluia care şi aşa a fost însemnat de mîna Domnului? Totuşi, nu-mi vine să cred că această povară avea drept scop numai pedepsirea vinovatului. Tuberculoşii sînt scutiţi de pedeapsă corporală chiar prin lege. Prin urmare, aici nu poate fi vorba decît de o măsură importanta, tainică, dictată de consideraţii superioare, preventive. Dar care? N-am putut înţelege niciodată. Doar n-o să-şi închipuie cineva în mod serios că un ofticos ar fi în stare sâ fuga. Cui i-ar trece prin gînd una ca asta, mai ales cînd boala a ajuns într-un stadiu avansat? Iar ca să zici că cineva ar putea sâ se prefacă bolnav de tuberculoză, ca să-i înşele pe doctori şi apoi sâ fugă, ar fi o naivitate. Oftica e o boală ce-ţi sare în ochi şi care nu se poate simula. Dar chestiunea se poate pune şi altfel: singurul rost al lanţurilor este acela de a-I împiedica pe ocnaş să fugă? Nicidecum. Lanţurile sînt, pe cît se pare, un semn de ponegrire, de ocară, o povară fizică şi morală. Lanţurile nu pot împiedica pe nimeni şi nicicînd să evadeze. Ocnaşul cel mai neînde-mînatic, cel mai prost, ştie cum sâ le frîngă, cum sâ le zdrobească cu o piatră, fără prea multă greutate. Prin urmare, [c]a măsură preventivă, lanţurile la picioare n-au nici un rost;

iar dacă-i aşa, dacă se pun la picioarele ocnaşilor numai ca pedeapsă pentru nelegiuirile lor, întreb încă o dată: ce rost mai are să pedepseşti un muribund?

Şi uite, acum, cînd scriu aceste rinduri, îmi apare aievea înaintea ochilor chipul unui bolnav pe moarte, al unui ofticos, al acelui Mihailov care avea patul faţă-n fată cu al meu nu departe de Ustianţev, şi care s-a stins, îmi aduc aminte, a patra zi după intrarea mea în spital. Şi dacă am adus acum vorba de ofticoşi, n-am făcut-o poate decît reluînd fără voie firul gîndurilor ce mă frămîntaserâ atunci, sub impresia acestei morţi. îl cunoşteam prea puţin pe Mihailov. Era un tînăr de cel mult douăzeci şi cinci de ani, înalt, subţire, plăcut la chip. Era osîndit la muncă silnică fără termen ş^ ţinut la secţia specială; îl vedeai veşnic tăcut şi trist; era o tăcere ciudată, cuminte, potolită, o tristeţe blîndă, liniştită. Aii fi zis că „se usucă" în temniţă, cum obişnuiau să spunăj ocnaşii care vorbeau totdeauna cu mult drag de el. îmi aduci aminte numai că avea ochi foarte frumoşi şi nu ştiu, zău, de ce amintirea lui mi s-a păstrat atît de vie şi-mi revine în memo-j rie cu atîta limpezime. S-a stins pe la ora trei după-amiază,! într-o zi geroasă, senină. Soarele străpungea cu raze piezişe, scînteietoare, geamurile verzui, îngheţate; un potop de lumină scălda obrajii nenorocitului, care nu-şi mai dădeai seama de nimic, dar se sfîrşea încet, greu de tot, căci da cîteva ceasuri fusese cuprins de liniştea din apropierea morţii. încă de dimineaţă i se tulburaseră ochii şi nu-l mai cunoştea pe nici unul dintre camarazii care se apropiau de ell Cei din jur ar fi vrut sâ-i uşureze cumva suferinţa; vedeau că se simte rău de tot: respira greu, din adînc, cu horcăiell coşul pieptului îi sălta, parcă n-ar fi avut destul aer. Li început zvîrli plapuma şi cearşaful deoparte, apoi încercă să-J smulgă şi cămaşa, şi ea o povară chinuitoare. îl ajutară să şi-fl lepede de tot. Era groaznic să-i vezi trupul lung, deşirat, ctt mîinile şi picioarele descărnate, cu burta suptă, cu piept™ bombat, pe care coastele se conturau desluşit, ca la u|

chelet. Pe tot corpul lui nu mai rămăseseră decît o cruciuliţă de lemn, pe care o purta la piept ca un talisman, şi lanţurile, (jin care ar fi putut acum să-şi .tragă uşor picioarele. Cu o jumătate de ceas înainte de a muri, orice zgomot amuţi, toţi vorbeau în şoaptă. Cei care erau nevoiţi sa se deplaseze păşeau în vîrful picioarelor. Se vorbea

puţin, despre lucruri neînsemnate, de interes cotidian, şi cel ce rostea vreo vorbă se uita pe furiş spre muribund, care horcăia din ce în ce mai tare şi mai greu. Deodată ridică o mînă şi cu mişcări nesigure îşi pipăi talismanul de la piept şi încerca să şi-l smulgă, ca şi cum şi asta îl apăsa ca o grea povară.
îi scoaseră de la gît şi crucea-talisman. După vreo zece minute se linişti pentru totdeauna. Bătură în uşă şi dădură de veste paznicilor. Intră un supraveghetor, aruncă spre mort o privire tîmpă şi plecă să-l caute pe felcer. Acesta, om încă tînăr şi foarte de treabă, poate prea mult preocupat de înfăţişarea lui, de altfel destul de chipeşă, veni în grabă: se apropie de cadavru cu paşi mari, stîrnind ecouri surde în liniştea salonului, cu un aer voit degajat, studiat parcă dinainte şi anume pentru acest caz, apucă braţul mortului şi-i pipăi pulsul, apoi dădu din mînă a neputinţă şi plecă. Se duseră să-i dea de ştire gărzii: deţinutul era un criminal important de la secţia specială, încît şi constatarea decesului trebuia făcută cu un ceremonial deosebit. în vreme ce aşteptam să apară cei de la postul de pază al spitalului, un ocnaş spuse în şoaptă că n-ar fi rău să închidem ochii mortului. Un altul ascultă grav, se apropie tăcut de Mihailov şi-i închise ochii. Zărind pe pernă crucea pe care i-o scoseseră de la gît, o luă în mînă, o examina şi o puse din nou la gîtul mortului, făcîndu-şi semnul crucii. Chipul decedatului căpăta treptat rigiditatea cadaverică; gura era întredeschisă şi lăsa să se vadă printre buzele subţiri, lipite de gingii, două şiruri de dinţi albi, sănătoşi, sclipind în soare. Intră subofiţerul de gardă, purtînd sabie şi cu coiful pe cap, însoţit de doi soldaţi. Se apropie, încetinind din ce în ce pasul, uitîndu-se
nedumerit cu coada ochiului spre deţinuţii care rămăseseră muţi la locurile lor şi-l sfredeleau cu ochii întunecaţi. La un pas de mort se opri scurt, ţintuit parcă în loc de o teama neobişnuită. Trupul gol, uscat, în lanţuri, îl impresionase-desprinse cureluşa de sub bărbie, îşi scoase coiful, lucru pe care nu era obligat să-l facă, şi, cu un gest larg, îşi făcu semnul crucii. Era un om aspru la chip, un soldat încărunţit, slugă supusă a disciplinei şi datoriei. Mi-aduc aminte câ lîngă el se afla în acel moment Cekunov, şi el bătrîn cu părul alb. Tot timpul acesta nu-l slăbi din ochi pe subofiţer şi-j urmărea mişcările cu o ciudată atenţie. Privirile lor se încrucişară şi atunci băgai de seamă că buza de jos a lui Cekunov începe să tremure. O stranie crispare îi schimonosi gura şq printre dinţii rinjiţi îi spuse iute subofiţerului arătînd, cu uni semn din cap, spre mort:
- A avut şi el o mamă!
Şi apoi se depărta.
Mi-aduc aminte câ vorbele acestea m-au cutremurat... De ce le rostise şi cum îi trecuse prin minte s-o facă? Dar iată căj veniră să scoată cadavrul; îl ridicară cu saltea cu tot; se auzirăj foşnetul paielor şi zgomotul strident al lanţurilor ce se loveauj de duşumea... Cineva le ridică de jos. Trupul neînsufleţit ful scos afară şi deodată toţi începură să vorbească cu glas tarej în coridor subofiţerul striga la cineva să-l caute pe fiera După regulament, mortului trebuia să i se scoată cătuşele...
Dar văd că m-am depărtat de subiect...

II

URMARE |

Doctorii vizitau salonul dimineaţa, pe la orele unsprezece! se iveau toţi deodată, însoţindu-l pe medicul-şef; cu un ceai şi jumătate mai înainte îşi făcea vizita medicul salonului. *hM*

salonul nostru era pe atunci un doctor tînăr, foarte priceput, totdeauna vesel şi binevoitor; deţinuţii îl iubeau foarte mult si nu-i găseau decît un singur cusur: „Prea e sfios şi blînd". într-adevăr, nu prea era vorbăreţ; dimpotrivă, părea intimidat sj numai că nu roşea cînd vorbea cu noi; schimba dieta cum }_o cereau bolnavii şi ai fi zis că e gata să le prescrie şi doctoriile pe care i le-ar fi cerut. Nu mai încape îndoială, era bun ca pîinea caldă. Trebuie să recunoaştem câ mulţi doctori în Rusia se bucură de dragostea şi respectul oamenilor simpli şi aceasta pe bună dreptate, după cît am putut să-mi dau seama. Ştiu că vorbele mele ar putea să pară paradoxale, mai ales dacă ne gîndim la neîncrederea pe care o arată oamenii din popor ruşi faţă de medicină şi faţă de leacurile străine. Chiar şi atunci cînd suferă de o boală grea, omul simplu prefera să se caute ani de-a rîndul la vreo doftoroaie ori să ia acasă leacuri băbeşti (care nici ele nu sînt de lepădat), decît să-l vadă un doctor ori să intre în spital. în afară de fenomenul extrem de important, care nu are nimic comun cu medicina, şi care constă în neîncrederea generală a omului simplu faţă de tot ce poartă amprenta oficialităţii, a uniformei cazone şi a formalismului oficial, propriu administraţiei de stat, poporul e îngrozit şi prevenit împotriva spitalelor de unele zvonuri prosteşti, de cele mai multe ori absurde, deşi uneori nu tocmai lipsite de temei. Dar ceea ce-l îngrozeşte mai mult este rînduiala nemţească din spitale, oamenii străini care stau în preajmă în timpul bolii, asprimea regimului alimentar, zvonurile despre severitatea neînduplecată a felcerilor şi a doctorilor, despre spintecarea cadavrelor, adică despre disecţie şi autopsie, şi aşa mai departe. Şi apoi, se gîndeşte cum să se lase lecuit de domni, căci pentru poporul de jos medicii tot domni sînt. Dar o dată ce ajunge sâ-i cunoască (afară de unele foarte rare excepţii), neîncrederea şi toate temerile dispar încetul cu încetul, spre cinstea medicilor noştri, mai ales a celor tineri, care, după părerea mea, în

marea lor majoritate ştiu să-şi atragă respectul, ba chiar şj dragostea poporului. Afirm acest lucru pe baza experienţei proprii, după cele văzute şi constatate în atîtea rînduri şi în diferite locuri, şi n-am nici un motiv să cred că în restul ţării lucrurile se petrec altminteri. Se întîmplă, nimic de zis, ca j undeva într-un fund de ţară

doctorii să se lase mituiţi, să ia *i* şperţuri, să tragă foloase personale din administrarea spitalelor lor, neglijîndu-şi aproape cu totul bolnavii, ba uneori să-şi uite cu desăvîrşire meseria. Tot ce se poate; dar aici vorbesc de cei care alcătuiesc marea majoritate, sau mai bine zis de acel suflu nou, de acel curent înnoitor din zilele noastre, care se afirmă cu tot mai multă tărie pe tărîmul medi-cinei. Cit despre renegaţii, trădătorii nobilei cauze, lupii strecuraţi în stînă, în ciuda încercării lor de a se dezvinovăţi şi] justifica, acuzînd, cu comoditate, *mediul* corupt şi dizolvant, ale cărui victime ar fi şi ei la rîndul lor, vor rămîne de-a| pururi vinovaţi, mai cu seamă atunci cînd au ajuns să-şi] piardă şi simţul omeniei. Căci omenia, blîndeţea, înţelegerea! şi dragostea frăţească faţă de bolnav sînt adesea mai eficace decît doctoriile cele mai bune. Ar fi timpul să punem capăt ii scîncetelor resemnate, să ne scuturăm de apatie, să încetăm a'j mai arunca vina numai şi numai pe mediu şi pe influenţa luil nefastă. E drept că mediul în care ne complăcem să vegetăm exercită adesea o influenţă demoralizatoare în unele privinţe, dar de aici mai e mult pînă la demobilizarea totală; totuşi, se'j întîmplă, şi nu arareori, să vezi o pramatie, un şmecher fără| pereche, speculînd acest argument pentru a-şi acoperi saujj justifica nimicnicia sau slăbiciunea, ba uneori chiar şi cîte o ticăloşie, mai ales cînd e meşter să dea din gură sau s-oj aducă bine din condei. Dar văd că iarăşi tn-am depărtat de lai subiect: am vrut numai să spun că poporul de jos se arată' ostil şi neîncrezător mai mult faţă de administraţia spitalelor,! decît faţă de medici. Cînd ajunge să-i cunoască, îşi schimba

A_e îndată atitudinea faţă de ei şi renunţă treptat la cele mai rnulte dintre ideile sale preconcepute în ceea ce-i priveşte.

în multe privinţe, atmosfera care domneşte în spitalele noastre nu corespunde aproape deloc mentalităţii poporului şi rînduielile statornicite, departe de a-i putea cîştiga încrederea şi stima, continuă să rămînă străine şi oarecum duşmănoase felului de a fi al omului nostru de rînd. Cel puţin aceasta este impresia cu care am rămas după cele cîte $_m$i-a fost dat să constat prin propriile mele observaţii.

Medicul salonului nostru zăbovea de obicei la patul fiecărui bolnav, îl întreba ce-l doare, îl asculta foarte atent, îl examina, apoi îi prescria doctorii şi raţia alimentară. Uneori constata că pretinsul bolnav n-avea nimic, dar deţinutul venise să se odihnească, să mai scape de muncă şi să doarmă pe-o saltea într-o odaie caldă, în loc să se chinuiască pe scîndura goală într-o sală umedă a corpului de gardă, în care sînt înghesuiţi pînă la refuz o mulţime de arestanţi palizi şi traşi la faţă. (Totdeauna şi pretutindeni în Rusia, cei ţinuţi în prevenţie au feţele palide şi supte, ceea ce înseamnă că întreţinerea lor şi starea sufletească sînt mai de plîns decît ale celor judecaţi şi osîndiţi.) în asemenea cazuri doctorul nostru, fără să-şi piardă cumpătul, nota în fişa pretinsului bolnav că suferă de o *febris catarhalis*^ oarecare şi-l lăsa să stea în spital şi cîte-o săptămînă. Toată lumea făcea mare haz de această *febris catarhalis,* fiindcă se ştia că e o denumire convenţională, stabilită printr-un fel de înţelegere tacită între doctor şi bolnav pentru o boală simulată; „junghiuri de rezervă", cum obişnuiau sâ-i spună ocnaşii, traducînd pe limba lor termenul *febris catarhalis.* Uneori, bolnavul închipuit abuza de bunătatea şi bunăvoinţa doctorului şi zăcea în spital pînă cînd îl alungau cu forţa. Să-l fi văzut atunci pe doctorul nostru de salon: încurcat de încâpăţînarea ocnaşului, era nespus de stînjenit şi nu se îndura să-i spună

Febră cataralâ *(lat.).*

făţiş că e timpul să se facă sănătos şi să ceară bilet de ieşire, deşi ar fi fost în drept să-l gonească pe dată şi fără nici un fel de cruţare, scriind pe foaia de observaţie de la capătul patului: *Sanat* est[1]. El încerca însă la început sâ-l facă să înţeleagă prin aluzii, pe urmă numai că nu se ruga de el: „N-ar fi timpul să pleci, ce zici? Acum eşti pe deplin sănătos; nu prea avem nici locuri..." şi aşa mai departe, pînă cînd închipuitul bolnav se simţea şi el ruşinat şi îşi cerea ieşirea din spital. Medicul-şef, deşi şi el un om foarte bun, un suflet cinstit şi înţelegător (şi pe el îl iubeau bolnavii), era totuşi mult mai sever şi mai hotărît decît medicul de salon şi la nevoie, după împrejurări, ştia să fie de o severitate neînduplecată, care impunea în mod deosebit şi cu care îşi cîştigase un mare respect în ochii bolnavilor. Venea întotdeauna însoţit de toţi medicii spitalului, imediat după vizita medicului de salon, şi se oprea în dreptul fiecărui bolnav, mai ales cînd era vorba de o boală grea. Pentru fiecare găsea j cîte un cuvînt de îmbărbătare, pornit din inimă, lâsînd tot-j deauna în urma lui o impresie excelentă. Pe cei veniţi cu] „junghiuri de rezervă", nu-i respingea niciodată şi nu-i] trimitea înapoi; dacă vreunul se încăpăţîna să rămînă prea] mult, nota numaidecît pe foaie: „Bun pentru ieşire",! zicîndu-i blînd, dar hotărît: „De, frăţioare, te-ai odihnit] destul, acum, du-te, toate au o măsură, ai şi tu obraz".] Leneşii care voiau să se sustragă de la lucru, mai ales în| zilele de vară, sau acei care urmau să îndure pedeapsa **cui** bătaia se încăpăţînau de obicei să mai rămînă la spitalJ Mi-aduc aminte că o dată a fost necesar să se recurgă la mijloace aspre, chiar drastice, ca sâ-l silească pe unul dintrej aceştia să plece. Venise cu o boală de ochi; pleoapele îi eraJ roşii şi se plîngea de înţepături insuportabile. L-au îngrijit îflT fel chip, i-au pus cataplasme, lipitori, picături tari; totul eraj însă, în zadar: boala nu se vindeca şi ochii rămîneau roşii

1 Vindecat *(lat.).*

Cazul păru suspect; inflamaţia nici nu creştea, dar nici nu da înapoi. în cele din urmă, doctorii şi-au dat seama că au de-a face cu o simulaţie şi că ocnaşul îşi provoca înadins boala. Deţinuţii ştiau toţi încă dinainte că nu era la mijloc decît o înşelăciune, dar el nu voia sâ mărturisească nimic. Bolnavul era un flăcău voinic şi destul de

chipeş, dar cu toate astea, din capul locului produsese asupra tuturor o impresie neplăcută; se ţinea veşnic încruntat şi mohorît, era ursuz şi încuiat, nu vorbea cu nimeni, nu se apropia de nimeni, se uita chiorîş şi bănuitor, de parcă toată lumea l-ar fi duşmănit. Mi-aduc aminte că unii nu se dădeau înapoi să creadă că el ar fi fost în stare să facă cine ştie ce prostie. Era soldat, săvîrşise o serie de furturi, fusese prins, arestat şi osîndit la o mie de lovituri şi acum trebuia să-şi ispăşească pedeapsa, ca apoi să fie trimis într-o unitate disciplinară. Ca să scape de pedeapsă, osînditul recurge uneori, cum am mai spus, la cele mai uluitoare soluţii: în ajun de execuţie, cînd nu-i mai rămîne nici o speranţă să scape de cele o mie de lovituri, numai ce-l vezi că sare şi împlîntâ un cuţit într-unui din şefi ori în vreun frate ocnaş, ca sâ fie trimis iar în judecată, izbutind astfel să-şi amîne pedeapsa cu o lună sau două şi, deci, să-şi ajungă ţelul de moment. Puţin îi pasă că după trecerea acestui răgaz de o lună sau două va avea de suportat o pedeapsă de două sau de trei ori mai grea; acum el nu se gîndeşte decît la un singur lucru: să întîrzie clipa cea groaznică măcar cu cîteva zile, orice s-ar întîmpla mai apoi - într-atît se pierd cu firea aceşti nenorociţi. Mulţi din salonul nostru se temeau ca nou-venitul să nu devină primejdios şi în deznădejdea lui să nu-l omoare peste noapte pe vreunul dintre bolnavi. Dar totul s-a mărginit la bănuieli si şoapte, fără să se ia vreo măsură de precauţie; nu s-au ferit nici cei care aveau paturile lîngă el. Unii observaseră însă că noaptea el se freacă la ochi cu var cojit din tencuială ?i cu încă ceva, ca dimineaţa, la ora vizitei doctorului, să

fie iar roşii. Văzînd că n-are încotro, medicul-şef îl ameninţă că o să încerce sâ-l vindece cu „urzici". Cînd o boală de ochi se încăpăţînează să nu dea înapoi la nici un tratament, doctorii, după ce au folosit toate mijloacele ştiinţifice, se hotărăsc să recurgă la un tratament drastic şi extrem de dureros: ca să-i salveze bolnavului vederea, îi aplică „urzici", ca la cai. Dar, bietul de el, nici această ameninţare nu l-a convins să se vindece. Ori era prea îndărătnic, ori prea laş, căci de fapt suferinţa pricinuită de „urzici" nu era cu mult mai mică decît cea provocată de bătaia cu vergile.
Şi atunci, îi aplicară „tratamentul", care constă în următoarea operaţie: unul îl apucă pe bolnav cu mîna de pielea de la ceafă, pe care o trage cît mai tare; în piele se face cu cuţitul o rană lungă şi largă, prin care se trece o fîşie de tifon lată de un deget; în fiecare zi la un ceas anumit, fîşia este trasă înainte şi-napoi, ca să sfîşie din nou pieliţa prinsă, astfel ca rana să fie mereu deschisă şi să supureze. Nenorocitul îndură cu încăpăţînare cîteva zile în şir şi această tortură, care-i pricinuia dureri cumplite, şi abia atunci se învoi să-şi ceară ieşirea din spital. într-o singură zi ochii i se vindecară pe deplin şi, de îndată ce se vindecă şi rana de la ceafă, fu trimis la corpul de gardă, de unde a doua zi urma să fie scos spre a fi trecut prin „uliţa verde", ca să-şi încaseze pedeapsa de o mie de lovituri de vergi.
E grea, desigur, clipa dinaintea ispăşirii pedepsei; e atît de grea, încît poate păcătuiesc spunînd că teama pe care o încearcă cel condamnat e o dovadă de slăbiciune sau de laşitate. Trebuie sâ fie teribil de grea, de vreme ce, numai ca s-o amîne, oamenii se expun la o pedeapsă de două şi de trei ori mai mare. Am amintit aici şi de unii care se grăbeau sâ-şi ceară ei singuri ieşirea din spital, mai înainte chiar ca rănile pricinuite de prima serie de lovituri să fi fost vindecate, numai ca sâ-şi împlinească mai repede osînda şi să scape o

dată pentru totdeauna de această situaţie, căci viaţa la corpul de gardă e mult mai grea decît viaţa de ocnă. Pe lîngă deosebirile de caracter, hotărîrea şi curajul unora îşi găsesc explicaţia şi în deprinderea cu bătaia şi cu pedepsele în general.
Cei care au fost bătuţi în repetate rînduri sînt întrucîtva căliţi şi sufleteşte ji trupeşte: au mai multă putere de voinţă, spatele le este mai rezistent şi, la urma urmei, primesc loviturile cu mai mult scepticism: socotesc bătaia ca pe un neajuns trecător, de care nu se tem. In general, aşa stau lucrurile. Un ocnaş, dintre :ei osîndiţi fără termen şi ei deţinuţi la secţia specială, un calmuc botezat, Aleksandr sau, cum era poreclit de ceilalţi deţinuţi, Aleksandra - un omuleţ ciudat, mare pişicher, îndăzneţ nevoie mare, dar şi bun la suflet -îmi povesti cum îrdurase cele patru mii de lovituri. Vorbea întotdeauna de acţastă pedeapsă în glumă, rîzînd, dar îmi mărturisi că de n-ir fi fost crescut încă de copil.în bătăi -spatele îi era veşni; brăzdat de urme de lovituri noi - n-ar fi fost în stare să-şi hdure pedeapsa. Pe cînd îmi povestea, el binecuvînta parcă creşterea primită în şuierături de bici.
- Mă băteau centru cel mai mic lucru, Aleksandr Petrovici, îmi mărurisi el într-o seară, pe cînd stăteam de vorbă în patul mei, aproape de foc; m-au bătut fără nici o pricină cincisprezee ani la rind, cel puţin de cînd mi-aduc aminte, de mai mtlte ori pe zi, numai cine nu voia nu mă bătea; astfel că pîni la urmă m-am obişnuit cu bătaia.
Cum ajunsese a armată, n-aş şti să spun; poate că mi-a povestit şi asta, du în orice caz, fusese veşnic fugar şi vagabond. Mi-aducaminte numai ce mi-a spus de spaima pe care a simţit-o cînc a aflat că e osîndit la patru mii de lovituri, pentru că îşi ouorîse comandantul.
- Ştiam că o săfiu aspru pedepsit şi îmi ziceam că, oricît de obişnuit aş fi cubătaia, de data asta nu mai scap - patru mii de lovituri nu-ighimâ! Unde mai pui că toţi şefii în păr mă luaseră la ocli şi erau porniţi rău pe mine, sâ mă
mănînce de viu, nu alta! Ştiam eu, cum să nu ştiu, că or *si* mă bată fără milă şi că nu scap cu viaţă. Pe unde să sco| cămaşa? Am încercat mai întîi să mă botez, cu gîndul *ci* poate mă vor ierta; e drept că ai noştri mi-au spus că n-o să-i fie de nici un folos şi că n-au să mă ierte, eu însă mi-am zfl să încerc totuşi, cine ştie, poate că de un

botezat au să aibă mai multă milă. Da' de unde: de botezat m-au botezat şi la sfîntul botez mi-au dat numele de Aleksandr, dar de vergi totf n-am scăpat; măcar de una să mă fi iertat - nici pomeneală! | Crede-mâ, m-am simţit de-a dreptul jignit. Aşa, vrasăzic< îmi spun eu; ei bine, staţi că vă arăt eu. Dacă-i pe păcăleai? să vă arăt eu ce-i aia păcăleală. Şi ce crezi, Aleksanc Petrovici, le-am făcut-o, tot eu i-am dus de nas! Mă pric peam de minune să fac pe mortul; adică nu să mă fac c-c murit, ci numai că trag să mor şi-s cît pe ce să-mi dau sufletul. Am fost dus în faţa batalionului: m-au trecut ei o dată ■ am primit o mie de lovituri, spatele îmi ardea că urlam ca din gură de şarpe; m-au trecut şi a doua oară - încă o mie de lovituri. Şi ce-mi zic: „Mă curăţ, mi se apropie sfîrşitul"; îmi ieşisem din minţi, picioarele mi se muiaseră de nu mă mai ţineau; mă şi prăvălesc la pamînt, dau ochii peste cap ca laj mort, obrazul mi se învineţeşte, fac spume la gură şi râmînj fără suflare. Doctorul mă cercetează: „S-a zis cu el, spune, acuşi moare". M-au dus repede la spital şi acolo, cît ai zice; peşte, mi-am şi venit în fire. După aceea m-au mai scos de] două ori. Mamă, ce furioşi erau; dar tot i-am păcălit dej fiecare dată; la capătul celor trei mii de lovituri mă prăbuşesc j iar mort; în schimb la a patra mie, fiecare lovitură era ca un cuţit înfipt drept în inimă, una făcea cît trei, aşa de tare mă croiau! Se îndîrjiserâ rău de tot. Ce să spun, groaznică şi afu- j risită a fost această mie din urmă (naiba s-o ia!): era cît toate celelalte trei la un loc şi dacă n-aş fi făcut-o pe mortul] înainte de a fi luat sfîrşit - mai rămăseseră încă vreo două] sute de lovituri, cred că m-ar fi dat gata de-a binelea. Dar nu]

m-am lăsat şi iar m-am prăbuşit, prefăcîndu-mă mort şi i-am păcălit şi de astă dată: m-ău crezut, ce să facă dacă şi doctorul era convins; iar cele două sute care au mai rămas puteau să mi le tragă cît puteau, şi chiar au lovit, nu glumă, cu sete, cu înverşunare; dar degeaba, n-au mai putut să-mi vină de hac. Şi de unde mi se trage? Din copilărie, fiindcă am crescut numai în bice şi lovituri. De-aia am scăpat cu zile şi trăiesc şi astăzi. Multă, multă bătaie am înghiţit eu la viaţa mea! îşi încheie el povestea, câzînd pe gînduri, de parcă ar fi încercat să-şi aducă aminte şi să numere de cîte ori a fost bătut. Ce mai, n-ai cum să le socoteşti pe toate - adăugă el după un răstimp, întrerupînd tăcerea ce se aşternuse - prea au fost multe, nici nu există numere pe măsura lor! Mă privi drept în ochi şi începu să rîdă atît de sincer şi de naiv, încît n-am putut să nu-i zîmbesc şi eu.

- Ştii, Aleksandr Petrovici, eu şi acuma noaptea, cînd visez, nu văd în vis decît bătaie, alte vise nu mi se arată.

într-adevăr vorbea des în somn şi urla, iar ceilalţi îl scuturau de umeri ca să-l trezească: „Ce naiba zbieri aşa!"

Era un omuleţ de vreo patruzeci şi cinci de ani, scund şi îndesat la trup, sprinten şi vioi, care trăia în bună înţelegere cu toată lumea, deşi îi plăcea să pună mîna pe tot ce nu era al lui, fapt pentru care mînca des bătaie. Dar care dintre ocnaşi nu fusese prins cu furtişaguri şi nu mîncase bătaie pentru asemenea isprăvi?

Un lucru ăş vrea să mai adaug: m-a mirat întotdeauna lipsa de orice resentiment, îngăduinţa, ba aş zice chiar bunătatea extraordinară cu care toţi aceşti oameni, de nenumărate ori stîlciţi în bătaie, vorbeau de felul cum au fost bătuţi şi de cei care i-au bătut. In povestirile lor, care de multe ori îmi pricinuiau palpitaţii puternice şi dureri de inimă, nu se simţea nici umbră de ură sau de necaz. Rîdeau din toată inima, ca nişte copii. Afirmînd acest lucru, caut să mă verific printr-o comparaţie şi mă gîndesc la M...ţki,

bunăoară, care mi-a povestit şi el păţaniile lui; dat fiind că nu era nobil, primise şi el cinci sute de lovituri. Aflasem aceasta de la alţii şi l-am întrebat dacă era adevărat şi cum s-au petrecut lucrurile. Mi-a răspuns scurt, fără să mă privească, roşind, pradă unei dureri lăuntrice; după cîteva clipe, îşi ridică privirea şi i-am văzut ochii scînteind de mînie şi ură, iar buzele tremurîndu-i de indignare. îmi dădui seama că n-avea să uite niciodată această pagină din trecutul vieţii lui. Ai noştri însă, aproape toţi (se poate să fi existat şi excepţii), priveau lucrurile cu totul altfel. E cu neputinţă, mă gîndeam uneori, ca ei să se socotească într-atît de vinovaţi încît să recunoască drept justificată pedeapsa şi să o accepte ca fiind binemeritată, mai ales că nu greşiseră faţă de ai lor, ci numai faţă de autorităţi. Cea mai mare parte dintre ei nu se considerau întru nimic vinovaţi. Am mai spus că n-am observat să fi dat semne de căinţă sau de remuşcare nici cînd sâvîrşiseră o crimă faţă de oameni de-o seamă cu ei, darămite cînd era vorbă de crime sâvîrşite împotriva reprezentaţilor autorităţii. Uneori aveam impresia că în aceste din urmă cazuri ei priveau lucrurile în felul lor, printr-o prismă cu totul aparte,) sub aspectul lor practic sau faptic, dacă se poate spune aşa. ■ Totul era pus pe seama destinului, pe ceea ce îi este dăt omului să i se întîmple, pe inevitabilitatea faptului în sine, şi j aceasta fără să se gîndească, fără să judece, instinctiv, inconştient, în virtutea unei credinţe oarecare. Deţinutul se crede totdeauna îndreptăţit cînd e vorba de o infracţiune sâvîrşită împotriva autorităţilor, încît din acest punct da vedere nu-şi pune nici o problemă; pe de altă parte însă, el ej conştient că autorităţile privesc cu alţi ochi crima luu gâsindu-l astfel vinovat; îl pedepsesc, el îndură pedeapsa şi] prin urmare, sînt chit. între ei se dă o luptă. Delincventul ştiţi prea bine că în această luptă judecata obştii, a oameniloa simpli din mediul lui îi ţine partea, căci aceştia nu-l vor conJ damna niciodată definitiv - şi asta o ştie - ci, dimpotrivă, de|

cele mai multe ori îl vor scoate basma curată, în afară de cazul cînd nelegiuirea a fost săvîrşită împotriva alor săi, împotriva celor din mediul lui, împotriva oamenilor din popor. Conştiinţa îi e liniştită, de aici şi tăria lui: împăcat cu sine însuşi, n-are chinuri sufleteşti, şi acesta e lucrul principal. Simte că pămîntul îi stă neclintit sub picioare şi

de aceea nu urăşte, ci acceptă cu resemnare ceea ce i se întîmplă, ca un fapt inevitabil, mîngîindu-se cu gîndul că nu e nici cel dintîi şi nici cel de pe urmă care suferă şi că aşa va fi încă multă vreme, în lupta surdă, pasivă, dar cu atît mai îndărătnică, ce s-a iscat în curgerea vremii. Care soldat îl urăşte personal pe turcul cu care se războieşte? Şi cu toate acestea, îl taie pe turc cu sabia, îl împunge, îl împuşcă.

De altfel, nu toţi îşi povesteau amarul cu nepăsare şi sînge rece. Cînd venea, bunăoară, vorba de locotenentul Jerebiatnikov, se simţea cum glasurile se umpleau deodată de o mînie surdă, dăr stâpînitâ. Despre acest locotenent Jerebiatnikov am auzit încă în primele zile după ce am intrat în spital, bineînţeles din povestirile deţinuţilor. Aveam să-l văd mai tîrziu o singură dată, pe cînd prelua comanda gărzii în temniţă. Eră un om de vreo treizeci de ani, înalt, voinic şi gras, cu obrajii roşii şi plini, cu dinţii albi şi-un ris tunător, vrednic de Nozdriev[1]. De la prima vedere, ghiceai cît de gol era pe dinăuntru. Se desfăta dînd pedepse şi privind bătaia cu vergile atunci cînd îi venea rîndul să supravegheze executarea acestora. Mă grăbesc să adaug că pe locotenentul Jerebiatnikov l-am considerat încă de atunci ca pe un monstru între monştri; de altfel, tot aşa îl socoteau şi deţinuţii. în vremurile de odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, „vremuri a căror amintire e încă vie, dar nicicum nu-ţi vine să crezi că au existat aievea", se mai găseau, nu-i vorbă, şi alţi executanţi îndrăciţi, oameni meticuloşi, cărora

' Personaj din romanul Iui N. V. Gogol *Suflete moarte,* prototipul uşurătăţii si al lăudâroşeniei (n.ed. române).

le plăcea sâ-şi facă trista lor datorie cu zel şi cu sîrguinţă. în majoritatea cazurilor însă toate acestea se desfăşurau simplu, fără patimă. Locotenentul nostru era însă un maestru, un mare iubitor, un virtuoz rafinat al pedepsei corporale. Era un pasionat al artei executorii, pe care o exercita numai de dragul ei, ca pe o artă pentru artă. Savura orice moment palpitant al execuţiei şi, aidoma unui patrician îmbuibat, depravat şi pervers, din timpurile Imperiului Roman, se deda la născocirile cele mai subtile şi mai rafinate, pentru a-şi dezmorţi cît de cît sufletul înecat în grăsime şi a-l face să tresară la gîdilătura plăcerii. Un ocnaş e dus să-şi primească pedeapsa, la a cărei executare asistă Jerebiatnikov; o singură privire aruncată spre cele două şiruri de soldaţi cu beţele groase în mînă îi e suficientă ca să se simtă cuprins de un elan înviorător. Trece satisfăcut prin faţa rîndurilor şi le atrage atenţia soldaţilor să-şi facă fiecare conştiincios datoria, cu tot zelul, că altminteri... Şi bieţii soldaţi ştiu ce vrea să însemne acest *altminteri.* Dar iată că e adus şi infractorul; dacă nu avusese pînă atunci prilejul să-l cunoască pej Jerebiatnikov şi nici nu auzise bine ce fel de om este, acesta j îi joacă, bunăoară, următoarea festă. (Bineînţeles, nu-i decîtl una dintre nenumăratele lui născociri, căci în privinţa asta] este de o inventivitate inepuizabilă.) Orice deţinut, în clipa cînd e dezbrăcat pînă la brîu şi subofiţerii îi leagă mîinile de patul puştii, ca să-l tragă apoi după ei prin toată uliţa verde -orice deţinut, zic, conform unui obicei statornicit, începe să se roage cu glas tînguitor şi jalnic de ofiţerul însărcinat cu aducerea la îndeplinire a pedepsei corporale să fie mai îndurător şi să nu pună sâ-l bată prea tare.

- Blagorodnicia voastră, strigă nenorocitul, aveţi milă, fiţi îndurător şi nu mă lăsaţi pierzaniei; cîte zile oi avea ani să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră.J Fie-vâ milă...

Jerebiatnikov atîta aşteaptă; suspendă pe dată execuţia şi, arătîndu-se mişcat, începe cu deţinutul următoarea conversaţie emoţionantă:

- Dragul meu, zice el, ce vrei să-ţi fac? Nu eu, legea te pedepseşte!
- Blagorodnicia voastră, totul vă stă în putinţă, fie-vă milă!
- Crezi poate că nu-mi este milă? Crezi poate că-mi face plăcere să te văd stîlcit în bătaie? Doar sînt şi eu om. Spune, sînt om sau nu?
- Fireşte că sînteţi, blagorodnicia voastră! Cine nu ştie că dumneavoastră sînteţi părintele nostru, şi noi copiii dumneavoastră! Fiţi pentru mine ca un adevărat părinte! strigă ocnaşul, în sufletul căruia nădejdea începe să mijească.
- Dar, dragă prietene, judecă tu singur, că doar ai destulă minte ca să-ţi dai seama: ştiu prea bine că omenia îmi dictează să-ţi arăt milă şi îndurare, ţie, păcătosul...
- întocmai aşa precum spuneţi, blagorodnicia voastră!
- Da, trebuie să fiu îndurător cu tine, oricît ai fi de păcătos. Dar aici nu hotărăsc eu, ci legea! Legea te pedepseşte. Ia gîndeşte-te: îmi slujesc ţara şi pe Dumnezeu, înseamnă să-mi iau pe suflet un mare păcat, neîndeplinind întocmai porunca legii. Gîndeşte-te şi la asta!
- Blagorodnicia voastră!...
- Ei, dar fie ce-o fi! Am s-o fac de mila ta! Ştiu că săvîrşesc un păcat, dar înseamnă că aşa a fost să fie... De data asta te pedepsesc mai uşor... Da' nu cumva îţi fac astfel vreun rău? Mi-ai muiat inima, te pedepsesc mai uşor, iar tu, cu nădejdea că şi altă dată ai să scapi uşor, mai faci un pas greşit... Şi atunci cum rămîne? îmi încarc eu sufletul?...
- Blagorodnicia voastră! Neam de neamul meu... am să las cu limbă de moarte... Jur ca în faţa lui Dumnezeu...
- Bine, bine! Da' juri că de azi înainte ai să te porţi cum trebuie?
- Să mă trăsnească Dumnezeu, să n-am parte pe lumea ailaltă...
- Nu jura, câ-i păcat! Te cred şi pe cuvînt. îţi dai cuvîntul?
- Blagorodnicia voastră!!!
- Bine, ascultă, dar să ştii că te iert numai pentru că m-ai înduioşat cu lacrimile tale de orfan; eşti orfan, nu-i aşa?
- Orfan de tată şi de mamă, blagorodnicia voastră, mi-s singur pe lume...

- Ei bine, numai de dragul lacrimilor tale de orfan mi s-a muiat inima; dar ia seama: să fie pentru ultima oară... Luaţi-l, adăugă el cu glas atît de blînd, încît bietul ocnaş nu ştie cum sâ-i mulţumească lui Dumnezeu că a dat peste un om atît de milos.

Dar iată că groaznica procesiune porneşte, l-au luat; toboşarul bate toba de zor, cele dintîi beţe se ridică în aer, abătîndu-se asupra nenorocitului.

- Dă-i, zbiară Jerebiatnikov. Arde-l! Dă-i! Dă-i! Mai tare, şi mai tare! Croieşte-l, arde-l! Aşa, aşa; încă, încă, mai tare! Trăsni-l-ar de orfan şi de ticălos!

Şi soldaţi îl cotonogesc din răsputeri, aşa încît nenorocitul începe să vadă stele verzi şi să strige ca din gură de şarpe. Iar Jerebiatnikov aleargă după el de-a lungul frontului şi rîde în hohote, proptindu-şi mîinile în şale, rîde de se prăpădeşte, rîde ţinîndu-se de burtă, că nici să se îndrepte nu mai poate de atîta ris, şi pînă la urmă ţi-e mai mare mila de el. Şi se bucură, bietul, şi se veseleşte, şi atîta doar că din cînd în cînd se mai întrerupe din ris şi strigă:

- Dă-i, dă-i! Croieşte-l pe ticălos, arde-l pe orfan!

Mai născocea şi altele: vine rîndul unui deţinut să fie scos la pedeapsă; acesta încearcă să-l înduplece şi, ca de obicei, îl roagă pe locotenent să aibă milă de el. De astă dată Jerebiatnikov nu se mai preface, nu face pe milosul şi-i vorbeşte deschis.

- Să ştii, iubitule, că am să te pedepsesc cum scrie la carte, pentru că eşti vrednic de pedeapsă aspră. O singură uşurare aş putea să-ţi fac: n-am să te leg de patul puştii. Ai să mergi singur, dar după o rînduială nouă: o rupi la fugă pînâ la capătul frontului! Ce-i drept, loviturile or să cadă ca grindina, dar cel puţin scapi mai repede. Ce zici? încerci?

Deţinutul îl ascultă nedumerit şi cu neîncredere, şi se gîndeşte: „Cine ştie, poate că-i mai bine aşa, o iau la goană şi-mi scurtez chinul cel puţin de cinci ori; şi-apoi, mai ştii, poate că n-or să mă nimerească toate beţele!"

- Bine, blagorodnicia voastră, mâ-ncumet.

- Ne-am înţeles, hai, dă-i drumul! Atenţie, nu căscaţi gura! strigă el către soldaţi, ştiind, de altfel, dinainte că nici o lovitură nu va cruţa spinarea năpăstuitului; pentru că soldatul ştie şi el foarte bine ce îl aşteaptă dacă nimereşte pe-alături. Cel pedepsit porneşte în goană prin „uliţa verde", dar nu face nici cincisprezece paşi, căci loviturile se abat fulgerător şi cu toată puterea, ca un ropot de bătăi de tobă pe biata-i spinare şi nenorocitul se prăbuşeşte urlînd de groază, de parcă i s-ar fi tăiat picioarele.

- Nu, blagorodnicia voastră, mai bine să meargă aşa cum e scris la carte, zice el, ridicîndu-se de jos, galben la faţă şi speriat, în timp ce Jerebiatnikov, care ştia dinainte ce o să se întîmple şi că lucrurile au să ajungă aici, face un haz teribil şi se prăpădeşte de rîs.

Dar cine ar putea să zugrăvească întreaga urgie a născocirilor lui, tot arsenalul de mijloace perfide la care recurgea ca să se distreze şi tot ce se povestea la noi despre el?!

Cu totul altfel, cu alt ton şi cu alte accente se vorbea despre locotenentul Smekalov, care ţinuse locul de comandant al temniţei înainte de a fi fost numit actualul nostru maior. Despre Jerebiatnikov se vorbea cu nepăsare, fără ură, dar şi fără nici o admiraţie, nu-l lăuda nimeni, ci dimpotrivă, toţi îşi arătau dispreţul faţă de el, ba cu un amestec de scîrbâ chiar. în vreme ce de Smekalov îşi aduceau aminte cu plăcere şi cu multă însufleţire. Nu era un pasionat al pedepselor corporale şi nici măcar un amator de asemenea spectacole: n-avea nimic din firea lui Jerebiatnikov. Şi totuşi nu se dădea în lături, nu şovăia cîtuşi de puţin să aplice pedeapsa cu bătaia; dar tocmai aici e partea curioasă: pînă şi de bătaia venită din partea lui îşi aduceau aminte cu un fel de duioşie, într-atîta ştiuse el sâ-şi atragă simpatia deţinuţilor. Dar cum? Cărui fapt i se datoreşte popularitatea lui? E drept că oamenii noştri, ca şi întreg poporul rus, sînt gata pentru o vorbă bună să uite toate mizeriile şi chinurile îndurate pînă atunci; relev acest lucru ca pe un simplu fapt, fără a căuta să-i adîncesc de data aceasta înţelesul. Prin urmare, nu era greu să-ţi cîştigi dragostea acestor oameni şi să te bucuri de oarecare popularitate printre ei. Dar locotenentul Smekalov îşi cîştigase o popularitate *cu totul neobişnuită,* încît ocnaşii vorbeau aproape cu duioşie pînă şi despre felul cum îi pedepsea. „Era bun ca un tată", îi auzeai uneori spunînd cu un oftat plin de regret, comparîndu-l pe fostul lor de comandant provizoriu cu actualul maior. „Ce om de suflet!"

Era un om simplu, poate chiar bun în felul lui. Se întîmplă totuşi ca unii şefi să fie buni şi miloşi, generoşi chiar, şi cu toate astea nu se bucură de prea mare simpatie, ba cîte unul dintre ei ajunge ţinta glumelor şi a zeflemelelor. Adevărul este ca Smekalov ştiuse să se poarte în aşa fel, încît toţi ocnaşii îl socoteau ca pe unul de-ai lor; e mare lucru să ştii să te porţi astfel sau, mai bine zis, să ai acest dar înnăscut, de care cei ce-l posedă nu-şi dau seama niciodată. Ciudat lucru: există printre aceşti oameni unii de o răutate vădită, şi totuşi, se bucură de o mare popularitate. N-am găsit decît o singură explicaţie a acestui fapt curios: nu resimt un fel de repulsie, scîrbâ sau dezgust faţă de mulţimea ce o au în mînă! Nu-şi iau aere de domnişori crescuţi în saloane, nu fac caz de superioritatea lor boierească, ci dimpotrivă, au în ei ceva din firea poporului, un iz popular, cu care s-au născut şi care nu-i scapă omului din popor. Ce nu-i în stare să facă el de dragul acestui iz atît de scump lui! E gata să se lipsească de omul cel mai blînd, cel mai cumsecade, să-l schimbe pe unul hain şi aspru, numai pentru că acesta din urmă miroase a talpa ţării. Iar dacă se întîmplă să fie şi un om cu adevărat bun, în felul lui, bineînţeles, vă închipuiţi, desigur, cît de nepreţuit

devine! Locotenentul Smekalov, cum am spus, pedepsea uneori cu destulă asprime, dar o făcea în aşa fel, încît ocnaşii nu numai că nu-i păstrau nici un pic de ură, ci dimpotrivă, îşi aminteau cu mult haz şi nespusă veselie acum, în vremea mea, cînd totul aparţinea trecutului, de *şotiile* sale din timpul ispăşirii pedepselor corporale. De fapt, nici nu era vorbă de cine ştie ce şotii, căci nu prea dădea dovadă de fantezie. Totul se reducea la o singură glumă, pe care a repetat-o întocmai aproape un an întreg şi al cărei farmec consta poate tocmai în faptul că era una şi aceeaşi. Şi de cîtă simplitate naivă dădeau dovadă toate acestea! Lucrurile se petreceau cam în felul următor: după ce era adus deţinutul vinovat de vreo abatere gravă, Smekalov venea şi el la locul de adunare din curte, unde se executau de obicei pedepsele, ca să asiste personal. Cuprindea zîmbind într-o privire toată adunarea, făcea cîteva glume, îl întreba pe deţinut cîte ceva cu totul în afară de preocuparea acelei clipe, despre viaţa lui de acasă ori de cea din temniţă, şi nu cu vreun gînd anume sau pentru motive de circumstanţă, ca să se arate un şef grijuliu, ci numai aşa - *pentru că voia cu tot dinadinsul să afle aceste lucruri.* I se aduceau un scaun şi vergile cu care urma să fie bătut vinovatul; Smekalov se aşeza pe scaun şi-şi aprindea pipa. Avea o pipă lungâ-lungâ. Deţinutul începea să-l roage... „Ce mai... să nu pierdem vremea degeaba, întinde-te colo, frăţioare, şi să începem..." Ocnaşul ofta şi se culca la pâmînt. „Ian ascultă, scumpule, ştii să spui versetul cutare pe de rost?" - „Cum să nu ştiu, blagorodnicia voastră, sîntem doar creştini, l-am învăţat încă din copilărie." - „Ia spune-l." Şi deţinutul ştia ce verset trebuia să spună şi mai ştia ce va urma cînd îl va spune, căci gluma asta se repetase cel puţin de vreo treizeci de ori pînă atunci şi cu alţi deţinuţi pedepsiţi. De altfel, Smekalov ştia şi el că ocnaşul e la curent cu ceea ce va urma, după cum ştia că pînă şi soldaţii care stăteau cu vergile ridicate deasupra nenorocitului sînt şi ei la curent cu acest lucru, cel puţin din auzite, şi totuşi, repeta gluma mereu şi mereu, atît de mult îi plăcea, poate fiindcă el o născocise, poate din orgoliu de autor. Ocnaşul începea să spună versetul, soldaţii stăteau nemişcaţi, iar Smekalov îşi lăsa şi el pipa deoparte, se aplece încordat înainte şi cu mîna ridicată aştepta să audă un anumit cuvînt.

Cel supus la pedeapsă spunea mai departe, ajungea la versetul „facâ-se voia Ta, precum în cer aşa şi pe pămînt" şi rostea în sfîrşit cuvîntul: *pămînt.* Locotenentul atît aştepta. ! „Stai!" striga el, înflăcărindu-se deodată şi în aceeaşi clipă, cu i un gest marţial, îi poruncea omului cu varga ridicată: „Croieşte-l cu o nuia!" Apoi către ceilalţi: „Şi voi, rînd pe rind!"

Şi se strîmba de rîs. Soldaţii din juru-i zîmbeau: zîmbea şi cel care primea porunca, osînditul schiţa şi el un zîmbet, deşi la cuvîntul *croieşte-l* varga şuiera în aer, pentru ca în clipa următoare să cresteze ca un brici spinarea vinovatului. Şi ce haz şi bucurie pe Smekalov: se bucura de faptul că el este acela care a născocit toate acestea, că el, cu mintea *lui,* a găsit şi a ticluit rime atît de potrivite ca „voia ta - nuia" şi „pămînt - pe rînd". Şi Smekalov pleca mulţumit, ca şi osînditul, care era mulţumit de el însuşi şi de purtarea locotenentului, încît îl vedeai peste o jumătate de ceas povestindu-le tuturor celor din temniţă cum şi de data aceasta,

1 De la Manilov, personaj din *Suflete moarte* de Gogol, tipul visătorului romanţios si sentimental, lipsit de putere de acţiune (n.ed.române).

pentru a treizeci şi una oară, s-a repetat aceeaşi glumă a lui Smekalov. „Ce mai vorbă, e straşnic! Mare mucalit!" Ba, uneori deosebeai în amintirile lor despre acest locotenent de treabă oarecare accente de manilovism[1]. Numai ce îl auzeai pe cîte unul:

- De multe ori, cînd porneam la lucru - şi chipul povestitorului se lumina de un zîmbet fericit - îl zăream la fereastră în halat, cu samovarul în faţă, cu pipa în gură. îmi scoteam căciula, sâ-i dau bună ziua: „încotro, Aksionov?". „La lucru, Mihail Vasilici, dar mai întîi să dau o raită pe la atelier." Clătina din cap şi-i zîmbea. Ce suflet, ce om! Pîinea lui Dumnezeu!

- Om ca el mai rar! mai adăuga unul dintre ascultători.

III

URMARE[1]

Am pomenit aici de pedepse, precum şi de feluriţi executanţi ai acestor interesante îndatoriri, pentru că, de fapt, abia în spital mi-am putut forma o idee mai mult sau mai puţin clară despre toate aceste lucruri. Pînă atunci le cunoşteam numai din auzite. în cele două saloane ale noastre erau internaţi deţinuţii pedepsiţi cu bătaia din toate batalioanele, aresturile şi celelalte unităţi speciale militare cu caracter disciplinar din oraşul nostru şi din întreaga regiune. în perioada aceasta de început, cînd nu lăsam să-mi scape nimic din tot ce se petrecea în jurul meu şi observam ciudatele rînduieli cu o nepotolită curiozitate şi cu multă

1 Tot ce scriu aici despre pedepse corporale si cazne se refera la vremea mea. Azi aud că lucrurile s-au schimbat si continuă să se mai schimbe (n.a.). Aici, ca şi în alte pasaje, autorul încearcă să atenueze grozăvia celor descrise, plasîndu-le într-un timp care nu era însă deloc trecut, aşa cum afirmă el (n.ed.române).

luare-aminte, toţi oamenii aceştia aduşi de sub vergi sau pregătindu-se să le îndure îmi produceau, fireşte, o impresie deosebit de puternică. Eram tulburat, zăpăcit, speriat. Ţin minte cu cîtă nerăbdare căutam să pătrund sensul tuturor celor ce se întîmplă, să prind cît mai multe amănunte în legătură cu ele; ascultam avid cele ce se povesteau şi se discutau în această privinţă, puneam fel de fel de întrebări, căutam răspunsuri şi soluţii. Intre altele, voiam să cunosc neapărat toate gradele de osîndă şi felurile de pedepse, toate modurile de aplicare a acestora şi variatele nuanţe şi procedee de executare, precum şi ce spuneau deţinuţii înşişi despre toate astea;

încercam să-mi închipui starea sufletească a celor duşi pentru a le fi aplicată pedeapsa corporală. Am spus că se întîmplă rareori ca un deţinut să rămînă calm înainte de pedeapsă, chiar dacă a mai fost bătut şi în alte rînduri. O spaimă teribilă, de ordin pur fizic, năprasnică şi de neînvins, pune stăpînire pe osîndit, copleşindu-i întreaga fiinţă morală.
Dar şi mai tîrziu, în tot lungul anilor de ocnă, am urmărit fără voia mea, cu o ciudată luare-aminte, comportarea acelor deţinuţi care, după ce li se vindecau rănile pricinuite de prima serie de lovituri, urmau să iasă din spital, pentru a suporta şi restul pedepsei. întreruperile de felul acesta sau împărţirea pedepsei în două sau mai multe reprize sînt de obicei făcute la intervenţia medicului, care ia parte la executarea ei. Dacă numărul loviturilor fixate prin sentinţă e prea mare şi se crede că deţinutul n-o să-l poată îndura, se împarte în două sau trei, după aprecierea doctorului; în timpul execuţiei, acesta din urmă trebuie să spună dacă deţinutul e în stare să-şi suporte întreaga pedeapsă ori, dimpotrivă, continuarea execuţiei i-ar primejdui viaţa. Cinci sute, o mie şi chiar o mie cinci sute de lovituri se dau de obicei dintr-o dată; dar, dacă e vorba de două sau trei mii, atunci pedeapsa se împarte în două sau în trei. Cei cu
spinarea vindecata şi care urmau să mai suporte un rest de pedeapsă, în ziua cînd ieşeau din spital şi în ajun, erau tăcuţi, posomoriţi. Erau loviţi de un fel de opacitate mintală şi deveneau extrem de distraţi. Nu intrau cu nimeni în vorbă, stăteau retraşi, îngînduraţi; însă ceea ce era mai curios, nici ceilalţi deţinuţi nu-i întrebau niciodată nimic pe cei aflaţi într-o asemenea situaţie şi evitau la rindul lor să aducă vorba despre acest subiect. Nici un cuvînt de compătimire sau de mîngîiere nu era pronunţat, lucru considerat de ei absolut de prisos. Toţi ceilalţi caută să nu-i bage în seamă şi purtarea aceasta cred că-i singura nimerită.
Erau şi excepţii, ca de pildă deţinutul Orlov, de care am mai vorbit. După prima serie de lovituri, se necăjea numai pentru că nu i se vindecă mai repede spinarea, ca să poată cere externarea din spital şi apoi, după ce îşi va fi îndeplinit şi cealaltă jumătate a pedepsei, să fie trimis cu primul convoi spre locul de deportare, iar în drum să evadeze. Dar acesta era un pătimaş, încîntat şi ispitit de gîndul aventurii, şi de, mai ştiu eu ce-i trecea prin minte? Avea o fire înflăcărată şi o vitalitate extraordinară. Era fericit, surescitat, deşi se străduia să n-o arate. înainte de a fi primit prima jumătate din lovituri, îi intrase în cap că vor să-l dea gata şi că nu va scăpa viu din bătaie. Pe vremea cînd era încă sub anchetă, auzise vorbindu-se de unele măsuri ale autorităţilor împotriva lui şi se împăcase cu gîndul morţii. Dar după ce primi jumătate din pedeapsă, prinse curaj. Intră în spital stîlcit groaznic, mai mult mort decît viu; n-am mai văzut răni atît de înspăimîntătoare; cu toate acestea, îşi reveni repede, căci inima-i era plină de o bucurie nesperată, pe care i-o dăduse nădejdea că va rămîne în viaţă, că zvonurile erau neîntemeiate, de vreme ce rămăsese încă viu, ba chiar şi pedeapsa fusese anume întreruptă ca să nu moară; şi iată că, după atîta deţinere în prevenţie şi sub anchetă, începea sa încolţească în mintea lui gîndul la un drum care avea să-i înlesnească
evadarea; iar după aceea veneau libertatea, cîmpiile, pădurile... După două zile de la ieşirea din spital, reveni să-şi dea sufletul pe acelaşi pat care îl găzduise la început; cealaltă jumătate a pedepsei îl dăduse gata. Dar despre acest Orlov am mai vorbit la începutul povestirii mele.
Totuşi, absolut toţi aceşti deţinuţi, care treceau prin momente de grea frămîntare şi nelinişte în ultimele zile şi nopţi înainte de ispăşirea pedepsei corporale, odată scoşi la caznă o îndurau cu multă bărbăţie. Rareori mi s-a întîmplat să-i aud gemînd, chiar în prima noapte după ce erau aduşi, deşi adesea unii dintre ei erau într-o stare extrem de gravă; da, în general, oamenii din popor ştiu să rabde şi să îndure cu multă tărie durerea. I-am întrebat pe foarte mulţi ce simt. Aş fi vrut să ştiu mai exact cît de mare le este durerea şi cu ce altă suferinţă s-ar putea asemui? N-aş putea spune pentru ce anume voiam neapărat să aflu acest lucru. Ştiu numai ca nu întrebam din simplă curiozitate. Repet, eram tulburat, zguduit. Dar, pe oricine aş fi întrebat, nimeni nu-mi putea da un răspuns care să mă mulţumească. „Arde ca focul", iată tot ce-am izbutit să obţin drept răspuns şi toate răspunsurile sunau la fel. Arde, frige şi atît. încercai să-l întreb şi pe M., cu care devenisem între timp mai apropiat. „E foarte dureros, îmi răspunse el, ai senzaţia că îţi arde tot spatele, de parcă ţi-l pîrjoleşte la un foc puternic." Deci, acelaşi răspuns din partea tuturor. Cu acest prilej, ţin bine minte, am făcut o foarte curioasă constatare, în a cărei temeinicie nu stărui, dar în sprijinul căreia pledează părerea unanimă a tuturor ocnaşilor, şi anume că bătaia cu nuiaua - dacă loviturile sînt în număr mare - este cea mai grea pedeapsă din cîte se aplică la noi. Ar putea să pară absurd, de necrezut, şi totuşi, cinci sute de lovituri de nuia, patru sute chiar, sînt de ajuns ca să omoare un om; iar cînd numărul trece de cinci sute, moartea e aproape sigură. Omul cel mai voinic nu e în stare să îndure o mie de asemenea lovituri dintr-o dată. Pe cînd cinci
sute de lovituri de băţ se pot suporta fără nici o primejdie pentru viaţă. La o mie de beţe rezistă chiar şi un om cu constituţia obişnuită. Iar un om mai voinic şi vînjos rezistă şi la două mii de lovituri de băţ. Nu mai vorbim de cei cu constituţia robustă, care pot suporta şi mai mult. Toţi deţinuţii erau de acord că bătaia cu nuiaua era mult mai groaznică decît aceea cu băţul. „Nuiaua ustură şi te arde, ziceau ei, suferi mai mult." Loviturile de nuia sînt mult mai chinuitoare, fireşte, decît cele de băţ. Ele irită mai tare nervii, îi ascut la maximum, răvăşesc şi zdruncină întreg sistemul nervos. Nu ştiu cum e acum, dar odinioară, într-un trecut nu tocmai îndepărtat, se găseau gentlemeni cărora posibilitatea de a-şi biciui victima le procura o anumită senzaţie care te ducea cu gîndul la marchizul de Sade[1] şi la Brinvilliers[2]. Cred că această senzaţie conţine ceva ce le dă acestor gentlemeni un fior de plăcere şi de durere totodată. Unii oameni sînt setoşi de sînge ca şi tigrii. Cel care s-a înfruptat o dată

din puterea de a pune stăpînire nemărginită asupra cărnii, a sîngelui şi a spiritului unui semen al său, al fratelui său întru legea lui Hristos, cel care a încercat o dată, zic, această putere şi posibilitatea deplină de a umili, prin cea mai josnică umilinţă, o altă făptură croită după chipul şi asemănarea lui Dumnezeu, acela, fără să vrea, niciodată nu va mai putea fi stăpîn pe pornirile lui.
Tirania e o deprindere; ea manifestă tendinţe constante de a se dezvolta tot mai mult şi în cele din urmă devine o boală. Afirm că cel mai bun om din lume nu se poate înrăi şi abrutiza astfel, graţie unei deprinderi, încît să nu-l mai poţi deosebi de o fiară. Sîngele şi puterea îmbată; duc la cruzime

1 Sade *(Donatien-Aiphonse-Franţois,* conte de), scriitor francez de la sfirşitul sec. al XVIII-lea, cunoscut sub numele de *Marchizul de Sade,* care a descris într-una dintre lucrările sale fenomenul psihopatologic al cruzimii si al plăcerii de a chinui. De aici, denumirea de *sadism* dată acestor manifestări morbide (n.ed. române).
2 *Brinvilliers (Marie-Madeleine d'Aubray,* marchiză *de)* - celebră criminală, arsă pe rug în 1676 pentru că si-a otrăvit tatăl si fraţii (n.ed.române).

şi desfrîu; mintea şi simţirea omului ajung să accepte şi la urmă să guste lucruri dintre cele mai nefireşti. Omul şi cetăţeanul pier pentru totdeauna din fiinţa tiranului şi atunci revenirea la demnitatea omenească, la pocăinţă, la învierea morală îi este aproape cu neputinţă. Afară de aceasta, puterea samavolniciei şi a arbitrariului constituie o ispită, e molipsitoare pentru lumea din jur. Societatea care acceptă nepăsătoare fenomenul este ea însăşi infectată, începînd cu temeliile ei. într-un cuvînt, dreptul îngăduit unui om de a aplica pedepse corporale semenilor săi constituie una dintre plăgile societăţii zilelor noastre, e unul dintre mijloacele cele mai sigure pentru a nimici în sînul ei germenii oricărei încercări de manifestare a spiritului civic şi o cauză determinantă care duce inevitabil spre descompunerea ei totală.
Societatea îl dispreţuieşte pe călăul de meserie, dar nu şi pe călăul gentleman. E drept că în ultimul timp a început să circule şi o părere contrarie, însă numai în cărţi şi în mod cu totul abstract. Dar şi cei care au emis-o n-au reuşit încă să-şi înăbuşe cu toţii în ei această nevoie de a domina. Pînă şi oricare fabricant, oricare antreprenor trebuie să simtă negreşit o satisfacţie ce ajunge pînă la exaltare la gîndul că lucrătorul lui depinde uneori numai de el, de patron, cu totul, cu întrea-ga-i familie. Sînt încredinţat că-i aşa; nu e chiar atît de uşor pentru o generaţie să se desprindă de tot ce zace sădit în ea din moşi-strămoşi; nu-i prea vine omului să renunţe la ceea ce i-a intrat în sînge, la ceea ce i-a fost transmis, ca să zicem aşa, o dată cu laptele supt de la sînul mamei. Nu prea există transformări miraculoase; schimbările se fac cu încetul. Nu e de ajuns să-ţi recunoşti vina şi păcatul ancestral, nu e nici pe departe de ajuns; trebuie să te dezvolţi, să te dezbari de el cu desăvîrşire. Or, asta nu se poate face cît ai bate din palme.
Am adus vorba despre călău. Porniri de călău găseşti în germene aproape în fiecare om din zilele noastre. Dar pornirile animalice nu se dezvoltă uniform în fiecare om.
Cînd se întîmplă, totuşi, la vreunul, ca în dezvoltarea lor aceste porniri să covîrşească şi să înăbuşe toate celelalte însuşiri, omul acesta se transformă într-un monstru înspăimîntător. Există două feluri de călăi: călăi benevoli şi călăi din datorie sau de meserie. Călăul benevol e în toate privinţele inferior călăului plătit, mult mai josnic decît acesta şi, numai la auzul numelui său, poporul simte scîrbâ amestecată cu groază, e cuprins de o spaimă de neînţeles, aproape mistică. Cum se explică această spaimă aproape mistică faţă de unul şi o totală nepăsare, sau chiar îngăduinţă faţă de celălalt? Cunosc cazuri ciudate de oameni onorabili, cinstiţi şi buni, bine văzuţi în societate, care nu puteau suferi ca cel bătut să nu urle, să nu se roage să fie cruţat. Acesta e obiceiul: se consideră necesar şi cuviincios totodată ca toţi cei pedepsiţi să urle şi să ceară iertare; şi cînd s-a întîmplat o dată că victima n-a vrut să ţipe, executorul, pe care-l cunoşteam şi care în alte privinţe şi împrejurări mi s-a părut bun şi cumsecade, a considerat aceasta drept o jignire personală. Intenţionase să aplice o bătaie uşoară, dar neauzind implorarea obişnuită: „Blagorodnicia voastră, fie-vă milă! Nu mă omorîţi! Toată viaţa mea am să mă rog lui Dumnezeu pentru sănătatea dumneavoastră" şi altele, s-a înfuriat şi a mai adăugat de la dînsul încă vreo cincizeci de lovituri, numai ca să-l facă pe bietul nenorocit să ţipe şi să se roage de el şi, într-adevăr, şi-a ajuns scopul. „Nu se poate altfel, e semn de obrăznicie", mi-a explicat el foarte serios şi grav.
Cît despre călăul adevărat, de meserie, care lucrează de nevoie, din poruncă: se ştie că e un condamnat la ocnă şi deportare, îngăduit să fie călău; în acest scop îşi face ucenicia pe lîngă alt călău mai bătrîn şi, după ce învaţă cele de trebuinţă, ramîne în această calitate pentru totdeauna pe lîngă temniţă, unde îşi are odaia lui aparte şi chiar o gospodărioară personală, atît numai că e şi el ţinut mereu sub pază. Desigur, omul nu e o maşină, şi cu toate că loveşte la
poruncă, din obligaţie, călăul se aprinde şi el uneori şi se înverşunează; dar şi atunci cînd plesneşte cu o vădită *i* plăcere, el nu-şi urăşte victima. Străduinţa lui e stimulată de i nevoia de a-şi dovedi dibăcia, ştiinţa şi arta de a lovi; e aţîţată de ambiţie şi orgoliu. Zelul lui e al omului care vrea I să-şi arate măiestria. Afară de asta, el ştie foarte bine că e un] repudiat, că pretutindeni e privit cu scîrbă şi groază, lucru ce] nu se poate să nu aibă înrîurire asupră-i, să nu-i aţîţe pornirile I de fiară. Pînă şi copiii ştiu că un astfel de om „s-a lepădat şi 1 de maică-sa, şi de taică-său". Lucru ciudat: toţi călăii pe care j i-am cunoscut erau oameni destul de deştepţi şi de capabili, j pricepuţi şi descurcăreţi, foarte ambiţioşi şi de o mîndrie I extraordinară. Să fi fost mîndria aceasta o reacţie firească la 1 oprobriul general care-i înconjura sau era alimentată de j conştiinţa spaimei pe care o inspirau victimei lor şi a puterii I pe care o aveau asupra ei, n-aş putea-o spune. Poate că j însuşi cadrul solemn şi oarecum teatral în care se înfăţişează 1 ei publicului, la locul supliciului, le sporeşte orgoliul.

Am avut la un moment dat prilejul să întîlnesc şi să 1 observ mai de aproape un călău. Era un om de vreo patruzeci 1 de ani, potrivit la stat, uscăţiv şi vînjos, cu faţa destul de I plăcută şi inteligentă, cu părul numai inele. Se arăta întotdeau- 1 na foarte calm şi plin de demnitate; se ţinea ca un gentleman - I răspundea la întrebări scurt, chibzuit şi chiar amabil, dar cu I un aer de bunăvoinţă trufaşă, de parcă ar fi vrut sâ-şi arate 1 superioritatea. Ofiţerii de gardă intrau adesea în vorbă cu el I şi, după cîte am putut observa, cred că n-aş greşi spunînd că 1 o făceau cu un oarecare respect. El îşi dădea seama de aceas-l ta şi în faţa şefilor devenea şi mai politicos, şi mai rezervat şi I mai plin de simţul propriei sale demnităţi. Cu cit cei mai I mari se arătau mai binevoitori, cu atît părea el mai puţini docil, şi cu toate că nu ieşea din cadrul unei politeţii reverenţioase, sînt încredinţat că în clipa aceea se socotea* mult superior celui cu care stătea de vorbă. Aşa cel puţin i se 1
citea pe faţă. Se întîmpla uneori să fie trimis sub pază, vara, cînd era arşiţă, înarmat cu o prăjină lungă şi subţire, ca să omoare cîinii din oraş. în orăşelul acesta erau foarte mulţi dini de pripas, care se înmulţeau uimitor de repede şi deveneau de-a dreptul primejdioşi în lunile de căldură caniculară, în urma hotărîrii autorităţilor, călăul era însărcinat să-i nimicească. Dar nici această îndeletnicire înjositoare nu părea să-l zdruncine cîtuşi de puţin. Trebuia să-l vezi cu cîtă demnitate străbătea străzile în tovărăşia soldatului de pază, istovit de atîta umblet, îngrozind femeile şi copiii cu căutătura lui aspră, şi cu cîtă superioritate calmă privea trecătorii ce-i ieşeau în cale.
în general, călăii o duc după voia lor: au bani, mănîncâ şi beau bine. Bani căpătaţi sub formă de mită. Condamnatul civil supus la pedeapsă corporală face tot posibilul ca să-i strecoare în mînă o sumă de bani. Cînd au de-a face însă cu osîndiţi mai înstăriţi, ei fixează singuri plata după punga clientului; uneori ajung să pretindă şi treizeci de ruble sau chiar mai mult. Iar de la cei foarte bogaţi se tîrguiesc să scoată cît mai mult. Călăul n-are dreptul să cruţe victima, căci arunci înseamnă să-şi pună în joc propria spinare; dar, cînd e vorba de bani, îşi ia obligaţia să nu lovească prea tare. Toţi acceptă condiţiile pe care le pune el, căci altminteri îi bate fără milă, în mod barbar, fiindcă totul stă în puterea lui. Se întîmpla uneori ca el să ceară o sumă prea mare chiar şi unui osîndit sărac; atunci toate rudele nenorocitului se pun în mişcare; se tocmesc, se milogesc, imploră şi vai şi amar dacă nu-l mulţumesc pe călău. în astfel de împrejurări, teama pe care o inspiră îi este de mare ajutor.
Cîte grozăvii nu circulă pe seama călăilor! Ocnaşii înşişi mă asigurau cu o convingere nestrămutată că un călău îşi Poate omorî victima dintr-o singură lovitură. Mai întîi unde Şi cînd s-a putut verifica acest lucru? Dar, mai ştii, o fi şi aşa. Prea îmi vorbeau cu aprindere ca să nu fi fost nimic adevărat
în spusele lor. însuşi călăul mă încredinţa că poate să facă asta. Se spunea de asemenea că putea lovi din toate puterile, fără ca cel pedepsit să simtă durerea şi fără ca loviturile să^i lase urme. De altfel, despre toate aceste subtilităţi şi tertipuri există destule relatări. însă chiar atunci cînd primeşte bani ca sâ nu lovească prea tare, călăul dă cea dintîi lovitură din toate puterile. Aşa e obiceiul. Celelalte lovituri le dă mai slab, mai ales cînd e bine plătit. Prima lovitură însă -indiferent de faptul că a fost plătit sau nu - e a lui. Nu ştiu de ce procedează astfel. Poate ca să-l obişnuiască pe osîndit cu loviturile următoare, care vor părea astfel mai puţin dureroase, tocmai fiindcă cea dintîi a fost mai grea, ori ca sâ-l îngrozească şi sâ-i arate cu cine are de-a face, mă rog, ca sâ-şi arate măiestria şi priceperea?! Oricum, înainte de execuţie călăul se află într-o stare de surescitare vădită, e conştient de puterea lui, se simte stăpîn cu drepturi nemărginite; în clipa aceea devine un actor, care inspiră mulţimii admiraţie şi groază, aşa că, atunci cînd îi strigă victimei: „Ţin'te bine, că te ard!", el rosteşte cu o deosebită plăcere aceste cuvinte înfiorătoare, devenite acum sacramentale: un avertisment al primei lovituri. E greu să-şi închipuie cineva pînâ la ce grad poate fi schilodită natura omenească.
Şi multe lucruri de acest fel mi-a fost dat să aud de la \ deţinuţii bolnavi în perioada de început a internării mele în i spital. Toate povestirile acestea, spuse ba de unul, ba de i altul, ne mai smulgeau pentru o vreme din plictiseala zilelor j lungi de şedere în pat, atît de triste şi asemănătoare una cui alta. Un prilej de însufleţire mai aveam noi dimineaţa, cînd doctorii făceau vizita bolnavilor şi, la scurt timp după aceea,! cînd se aducea masa de prînz. Cum îşi poate oricine* închipui, mîncarea era mare lucru în monotonia vieţii de spi-Jl tal. Porţiile şi felurile de mîncare variau după felul bolii; unora li se dădea numai supă cu nişte crupe; altora numai chiseliţă; iar altora, în sfîrşit, gris cu lapte, mîncare de alt

minteri foarte căutată. De atîta zăcere şi inactivitate, ocnaşii se moleşeau şi căpătau poftă de mîncare. Convalescenţii şi cei aproape înzdrăveniţi primeau cîte o bucată de rasol de vacă - „de bou", cum se spunea la noi acolo. Cel mai bine hrăniţi erau bolnavii de scorbut: primeau carne de văcuţă cu hrean şi ceapă şi uneori o gura de vodcă. Pîinea, de asemenea, varia după boala fiecăruia, neagră sau intermediară, bine coaptă. Modul acesta oficial şi subtil de a fixa porţiile îi înveselea totdeauna pe bolnavi. Fireşte, unii bolnavi nu puteau lua nimic. în schimb, cei care aveau poftă de mîncare mîncau ce voiau. Unii schimbau felurile între ei, încît o mîncare potrivită pentru o anumită boală era consumată de unul bolnav de cu totul altă boală. Cei care erau supuşi la o dietă strictă cumpărau carne sau porţiile bolnavilor de scorbut, beau cvas, bere de spital, cumpărîndu-le de la cei cărora le erau prescrise. Unii aveau nevoie chiar de cîte două porţii ca să se sature. Porţiile se vindeau şi se revindeau pe bani. O porţie de rasol costa destul de scump: o bancnotă de cinci copeici. Dacă în salonul nostru n-avea nimeni de vînzare porţii de carne, paznicii plecau să caute în celelalte saloane, şi dacă nici acolo nu

găseau, erau rugaţi să încerce în saloanele „libere", cum li se spunea celor ale militarilor. Totdeauna se găseau amatori să-şi vîndă porţia de mîncare. Lipsa de bani era, fireşte, generală, dar cei care dispuneau de ceva parale trimiteau sâ li se cumpere pîine albă, gustări şi chiar delicatese din tîrg. Paznicii făceau aceste servicii cu totul dezinteresat.
Orele cele mai nesuferite erau cele de după-amiază; unii, neavînd ce face, dormeau, alţii, de plictiseală, se aşezau la taifas, se certau ori începeau sâ-şi povestească diferite întîmplări din viaţă. Dacă nu erau aduşi între timp noi bolnavi, plictiseala devenea şi mai chinuitoare. Sosirea unui bolnav nou aducea în salon o oarecare înviorare, mai ales cînd nu-l cunoştea nimeni. îl cercetau cu luare-aminte, îl
întrebau de unde vine şi ce faptă a săvîrşit. Un interes deosebit stîrneau în astfel de cazuri cei aflaţi în curs de transferare; ei aveau totdeauna ceva de povestit; bineînţeles, nu despre chestiunile lor personale, intime, despre care nici nu încerca nimeni să-i descoasă, afară de cazul cînd omul îşi descărca singur sufletul; vorbeau despre lucruri legate direct de lumea din afară: de unde vin? cu cine au mers? cum e drumul? unde-i duce? şi aşa mai departe. îmboldiţi parcă de spusele nou-venitului, cîte unul dintre ai noştri începea şi el să-şi aducă aminte de păţaniile sale şi ţin'te vorbă: despre peripeţiile drumului, despre punctele de transfer, despre călăi şi şefi de eşaloane. Tot către seară apăreau şi cei pedepsiţi cu bătaia. Sosirea acestora producea totdeauna, după cum am mai spus, o impresie puternică. Cum însă nu în orice zi se iveau asemenea cazuri, plictiseala se întrona atotstăpînitoare în întreg salonul şi aveai impresia că toţi oamenii aceştia s-au scîrbit de mult unii de alţii şi nu se mai pot vedea în ochi; ba ici-colo se iscau şi certuri serioase.
De aceea, aducerea vreunui nebun care trebuia văzut de doctori trezea mare interes. De multe ori osîndiţii care urmau să-şi primească pedeapsa se prefăceau nebuni numai ca să scape. în scurt timp se dădeau însă ei singuri de gol sau, mai bine zis, se hotărau s-o întoarcă, şi după ce îşi făceau de cap două-trei zile, se cuminţeau brusc şi cu faţa întunecată îşi cereau ieşirea din spital. Nici ocnaşii, nici doctorii nu-i mustrau pentru vicleniile lor şi nici nu căutau să le amintească de năzbîtiile şi maimuţărelile făcute; omul îşi lua în tăcere hîrtia, ceilalţi îl conduceau în tăcere pînă la uşă şi*)* peste două-trei zile se întorcea cu spinarea însîngerată. în schimb, ivirea unui adevărat nebun era o nenorocife pentru întregul salon. E drept că cei care rîdeau, ţipau, jucau şi cîntau erau primiţi la început cu multă veselie. „Ăsta o să aibă haz!" ziceau ei, privindu-l pe bietul nenorocit cum sej schimonoseşte. Dar mie mi-a fost întotdeauna nespus de

greu să-i privesc pe aceşti nenorociţi. în general, n-am putut niciodată să mă uit fără emoţie la un nebun.
De altfel, nu trecea mult pînâ ce strîmbăturile şi agitaţia necontenită a nebunului începeau să plictisească pe toată lumea şi în cîteva zile să-i scoată pe toţi din sărite. Pe unul l-au ţinut aşa trei săptămîni în salonul nostru şi în cele din urmă ne venea pur şi simplu să ne luăm lumea-n cap. întîmplarea a făcut ca tot pe vremea aceea să mai fie adus încă unul, care m-a îndurerat peste măsură. Toate acestea s-au petrecut în cel de-al treilea an de detenţie. în primul an, sau mai precis în cele dintîi luni de ocnă ale mele, primăvara, m-au dus la lucru cu un grup de sobari, care munceau la o fabrică de cărămidă, la o depărtare de două verste de temniţă; reparau cuptoarele în care urma să fie arsă cărămida în timpul verii; eu îi ajutam la căratul materialelor. în dimineaţa aceea, M...ţki şi B. îmi făcură cunoştinţă cu subofiţerul Ostrojski, supraveghetorul cărămidăriei. Era un polonez în vîrstâ -avea şaizeci de ani cel puţin - înalt, slab, plăcut la chip şi foarte impunător. Venise de mult în Siberia şi cu toate că se trăgea din rîndul oamenilor de jos - era unul dintre soldaţii răzvrătiţi la 1830 - M...ţki şi B. ţineau mult la el. Citea şi răscitea o Biblie catolică. Am început să discutăm: avea o vorbă blîndă, înţeleaptă şi plină de simţire şi un fel de a povesti foarte plăcut; privirea-i era deschisă şi caldă. De la o vreme nu l-am mai văzut; se spunea că se află sub anchetă, dar pentru ce anume - nu ştiu. Şi iată că după doi ani mi-a fost dat sâ-l revăd: l-au adus în salonul nostru, căci îşi pierduse minţile. Intră ţipînd, schimonosindu-se şi rîzînd în hohote, şi imediat începu să ţopăie prin salon cu cele mai indecente gesturi şi strîmbături. Deţinuţii erau bucuroşi de această distracţie neaşteptată, pe mine însă priveliştea m-a întristat profund... După trei zile nu ştiam ce să mai facem: se certa, se bătea, ţipa, începea să cînte în toiul nopţii; în fiecare clipă ne pomeneam cu vreo ieşire atît de dezgustă-

toare, încît ni se făcea greaţă. Nu se temea de nimeni. Au încercat să-l pună în cămaşa de forţă, dar aşa aveam şi mai mult de tras cu el, deşi cînd era liber se certa şi încerca să se bată aproape cu toţi. în cursul celor trei săptămîni, tot salonul l-a rugat de mai multe ori pe medicul-şef să-l mute în alt salon. Dar nu treceau nici două zile şi bolnavii de acolo obţineau mutarea lui îndărăt la noi. Şi fiindcă pe vremea aceea aveam doi nebuni printre noi, amîndoi certăreţi şi gălăgioşi, cele două saloane se distrau tot schimbîndu-şi nebunii. De fiecare dată, cel nou venit se dovedea mai rău decît predecesorul său. în sfîrşit, toată lumea respiră uşurată cînd amîndoi fură ridicaţi şi transportaţi nu se ştie unde...
Mi-aduc aminte, de asemenea, de un nebun foarte ciudat. Tot atunci, vara, a fost adus într-o zi un deţinut în prevenţie, un vlăjgan de aproape patruzeci şi cinci de ani, cu faţa ciupită de vărsat, cu ochii roşii, mici şi umflaţi, mohorît la înfăţişare. I se dădu un pat lîngă mine. Se dovedi a fi foarte liniştit, nu vorbea cu nimeni şi părea mereu adîncit în gînduri. Cînd se înnopta, începu să-mi vorbească şi-mi povesti aşa, într-o doară, cu aerul unui om care dezvăluie o mare taină, câ ar fi trebuit să primească două mii de lovituri de băţ, dar că acest lucru nu se va întîmpla, deoarece fata colonelului G. a intervenit pentru el. Mă uitai la el cu sur- j prindere şi-mi exprimai

gîndul că, în astfel de împrejurări, fiica unui colonel nu-i putea fi de nici un ajutor. încă nu bănuiam cu cine am de-a face, fiindcă fusese adus la spital ca un bolnav oarecare şi nu ca unul care şi-a pierdut minţile, îl întrebai atunci de ce boală suferă? îmi răspunse că nu ştie de ce l-au trimis la spital, dar că e pe deplin sănătos şi câ fata colonelului s-a îndrăgostit de el; cu două săptămîni mai înainte trecuse o dată în trăsură prin faţa corpului de gardă şi, văzîndu-l la fereastra cu gratii, se şi îndrăgostise de la cea dintîi privire. De atunci găsise prilejul, sub diferite motive, să vină de trei ori la corpul de gardă: o dată cu tatăl ei, sub]

cuvînt că vrea sâ-şi vadă fratele, care era ofiţer de serviciu; a doua oară cu mama ei, ca să dea de pomană arestaţilor, şi, trecînd prin faţa lui, îi şoptise la ureche câ-l iubeşte şi că îl va scoate din temniţă. Părea ciudat sâ-l vezi cu ce lux de amănunte subtile îmi înşira el toată povestea aceasta absurdă, născocită, desigur, de sărmana lui minte tulburată. Credea cu sfinţenie că va scăpa de pedeapsă. Vorbea calm şi cu multă siguranţă despre dragostea pătimaşă a domnişoarei pentru el şi, pe lîngă faptul câ povestea în sine era atît de ciudată, părea cu totul absurd să auzi din gura unui om în vîrstă de aproape cincizeci de ani, cu o faţă atît de ştearsă, de amărîtă şi chiar slută, o istorie romanţioasă despre o tînără domnişoară îndrăgostită de el. Ciudat! în ce hal de decădere l-a adus pe acest om sfios teama de pedeapsă! Poate că zărise într-adevăr pe cineva printre gratiile ferestruicii şi nebunia iscată din teama care mocnea în creieru-i tulbure îşi găsise deodată o cale de ieşire, o forma. Nenorocitul soldat care, fără îndoială, nu se gîndise de cînd era pe lume la vreo domnişoară, născocise deodată un roman întreg, agăţîndu-se instinctiv de acest pai, ca unul care se îneacă. L-am ascultat în linişte şi le-am împărtăşit şi celorlalţi deţinuţi cele auzite, precum şi părerea mea. Cînd ceilalţi au încercat însă să-l descoasă, el s-a ferecat în tăcere. A doua zi, doctorul l-a examinat îndelung şi, fiindcă n-a găsit la el nimic, iar nenorocitul mărturisea câ nu e bolnav, i s-a dat bilet de ieşire din spital. Cînd am aflat noi câ doctorul i-a scris pe fişă *Sanat est,* medicii ieşiseră din salon, şi era prea tîrziu să-i mai aducem la cunoştinţă boala de care suferea ocnaşul. Nici noi, la urma urmei, nu ştiam ce are. Vina era a administraţiei, care îl trimisese fără să arate pricina pentru care găsise de cuviinţă să fie dus la spital. Cert este că intervenise aici o neglijenţă. Sau poate chiar şi cei care l-au trimis nu erau siguri câ au de-a face cu un nebun şi au făcut-o pentru un control mai riguros. Fapt este că după două zile bietul

nenorocit fu trimis să-şi ispăşească pedeapsa. Această întorsătură se pare că îl uimi nespus: nu-i venea să creadă pînâ în clipa din urmă şi tot nădăjduia că are să fie iertat; cînd se văzu tîrît în faţa batalionului pentru a-şi primi pedeapsa cu bătaia, începu să strige „Ajutor!". De data aceasta, îl duseră în alt salon, fiindcă la noi nu mai era nici un pat liber. M-am interesat de soarta lui şi am aflat că în cele opt zile cît a rămas la spital n-a mai scos nici o vorbă, a fost trist şi abătut... Pe urmă, după ce i s-au vindecat rănile de pe spate, a fost dus nu se ştie unde. Eu, unul, n-am mai auzit nimic de el.

Cît priveşte tratamentul şi medicamentele în general, pe cît am putut observa, cei care nu sufereau de vreo boală grea nu ţineau seama de sfaturile medicilor şi nu luau nici un fel de doctorie, pe cînd toţi acei care erau cu adevărat bolnavi, şi mai cu seamă toţi bolnavii grav, urmau cu stricteţe prescripţiile doctorilor, înghiţeau conştiincios poţiunile şi hapurile ce li se dădeau şi în general le plăcea să se doftoricească, dar leacurile lor preferate erau tot soiul de remedii externe. Ventuzele, lipitorile, cataplasmele, sîngerările, în care poporul are o încredere oarbă, se bucurau de mare trecere la bolnavii spitalului nostru, fiind acceptate imediat şi, aş spune, chiar nu fără oarecare plăcere.

Mi s-a părut curios să observ cu acest prilej cum aceiaşi oameni care îndurau fără să crîcnească dureri atît de îngrozitoare pricinuite de vergi şi de nuiele se văitau, scrîşneau şi gemeau cînd li se puneau nişte biete ventuze. Să fi fost alintare de oameni greu încercaţi de viaţă şi care voiau să se răsfeţe puţin ca nişte copii sau glumă pe seama micilor zgîrieturi ce li se făceau pe spinările sfîrtecate de nenumărate bătăi grele? Nu ştiu ce să cred. E drept însă că ventuzele noastre nu erau precum cele obişnuite. Aparatul cu care se făceau fulgerător tăieturile îl stricase sau îl pierduse felcerul de mult, aşa încît nu-i rămăsese decît să se folosească de;

bisturiu. Pentru o ventuză trebuiau făcute vreo douăsprezece tăieturi; de obicei nu sînt dureroase, căci aparatul, printr-o apăsare rapidă, lasă douăsprezece crestături deodată. Cu bisturiul însă e altceva; cu el se taie mai încet şi carnea se înfioară, resimţind viu durerea; întrucît pentru zece ventuze, de pildă, trebuiau făcute vreo sută douăzeci de tăieturi, întreaga operaţie devenea, desigur, destul de dureroasă, Am fost nevoit la un moment dat s-o încerc şi eu; într-adevăr, mi s-a părut dureroasă şi foarte plicticoasă, şi totuşi, n-am suferit atît încît să nu-mi pot stăpîni gemetele. Ba îţi venea să şi rîzi cîteodată, văzînd pe cîte unul, o namilă de om, cum se strîmbă, se tînguie şi se zvîrcoleşte. E ca şi cînd - de-ar fi să încercăm o comparaţie - ai vedea cum un om hotărît, stăpîn şi calm în faţa unui lucru important şi grav, venind acasă, devine mofturos şi se supără pentru toate fleacurile, ca să se afle în treabă, face nazuri la mîncare, strigă şi se leagă de toţi şi de toate; nimic nu-l mulţumeşte, toate îl supără, toate îi stau împotrivă, toţi îl necăjesc şi-l chinuie, într-un cuvînt, nu mai poate de bine, cum se spune despre asemenea domnişori, care se întîlnesc şi printre oamenii simpli; cu atît mai mult în promiscuitatea tovărăşiei silite din temniţa noastră. De multe ori, ocnaşii glumeau şi îşi băteau joc de un asemenea răzgîiat, ba auzeai pe cîte unul că începe să-l şi înjure; şi curios, acesta tăcea numaidecît, de-ăi fi zis că n-aştepta decît atîta

ca să-şi contenească văicărelile. Ustianţev, în special, nu putea suferi mofturile acestea şi niciodată nu lăsa să-i scape prilejul de a-i face de două parale pe zevzeci. De altfel, îi plăcea grozav să se gîlcevească şi mereu se lua la harţă cu cîte cineva. Era pentru el o adevărată desfătare, un fel de necesitate iscată de boală şi, în parte, şi de mintea lui obtuză. La început îţi arunca o privire severă, fixă, apoi începea să te mustre cu glas liniştit, convins că e neapărat de datoria lui să te probozească. îşi vîra nasul în toate, ca şi cum ar fi fost anume pus să vegheze asupra ordinii şi moralei obşteşti.

- Se bagă unde nu-i fierbe oala, ziceau deţinuţii rizînd. Se fereau de cearta cu el, ca să-l cruţe, şi doar cîteodată mai făceau cîte o glumă pe socoteala lui.
- Foc şi pară scoate pe nări! Nici cu trei tulumbe nu-l stingi.
- Şi ce-ai vrea, mă rog, să fac? Să-i cînt nărodului în strună? Nu vezi ce se mai izmeneşte, de parcă l-ar căsăpi careva. Ai intrat în horă, trebuie să joci.
- Da' tu ce nevoie ai să te amesteci?
- Auziţi, fraţilor? îi întrerupse un ocnaş. Ventuzele-s floare la ureche; am gustat din ele, da' tot urecheala îndelungată e cea mai păcătoasă durere.

Toţi izbucniră în rîs.

- Ai păţit-o?
- Ba bine că nu! Şi încă cum am păţit-o!
- De aia ţi-s urechile aşa clăpăuge.

Deţinutul care vorbea, Şapkin, avea într-adevăr nişte urechi mari de tot, clâpăuge. Vagabondul ăsta, tînâr încă, potolit şi cuminte, vorbea totdeauna cu o seriozitate sub care se ascundea umorul, şi mare era veselia tuturor cînd se apuca sâ povestească ceva.

- De un' să ştiu eu că te-au tras de urechi, găgăuţă? Şi ce-mi pasă mie că te-au tras de urechi? se porni din nou Ustianţev, întorcîndu-se către Şapkin, deşi acesta nu i se adresase lui anume.

însă Şapkin nu-i dădu nici o atenţie.

- Şi cine te-a tras de urechi? întrebă unul.
- Ispravnicul, naiba să-l ia! Era pe cînd umblam hoinar prin ţară. Tocmai ajunsesem la K., eu şi cu încă unul, Efim -alt nume n-avea, hoinar şi el ca mine. Pe drum, dăduserăm o lovitură la un ţăran din Tolmina, un cătun căruia-i zice aşa. Intrăm noi în oraş şi ne uităm în dreapta şi în stînga, să vedem, doar-doar o fi rost de ceva învîrtealâ, şi apoi s-o ştergem. La cîmp, se ştie, eşti liber ca pasărea, pe cită vreme în oraş nu prea era de noi. Pentru început, intrarăm într-o crîşmâ, ca să mai prindem puteri. Ne aşezam la o măsuţă şi

ne uităm împrejur. Deodată văd că se apropie de noi un coate-goale, îmbrăcat în haine nemţeşti zdrenţuite. Vorbim de una, de alta.

- Aş vrea să vă întreb, dacă nu vă e cu bănat, zice el la urmă, aveţi cu voi documente?[1]
- Nu, n-avem documente, zicem noi.
- Aşa, vasăzică. Uite că nici noi n-avem. Mai am cu mine doi fîrtaţi, zice, care stau şi ei în gazdă la generalul Kukuşkin[2]. Şi dacă nu vă e cu supărare, zice, am chefuit puţin, ne-am păpat toate capitalurile şi nu mai avem nici o para chioară - pot îndrăzni să vă cer să faceţi cinste cu o juma' de rachiu?
- Cu dragă inimă, zicem noi. Şi băurăm împreună.

Din vorbă în vorbă, ne-au vîndut şi nouă pontul pentru o lovitură pe care se pregăteau s-o dea ei la un bogătaş din marginea oraşului; cică avea casa plină doldora cu lucruri de preţ. Ne hotărîrăm să-l călcăm chiar în noaptea aceea. Dar, în clipa cînd sâ dăm lovitura, ne prinde poliţia pe cîteşicinci şi ne duce la secţie şi pe urmă la ispravnic însuşi. „Lăsaţi că-i interoghez chiar eu", zice şeful. Trage din pipă, bea dintr-o ceaşcă de ceai; era un om voinic, cu favoriţi. Mai erau acolo încă trei vagabonzi aduşi tot atunci. Caraghioşi oameni mai sînt pe lume, măi fraţilor, şi vagabonzii ăştia: nimic nu ţin minte, poţi să-i dai cu bîta în cap, el tot îţi răspunde că nu ştie nimic, că a uitat tot. Şeful poliţiei se întoarce spre mine şi mă întreabă răstit:

- Cine eşti?

Răspund şi eu ca toţi ceilalţi:

- Nu-mi aduc aminte de nimic, înălţimea voastră, am uitat tot.
- Aşteaptă, zice el, aflăm noi numaidecît cine eşti; parcă te-am mai văzut undeva, şi tot se uita la mine cu nişte ochi

1 Acte de identitate (n.a.).
2 Adică în pădure, unde cîntă cucul. Povestitorul vrea să spună că şi ei sînt vagabonzi (n.a.).

de uliu. Eu, săracul de mine, nu dădusem ochi cu el de cînd mi-s.

îl întreabă pe celălalt:

- Tu cine eşti?
- Spală-putina, înălţimea voastră!
- Aşa te cheamă: Spală-putina?

- Chiar aşa, Spală-putina, înălţimea voastră.
- Vasăzicâ, Spală-putina. Da' tu? făcu el către cel de-al treilea.
- Şi-eu-cu-el, înălţimea voastră.
- Dar cum te cheamă?
- Păi, aşa mă cheamă, înălţimea voastră: „Şi-eu-cu-el".
- Cine ţi-a zis aşa, nătărâule?
- Nişte oameni cumsecade, înălţimea voastră, că doar sînt şi oameni cumsecade pe lumea asta, înălţimea voastră.
- Şi cine-s oamenii ăştia cumsecade?
- I-am cam uitat, înălţimea voastră, iertaţi-mă.
- I-ai uitat pe toţi, chiar pe toţi?
- Chiar pe toţi, înălţimea voastră.
- Dar părinţi n-ai avut: tată, mamă? De ei îţi mai aduci aminte?
- îrebuie să fi avut şi eu părinţi, înălţimea voastră, dar şi pe ei i-am cam uitat; se poate să fi avut, nu zic ba, înălţimea voastră.
- Şi unde ai stat pînă acum?
- în pădure, înălţimea voastră.
- Numai în pădure?
- Numai în pădure.
- Şi iarna?
- Nu ştiu cum o fi iarna, înălţimea voastră.
- Şi tu? Pe tine cum te cheamă?
- Secure, înălţimea voastră.
- Dar pe tine?
- Ascute-nu căsca, înălţimea voastră.
- Dar pe tine?
- Ascute-fără-frică, înălţimea voastră.

- Şi nici unul nu-şi mai aduce aminte de nimic? începe el să rida; ceilalţi se strimbâ şi ei a ris, tot privindu-l. Dar asta nu se întîmplă totdeauna; cîteodată te izbeşte cu pumnul în falcă de-ţi aduni măselele de pe jos; sînt oameni bine hrăniţi şi voinici.
- Duceţi-i la temniţă, porunci el, am să văd eu ce-i cu ei mai tîrziu. Tu mai stai, se întoarse el iar către mine. „Treci colo, la masa aceea!" Mă uit, văd o masă, hîrtie, condei, cerneală. Mă întreb: „Ce-o fi vrînd cu mine?" - „Stai jos, strigă el; ia condeiul şi scrie!" Şi numaidecît începe să mă tragă de ureche. Mă uit la el ca dracul la popă: „Nu ştiu să scriu, înălţimea voastră." - „Scrie!"
- Fie-vă milă de mine, înălţimea voastră! — „Scrie cum ştii!" zice şi tot mă trage de ureche, apoi deodată mi-o răsuceşte de văd stele verzi. Ce să vă mai spun, fraţilor, mai bine mi-ar fi tras trei sute de vergi la spinare, decît cazna asta. „Scrie, îţi spun..." Şi aşa o ţinea întruna!
- Era nebun? Că altminteri ce voia?
- Ba era zdravăn de-a binelea. Dar să vedeţi ce se întîmplase. Cu cîteva săptămîni înainte, un funcţionăraş din T. pusese mîna pe nişte bani ai statului şi se făcuse nevăzut; avea şi el o podoabă de urechi ca ale mele - clăpăuge. S-a dat de veste la toate posturile de poliţie. Se vede că potriveala asta de semne cu urechile îl făcu să mă bănuiască şi de aceea m-a pus la încercare, ca să vadă dacă ştiu să scriu şi cum scriu.
- Ceasul ăl rău, flăcâule! Şi te-a durut?
- Dacă-ţi spun! Mă durea cumplit. Toată lumea izbucni în ris.
- Ei bine, şi-ai scris?...
- Da' de unde! Cum era să scriu? Am început să plimb condeiul pe hîrtie, de la un cap la altul şi l-am plimbat aşa pînă s-a plictisit şi dumnealui. E drept că mi-a tras el şi cîteva palme zdravene, dar la urmă m-a lăsat să plec, la temniţă, bineînţeles.
- Da' tu ştii sau nu ştii să scrii?
- Am ştiut cîndva, dar de cînd a început lumea să scrie cu condeie, am uitat de tot...
Şi aşa, cu poveşti sau, mai bine zis, cu trăncăneli de acest fel ne treceam vremea. Doamne, ce plictiseală! Zilele erau lungi, înăbuşitoare, mereu aceleaşi, atît de mult semănau una cu alta. Dacă aş fi avut cel puţin vreo carte! Şi, cu toate astea, mă duceam adesea la infirmerie, mai ales la început, fie că eram bolnav, fie pentru a mă odihni, numai ca să mai scap de temniţă. Acolo era o atmosferă de neîndurat, mult mai apăsătoare ca în spital, mai ales din punct de vedere moral. Mereu aceeaşi ură şi invidie, aceleaşi certuri şi încăierări, aceeaşi pornire duşmănoasă împotriva noastră, a celor ce eram socotiţi nobili, aceleaşi chipuri răutăcioase, ameninţătoare! Pe cînd aici, la spital, nu se făcea deosebire între oameni, cu toţii se socoteau egali şi se simţeau între prieteni. Orele cele mai triste şi mai apăsătoare erau pe înserate, la lumina palidă a luminărilor, şi pe la începutul nopţii. Toţi se culcă devreme. O lumină slabă veghează singuratică la un capăt ăl salonului, lingă uşă, iar în fund, în colţul nostru -

domneşte întunericul. Aerul se îmbîcseşte repede, devine înăbuşitor. Uneori, vezi pe cîte unul dintre bolnavi, pe care nu l-a furat somnul, sculîndu-se şi rămînînd nemişcat pe marginea patului ceasuri întregi, dus pe gînduri, cu capul, acoperit cu boneta, lăsat în piept. Te uiţi la el poate chiar o noapte întreagă şi încerci să ghiceşti: lâ ce se gîndeşte oare? Şi aceasta, tot ca să-ţi omori cumva timpul. Sau începi să visezi, să-ţi aduci aminte de ceea ce a fost. închipuirea îţi reînvie trecutul în tablouri fără sfîrşit; ici-colo răsar în aceste amintiri amănunte la care în alte împrejurări poate nu te-ai fi gîndit niciodată sau nu le-ai fi retrăit cu aceeaşi intensitate ca acum. Ori îţi întorci privirile spre viitor şi încerci să te vezi ieşind din temniţă. încotro îţi vei îndrepta paşii? Şi, cînd se va întîmpla aceasta? Vei reveni oare vreodată pe meleagurile de unde ai plecat? Şi tot,) gîndindu-te aşa, nădejdea ţi se înfiripă din nou în suflet... Alteori te apuci pur şi simplu să numeri: unu, doi, trei şi tot j

aşa înainte, ca să poţi adormi mai curînd. Ajungeam uneori pînâ la trei mii, fără să-mi vină somnul. Auzi pe careva râsucindu-se neliniştit în aşternut. Dincolo, Ustianţev se luptă gîfîind cu un acces de tuse putredă de ofticos pe moarte, urmată de un geamăt slab şi o vorbă chinuită, mereu aceeaşi de fiecare dată: „Doamne, mult am păcătuit!" Şi ciudat mai răsună glasul lui istovit, tînguitor, în liniştea netulburată a nopţii. Sau, deodată, de undeva, dintr-un colţ învăluit în întuneric, prinzi o şoaptă: se vede că nici cei de acolo n-au somn şi stau de vorbă pe şoptite, întinşi în paturi. Uite aşa, unul începe să spună vreo întîmplare din viaţa lui, apoi îşi povesteşte toată viaţa; îşi aduce aminte de trecut, de anii de pribegie, de tot ce a fost, de nevastă, de copii, de rînduielile de altădată. Şi chiar din şoapta lui îndepărtată ghiceşti că nimic din tot ce povesteşte el nu se va mai întoarce, toate sînt de-a pururi pierdute pentru el, iar povestitorul însuşi e ca un codru de pîine care, o dată tăiat, la loc nu se mai lipeşte. Celălalt ascultă. Nu se aude decît o şoaptă stăpînită, monotonă, neîntreruptă, ca susurul unui pîriiaş ce abia răzbeşte din depărtare... Mi-aduc aminte că o dată, într-o noapte nesfîrşită de iămă, am auzit o poveste care la început mi-a părut un vis tulbure, chinuitor, de parcă aş fi zăcut cuprins de fierbinţeala unui acces violent de friguri şi toate cele auzite nu fuseseră decît rodul aiurelii unui creier răvăşit de febră...

IV

BĂRBATUL AKULKÂI *(Povestire)*

Era aproape de miezul nopţii, trecuse de unsprezece. Furat de somn pe nesimţite, adormisem de-a binelea, cînd deodată mă pomenii trezindu-mă brusc... Lumina slabă şi opacă a lămpii de noapte de la uşă abia reuşea să destrame

puţin întunericul. Toată lumea dormea. Adormise şi Ustianţev şi în liniştea nopţii se auzea cît de greu îi vine să respire şi cum îi horcăie în gîtlej flegma la fiecare răsuflare chinuită. De pe coridor răsună deodată zgomotul surd al unor paşi grei care se apropiau. Era schimbul de noapte al santinelelor. Aproape de tot se auzi o izbitură de pat de puşcă în podea. Uşa se deschise şi caporalul, câlcînd uşor printre paturi, începu să numere bolnavii. După cîteva clipe ieşi, închise uşa, schimbă santinela şi cu aceiaşi paşi grei se îndepărtă. Liniştea învălui iarăşi totul. De-abia atunci băgai de seamă că doi deţinuţi din imediata mea apropiere, în stînga patului meu, nu dormeau, ci vorbeau în şoaptă. Se întîmplă uneori ca doi bolnavi care zac alături şi care n-au schimbat un cuvînt zile de-a rîndul, sâptămîni şi chiar luni întregi, să intre deodată în vorbă în puterea nopţii şi unul dintre ei, mînat de un imbold lăuntric, să înceapă a-i povesti celuilalt tot trecutul său.

Vorbeau probabil de multă vreme. Nu apucasem să aud începutul şi nici acum nu prindeam toate cuvintele; treptat însă mă obişnuii cu şoaptele lor şi prinsei firul povestirii. Somnul îmi trecuse: ce puteam face altceva decît să ascult? Unul povestea cu însufleţire, culcat într-o rină, cu capul săltat de pe pernă, cu gîtul întins spre vecinul lui de pat. îl simţeai agitat, chinuit de nevoia de a se destăinui.

Celălalt îl asculta ridicat în capul oaselor, cu picioarele întinse pe pat, mohorît şi absolut nepăsător; mormăia din cînd în cînd cîte un cuvînt de încuviinţare, în semn de înţelegere sau mai mult aşa de formă, şi trăgea mereu tutun pe nas dintr-un mic cornet-tabacheră. Era soldatul Cerevin, **dintr-o** unitate disciplinară, un om de vreo cincizeci de ani, ursuz şi pedant, un prost încrezut cu pretenţii de înţelept. Povestitorul, Şişkov, în vîrstă de aproape treizeci de ani, era un ocnaş de-al nostru, civil, care lucra la atelierul de croitorie. Pînă în clipa aceea nu-mi atrăsese cu nimic atenţia; de

altfel, nici după aceea şi nici în tot restul detenţiei mele la ocnă n-am simţit niciodată îndemnul de a-l cunoaşte mai îndeaproape. Era un om de nimic şi cam zărghit. Stătea uneori săptămîni întregi tăcut, posomorit, retras, şi deodată, nitam-nisam, se amesteca în cine ştie ce treabă care nu-l privea, bîrfea şi ducea vorbe, se aprindea şi se încăpăţîna pentru fleacuri, umbla din cazarmă în cazarmă, clevetind şi băgînd intrigi, se frământa şi îşi ieşea din fire. Totul sfîrşea cu o bătaie zdravănă, după care se potolea brusc şi redevenea tăcut. Era netrebnic şi fricos; de aceea toată lumea îl cam lua de sus şi îl dispreţuia. Scund la stat, uscăţiv, avea ochi neastîmpăraţi, care se potoleau uneori într-o îngîndurare tîmpâ. De se întîmplă să povestească însă ceva, se însufleţea numaidecît, începea să dea din mîini şi, cu totul pe neaşteptate, se întrerupea, ca să treacă la altceva, se pierdea în amănunte şi în cele din urmă uita despre ce vorbise. Se lua la harţă deseori şi de obicei scornea tot felul de pricini, găsindu-l pe om vinovat de te miri ce; punea atîta patimă în aceste certuri, încît uneori izbucnea în lacrimi. Cînta destul de bine din balalaică şi se vedea că-i place să cînte, iar în zilele de sărbătoare se avînta şi la joc, dînd dovadă de

multă pricepere, mai ales cînd era îndemnat de ceilalţi... Se lăsa convins uşor să facă un lucru... şi nu pentru că era un om supus, ci fiindcă era domic de a cîştiga prietenia celorlalţi şi, de dragul acestei prietenii, zadarnic jinduite, era gata să facă orice, numai să fie pe placul camarazilor.
Un timp nu pricepui nimic din ceea ce voia să spună Şişkov. Mi se păru întîi că se abate mereu de la firul povestirii în amănunte lăturalnice, sărind de la una la alta, fără nici o legătură. Poate băgase de seamă că lui Cerevin puţin îi pasă de ceea ce îl frămîntă şi nu-l asculta cu destulă luare-aminte; totuşi, căuta parcă să se convingă pe sine însuşi de contrariul şi ar fi fost, pesemne, tare mîhnit, dacă i s-ar fi dovedit că nu-i cum credea el.
DUMOlfcVSKi
- ... Cînd ieşea în piaţă, istorisea el, toată lumea îl cinstea şi-i da bună ziua... Bogătan, de!
- Făcea negoţ, zici?
- Da, negoţ. Tîrguşorul nostru era cam prăpădit. Lume nevoiaşă, încaltea prin mahalale - sărăcie lucie. Muierile 1 cărau apă de la rîu, spetindu-se pînă sus pe malul înalt, ca să-şi ude grădinile, se istoveau trudind din greu o vară întreagă şi cînd venea toamna nu culegeau nici de-o ciorbă de zarzavat, *i* Lume de izbelişte, ce mai! El însă avea o sfoară de pămînt 1 frumuşică, pe care o lucra cu argaţi tocmiţi; ţinea trei; avea şi 1 o prisacă de la care vindea mierea; mai făcea şi negoţ cu vite; ce mai, pentru locurile noastre era cineva, om cu vază. I Numai că era tare bătrîn - şaptezeci de ani bătuţi, avea şi părul cărunt şi i se îngreuiaseră oasele, de nu-l mai ţineau balamalele. Cînd ieşea în piaţă în şuba lui de vulpi, toată lumea se înghesuia cu respect, om cu greutate, ce mai! — „Bună ziua, Ankudim Trofimîci!" - „Bună să-ţi fie inima, zice." Stătea de vorbă cu oricine. „Să trăieşti ani mulţi, tăicuţă Ankudim Trofimîci!" - „Dar tu ce mai faci!" întreabă el. „Apoi ce să fac, nu mai pot de bine. Dar dumneata, tăicuţule?" - „Deh, trăim şi noi pentru păcatele noastre, ca să facem umbră pămîntului!" „Ba să trăieşti mulţi ani, Ankudim Trofimîci!" Nu se codea să stea de vorbă cu oricine îi ieşea în cale, iar cînd spunea ceva - fiecare vorbă ce-o rostea atîrna cît un galben. Om cu ştiinţă de carte, priceput, tot din cărţi sfinte citea. O punea pe babă să se aşeze
în faţa lui: „Şezi aici, nevastă, şi ia aminte la ce ţi-oi citi!" şi; începea să-i tălmăcească. Bătrîna, Măria Stepanovna, nu era chiar atît de bătrînă; era nevasta lui de-a doua; se însurase cu ea ca să aibă copii, căci de la nevasta dintîi nu-i rămăsese nici unul; acum avea doi flăcăi, nevîrstnici încă - pe cel mai mic, Vasia, l-a făcut la şaizeci de ani - şi o fată, Akulka, cea, mai mare, de optsprezece ani.
- Nevastă-ta, adică?
273
- Stai să-ţi spun. întîi şi întîi Filka Morozov a făcut-o boacănă de tot. îi spune lui Ankudim: „Ies din tovărăşie, zice, dă-mi cele patru sute de ruble ale mele, nu-ţi sînt slugă, nu vreau să mai fac negoţ cu tine şi nici pe Akulka ta, zice, nu vreau s-o iau de nevastă. îmi arde să petrec. Acum, după ce mi-au murit părinţii, vreau să-mi beau, zice, toţi banii, apoi mă năimesc să mă duc ostaş, iar după zece ani mă întorc feldmareşal!" Ankudim îi dă toţi banii, socoteală cinstită pînă la o para; împărţeală, adică, pentru că negoţul îl făcuse în tovărăşie cu tatăl lui Filka. „Eşti un om pierdut", îi zice el. „încă nu se ştie dacă sînt ori nu un om pierdut, dar cu tine, boşorogule, ştiu că n-am să ajung departe. Eşti un zgîrie-brînză, tremuri şi pentru doi bănuţi. Ai fi în stare să-ţi mănînci şi de sub unghie. Eu scuip pe toate astea. Ştiu că degeaba aduni şi îngrămădeşti, câ tot praful se alege. Eu am ambîţ, zice. Iar pe Akulka ta să ştii câ n-o iau de nevastă: şi aşa, zice, m-am culcat cu ea..."
- „Cum îndrăzneşti, zice bătrînul, să faci de ocară pe un părinte cinstit, pe o fată cinstită? Cînd te-ai culcat cu ea, slănină de şarpe, sînge de ştiucă ce eşti?" îi strigă Ankudim, tremurînd de mînie... Chiar Filka mi-a povestit mai tîrziu toate astea...
- „Nu numai că nu-ţi iau fata de nevastă, dar am să fac în aşa fel, încît să n-o ia nimeni, nici chiar Mikita Grigorici, fiindcă nu e fată cinstită. Trăiesc cu eă din toamna trecută. N-aş mai lua-o de nevasta acum pentru nimic în lume. Uite, încearcă să-mi dai acum orice ai vrea, tot nu mă învoiesc s-o iau..."
Şi se puse flăcăul nostru pe chef, de duduia pâmîntul şi se crucea lumea în tîrg! Şi-a găsit nişte tovarăşi de băutură şi a ridicat un tărăboi, de tot tîrgul era numai un vuiet şi larmă Şi chiote. A ţinut-o aşa, într-o beţie neîntreruptă, veo trei luni în şir, pînă a risipit tot ce avea. „Cînd oi sfîrşi banii, zicea, vînd casa, vînd tot, beau tot şi pe urmă, ori mă năimesc în
oaste pentru altul, ori pornesc hoinar prin lume!" Umbla beat de dimineaţa pînă seara, se plimba într-o trăsură cu doi cai cu zurgălăi, şi ce-l mai iubeau fetişcanele! Grozăvie! Era bun de gură.
- Fusese cu ea în dragoste, vrasăzicâ?
- Stai să-ţi spun. Tocmai îl îngropasem pe tata; mama cocea turtă dulce pentru dugheana lui Ankudim; eu tot pentru el munceam şi aşa ne ţineam zilele, dar o duceam ca vai de lume. Aveam un petic de pămînt dincolo de pădure, mai semănăm ceva grîne, dar după moartea tatii l-am lăsat în paragină, pentru că pe acea vreme mă cam dedasem la băutură. Storceam bani de la maică-mea cu bătaia...
- Rău ai făcut că ai bătut-o. Mare păcat!
- Cîteodată nu mă trezeam din beţie de dimineaţa pînâ seara. Casa mai era cum era, mă rog, veche şi dărăpănată, dar era a noastră. Da' înăuntru — pustiu, sufla vîntul -n-aveam nici de unele. Crăpăm de foame; cîteodată zile de-a rîndul n-aveam ce pune în gură. Maică-mea bodogănea întruna, bocea şi se văicărea; mie însă puţin îmi păsa. Mă ţineam scai de Filka Morozov; umblam cu el de dimineaţă şi pînă tîrziu noaptea. „Cîntă-mi din chitară, îmi

zicea el, şi joacă în faţa mea, iar eu, stînd culcat, o să arunc în tine cu bani, că doar îs omul cel mai bogat." Nu ştia ce să mai scornească, dar de lucru furat nu se atingea: „Nu sînt hoţ, zicea, eu mi-s om cinstit..."
„Hai băieţi, să ungem cu dohot poarta Akulkăi, fiindcă nu vreau s-o ia de nevastă Mikita Grigorici. Am boală să i-o fac şi pe-asta", zice. Bătrinul ar fi vrut de mult s-o dea pe Akulka după Mikita Grigorici; era un om cam bătrîior, cu ochelari pe nas. Făcea şi el negoţ. Cînd auzi Mikita Grigorici că se vorbeşte de rău pe socoteala fetei, îi spuse bâtrînului: „Prea mare ruşine pe capul meu, Ankudim Trofimîci;] şi-apoi, nu mai vreau să mă însor; mi-a trecut vremea".
Şi ne-am dus de-am mînjit cu păcură poarta Akulkâi. Ce-au mai bătut-o atunci cei de acasă... Mana Stepanovna ţipa: „îţi mânînc zilele!" Iar bătrinul: „Altădată, pe vremea cinstiţilor patriarhi, zice, i-aş fi dat foc pe rug, azi, însă, toate în lume sînt stricăciune şi putregai!" Nu era zi ca vecinii să n-o audâ pe Akulka tipînd ca din gură de şarpe, aşa o băteau; în fiecare zi o snopeau, din zori şi pînă-n noapte. Iar Filka striga în piaţă, ca sâ-l audă toată lumea: „Faină fată e Akulka, bună de petrecere. Mîndră-mi eşti, dalbă eşti, spune-mi dar pe cine iubeşti!..." Apoi se întorcea către mine: „Le-am făcut una bună, de-au să mă pomenească toată viaţa".
într-o zi mă întîlnesc cu Akulka; se ducea cu căldările la apă. îi strig: „Bună ziua, Akulina Kudimovna! Dacă nu ţi-e cu supărare, faină eşti, gătită eşti, spune-mi drept cu cine trăieşti!" I-am zis-o! Numai ce s-a uitat la mine cu ochii ei mari; era trasă la faţă şi slabă ca o scîndurâ. S-a uitat la mine cu ochi mari, iar macă-sa crezu că stă de vorbă cu mine şi-i strigă din prag: „De ce stai de vorbă cu el, neruşinato!" Şi iar a bătut-o; o ţinea uneori cîte un ceas în bătaie. „Te omor, striga, că nu te mai recunosc de fiică".
- Era o stricată, care vra să zică.
- Stai să auzi, bădie. Ţinîndu-ne mereu aşa de chefuri cu banii lui Filka, într-o zi, după ce mă culcasem, o văd pe mama că vine şi-mi spune: „De dormit îţi arde, ticălosule, trîntorule?" Şi dă-i cu gura. Apoi îmi spune: „Ia-o de nevastă pe Akulka. Sînt bucuroşi s-o dea acum şi după unul ca tine. Dau trei sute de ruble bani gheaţă, başca ce-o mai fi şi zestre". Iar eu zic: „Cum s-o iau aşa, cînd toată lumea ştie că nu-i cinstită?" - „Prostule, cununia ascunde tot; e chiar mai bine dacă o să se simtă toată viaţa vinovată faţă de tine. Banii ăştia ne-ar pica tocmai bine; am şi vorbit cu Măria Stepanovna; nu zice ba, am putea cădea la înţelegere." „Să-mi lepede, zic, aici pe masă, numaidecît douăzeci de carboave şi atunci o iau de nevastă!" Mă crezi ori ba, dar pînă în ziua căsătoriei am umblat tot timpul beat. Iar Filka Morozov nu-mi dă pace: „Am să-ţi rup oasele, zice, logodnic ticălos al **Akulkăi** ce eşti, numai să vreau, c-o să mă culc noapte de noapte cu nevastă-ta!" - „Minţi, porc de cîine ce eşti!" Mă făcu de rîs în faţa lumii în plină stradă. Alerg turbat acasă.] „Nu mă însor, zic, dacă nu-mi pune în palmă numaidecît j încă cincizeci de carboave!"
— Şi se învoiau s-o dea după tine?
- După mine? De ce nu! Nu eram nişte terchea-berchea;] am fost casă de gospodari cinstiţi. Tatăl meu sărăcise abia 1 către sfîrşitul vieţii, cînd un foc năprasnic i-a mistuit tot avu- 1 tul; fusese mult mai bogat decît Ankudim. „Sînteţi nişte coate-goale", zice Ankudim. „Nu ţi-a fost de ajuns, se vede,] că ţi-au feştelit poarta cu dohot", îi răspund eu. Iar el de **colo:** „Ce, ai venit aici să-ţi baţi joc de noi? Ia nu mai face pe j grozavul! Dovedeşte că e necinstită... Gura lumii-i slobodă. ! Nu vrei - n-ai decît, pe-aici ţi-e drumul! Dar să-mi dai banii înapoi..." Atunci eu şi cu Filka ne hotărîrăm să-l trimitem la bătrînul pe Mitri Bîkov, să-i spună că am să-l fac de rîsul lumii. Pînă în ziua căsătoriei am umblat beat mort. M-am trezit abia cînd veni vremea să mă duc la cununie. Ne-am întors de la biserică, ne-am aşezat la masă; unchiul Mitrofan Stepanîci zise: „Afacerea, chiar dacă nu e tocmai cinstită,] dar e trainică şi cu bine sfîrşită". Bătrînul Ankudim se îmbătase şi plîngea; lacrimile îi curgeau în barbă. Eu însă, frate dragă, uite ce-am făcut; mai înainte de a pleca la biserică, am ascuns un harapnic în buzunar şi mi-am pus în gînd să-i trag din prima zi o bătaie de pomină Akulkăi, ca să \ ştie ce înseamnă măritiş cu fetia pierdută, să afle şi toată lumea că eu chiar dacă am luat-o aşa, nu sînt un prost...
- Bine-ai făcut! Să înveţe minte, vrasăzică, şi să simtă... >
- Stai să vezi că nu-i chiar aşa. Prin părţile noastre e un **obicei** că, îndată după slujba de la biserică, tinerii să intre în: odaia lor, în vreme ce nuntaşii beau şi petrec la masa întinsă.
Rămăsei singur cu Akulka; şedea albă ca varul, n-avea nici pic de sînge în obraji, tăcea şi tremura ca varga. Avea un păr moale şi bălai ca inul. Ochii mari, limpezi. Tăcea aproape întotdeauna; n-o auzeai niciodată, ai fi zis că-i mută. Ciudată fiinţă... Şi ce crezi, bădie dragă: mi-am pregătit şi harapnicul, l-am pus alături lîngă pat, şi cînd colo a ieşit în faţa mea cu nimic vinovată, era fată mare.
- Ce spui!
- Crede-mă, o fată cinstită dintr-o casă de oameni cinstiţi. Şi pentru ce, frate, pentru ce îndurase ea atîta amar de suferinţă? De ce o umpluse de noroi şi o făcuse de batjocura lumii ticălosul ăla de Filka Morozov?
- Asta aşa e.
- Atunci m-am dat jos din pat şi-am îngenuncheat în faţa ei, împreunîndu-mi mîinile ca pentru rugăciune: „Iartâ-mă, măicuţă Akulina Kudimovna, zic, iartă-mă că am fost atît de prost ca să cred toate bîrfelile lumii. Iartă-mă că m-am purtat ca un nemernic". Se ridicase în genunchi în pat şi mă privea; îmi puse amîndouă mîinile pe umeri şi începu să rîdă, şi cu toate astea lacrimile îi curgeau de-a lungul obrajilor; plîngea şi rîdea în acelaşi timp... Ieşii din odaie şi strigai ca să mă audă toţi nuntaşii: „Mare mincinos şi ticălos e Filka Morozov; dacă-l întîlnesc nu scapă viu din mîna mea!" Bătrînii nu mai ştiau ce să spună de bucurie; mama Akulinei era gata să cadă la

picioarele fetei, să-i ceară iertare, iar bâtrînul zise: „Numai să fi ştiut şi să fi cunoscut toate astea, scumpă copilă, şi nu te-am fi dat după un bărbat ca ăsta..."
Să ne fi văzut cum eram îmbrăcaţi în cea dintîi duminică după căsătorie, cînd am ieşit de la biserică; eu în caftan de postav bun, cu căciulă de blană şi nădragi de catifea; ea într-o scurteică de blană de iepure, nouă-nouţă, cu basma de mătase pe cap; eram cum nu se poate mai potriviţi şi ne şedea grozav de bine unul lîngă altul! Toată lumea se uita la noi. Eu eram un flăcău destul de chipeş şi nici Akulinuşka
mea nu era de lepădat; chiar dacă nu pica de frumoasă, dar nici cusur nu-i găseai; era o fată tare frumuşică.
- S-au întors lucrurile în bine, vrasăzică.
- Ascultă mai departe. A doua zi după căsătorie, mă fac nevăzut dintre oaspeţi şi, cam afumat de băutură, o iau la goană pe uliţă strigînd: „Unde-i nemernicul ăla de Filka Morozov; să pun numai mîna pe el, nenorocitul!" Ţipam ca un nebun prin tîrg. Mi se urcase la cap şi toată mahmureala de dinainte de nuntă, căci trei oameni cu greu au putut să mă ducă înapoi acasă, după ce m-au prins lîngă casa lui Vlasov. Toată lumea vorbea în oraş numai despre asta. Fetele îşi şopteau, cînd se întîlneau în tîrg: „Ce ziceţi, fetelor, ce ziceţi, deşteptelor? Akulka a fost fată cinstită!" După cîteva zile mă întîlnesc cu Filka Morozov, care îmi strigă în plină stradă: „Vinde-mi-o, zise, pe nevastă-ta, ca să ai cu ce bea. Uite, la noi soldatul Iaşka pentru asta s-a însurat: nu s-a culcat niciodată cu femeia lui, dar are cu ce să se îmbete trei ani în şir!" îi răspund: „Eşti un ticălos!" „Iar tu un prost, îmi zice. Te-ai cununat beat. Parcă puteai să-ţi dai tu seama ce şi cum este?" Ajung acasă şi încep să strig: „M-aţi însurat pe cînd eram beat". Mama sare cu gura la mine. „Nu, măicuţo, zic, matale ai urechile astupate cu aur. Cheam-o-ncoa pe Akulka!" Şi unde mi ţi-am luat-o, măi frate, la refec. Vreo două ceasuri am tot bătut-o, pînă ce-am căzut şi eu frînt de oboseală. Trei săptămîni nu s-a mai dat jos din pat.
- Deh, ce să-i faci, rosti Cerevin, cînd nu le baţi, femeile... da' ce, ai prins-o cu ibovnicul?
- Nu, n-am prins-o. Să vezi ceva... Eu, ca să spun cinstit, nici n-aveam de ce s-o învinuiesc, zise Şişkov după un răstimp, de parcă i-ar fi trebuit să facă o sforţare ca să rostească aceste vorbe. Dar tare m-a durut văzînd cum lumea îşi bate joc de mine. Şi asta numai din pricina lui Filka. „Nevastâ-ta e făcută ca s-o privească alţii." într-o zi, ne
cheamă la el cu mai mulţi oaspeţi şi ce crezi că găseşte să spună: „Dumnealui, zice, are o soţioară bună, drăguţă, cuminte, respectuoasă, fără nici un cusur; să vedeţi ce gospodar e dumnealui acum! Dar ai uitat, prietene, cum i-ai mînjit poarta cu dohot?" Cum şedeam beat, îmi pune mîna în pâr şi mă trage spre podea: „Haide, joacă, bărbat al Akulkăi; eu am să te trag de păr, şi tu să joci, ca să-mi faci cheful!" -„Eşti un ticălos!" strig eu. Iar el de acolo: „Am să vin în casa ta cu toată ceata şi în faţa ta îi trag Akulkăi o mamă de bătaie prin părţile moi cît mi-o plăcea". Ai să mă crezi? O lună întreagă n-am mai îndrăznit să ies din casă, atît îmi era de frică să nu vină cumva la mine să-mi batjocorească nevasta. Şi, uite, de atunci am început s-o bat...
- Ce rost avea s-o baţi? Poţi să legi mîinile cuiva, dar limba n-ai cum să i-o ţii. Nici prea multă bătaie nu e bună. Pedepseşte-o, învaţ-o, dar la urmă spune-i şi o vorbă bună. Pentru asta-i făcută femeia.
Şişkov rămase cîteva clipe pe gînduri.
- ... La început, de necaz şi supărare, reluă el, iar pe urmă m-am deprins şi am luat-o ca pe un obicei; erau zile cînd o băteam de dimineaţă pînă seara pentru nimic; ba că nu s-a sculat cînd vream eu, ba că n-a păşit cum trebuia. Dacă n-o băteam, începeam să mă plictisesc. De multe ori o vedeam cum râmîne nemişcată pe scaunul ei lîngă fereastră, cu ochii aţintiţi în geam, mereu tăcută, şi pe obraji îi curgeau lacrimi... Mă cuprindea o milă cînd o vedeam aşa plîngînd, dar tot o băteam. Biata mama răbda cît răbda şi iar încerca să mă cuminţească: „Eşti un nemernic, zice, nu mai ştii ce faci; ocna o să te mănînce! - „Să taci, strig, şi nimeni să nu mai spună o vorbă, că fac moarte de om; m-aţi însurat legat la ochi, m-aţi îmbrobodit!" La început, bătrînul Ankudim a încercat şi el să mă domolească şi a venit de cîteva ori la mine: „Bagâ-ţi minţile în cap, flăcâule! Să nu crezi că nu se găseşte ac şi de cojocul tău; şi pentru asta este o lege!" Dar la urmă s-a lăsat păgubaş. Cît despre Măria Stepanovna, se făcuse blîndă de tot. într-o zi, veni la noi şi-mi spuse plîngînd: „Să nu-ţi fie cu bănat, Ivan Semionîci; e-un fleac, dar rugămintea-i mare. îndură-te şi las-o să se bucure de lumina soarelui. Şi-mi trinteşte o plecăciune pînă la pămînt. îmblînzeşte-ţi inima, zice, şi iart-o! Oamenii răi i-au scos vorbe de ocară, dar tu ştii că ai luat-o cinstită..." Şi iar mi se ploconeşte pînă la pămînt. Eu mă ţin tare şi fac pe grozavul: „Să n-aud vorbă! Ce vreau aia fac şi puţin îmi pasă de voi toţi, pentru că nu mai ştiu ce e cu mine; cît despre Filka Morozov, e cel mai bun şi mai drag prieten al meu!"
- Te înhăitaseşi, vrasăzică, iar cu el?
- Da' de unde! Cine se mai putea apropia de el? Se beţivise rău de tot. După ce îşi risipise toţi banii şi tot avutul în chefuri, se năimise să meargă la oaste în locul fiului unui bogătan din tîrg. La noi, cînd un flăcău se hotărăşte să se ducă în locul altuia, se face un fel de stăpîn în casa acestuia şi trebuie să fie ţinut ca pe palme pînă în clipa în care e chemat. Capătă la plecare întreaga sumă cu care s-a învoit, dar pînă atunci trăieşte în casa gospodarului, cîteodată şase luni în şir; şi cum îşi mai bate joc el de familia acestuia, cîte trăsnăi nu-i vin în cap, să scoţi icoanele afară, nu alta! Că dară ce zice el: Am primit, care vra să zică, să fiu cătană în locul feciorului dumitale, cu alte cuvinte, sînt binefăcătorul vostru şi trebuie să-mi daţi respectul cuvenit şi ascultare, altminteri îmi iau vorba înapoi. Şi uite aşa, făcîndu-şi de cap, Filka a întors pe dos casa gospodarului; se culca cu fata lui, îl trăgea pe bătrîn de barbă în fiecare zi după-masă; în sfîrşit, făcea tot ce-i trecea prin minte. Trebuia să i se fiarbă apă

pentru baie zilnic şi aburul să fie amestecat cu abur de rachiu, iar femeile aveau datoria să-l ducă mai mult pe braţe pînă la baie, ţinîndu-l de subsuori. Cînd se întorcea acasă

după chef, se oprea în mijlocul străzii şi începea să ţipe: „Nu vreau să intru pe poartă, daţi gardul jos!" Astfel că bieţii oameni trebuiau să strice gardul, numai ca sâ-i facă loc să intre. în sfîrşit, veni şi ziua plecării; îl dezmeticiră, îl pregătiră de drum şi porniră cu alai spre cazarmă. Lumea se înghesuia în stradă ca la urs: „îl duc la cătănie pe Filka Morozov!" El dă bineţe tuturor, în dreapta şi-n stînga. Deodată se iveşte Akulka, dinspre grădină. Cum o zăreşte Filka, numai ce strigă: „Opreşte!" Sări jos din căruţă şi se închină în faţa ei pînă la pâmînt: „Suflet blînd şi drag, garofiţa mea, te-am iubit doi ani, acum sînt dus cu lăutari la cătănie. Iartă-mi, zice, fată cinstită din oameni cinstiţi, fiindcă sînt un mare ticălos, eu sînt vinovat de toate nenorocirile tale!" Şi făcu din nou o plecăciune adîncă înaintea ei. La început, Akulka păru speriată, dar pe urmă se închină şi ea înaintea lui cu o plecăciune adîncă şi-i spuse: „Iartă-mă şi tu, flăcăule, dar eu nu-ţi port nici o supărare". Mă întorc acasă numaidecît. Intru în casă îndată după ea: „Ce-ai spus, neam de căţea ce eşti?" Iar ea, uite, n-ai să mă crezi poate, îmi răspunde privindu-mă drept în ochi: „îl iubesc acuma, zice, mai mult decît lumina ochilor!"
- I-auzi!
- în ziua aceea n-am mai scos o vorbă... Doar spre seară i-am spus: „Akulka, să ştii că te omor!" N-am închis ochii toată noaptea; nu mai puteam de sete şi am ieşit în tindă să beau cvas; se crăpa de ziuă... Mă întorc în casă şi zic: „Akulka, scoală să mergem la cîmp". De mult mă tot pregăteam să mă duc să-mi văd ogorul şi mama ştia de asta. „Bine faci, zise ea, e vremea secerişului, iar omul nostru am auzit că zace bolnav de două zile." înhămai caii la căruţă fără să spun o vorbă. Cînd ieşi din tîrguşorul nostru, dai într-o pădure de vreo cincisprezece verste şi cum se termină pădurea, vine şi ogorul nostru. După vreo trei verste de drum
prin pădure, opresc caii. „Dă-te jos, Akulina, zic, ţi s-a apropiat sfîrşitul!" Ea mâ priveşte îngrozită, se dă jos încet şi se opreşte drept în faţa mea. „Mi s-a făcut lehamite de tine, fă-ţi rugăciunea!" Şi o înşfac de pâr - avea nişte cozi groase şi lungi; mi le încolăcesc pe braţ, o răsucesc cu spatele spre mine, o cuprind ţinînd-o strîns între genunchi, scot cuţitul, îi dau capul pe spate şi, hîrşti, îi tai gîtul. Ea ţipă, sîngele ţîşneşte şuvoi; arunc cuţitul, o iau în braţe, o întind la pămînt şi încep să urlu şi să plîng cît mă ţine gura. Eu urlu, ea ţipă, se zbate; sîngele curge din ce în ce mai tare, mă stropeşte pe obraz, îmi scaldă mîinile, sîngele ei. Mă apucă groaza; o las jos, las şi cal şi căruţă şi o iau la fuga, gonind ca un nebun pînă acasă; mâ strecor prin fundul curţilor şi mă ascund într-un bordei de lut vechi şi părăsit, pe care îl foloseam altădată ca baie; pînă noaptea tîrziu am stat acolo pitit sub laviţă.
- Dar Akulka?
- S-a sculat, se vede, de jos, şi a pornit spre casă. Au | găsit-o mai tîrziu la vreo sută de paşi de locul unde o înjunghiasem.
- N-ai înjunghiat-o cum trebuie, vrasăzică.
- Păi... Şişkov se opri o clipă.
- Da, făcu Cerevin, e acolo o vină, dacă n-o tai dintr-o dată, omul se zbate şi, oricît sînge ar curge, nu moare.
- Păi, a murit. Au găsit-o către seară, moartă. Au dat de ştire cui trebuie; au început să mă caute şi m-au găsit peste noapte în baia cea veche... Intru în al patrulea an de cînd sînt aici, adăugă el după un răstimp.
- De... Treaba asta, fireşte, e aşa, că dacă nu le baţi, n-ai făcut nimic, rosti calm şi povăţuitor Cerevin, scoţîndu-şi din nou tabachera; şi începu să tragă tabac, încet, cu mişcări chibzuite, fâră grabă. Pe de altă parte, mâ uit la tine, flâcăule, şi, după cele ce mi-ai spus şi cîte ai făcut, eu aşa chitesc, că eşti om fărâ minte. Şi eu, uite, mi-am prins într-o

zi nevasta cu ibovnicul. Mi ţi-am dus-o frumuşel în şură; am luat frîul şi l-am pus în două: „Cui i-ai jurat credinţă, spune, cui i-ai jurat credinţă în sfînta biserică, ai?" Măi, şi cînd mi ţi-am luat-o la bătaie, şi am bătut-o, pînâ cînd am auzit-o că strigă: „Picioarele am să ţi le spăl şi apa aceea am s-o beau". O chema Ovdotia.

V

VARA

Dar iată că a sosit şi luna aprilie; se apropie şi Săptămîna Mare. încetul cu încetul se pornesc muncile de vară. Din zi în zi soarele e tot mai cald şi mai scînteietor; adie un suflu primăvăratic înmiresmat, aţîţînd organismul. Zilele frumoase şi însorite îl tulbură pînă şi pe ocnaşul ferecat în lanţuri, trezesc în el dorinţe vagi şi nădejdi, un alean nelămurit. într-o zi cu soare strălucitor dorul de libertate îl chinuie mai mult ca în zilele ploioase şi triste de toamnă sau de iarnă. Şi acest lucru se observă la toţi deţinuţii. Ei par a se bucura că a sosit primăvara, dar totodată se lasă parcă pradă nerăbdării, agitaţiei.
Am observat că în temniţă certurile sînt mai frecvente şi mai pătimaşe primăvara. Gălăgia şi ocările sporesc, neînţelegerile se iscă mai des; şi totuşi, în ceasurile de muncă, surprinzi adesea cîte o privire îngîndurată, pierdută în largul depărtărilor albastre, undeva departe, dincolo de Irtîş, unde începe stepa nesfîrşită, pe întinderi de vreo mie cinci sute de verste, libera stepă kirghiză; ori auzi un oftat profund din adîncul pieptului, de parcă aerul liber şi îndepărtat l-ar ispiti pe om să-l soarbă din plin, pentru a-şi uşura sufletul obijduit, încătuşat. „Ce bine ar fi!" exclamă în cele din urmă deţinutul şi, deodată, smulgîndu-se parca din legănarea unui vis şi a îngîndurării, pune mîna pe lopată ori

■Silii ISitiPsP
apucă o cărămidă din stivuşoara pe care trebuie s-o care dintr-un loc într-altul. După o clipă, uită de această senzaţie fugară şi începe să rîdă ori să înjure, după cum îi e firea; ori se aşterne pe muncă cu o înverşunare neobişnuită, străduin-du-se din răsputeri şi fără nici un rost să-şi împlinească lucrul fixat pentru acea zi, de parcă ar vrea ca prin greutatea muncii şi prin oboseala fizică să înăbuşe ceva ce-l roade pe dinăuntru, îl apasă şi îl mistuie. Sînt cu toţii oameni voinici, în floarea vîrstei, plini de forţă şi de vigoare... Şi ce grele sînt lanţurile pe o vreme ca asta! Nici nu mă gîndesc să fac aici poezie, şi totuşi, nu mă îndoiesc de adevărul celor spuse, în anotimpul cald, sub soarele strălucitor, cînd simţi în tot sufletul, în toată fiinţa, cum renaşte în juru-ţi, cu o putere de negrăit, întreaga fire, temniţa zăvorită, asprimea paznicilor şi tirania unei voinţe străine devin parcă şi mai apăsătoare. Şi pe urmă, primăvara, o dată cu primul cînt de ciocîrlie, în Siberia şi în întreaga Rusie, hoinarii apucă drumul pribegiei; fug creştinii din închisori şi se ascund prin păduri. Scăpaţi de apăsarea ucigătoare a hrubei, după ce au îndurat judecăţi, lanţuri şi bătaie, ei pornesc să colinde drumurile, la întîmplare, încotro li se pare viaţa mai atrăgătoare şi mai lesnicioasă; beau şi mânîncă ce găsesc, ce dă Dumnezeu, fără cine ştie ce griji, fără mohoreala temniţei şi dorul chinuitor de libertate, şi noaptea dorm liniştiţi în pădure ori pe cîmp, ca păsările cerului, şoptind noapte bună numai stelelor ce scînteiază sub ochiul Celui de Sus. Să fim bine înţeleşi: viaţa de vagabond are şi părţi neplăcute. Uneori, „slujba aceasta la generalul Kukuşkin" e foarte grea, căci e legată de lipsuri, de foame şi oboseală. Adesea vagabondul nu găseşte zile de-a rindul o coajă de pîine să-şi astîmpere foamea, este nevoit să se ferească şi să se ascundă de toată lumea, ba chiar să fure, să jefuiască şi să ucidă. „Colonistul-i ca un,< prunc, ce zăreşte, jinduieşte", se spune de obicei în Siberia. Acelaşi lucru e valabil pentru vagabonzi, ba chiar într-o
mUK*11LUK*
măsură mai mare şi mai îndreptăţită. Rar se întîmplă ca vagabondul să nu fie tîlhar, dar hoţ e aproape totdeauna, bineînţeles, mai mult de nevoie decît din vocaţie. Există şi vagabonzi înveteraţi, incorigibili. Sînt unii care fug chiar şi după ce şi-au ispăşit pedeapsa şi au fost trecuţi în situaţia de colonişti. S-ar părea că omul ar trebui să se bucure de starea lui cea nouă şi să fie mulţumit că-şi cîştigă pîinea de toate zilele în linişte. Dar ţi-ai găsit! O putere nevăzută îl cheamă mereu şi îl îmbie s-o ia din loc. Unde? Nici el nu ştie, dar lasă totul şi pe-aci ţi-e drumul. Viaţa prin păduri, groaznică şi mizerabilă, dar liberă şi aventuroasă, are pentru cei care au gustat o dată din ea un farmec misterios; o putere tainică îi ispiteşte mereu şi-i atrage ca o vrajă irezistibilă; vezi cu surprindere pe cîte unul, om liniştit, aşezat, care prin firea şi prin purtarea lui de pînă atunci făgăduia să devină un bun şi priceput gospodar, cum o ia din loc pe drumul pribegiei. Altul se şi însoară, are copii, trăieşte ani de-a rîndul în acelaşi loc, şi, într-o bună zi, pe nepusă masă, se face nevăzut; îşi părăseşte nevasta şi copiii, spre marea nedumerire a familiei şi a tuturor oamenilor din volostia în care fusese înscris.
Am văzut în temniţă un astfel de fugar. Nu săvîrşise cine ştie ce crime grave, în orice caz mie nu mi-a ajuns nimic la ureche, dar toată viaţa hoinărise, bătuse toate drumurile. Fusese şi la graniţa de miazăzi a imperiului, şi dincolo de Dunăre, şi prin stepa kirghiză, şi în Siberia orientală, şi prin Caucaz - într-un cuvînt cutreierase întreaga ţară. Cine ştie, în alte împrejurări, omul acesta, cu marea lui patimă pentru călătorii, ar fi devenit poate un Robinson Crusoe.
Am aflat aceste amănunte de la alţi ocnaşi, fiindcă aici, la ocnă, nu-i plăcea să stea de vorbă cu nimeni şi nu rostea un cuvînt decît atunci cînd vedea că n-are încotro. Era un ţăran bondoc, de vreo cincizeci de ani, foarte cuminte şi Potolit, cu faţa liniştită, lipsită de orice expresie, cam
tîmpă. îi plăcea să se încălzească la soare, îngînînd de obicei un cîntec fără cuvinte, atît de încet, că nici de la cinci paşi nu-l auzeai. Trăsăturile feţei păreau că-i încremeniseră o dată pentru totdeauna; mînca puţin şi aproape numai pîine; nu cumpăra niciodată colaci ori rachiu; dar poate că nici n-a avut vreodată bani la el şi, chiar să-i fi avut, nici n-ar fi ştiut să-i numere. Nimic nu-l tulbura; orice s-ar fi întîmplat, el nu-şi ieşea din fire. Cîteodată îl vedeam hrănind cu mîna lui cîinii din curtea temniţei, lucru pe care nimeni altul nu-l făcea. De altfel, rusului în general nu-i place să hrănească cîini. Se spunea că fusese însurat de două ori şi că avea copii, nu se ştie pe unde... Pentru ce fusese osîndit la temniţă, n-am aflat niciodată. Ai noştri credeau că într-o zi va evada, dar fie că nu-i venise ceasul, fie câ-i trecuse vremea - cine ştie? - continua să-şi ducă zilele cuminte, potolit, contemplînd parcă mediul ciudat în mijlocul căruia trăia. Şi totuşi, nu se putea şti nimic sigur, deşi era limpede că o încercare de evadare n-avea pentru el nici un sens, căci ce-ar fi putut cîştiga fugind de acolo de unde se afla?
Dar, văzută în ansamblu, viaţa în pădure, viaţa de hoinar, e un adevărat rai pe lîngă aceea din temniţă. E şi firesc să fie aşa, încît lucrurile se înţeleg de la sine şi nu suferă nici o comparaţie. O fi grea soarta vagabondului, dar cel puţin el şi-a ales-o. Iată de ce oricare deţinut, din orice închisoare şi în orice parte a Rusiei s-ar afla, se simte neliniştit o dată cu cel dintîi zîmbet al soarelui de primăvară şi-l cuprinde un dor de ducă de neînfrînat. Desigur, nu oricine îşi pune în gînd să fugă negreşit; dimpotrivă, s-ar putea afirma cu certitudine că de teama piedicilor, a greutăţilor şi a osîndei mult mai aspre, abia unul dintr-o sută dacă se hotărăşte la aceasta; ceilalţi nouăzeci şi nouă se mulţumesc doar să viseze la posibilitatea unei evadări, gîndindu-se cum ar putea s-o facă şi unde ar fi mai bine să se ducă; numai gîndul că ar exista totuşi o posibilitate de a scăpa de ocnă, însăşi dorinţa

aceasta, aparent realizabilă şi plină de speranţă luminoasă, constituie o portiţă de scăpare, un reazem dătător de

tărie şi rezistenţă. Unii se consolau doar cu amintirea evadărilor încercate altădată... Vorbesc aici de ocnaşii condamnaţi prin sentinţe definitive. Cele mai frecvente cazuri de evadări se observă la cei aflaţi încă în stadiul detenţiei preventive, asupra cărora nu s-a dat încă o hotărire definitivă. Cei condamnaţi definitiv pe termen limitat nu se hotărăsc să fugă decît poate numai la început. După ce a ispăşit doi-trei ani de temniţă din cei la care a fost condamnat, ocnaşul începe să preţuiască timpul executat şi îşi face socoteala că e mult mai bine pentru el să-şi termine după lege pedeapsa la muncă silnică şi să fie trimis pe urmă în libertate ca orice colonist, decît să ia asupră-şi riscurile unei evadări, care, în caz de nereuşită, îl va duce la pieire. Căci nereuşita e foarte posibilă. Abia dacă unul din zece izbuteşte *să-şi schimbe soarta.* Dintre cei cu condamnări definitive pe timp limitat, se mai încumetă să rişte o evadare numai cei condamnaţi pe termene prea lungi. Cincisprezece, douăzeci de ani par o veşnicie şi osînditul, în aceste cazuri, e dispus oricînd să rivnească la o schimbare a sorţii sale, chiar dacă a executat şi zece ani din pedeapsă. Pe de altă parte, şi stigmatele cu care sînt înfieraţi ocnaşii îi opresc pe mulţi să rişte o evadare. A-ţi *schimba soarta* e un termen tehnic. Dacă e prins în clipa cînd încearcă să fugă, ocnaşul răspunde la interogatoriu că a vrut „să-şi schimbe soarta". Această expresie, oarecum livrescă, se potriveşte întocmai în cazul de faţă, căci oglindeşte perfect motivul determinant al acţiunilor făptaşului. Nici un fugar, la urma urmei, nu-şi închipuie că, evadînd, va deveni cu totul liber, fiindcă ştie că acest lucru e aproape cu neputinţă; tot ce nădăjduieşte el e să fie trimis undeva, în altă parte, sau, în cazul cel mai bun, în colonie ori să fie judecat din nou pentru altă infracţiune, sâvîrşită în timpul vagabondării - într-un cuvînt, să fie trimis oriunde, dar să

scape de temniţa în care a fost închis şi care pentru el a devenit un iad de nesuportat. Dacă aceşti fugari nu-şi găsesc în timpul verii un adăpost mai sigur în care sâ-şi petreacă iarna, dacă, de pildă, nu au norocul să dea peste un tăinuitor, care pentru ceva bani găzduieşte oameni certaţi cu legea; dacă, în sfîrşit, nu-şi fac rost, fie şi prin asasinat, de un act de identitate care să le îngăduie să se stabilească oriunde legal -tot ei, o dată cu venirea toamnei, dacă n-au fost identificaţi şi prinşi între timp, se prezintă de bunăvoie în oraşe şi puşcării, grupuri-grupuri, ca să fie băgaţi, ca vagabonzi, prin aresturi şi închisori, pentru vremea grea de iarnă, sperînd că la vară vor izbuti s-o ia razna din nou.

Suflul răscolitor al primăverii m-a atins cu aripa lui şi pe mine. Priveam cu nesaţ uneori, prin crăpăturile gardului înalt de pari, cum încolţea şi creştea iarba pe povîrnişul valului, cum albastrul cerului îndepărtat devenea tot mai intens, mai profund; mi-aduc aminte că rămîneam aşa chiar vreme îndelungată, cu capul lipit de gard, într-o contemplare nesfîrşită, neobosită. Dorul şi neliniştea sporeau din zi în zi, temniţa îmi devenea tot mai nesuferită. Ura pe care mi-o arătau necontenit, în toţi anii aceştia de început, ceilalţi ocnaşi, pentru că eram nobil, ajunsese insuportabilă, îmi otrăvea întreaga viaţă. Din pricina ei, numai ca să scap de această ură generală, nesfîrşită, chinuitoare şi parcă de nimic potolită, ceream de multe ori, în primii ani de ocnă, să fiu trimis la spital, chiar şi fără să fiu bolnav cu adevărat. „Păsări de pradă - iată ce sînteţi voi, boierii; din pricina voastră n-avem un loc sub soare!" ne spuneau ocnaşii. Şi cum îi mai invidiam pe cei din popor, nou-veniţi în temniţa noastră, vâzînd câ în scurt timp după ce au păşit pragul cazărmii se împrieteneau cu toată lumea! De aceea, chiar şi mirajul primăverii, mirajul libertăţii, bucuria întregii firi trezeau în mine o stare de indispoziţie şi surescitare sîcîitoare. Spre sfîrşitul Postului Paştilor, în sâptâmîna a

şasea mi se pare, mi-a venit rîndul, împreună cu alţii, să mă împărtăşesc. Toţi întemniţaţii fuseseră împărţiţi în şapte grupuri, după numărul săptămînilor din post, în vederea împărtăşaniei. Fiecare grup era alcătuit din cel puţin treizeci de oameni. Săptămîna de post a fost pentru mine un moment de mare destindere. Eram scutiţi de munci. De două sau cîteodată de trei ori pe zi ne duceam la biserică, la o oarecare depărtare de temniţă. De multă vreme nu mai fusesem la biserică. Slujba religioasă din postul mare, cu care eram deprins încă din copilărie şi o cunoşteam din casa părintească, rugăciunile grave şi solemne, îngenuncherile şi mătăniile trezeau în mine un trecut îndepărtat, foarte îndepărtat, reînviind amintiri uitate din anii copilăriei şi, ţin minte, mă simţeam foarte fericit cînd porneam dimineaţa spre locaşul Domnului, călcînd pe drumul îngheţat peste noapte, sub paza unei escorte de soldaţi cu puştile încărcate. Soldaţii, e drept, nu intrau în biserică. înăuntru, noi ne îngrămădeam imediat lîngă uşă, pe locul cel din urmă, astfel că n-auzeam decît glasul adînc al diaconului şi din cînd în cînd zăream din spatele mulţimii patrafirul negru ori capul chel al preotului. îmi aminteam cum în copilărie priveam spre norodul îngrămădit la uşă, care făcea loc cu umilă smerenie cînd zărea un epolet cu fire de aur, pe vreun boier burduhănos sau vreo cuconiţă împopoţonatâ, dar cucernică nevoie măre, grâbindu-se sâ-şi apuce loc în faţă şi gata să se certe cu oricine pentru asta. Şi, atunci îmi părea câ acolo, în pronaosul bisericii, oamenii se roagă într-altfel decît cei din faţă, mai cu smerenie şi ardoare, închinîndu-se pînâ la pâmînt, mai plini de supunere şi de umilinţă.

Iar acum stăteam şi eu acolo, în mijlocul acelei mulţimi, ba nu, nu în mijlocul ei, căci noi eram în lanţuri şi stigmatizaţi; lumea se ferea de noi, ne privea cu teamă parcă, unul şi altul ne mai da de pomană, şi-mi aduc aminte că aceasta îmi provoca o senzaţie ciudată: o nebănuit de stranie plăcere şi o
satisfacţie şi mai stranie, de o ascuţime cu totul deosebită. „Dacă-i aşa, n-au decît!" îmi ziceam. Ocnaşii se rugau cu multă cucernicie şi fiecare dintre ei ţinea să-şi dea negreşit obolul sărăcăcios: îşi dăruiau copeica amărîtă în schimbul unei luminări sau o puneau în cutia milelor. „Şi eu sînt om -îşi zicea, poate, fiecare, întinzînd banul -

,în faţa lui Dumnezeu toţi sînt deopotrivă..." Ne împărtăşirăm după slujba ceasului al şaselea. Cînd preotul, cu potirul în mînă, rosti cuvintele: „Precum pe tîlharul, care a venit la tine, l-ai primit, aşa mă primeşte şi pe mine"..., aproape toţi se prăbuşiră în genunchi în zăngănit de lanţuri, socotind poate că aceste cuvinte sînt rostite anume pentru ei.
în sfîrşit, veni şi Săptămîna Luminată. Administraţia pregăti pentru noi cîte un ou şi cîte o felie de cozonac. Din oraş veniră iarăşi pomeni multe. Ca şi la Crăciun, urmară vizita preotului cu crucea, vizita şefilor, ciorba grasă cu came, beţia şi trîndăveala, cu singura deosebire că acum ne puteam plimba prin curte, încălzindu-ne la soare. Totul părea mai luminos şi ne mişcăm mai în voie decît iarna şi, totuşi, ne simţeam mult mai trişti. Ziua lungă de vară, care şi aşa pare nesfîrşită, devenea insuportabilă de sărbători. în zilele de lucru, ne luam cu treaba şi timpul trecea mai repede.
Muncile de vară erau într-adevăr cu mult mai grele decît cele din timpul iernii. Se lucra îndeosebi la şantiere de construcţii. Ocnaşii săpau pămîntul, aşezau cărămizi ori făceau reparaţii de lăcătuşerie, tîmplărie şi zugrăveală la clădirile statului. Alţii lucrau la cărămidărie, unde se pare că era munca cea mai grea. Cârămidăria se afla la o depărtare de patru verste de temniţă. Zilnic, în tot cursul verii, la ora şase dimineaţa, pleca acolo cîte un convoi de cincizeci de oameni. Se alegeau de obicei ocnaşii care, neştiind nici o meserie, nu erau folosiţi prin ateliere. îşi luau cu ei pîinea pentru amiază, ca să nu mai facă încă un drum de peste opt verste, dus şi întors, iar masa de prinz o luau abia seara, cînd

se întorceau la temniţă. Partea de muncă ce o avea de îndeplinit zilnic fiecare era atît de mare, încît numai lucrînd toată ziua şi aproape fără întrerupere izbutea, cu chiu cu vai, să şi-o termine. Mai întîi, fiecare trebuia să sape şi să-şi scoată cantitatea necesară de argilă de sub mal, să care apă ca s-o ude, s-o amestece şi s-o frâmînte cu picioarele în groapă şi, în sfîrşit, să facă un număr neînchipuit de mare de cărămizi - două sute sau chiar două sute cincizeci de bucăţi.
Eu n-am fost decît de două ori la cârămidărie. Cei care lucrau acolo se întorceau seara tîrziu, frînţi de oboseală şi tot bodogăneau, mustrîndu-i pe ceilalţi că au lăsat munca cea mai grea numai pe seama lor. Poate că în aceste mustrări găseau un fel de consolare. Şi totuşi, unora le plăcea această muncă, mai întîi fiindcă puteau ieşi din oraş, într-un loc deschis, plăcut, pe malul Irtîşului. Aveai cel puţin o privelişte cu care să-ţi bucuri ochiul, nu ca între zidurile cetăţii. Apoi, puteai să fumezi în voie şi să te întinzi pe iarbă o jumătate de ceas în tihnă deplină.
Pe mine mă trimiteau, ca şi înainte, să lucrez la atelier ori să pisez alabastru, ori cel mult să car cărămizi la vreo construcţie, în această din urmă îndeletnicire a trebuit să car odată, timp de două luni, cărămizi de pe malul Irtîşului la o depărtare de aproape o sută patruzeci de metri pînă la cazarma cea nouă aflată în construcţie şi să străbat şanţul şi valul fortăreţei, mai înainte de a ajunge la locul de depozitare. Contrar aşteptărilor mele, ocupaţia aceasta mi-a plăcut, cu toate că de fiecare dată frînghia îmi rodea umerii. Dar îmi plăcea, fiindcă simţeam că munca asta îmi întăreşte muşchii şi devin tot mai rezistent. La început nu puteam să duc mai mult de opt cărămizi dintr-o dată - fiecare avea o greutate de doisprezece pfunzi[1]. Treptat am ajuns să duc douăsprezece pînă la cincisprezece cărămizi, lucru care mă
1 Un pfund = 0,453 kg (n.ed.române).
bucura foarte mult. Ca să poţi suporta toate mizeriile acestei vieţi blestemate de ocnă e nevoie nu numai de tărie sufletească, ci şi de o mare rezistenţă fizică.
Iar eu eram hotărît să mai trăiesc şi după ocnă...
îmi plăcea să car la cărămizi, nu numai fiindcă această muncă mă întărea trupeşte, ci fiindcă aveam astfel prilejul să mai stau pe malul Irtîşului. Aduc mereu vorba de acest mal, pentru că era singurul loc de unde puteai vedea în voie un colţ din lumea de necuprins, de unde puteai scruta depărtarea limpede şi curată, stepa liberă şi neumblată, a cărei pustietate îmi producea întotdeauna o ciudată impresie. Numai aici, pe mal, puteai să întorci spatele fortăreţei şi să n-o mai vezi. Toate celelalte locuri de muncă ale noastre se aflau ori în incinta fortăreţei, ori în imediata ei vecinătate. Fortăreaţa aceasta şi mai ales unele clădiri din incinta ei îmi deveniră nesuferite chiar din prima zi. Casa maiorului nostru îmi părea un loc blestemat, odios, şi o priveam cu ură de fiecare dată cînd treceam prin faţa ei. Pe cînd acolo, la malul rîului, puteai să uiţi de toate şi să te laşi nestingherit în voia gîndurilor. Priveai adîncul zărilor largi şi depărtările de necuprins, pustii, cu aceeaşi uitare de sine cu care întemniţatul priveşte lumea liberă de afară prin ferestruica zăbrelită a închisorii sale. Toate îmi erau plăcute şi dragi în acest colţ de lume: şi soarele strălucitor în nesfîrşitul cerului albastru, şi cîntecul îndepărtat al kirghizului ce răsuna dincolo, pe celălalt ţărm. îţi aţinteai privirea şi numai într-un tîrziu abia de izbuteai să descoperi şi biata

iurtă afumată a vreunui baiguş oarecare; vezi un firicel de fum albastru ce se destramă în văzduh şi fata kirghiză ce-şi mînă la păşune cei doi berbeci. O lume primitivă, săracă, dar liberă. Surprinzi şi urmăreşti zborul unei păsări ce spintecă aerul limpede; o urmăreşti mult timp fără s-o scapi din ochi; o vezi cum se lasă brusc în jos, atingînd o clipă apa, pentru ca apoi să se înalţe şi să se piardă în zări, şi iarăşi să se ivească aidoma unui punct abia vizibil... Pînă şi o biată floricică palidă pe care am găsit-o într-o văgăună a ţărmului stîncos, o dată cu ivirea primăverii, îmi atrase atenţia bolnăvicioasă. Amărăciunea şi jalea acestui prim an de ocnă au fost de nedescris, înfiorător de chinuitoare. Din pricina acestei stări, în primul an de ocnă mi-au scăpat multe dintre cele ce se petreceau în juru-mi. închideam ochii, căci nu mai voiam să văd nimic. Printre tovarăşii mei de ocnă, în general oameni răi şi insuportabili, în mijlocul cărora trăiam, nu reuşeam să-i observ şi pe cei buni, în stare să simtă şi să gîndească, cu toată crusta respingătoare ce-i acoperea pe din afară. Printre cuvintele pline de venin de care aveam parte, uneori, fără să vreau, nu luam în seamă şi cîte o vorbă blinda şi bună, cu atît mai scumpă, cu cît era rostită fără gînd ascuns şi pornea adesea de-a dreptul din inima unui om care suferise şi îndurase, poate, mai mult decît mine. Dar la ce să mai vorbesc despre toate acestea? Eram bucuros de oboseala muncii, căci aşa puteam nădăjdui cel puţin să am un somn odihnitor! Vara, la noi, somnul era un chin, parcă mult mai nesuferit decît în timpul iernii. Serile, ce-i drept, erau uneori foarte plăcute. Soarele, care dogorise toată ziua curtea temniţei, cobora în sfîrşit spre asfinţit. Aerul se răcorea şi apoi se lăsa noaptea, rece ca toate nopţile de stepă. înainte de a fi închişi în cazarmă, ocnaşii se plimbau pîlcuri-pîlcuri prin curte. Grosul însă era adunat ca de obicei la bucătărie. Acolo se discutau probleme arzătoare ale vieţii de ocnă, fel de fel de fapte şi întîmplări sau vreun zvon care ajunsese să pătrundă pînă aici, adesea cu totul absurd, dar care trezea totdeauna un interes extraordinar la aceşti oameni izolaţi de restul lumii; aşa, de pildă, se răspîndea deodată zvonul că maiorul va fi dat afară. Ocnaşii sînt creduli ca nişte copii; îşi dădeau seama că zvonul acesta nu poate fi adevărat, că cel care l-a stîrnit e Kvasov, un mincinos fără pereche, căruia toată lumea hotărîse de mult să nu-i mai dea crezare, şi cu toate acestea se agăţau cu foc de această ştire, o întorceau pe faţă şi pe dos, făcînd tot felul de presupuneri şi înşelîndu-se pe ei înşişi, pentru ca în cele din urmă să se ruşineze, să nu mai poată de necaz şi să se înfurie că au fost atît de naivi încît să se lase amăgiţi de Kvasov.

- Dar cine o să îndrăznească sâ-l dea afară? strigă un ocnaş. N-aibi grijă, e tare, nu se dă el bătut.
- S-or mai găsi şi alţii, mai ceva ca el, se aprinde deodată un flăcău bătăios şi deştept, care trecuse, se vede, prin multe şi care se dădea în vînt după discuţii de tot felul, fiind veşnic de altă părere decît cei cu care vorbea.
- Corb la corb nu scoate ochii! strecoară mohorît, ca pentru sine, un al treilea, om în vîrstă, cu părul încărunţit, care îşi soarbe într-un colţ ciorba de varză murată.
- Nu cumva crezi că cei mari or să te întrebe pe tine ce să facă: să-l dea afară pe maior ori ba? adăugă sceptic un al patrulea, ciupind uşor strunele balalaicei.
- Şi de ce nu, mă rog? se înfurie al doilea, dacă toată lumea asta necăjită se plînge; şi ar trebui s-o spunem cu toţii, dacă vom fi întrebaţi. Numai că la noi nu-i tocmai aşa: de ţipat, ţipă toţi în păr, dar cînd e să se facă treabă, toţi se dau îndărăt, nu mai suflă unul.
- Dar tu cum credeai? îl lămureşte ocnaşul cu balalaică. Unde te trezeşti aici? Nu sîntem la puşcărie, în fundul ocnei?
- Mai deunăzi, urmează vorbăreţul cel bătăios, fără să ia seama la ce i se răspunde, rămăsese un pic de făină pe fundul lăzii; o matură cu grijă şi-o adună; ei, cît să fi fost? ia, acolo, o nimica toată; băieţii, hai că s-o vîndă. Ţi-ai găsit! i-a şi ajuns la urechi; a pălăvrăgit zevzecul de magaziner; şi unde mi ţi-o ia frumuşel, făina, şi ţi-o trece, neică, la economii -pricepi? Păi, dreptate-i asta?
- Şi cui vrei să te plîngi?
- Cui? Levizorului ăl de-o să vie curînd.
- Ce levizor? Care levizor?

- Asta aşa e, fraţilor, curînd vine aici un revizor, întăreşte un ocnaş tînăr, dezgheţat, cu ştiinţă de carte, fost furier, probabil, care citise cîndva. „Ducesa de la Valliere", ori aşa ceva. E glumeţ şi vesel, dar fiindcă e om umblat şi cunoaşte multe lucruri, ocnaşii îl respectă. Făcîndu-se că nu observă impresia pe care o produc vorbele lui despre revizor şi fără a ţine seama de curiozitatea generală, aţîţată prin această veste, o luă din loc şi se duse drept la bucătar să-i ceară nişte ficăţel. Bucătarii noştri vindeau cîteodată aşa ceva; cumpărau, de pildă, un ficat întreg cu banii lor, pe care-l prăjeau, apoi îl tăiau în bucăţele şi îl vindeau ocnaşilor.
- De cîte copeici: de două, de patru? întrebă bucătarul.
- Taie-mi de patru, să crape pizmaşii de ciudă! răspunde ocnaşul. Un general, fraţilor, un general care vine anume din Petersburg ca să cerceteze întreaga Siberie. Aşa să ştiţi. Am auzit-o din gura ordonanţelor comandantului.

Vestea stîrneşte o emoţie extraordinară. Timp de un sfert de oră nu se discută decît cine poate să fie generalul, ce fel de general e şi dacă e mai mare în grad decît toţi generalii din oraşul nostru. Ocnaşilor le place grozav să discute despre cinuri, funcţii, grade, şefi, despre cine e mai mare, care pe care poate sâ-l pună cu botul pe labe, care dintre ei poate să-i facă pe toţi ceilalţi să stea sluj în faţa lui şi în faţa cui, la rîndu-i, stă smirna; şi se ceartă,

şi se înjură din pricina acestor generali, ba uneori ajung şi la bătaie. Unii se vor întreba poate: ce-i îndemna să pună atîta patimă într-o chestiune ca asta? Dacă ne gîndim însă că aici gradul de pricepere, de cunoaştere a lumii, importanţa pe care a avut-o omul în societate înainte de a fi adus în temniţa se măsoară după capacitatea de a deţine cît mai multe informaţii despre şefi şi generali, răspunsul se impune de la sine. De regulă, discuţiile despre persoanele sus-puse din ierarhia administrativa erau considerate la noi în temniţă ca fiind cele mai importante şi mai „subţiri".
- Vasăzicâ, e adevărat că-l scoate pe maior, zise Kvasov, un omuleţ roşcovan, repezit şi cam nătîng. El stîrnise zvonul despre maior.
- Nici o grijă; ştie el cum să-i ungă! rosteşte cu glas apăsat bătrînul cel ursuz, isprăvindu-şi ciorba de varză acră.
- Să ştiţi că aşa o să se-ntîmple, zice un altul, îi unge. Are de unde, că doar a furat destul! A fost comandant de batalion încă înainte de a veni aici. Mai acum vreo cîtâva vreme voia să se însoare cu fata protopopului.
- Da' uite că nu s-a însurat: i-au dat papucii; e prea sărac pentru ei. Halal ginere! N-are decît hainele de pe el. Anul trecut, de Paşti, a pierdut la cărţi tot ce-a avut. Mi-a spus Fedka.
- De, lupu-şi schimbă părul, dar năravul ba.
- Ce să spun, mă fraţilor, nu-i bine să te însori cînd eşti sărac: noaptea-i scurtă, iar necazurile... Am fost şi eu însurat! se amestecă în vorbă Skuratov.
- Păi sigur! Chiar de tine era vorba, îl ia peste picior fostul furier. Iar tu, Kvasov, eşti prost dacă crezi că un general ca ăsta o să se lase uns de un maior şi că un coşcogea general o să fie trimis tocmai din Petersburg anume ca să-l controleze pe maiorul nostru.
- Şi ce, dacă-i general, crezi că n-o să ia bani? spune sceptic cineva din mulţime.
- N-o să ia, fireşte, iar dacă ia, trebuie să i se dea din gros, nu glumă. Altfel nu primeşte.
- Asta-i! Mă rog, după grad!
- Ciupeşte el şi generalul de unde poate, declară categoric Kvasov.
- I-ai dat tu vreodată, de eşti atît de sigur? îl întrebă cu dispreţ Bakluşin, care tocmai intră. Ai văzut cel puţin un general la viaţa ta?
- Şi dacă am văzut?
- Minţi!
- Minte tu, dacâ-ţi dă mina!
VIKJR J 1LUK
- Băieţi, dacă a văzut el în viaţa lui un general, să spună pe care! Hai, dă-i drumul, că eu îi cunosc pe toţi.
- L-am văzut pe generalul Zibert, răspunse Kvasov cam şovăielnic.
- Zibert? Nu există general cu numele ăsta. Se vede că ţi-a gîdilat puţin spatele cu nuiaua cînd era încă locotenent-co-lonel, iar ţie, de frică, ţi s-a părut că-i general.
- Ascultaţi-mă pe mine, fraţilor, strigă Skuratov, că sînt om însurat. Era cu adevăratelea la Moscova un general pe care-l chema Zibert, neamţ după nume, dar era rus de-al nostru pravoslavnic. Se spovedea la preotul rusesc în fiecare an în postul Sîntă-Măriei şi tot bea, mă fraţilor, la apă ca o raţă, cîte patruzeci de pahare cu apă de rîu în fiştece zi. Cică asta îl lecuia de nu ştiu ce boală: mi-a spus-o valetul lui.
- Şi n-a făcut broaşte în burtă? întreabă mucalit ocnaşul cu balalaica.
- Ia mai lăsaţi gluma! Aici e vorba de lucruri serioase şi ei se ţin de... Adică, ce fel de le vizor vine, măi fîrtaţi? găsi momentul să se amestece şi bătrînul ocnaş Martînov, care pe vremuri făcuse armată la husari şi care, în ciuda vîrstei înaintate, era veşnic plin de neastîmpăr.
- Vedeţi-vă de treabă! Nişte minciuni gogonate! îşi dă cu părerea un neîncrezător. Şi cum le mai scornesc, şi le mai potrivesc! Prostii.
- Nu, nu sînt prostii! intervine sentenţios Kulikov, care pînă atunci urmărise tăcut şi grav toată conversaţia. E un om de vreo cincizeci de ani, cumpănit la vorbă şi arătos la chip. E conştient de acest lucru şi asta îi dă un aer de trufaşă superioritate. Are în vinele lui ceva sînge ţigănesc, e de meserie veterinar, cîştigă în oraş parale bune lecuind caii şi în temniţă face negoţ cu rachiu. E om deştept, umblat, trecut prin ciur şi prin dîrmon. îşi drămuieşte cu atîta grijă cuvintele, de parcă ar lăsa să-i scape din gură nestemate.
- E adevărul-adevărat, fraţilor, urmează el, tacticos, am auzit vorbindu-se încă sâptămîna trecută că un general cu funcţie de seamă vine în inspecţie prin Siberia. O să-i ungă şi lui careva osia, fireşte, dar nu maiorul nostru: n-are obraz şi n-o să îndrăznească nici să i se arate în ochi. Şi-apoi, nici generalii nu-s toţi pe un calapod. Unul e într-un fel, altul e într-alt fel. S-o ştiţi însă de la mine: maiorul n-o să se clintească de la locul lui. Pe noi nu ne întreabă nimeni, iar ăi mari n-or să se ducă să pîrască pe unul dintre ei lor. Revizorul se va abate şi pe la temniţă, va arunca o privire ici-colo şi pe-aci ţi-e drumul, iar din raport se va vedea că toate sînt în bună rînduială.
- Aşa e. Da' maiorul tot a sfeclit-o: prea o ia de dimineaţă cu băutura; cînd îl cauţi, e beat turtă.
- Cică la noapte îi mai aduce o butie. îl auzii pe Fedka vorbind.
- Reaua nărăvire n-are lecuire. Parcă-i întîiaşi dată cînd l-aţi văzut beat?
- Oricum, ar fi prea din cale-afară ca nici generalul să nu-l ia la rost! Pînă cînd o să i se rabde toate potlogăriile?! bodogăneau ocnaşii între ei.
Vestea că în curînd trebuie să sosească un revizor se răspîndeşte ca fulgerul în întreaga temniţă. Ocnaşii forfotesc prin curte, transmiţîndu-şi-o nerăbdători unul altuia. Unii îşi păstrează cumpătul, afundîndu-se într-o tăcere

gravă, ca să-şi dea astfel importanţă. Alţii rămîn indiferenţi. în pragul uşilor s-au aşezat cei cu balalaicile, în vreme ce alţii stau de vorbă grupuri-grupuri. Unii încearcă să cînte, dar pretutindeni se simt tulburarea şi însufleţirea.
La ora nouă se făcea numărătoarea, intram în cazărmi şi se trăgeau zăvoarele la uşi. Nopţile erau scurte. Deşteptarea suna la cinci dimineaţa, şi totuşi, înainte de unsprezece nimeni nu putea să adoarmă, fiindcă pînâ la acea oră forfota, discuţiile şi taifasurile în cazarmă nu mai conteneau, ba uneori se înjghebau şi maidane, ca în timpul iernii. Căldura era înăbuşitoare. Cu toate că prin fereastra deschisă pătrundea răcoarea nopţii, ocnaşii se foiau prin paturi, neputîndu-şi

găsi liniştea necesară pentru odihna aşteptată după truda zilei. Puricii nu ne dădeau pace, erau miriade; nici iarna nu le ducem lipsa, dar cînd se desprimăvărează, se înmulţesc în număr atît de mare, încît toată noaptea nu mai poţi închide ochii din pricina lor. Şi cu cît vara era mai înaintată, cu cît se încălzea vremea, cu atît le sporea numărul şi înverşunarea. E drept că pînă şi cu puricii te poţi obişnui, m-am convins din proprie experienţă, dar cu preţul unor încercări cumplite. Cîteodată te aduceau într-un asemenea hal, încît cădeai într-o stare de prostraţie şi de epuizare ca după o criză de febră, şi simţeai că nu dormi, ci zaci într-un fel de toropeală. în sfîrşit, spre ziuă, cînd se mai potoleau şi puricii, obosiţi şi ei, pesemne, de atîta zel, şi izbuteai şi tu să adormi în răcoarea dimineţii, somnul cel mai dulce, iată că se auzea duruitul neînduplecat al tobei şi suna deşteptarea. Ascultai, îţi trăgeai cojocul pe cap şi începeai să blestemi fiecare lovitură de ciocănel, numărîndu-le parcă, iar prin somn ţi se furişa în creier gîndul de neîndurat că aşa va fi şi mîine, şi poimîine, şi încă ani de-a rîndul, pînâ în clipa liberării. Şi atunci te străfulgera şi un alt gînd, prea puţin mîngîietor: dar cînd va veni în sfîrşit această libertate şi unde-i ea? Trebuia însă să te scoli; începea forfota obişnuită a zilei... Ocnaşii se îmbrăcau, se grăbeau să pornească la lucru. E drept că mai era rost de o oră de somn şi la amiază.
Zvonurile despre revizor începură să se adeverească. Pe zi ce trecea, ele deveneau tot mai precise şi, în sfîrşit, toată lumea află absolut sigur că un general, un mare slujbaş al statului, venea din Petersburg ca să facă o inspecţie prin întreaga Siberie şi că se şi află la Tobolsk. Fiecare zi aducea o veste nouă; ştirile veneau din oraş; se spunea că toată lumea e speriată, că se iau măsuri urgente ca totul să pară în bună rînduială. Mai-marii oraşului pregăteau o primire frumoasă, baluri şi tot felul de serbări. Grupuri de ocnaşi erau scoşi să cureţe şi să niveleze străzile fortăreţei, să vopsească stîlpii şi gardurile, să spoiască şi să repare tot ce se putea zări, tot ce sărea în ochi. Ai noştri înţelegeau foarte bine rostul acestor străduinţe şi comentariile lor deveneau din ce în ce mai aprinse şi mai îndrăzneţe. închipuirea lor, cel puţin, nu mai cunoştea margini. Se pregăteau chiar să-şi arate *' nemulţumirile* cînd generalul va întreba de hrană şi de celelalte, lucru care nu-i împiedica să se certe şi să se ocărască între ei mai departe. Maiorul se perpelea ca pe jăratic. Tot mai des apărea acum prin temniţă, tot mai furios răsuna glasul lui prin cazărmi, tot mai năprasnic se năpustea asupra deţinuţilor pentru orice fleac, tot mai mulţi oameni trimitea la corpul de gardă ca să fie pedepsiţi şi veghea cu străşnicie ca în întreaga temniţă să fie curăţenie şi bună rînduială. Ca un făcut, tocmai în această perioadă se petrecu un fapt, care, contrar aşteptărilor, nu numai că nu-l scoase din sărite, cum I s-ar fi întîmplat altă dată, ci, dimpotrivă, îi prilejui o mare J satisfacţie. Unul dintre ocnaşi îi străpunse altuia pieptul cu o sulă, chiar în dreptul inimii.
Vinovatul se numea Lomov; cel rănit era cunoscut la noi ': cu numele de Gavrilka, un vagabond înveterat. Nu ştiu dacă mai avea şi alt nume; noi l-am cunoscut numai cu acesta.
Lomov se trăgea dintr-o familie de ţărani înstăriţi din gubernia T., judeţul K. Toţi membrii familiei, un frate cu cei trei feciori ai săi şi un alt frate fără copii, trăiau împreună în aceeaşi gospodărie. Era o familie de chiaburi despre care se vorbea în toată gubernia că au un capital de trei sute de mii j de ruble numerar pus deoparte. Lucrau pămîntul, tăbăceau piei, făceau negoţ, dar îndeletnicirea lor cea mai bănoasă era cămătăria, tăinuirea de răufăcători şi de lucruri de furat şi multe alte matrapazlîcuri. Jumătate dintre ţăranii judeţului le datorau bani şi se aflau la cheremul lor. Treceau drept oameni pricepuţi şi deştepţi, dar de la o vreme începu să li se urce la cap şi să-i mănînce trufia şi îngîmfarea, mai cu seamă \ după ce un mare slujbaş din acea regiune, poposind o dată la ei şi cunoscîndu-l pe bătrin, îl îndrăgise atît de mult pentru priceperea şi iscusinţa lui în afaceri, încît trăgea la ei de cîte

ori se abătea prin partea locului. închipuindu-şi că acum puteau să-şi facă de cap, începură sa se încurce din ce în ce în fel de fel de afaceri necurate şi necinstite. Toată lumea cîrtea împotriva lor, toţi ar fi vrut să-i vadă pierind la sute de stînjeni sub pămînt, dar îndrăzneala şi îngîmfarea lor n-aveau margini. De ispravnicii şi dregătorii judeţeni nu mai ţineau socoteală nici cît de slujbaşii cei mai mărunţi, înainte vreme. Dar în cele din urmă tot şi-au frînt gîtul. Ciudat era însă că pierzania li s-a tras nu dintr-o faptă nelegiuită sau pentru crimele lor tăinuite, ci pentru un lucru de care, de fapt, nu erau deloc vinovaţi.
La vreo zece verste de sat aveau o bucată de pămînt, cu o tîrlă mare, unde locuiau toamna şase lucrători kirghizi pe care îi robiseră de multă vreme. într-o zi, toţi kirghizii fură găsiţi morţi, căsăpiţi cu jungherul. Se începură

cercetările, care ţinură mult timp şi în cursul cărora se descoperiră o mulţime de lucruri necurate. Lomovii fură învinuiţi că-şi omorîseră slugile. După cum spuneau ei şi o ştia şi toată temniţa, fuseseră bănuiţi că le datorau o grămadă de parale kirghizilor şi, cum erau foarte zgîrciţi şi răi platnici, deşi bogaţi, toată lumea îi bănuia că îi omorîseră pe cei şase lucrători ca să scape de ei şi astfel să nu le mai dea nici un ban. Cu prilejul cercetărilor şi cu apărarea cheltuiră bani, nu glumă, aşa încît averea lor se topi ca şi cum nici n-ar fi fost. Bătrînul muri. Copiii fură trimişi care încotro. Unul dintre fii şi cu unchiul său, osîndiţi la cîte doisprezece ani de muncă silnică, nimeriseră în temniţa noastră. Şi totuşi, erau cu desăvîrşire nevinovaţi de moartea celor şase kirghizi.
între timp fu adus la noi Gavrilka, cunoscut de toată lumea ca un vagabond şi un pungaş de meserie, altminteri băiat vioi şi foarte vesel, şi care susţinea că el făptuise nelegiuirea. Nu ştiu dacă el mărturisise sau nu acest lucru, dar toţi ocnaşii erau convinşi că îi ucisese pe kirghizi. Pe Lomov, Gavrilka îl cunoscuse încă de cînd umbla prin lume hoinar şi fără căpătîi. Fusese osîndit la temniţă pentru puţină
vreme, ca soldat dezertor şi vagabond. Pe kirghizi îi înjunghiase împreună cu alţi trei vagabonzi, în credinţa că vor avea ce jefui din tîrlâ.
Nu ştiu de ce, dar ocnaşii nu prea îi sufereau pe cei doi Lomovi. Unul dintre ei, nepotul, era un flăcău voinic, deştept şi prietenos, dar unchiul lui, cel care-l împunsese pe Gavrilka cu sula, era un ţărănoi mărginit, urîcios şi cam într-o ureche. Se certase cu mulţi dintre ocnaşi şi încasase destulă bătaie de la ei. Pe Gavrilka, în schimb, întreaga temniţă îl iubea din pricina firii lui deschise, vesele şi prietenoase. Lomovii ştiau că el era făptaşul crimei pentru care fuseseră osîndiţi, dar n-au deschis niciodată vorba despre lucrul acesta; se fereau chiar să dea ochii cu el, iar Gavrilka nici nu-i băga în seamă. Şi deodată se iscă cearta între Lomov-unchiul şi Gavrilka, din pricina unei slute de muieri. Gavrilka se tot lăuda cu sucesele lui pe lîngă ea; ţăranul fu cuprins de gelozie şi într-o bună zi îi înfipse sula în piept.
Cu toate că îşi pierduseră averea cu judecăţile, Lomovii duceau în temniţă o viaţă mai lesnicioasă. Aveau pesemne bani, căci îşi cumpăraseră un samovar şi beau totdeauna ceai. Maiorul ştia, se vede, de toate acestea, îi ura pe cei doi Lomovi şi nu pierdea nici un prilej ca să le facă tot felul de mizerii. Era limpede că le purta sîmbetele şi nu aştepta decît momentul să le vină de hac. Lomovii ziceau că maiorul vrea să stoarcă astfel ceva parale de la ei. Dar ei nici gînd n-aveau să-i dea ceva.
E drept că dacă lui Lomov-unchiul i-ar fi scăpat mîna şi ar fi împuns cu sula puţin mai adînc în pieptul lui Gavrilka, l-ar fi omorît. Din fericire, totul s-a mărginit la o mică zgîrietură. Cazul fu adus la cunoştinţa maiorului. Ţin minte cu cîtă grabă a sosit şi a intrat gîfîind, dar vădit mulţumit, în cazarma noastră. A vorbit surprinzător de blînd şi de frumos cu Gavrilka, parcă ar fi vorbit cu propriul său fiu.
- Ce zici, flăcăule, ai să poţi sa te duci singur la spital ori e nevoie să te ducă cineva? Ba, e mai bine, cred, să te trimi-

tem cu brişcă. înhămaţi calul la brişcă! îi porunci el, aferat, unui subofiţer.
- Da' n-am nimic, înălţimea voastră. Abia de m-a zgîriat, înălţimea voastră.
- Habar n-ai, dragul meu, habar n-ai ce primejdie te paşte. Te-a lovit unde-i mai rău, ai să vezi... E locul cel mai primejdios, chiar sub inimă te-a atins, banditul! Şi tu, aşteaptă numai să vezi ce-ai să păţeşti! urlă el către Lomov. Te învăţ eu minte!... Marş, la corpul de gardă!
Şi se ţinu de făgăduială. Lomov fu dat în judecată; deşi rana era uşoară, premeditarea era vădită şi i se spori pedeapsa cu încă vreo cîţiva ani, la care se adăugară şi o mie de lovituri cu varga. Maiorul nu-şi mai încăpea în piele de încîntare...
în sfîrşit, apăru şi revizorul.
A doua zi după sosirea lui în oraş, veni să facă inspecţie în temniţă. Se nimerise să fie sărbătoare. De cîteva zile, toate erau în bună rînduială, curate şi ţinute cu îngrijire. Ocnaşii erau proaspăt raşi. Hainele le aveau albe şi curate. Conform regulamentului, vara purtam veston şi pantaloni albi de pînză. Fiecare avea cusut în spate un cerc negru cu diametrul de opt centimetri. Vreme de un ceas li se făcuse instrucţia cum trebuiau să răspundă, dacă înaltul demnitar ar fi binevoit să le spună bună ziua. Se făcuseră şi repetiţii. Maiorul părea că-şi pierduse capul.' Cu un ceas înainte de sosirea revizorului, toţi ocnaşii stăteau drepţi la locurile lor, nemişcaţi ca nişte statui, cu mîna la vipuşcă. în sfîrşit, pe la ora unu după-amiază, revizorul îşi făcu intrarea. Era un general cu o înfăţişare foarte impunătoare, atît de impunătoare, încît inima oricărui şef de administraţie din Siberia Apuseană trebuia să tresară de spaimă numai văzîndu-l. Intră cu un aer măreţ, aspru, urmat de o suită de generali, colonei cu diferite însărcinări în oraş, şi de şefii autorităţilor locale. Mai era cu ei şi un civil înalt şi chipeş, în frac şi în pantofi, sosit probabil tot din Petersburg şi care se
ţinea foarte degajat şi independent. Din cînd în cînd, generalul i se adresa plin de consideraţie. Acest fapt atrase atenţia ocnaşilor, trezindu-le la maximum curiozitatea: un civil care se bucură de atîta cinste din partea unui general sus-pus! După aceea s-au aflat şi numele, şi funcţia civilului, dar faptul în sine prilejui multe şi felurite comentarii.
Maiorul, gătit ca de paradă, cu guler portocaliu, încins strîns, cu ochii injectaţi, cu faţa stacojie, se pare că nu prea făcu bună impresie generalului. Din respect pentru înaltul oaspe, îşi scosese ochelarii şi rămînînd la distanţă

respectuoasă, drept ca o luminare, aştepta încordat prilejul sa poată fi de folos, gata să alerge la primul semn al Excelenţei sale. Dar zelul lui arzător se pierdu în zadar: nimeni n-avu nevoie de serviciile lui. Generalul străbătu în linişte cazărmile, aruncă în treacăt o privire prin bucătărie şi gustă, se pare, şi din ciorba de varză. I s-a spus că printre ocnaşi se află şi un nobil, arâtîndu-i-se spre mine şi explicîndu-i-se că făcusem cutare şi cutare lucru.
- A-a! răspunse generalul. Şi acum ce fel de purtări are?
- Pînă în prezent, satisfăcătoare, Excelenţă, satisfăcătoare.
Generalul făcu un semn din cap şi peste vreo două minute părăsi temniţa. Ocnaşii fură surprinşi, orbiţi, uluiţi şi totuşi rămaseră cu o mare îndoială şi nedumerire în suflet. Era limpede că de o plîngere împotriva maiorului nici nu putea fi vorba. De altfel, maiorul era sigur în această privinţă.

VI ANIMALELE DIN TEMNIŢĂ

Cumpărarea căluţului murg Gnedko le prilejui în curînd deţinuţilor o preocupare şi o distracţie mult mai plăcute ca înalta vizită a importantului personaj. Pentru nevoile
IIIVI I-'II'N
gospodăriei, la cărat apă, gunoaie şi altele, temniţa avea un cal. Calul era dat în seama unui ocnaş care-l îngrijea şi mergea cu el la lucru, bineînţeles sub pază cînd trebuia să iasă afară din curtea temniţei. Avea de lucru berechet şi dimineaţa, şi seara. Murgul îşi ducea serviciul în temniţă de multă vreme. Era un cal foarte bun, dar îmbătrînise şi se cam jigărise de la o vreme. într-o bună zi, chiar în preajma lui Sînpetru, Gnedko, după ce trase în faţa bucătăriei sacaua de seară cu apă de băut, se prăbuşi şi muri după cîteva minute. Moartea lui întrista pe toată lumea. Ocnaşii se adunară în juru-i, dădură din cap cu părere de rău, pomeniră ce cal bun era, judecară şi chibzuiră cam din ce pricină a murit. Cei care slujiseră cîndva la cavalerie, veterinarii, apoi ţiganii şi alţii dovediră cu acest prilej multă pricepere şi cunoştinţe extraordinare despre cai, ba se luară şi la ceartă din pricina asta; dar toate acestea nu-l înviară pe bietul Gnedko. Zăcea nemişcat cu burta umflată şi care cum venea se credea pasămite dator s-o împungă cu degetul. Raportară maiorului cele ce se întîmplaseră din voia Domnului şi el hotărî să se cumpere numaidecît alt cal.
în ziua de Sînpetru, după ce ieşi lumea din biserici, cînd toţi ai noştri erau adunaţi în curtea temniţei, începură să vină gospodarii, ţiganii, geambaşii, misiţii cu cai de vînzare. Cum era şi firesc, grija de a se alege un cal bun a fost dată în seama ocnaşilor, fiindcă se găseau printre ei adevăraţi cunoscători şi i-ar fi venit greu, chiar şi celui mai iscusit geambaş, să tragă pe sfoară două sute cincizeci de oameni care s-au frecat toată viaţa lor tocmai de astfel de treburi.
Ocnaşii aşteptau cu nerăbdare ivirea fiecărui cal şi erau veseli ca nişte copii. îi bucura mai ales gîndul că puteau cumpăra un cal ca toţi oamenii liberi, ca şi cum l-ar fi tocmit *pentru ei,* şi l-ar fi plătit din buzunarul *lor,* fiind în drept s-o facă, şi lucrul acesta îi măgulea grozav. Trei cai trecură prin proba severă a ocnaşilor fără să corespundă şi să placă şi
abia la al patrulea tocmeala fu încheiată. Geambaşii introduşi în curte se uitau cu mirare şi cu un fel de sfială în jurul lor şi din cînd în cînd mai trăgeau cu coada ochiului spre soldaţii de pază care-i întovărăşeau. O gloată de două sute de oameni i raşi pe cap, înfieraţi pe frunte, cu lanţuri la picioare, adunaţi în casa lor, în cuibul lor de ocnaşi, unde nu pătrundea nimeni, impunea un anumit respect. Ai noştri se întreceau care mai de care, folosind tot felul de tertipuri şi metode de încercare, ca să afle însuşirile şi năravurile calului. îl cercetau cu luare-aminte, îl căutau la dinţi, în ochi, în nări etc, îl pipăiau la picioare, la chişiţe, sub burtă, la piept, la omoplaţi, la urechi şi în cîte alte locuri, cu o meticulozitate şi grijă de parcă bunăstarea întregii temniţe atîrna de cumpărarea animalului. Cît despre cerchezi, aceia chiar săreau pe cal; cu I ochii scînteind, turuiau ceva foarte aprins pe limba lor I neînţeleasă, arătîndu-şi dinţii albi şi subliniindu-şi expresiv, cu mimica vioaie a feţei lor oacheşe, cu nasul coroiat, I aprecierile făcute pe seama calului. în acest timp vedeai pe J cîte unul dintre ruşi că nu-şi ia ochii de pe feţele lor, | urmărind cu atenţie încordată orice mişcare a buzelor, cu | toate că nu pricepea nici o boabă în limba lor, orice gest, | orice grimasă, expresia ochilor fiecăruia, silindu-se să 1 ghicească din discuţia lor ce părere au despre cal: era bun sau nu? Pentru un ochi străin, din afară, ar fi părut poate ciudată această atenţie crispată, pătimaşă din partea unui ocnaş, şi încă a unui ocnaş foarte şters, prăpădit chiar, care în mod obişnuit nu îndrăzneşte să scoată o vorbă chiar în faţa camarazilor săi celor mai apropiaţi. Ce-i pasă lui, ce importanţă are pentru el dacă se cumpără un cal ori altul; parcă şi-l cumpăra pentru el, parcă într-adevăr nu-i era deloc totuna care dintre aceşti cai va fi cumpărat pentru sacaua temniţei?
în afară de cerchezi, cei care aveau cuvînt greu şi puteau să-şi dea cu părerea erau ţiganii şi foştii geambaşi. Aici avu loc chiar şi un fel de luptă, un fel de întrecere cavalerească
IKJSS. i ILUR
între doi ocnaşi - ţiganul Kulikov, vechi geambaş şi hoţ de cai, şi un veterinar de meserie, un ţăran siberian fără carte, foarte isteţ, de curînd venit în temniţă, dar care în acest scurt timp izbutise să-şi atragă toţi clienţii lui Kulikov din oraş.
Trebuie să spunem că veterinarii practicieni, fără nici o şcoală, din temniţa noastră, erau foarte preţuiţi şi că riu numai sărăcimea de prin mahalale sau negustorii, dar şi slujbaşi de vază ai oraşului apelau la priceperea lor cînd li se îmbolnăveau caii, cu toate că în oraş existau cîţiva veterinari cu şcoală. Pînă la venirea lui Iolkin, ţăranul siberian, Kulikov avea foarte mulţi clienţi de la care primea, bineînţeles, recompense în bani. Făcea pe grozavul, ducea lumea de nas, minţea şi înşela cu neruşinare, ştiind mult mai puţin decît ar fi vrut să pară. Datorită acestor

venituri, trecea drept un aristocrat printre ceilalţi ocnaşi din temniţă. Era om deştept, îndrăzneţ şi hotărît, cu mare experienţă de viaţă, căci umblase mult şi trecuse, cum s-ar zice, prin ciur şi prin dîrmon. Scump la vorbă, nu-şi dădea cu părerea decît în cazuri grave, importante. Toate acestea impuneau celorlalţi ocnaşi, care, fără să-şi dea seama, îi purtau respect, îl ascultau cu atenţie şi nu-l contraziceau. Superficial şi uşuratic din fire, dispunea totuşi de o nemăsurată energie, fiind foarte activ în tot ce întreprindea. Nu mai era de mult tînăr, dar chipeş tot rămăsese. Faţă de noi, nobilii, se purta politicos, păstrînd o atitudine plină de demnitate. Sînt convins că dacă l-ai fi îmbrăcat elegant şi l-ai fi dus într-un club din capitală, prezentîndu-l drept conte, ar fi ştiut să se descurce foarte bine; ar fi susţinut o partidă de *whist,* s-ar fi priceput să întreţină o conversaţie fără multă vorbărie, dar plasînd la locul cuvenit o vorbă şi tăcînd cînd se cuvine, încît nimeni nu şi-ar fi dat seama o seară întreagă că acest conte nu e decît un biet vagabond. O spun cu toată seriozitatea şi fără să exagerez: era descurcăreţ, deştept şi ager la minte; unde mai pui că omul avea şi nişte maniere pline de distincţie şi eleganţă. Văzuse pesemne multe la viaţa lui. De altfel, trecutul lui rămăsese o taină pentru toată lumea. Locuia la noi într-o secţie specială. Venirea la ocnă a lui Iolkin, un ţăran în vîrstă de vreo cincizeci de ani, dintre cei de credinţă veche, simplu de tot, dar foarte iscusit, a însemnat începutul declinului faimei de veterinar neîntrecut a lui Kulikov. în mai puţin de două luni îi suflă acestuia toţi clienţii din oraş. Siberianul izbutise să lecuiască, şi încă foarte repede, pînă şi caii cu care Kulikov renunţase sâ-şi mai bată capul. îi vindeca şi pe aceia de care veterinarii oraşului nici nu mai voiau să se ocupe, socotindu-i pierduţi. Ţăranul acesta ajunsese la ocnă pentru că încercase împreună cu alţii să falsifice bani. Ce-i trebuise să se bage într-o afacere ca asta, cred că nici el n-ar fi fost în stare să spună. De cîte ori venea vorba, Iolkin îşi bătea joc cu plăcere de sine însuşi, povestind cum le-a trebuit să strice trei piese bune de aur ca să poată scoate una falsă. Kulikov se simţi jignit de succesele profesionale ale concurentului său; pînă şi faima lui de pînă atunci printre deţinuţi începuse parcă să pălească. El, care avea o întreţinută în mahalaua oraşului, purta podiovcă de catifea, inel de argint, cercel la ureche şi cizme cu carîmbii răsfrinţi, se văzu deodată silit, din lipsă de fonduri, să se facă negustor de rachiu. De aceea, cînd cu cumpărarea calului, toată lumea se aştepta la o ceartă teribilă sau poate şi la o bătaie în toată regula. Toţi erau curioşi să vadă ce se va întîmpla şi se împărţiseră în două tabere. Cei mai înflăcăraţi, anticipînd desfăşurarea ciocnirii, începură chiar ostilităţile, schimbînd între ei invective şi ocări. Chipul şiret al lui Iolkin se încreţi într-un zîmbet batjocoritor. Dar lucrurile se petrecură altfel de cum era de aşteptat: Kulikov evită cearta şi înjurăturile, recurgînd la o stratagemă abilă, care-i permise să iasă basma curată din această dispută. Se arătă de la început foarte îngăduitor şi concesiv, ascultă calm părerea şi observaţiile critice ale rivalului său, pînă în clipa cînd, prinzîndu-l cu o observaţie riscată, îi veni apa la moară şi îi spuse cu modestie, dar cu multă siguranţă, că greşeşte şi, înainte ca Iolkin să fi avut timpul să se dezmeticească şi sâ-şi repare greşeala, îi arătă unde şi în ce anume punct greşise. într-un cuvînt, Iolkin se pomeni pus în încurcătură într-un chip neaşteptat şi cu multă îndemînare şi, în ciuda superiorităţii lui evidente, partida lui Kulikov a rămas şi ea mulţumită.

- Aţi văzut, măi fraţilor, că nu-i chiar atît de uşor să-l prinzi cu mîţa-n sac, că doar îşi cunoaşte meseria! ziceau unii.
- Ba Iolkin e mai priceput! adăugau alţii, dar o spuneau fără nici o pornire de ceartă. Şi cele două partide continuară pe un ton împăciuitor.
- O fi şi priceput, nu zic, dar mai cu seamă are mînă uşoară! încolo, nici Kulikov nu-i mai prejos, se pricepe la dobitoace.
- Se pricepe!
- Ce mai vorbă!

în sfîrşit, noul murguţ fu ales şi cumpărat. Era un căluţ minunat, tînăr, voinic, chiar foarte arătos şi, mai ales, sprinten şi vioi. Asta ca înfăţişare, căci în toate celelalte privinţe era fără nici un cusur. începu tocmeala: geambaşul cerea treizeci de ruble, ai noştri nu voiau să dea decît douăzeci şi cinci. Se tocmiră îndelung şi cu patimă, cu înverşunare; mai lăsa unul, mai puneau ceilalţi. La urmă îi podidi şi pe ei rîsul.

- Dar ce atîta tocmeală, parcă am da din buzunarul nostru? strigară unii.
- Oricum, fraţilor, sînt banii noştri ai tuturor...
- Ai tuturor! Mare-i grădina lui Dumnezeu...

In cele din urmă, tîrgul se încheie la douăzeci şi opt de ruble. Raportară maiorului şi calul fu cumpărat. Se aduse numaidecît pîine şi sare şi după această gustare noul murg fu introdus cu mare alai în curtea temniţei. Nu cred să fi fost ocnaş care să nu-l fi mîngîiat pe coamă ori pe bot. în aceeaşi zi, Gnedko fu înhămat şi trimis cu sacaua să aducă apă; toţi ocnaşii îl priveau cu atenţie cum trage la saca. Sacagiul nostru, ocnaşul Roman, îşi privea căluţul cu vădită satisfacţie. Era un ţăran în vîrstâ de aproape cincizeci de ani, tăcut şi grav, ca mai toţi vizitiii ruşi pe care tovărăşia cailor îi face într-adevăr mai gravi şi mai tăcuţi. Roman era un om blajin, liniştit, scump la vorbă, dar binevoitor cu toată lumea, şi priza mereu tabac dintr-un fel de cornet; nimeni nu mai ţinea minte de cînd doar el se ocupa de caii închisorii. Acesta era al treilea cal pe care îl îngrijea de la venirea lui în temniţă. Se statornicise la noi credinţa că temniţei noastre i se potrivesc numai caii murgi, culoare care ar aduce, chipurile, *noroc casei.* De altfel, aceasta era şi părerea lui Roman. Nimeni n-ar fi cumpărat în ruptul capului un cal şarg, bunăoară. Funcţia de sacagiu îi era încredinţată tot atît de statornic şi de

către toţi lui Roman şi nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să-i conteste vreodată acest drept dinainte stabilit. Cînd calul a murit, nimeni nu s-a gîndit să-l învinovăţească pe Roman că nu-l îngrijise cum trebuie, nici chiar maiorul; aşa a vrut Dumnezeu şi bună pace; cît despre Roman, era un vizitiu foarte priceput. Căluţul cel murg deveni în curînd favoritul tuturor. Oricît de aspri şi de nepăsători erau ocnaşii din fire, tot veneau din cînd în cînd să-l mîngîie.
Uneori, cînd Roman, de-abia întors cu sacaua de la rîu, închidea poarta cea mare pe care i-o deschisese subofiţerul şi Murgul rămînea locului să-şi aştepte stăpînul, tot răsucindu-şi capul după el, se întîmpla ca acesta să-i strige: „Hai, pleacă singur!" Şi căluţul pornea domol, apoi se oprea în faţa bucătăriei, aşteptînd ca bucătarii şi rîndaşii să vină să ia apă cu căldările.
- Deştept cal, Gnedko al nostru! ziceau ocnaşii. A tras sacaua singur taman unde trebuie! Ascultă de om.
- Aşa-i; dobitoc, dar tot înţelege şi ascultă.
- Tare cuminte cal. Halal de el!

Murgul scutura din cap şi scotea un fornăit scurt şi puternic, de parcă ar fi înţeles şi i-ar fi plăcut vorbele ce se rosteau pe seama lui. Şi totdeauna se găsea cineva care să-i aducă o bucăţică de pîine cu sare. După ce mînca, Gnedko scutura iarăşi din cap, voind parcă a spune: „Te cunosc! Te cunosc! Şi eu sînt un cal bun, şi tu eşti un om de treabă!"
îmi plăcea şi mie să-i dau murgului pîine. îmi era drag botul lui frumos şi mă bucuram cînd îi simţeam în podul palmei buzele moi şi calde ce apucau darul cu lăcomie.
în general, ocnaşilor noştri le erau dragi necuvîntătoarele şi, dacă li s-ar fi îngăduit, ar fi umplut probabil curtea temniţei cu păsări şi animale de casă. Şi cînd te gîndeşti, ce altă îndeletnicire, dacă nu tocmai aceasta, ar putea cel mai mult să îmblînzească şi să înnobileze firea lor aspră şi sălbatică? Dar nu le era îngăduit. Nu permitea nici regulamentul, şi nici loc nu prea era.
Şi totuşi, pe vremea mea, se aciuaseră întîmplător cîteva animale. în afară de Gnedko, temniţa mai avea cîini, gîşte, un ţap cu numele de Vaska, ba într-o vreme şi un vultur.
Un pensionar permanent al temniţei, după cum am spus mai înainte, era Şarik, un cîine blînd şi cuminte, cu care legasem prietenie la cataramă. Cum însă oamenii din popor socot cîinele un animal spurcat, care nu merită atenţie, nimeni nu-l băga în seamă pe Şarik. Oploşit nu se ştie cînd şi în ce împrejurări, cîinele vieţuia singuratic în temniţă, dormea prin curte, mînca resturile ce i se aruncau de la bucătărie, fără a stîrni din partea cuiva un interes deosebit, dar îi cunoştea pe toţi cei din temniţă şi-i socotea pe toţi stăpîni. Cînd se întorceau ocnaşii de la muncă şi se auzea strigătul: „Caporal!" - alerga fuga la poartă şi primea bucuros grup după grup, dînd din coadă, privindu-l drept în ochi pe fiecare cum intra, aşteptînd parcă o mîngîiere; dar vreme de cîţiva ani, toate încercările lui de a-şi atrage bunăvoinţa ocnaşilor rămaseră zadarnice; nimeni, afară de mine, nu-l mîngîia. De aceea mă iubea mai mult ca pe ceilalţi. Apoi apăru într-o zi, nu se ştie cum, şi un alt cîine,

Belka. Pe cel de-al treilea, Kultanka, l-am adus eu într-o zi, la întoarcerea de la lucru; încă nici nu făcuse ochi. Belka era un cîine foarte ciudat. îl călcase, se vede, o căruţă şi avea şira spinării îndoită în jos de la mijloc, încît dacă îl vedeai de departe fugind, părea că aleargă două vietăţi albe lipite una de alta. în afară de asta, era jigărit, cu ochii urduroşi, cu coada pleşuvă mereu vîrîtă între picioare. Nedreptăţit de soartă, se resemnase, pesemne, să-şi îndure cuminte şartul. Nu lătra şi nu mîrîia la nimeni, de parcă ar fi fost din parte-i o îndrăzneală prea mare. Se hrănea cu resturile aruncate prin dosul cazărmilor şi dacă cineva se apropia de el, se culca numaidecît pe spate, ca şi cum ar fi zis: „Fă din mine orice vrei, n-am de gînd să mă împotrivesc". Şi orice ocnaş în astfel de cazuri se simţea parcă obligat să-l izbească cu botul cizmei. „Javră ticăloasă!" ziceau ei cu dispreţ. Dar bietul Belka nu îndrăznea nici măcar să chelălăie, iar dacă lovitura era prea tare, scotea un urlet jalnic, înăbuşit. întocmai aşa se răsturna cu labele în sus şi în faţa lui Şarik ori a celorlaţi cîini, cînd ieşea să mai hoinărească afară pe cîmp. Cînd vedea că vreun dulău e gata să se repeadă la el, se rostogolea pe spate şi aştepta supus cu labele în aer. Clinilor le plac umilinţa şi supunerea ce le-o arată semenii lor. Fiorosul dulău se potolea numaidecît, se oprea îngîndurat în faţa semenului său doborît la pămînt ce-i dădea semne de supunere atît de categorice, apoi începea tacticos să-l miroasă pe toate părţile. Oare ce putea să gîndească Belka în clipa aceea? „Dar dacă mă înşfacă tîlharul?" îşi spunea poate tremurînd de spaimă. După ce-l mirosea cu atenţie, dulăul îl lăsa în pace, negăsind probabil la el nimic care să-l atragă. Belka sărea numaidecît pe labe şi pornea şontîc-şontîc pe urma haitei de cîini risipiţi în goană după vreo Jucika. Şi cu toate că ştia prea bine că n-are nici o şansă să facă cunoştinţă mai îndeaproape cu Jucika, nu putea renunţa la plăcerea de a goni puţin în urma celorlaţi adoratori ai căţeluşei - oricum, era o consolare în nesfîrşitul noian de nenorociri ce-l copleşeau. Problema demnităţii şi

onoarei nu şi-o mai pusese probabil de mult. Cu nădejdea în viitor pierdută, se luptă doar să aibă totdeauna burta plină, lucru de care era pe deplin conştient. Odată am încercat să-l mîngîi; a fost pentru el ceva atît de nou şi de neaşteptat, încît se trînti numaidecît la pămînt pe cele patru labe şi începu să scheaune de bucurie. îmi era milă de el şi îl mîngîiam deseori. Drept recunoştinţă, de cîte ori mă vedea, începea încă de departe să chelălăie plîngător

şi jalnic şi să se gudure. Trist i-a fost, de altfel, şi sfîrşitul: într-o zi fu sfîşiat de zăvozi în şanţul din spatele temniţei.

Kultanka avea cu totul altă fire. Nu ştiu de ce-l adusesem în temniţă, cînd încă nici nu făcuse ochi, dintr-un atelier unde se născuse; îmi plăcea să-i dau de mîncare şi să-l văd crescînd. Şarik îl luă îndată sub ocrotirea lui şi dormeau împreună. Cînd căţelul mai crescu, îl lăsa să-l muşte de urechi, să-l tragă de păr, se hîrjonea cu el, aşa cum se hîrjonesc toţi cîinii mari cu căţelandrii. Lucru ciudat însă, Kultanka nu creştea aproape deloc în înălţime, ci mai mult în lungime şi grosime. Avea un păr lăţos de culoare cenuşie, ca al şobolanilor, o ureche îi sta dreaptă, cealaltă atîrna într-o parte. Fire aprinsă şi neastîmpărată, ca mai toţi cîinii tineri, lătra de bucurie cînd îşi vedea stăpînul şi-mi sărea în piept să mă lingă pe obraz, fără a căuta să-şi ascundă nici toate celelalte manifestări ale emoţiei nestăpînite: „Important e să se vadă bucuria, cît despre cerinţele bunei-cuviinţe - mai dă-le încolo!" Oriunde m-aş fi găsit, la strigătul „Kultanka!" venea numaidecît; răsărea ca din pămînt şi alerga spre mine cu o însufleţire gălăgioasă, rostogolindu-se pe drum ca o minge, îl iubeam foarte mult. Părea că soarta îi hărăzise numai bucurii şi mulţumire pe pămînt; dar într-o zi ocnaşul Neustroiev, care lucra pantofărie de damă şi tăbăcea piei, îi acordă o atenţie neobişnuită. Păru străfulgerat de un gînd tainic, căci îl strigă numaidecît pe Kultanka, îi pipăi cu interes pielea şi îl tăvăli binevoitor pe pămînt. Cîinele, care nu bănuia nimic, scheuna de bucurie, dar a doua zi nu-l mai văzui. îl căutai multă vreme: în zadar însă, intrase parcă în
_*N*
uyjo 1 uic v
viiiy i irvj UliN
1V1WK { 1LUK
pămînt. Abia după două săptămîni aflai ce se petrecuse. Pielea lui Kultanka îi plăcuse lui Neustroiev, care-l jupuise ca să îmblănească nişte cizmuliţe de catifea comandate de nevasta unui judecător. Mi le arătă cînd au fost gata; într-adevăr, blana dinăuntru era minunată. Bietul Kultanka!

Mulţi ocnaşi se îndeletniceau la noi cu tăbăcitul pieilor şi uneori aduceau în temniţă cîini vagabonzi cu blana frumoasă, care îndată după aceea se făceau nevăzuţi. Pe unii pur şi simplu îi furau, ba cîteodată îi şi cumpărau. Mi-aduc aminte că într-o zi zării în dosul bucătăriei doi ocnaşi foarte preocupaţi, sfătuindu-se şi punînd ceva la cale. Unul dintre ei ţinea de zgardă un cîine mare, frumos, de rasă foarte bună. Un ticălos de lacheu îl furase probabil de la stăpînul său şi-l vînduse ocnaşilor pentru treizeci de copeici. Aceştia se pregăteau să-l spînzure. Pe urmă, operaţia era simplă: îl jupuiau şi-i aruncau hoitul în groapa de gunoi, mare şi adîncă, din fundul curţii, care în zilele călduroase de vară răspîndea o duhoare îngrozitoare, fiindcă era rareori curăţată. Bietul animal părea că înţelege ce-l aşteaptă. Ne privea cu ochi neliniştiţi, întrebători, pe fiecare la rînd, şi numai din cînd în cînd îndrăznea să dea din coada-i stufoasă, vîrîtă între picioare, voind parcă să ne îmblînzească prin acest semn de încredere ce ni-l arăta. Mă grăbii să plec, iar cei doi îşi făcură bineînţeles în voie isprava.

Gîştele se pripăşiseră şi ele întîmplător în temniţă. Cine le crescuse şi ale cui erau, nu ştiu, dar un timp dăduseră ocnaşilor nenumărate prilejuri de mare haz şi îşi cîştigaseră o faimă chiar şi în oraş. Crescuseră în temniţă, la bucătărie. Cînd bobocii se făcură mari, prinseră obiceiul să-i însoţească pe ocnaşi la lucru. Cum auzeau duruitul tobei, în vreme ce întreaga ocnă se îndrepta spre poartă, gîştele se repezeau în goana mare, bătînd din aripi şi gîgîind strident, săreau una după alta pragul înalt al porţii şi tot cîrdul se aduna fără greş pe flancul drept, aşteptînd formarea coloanelor. Se alăturau de obicei coloanei mai mari şi, în timp ce ocnaşii lucrau, ele păşteau undeva prin apropiere. Cînd coloana pornea înapoi spre temniţă, se întorceau şi ele. Prin cetate se răspîndi zvonul că un cîrd de gîşte îi însoţeşte întotdeauna pe deţinuţi la lucru. „Uite, trec ocnaşii cu gîştele lor!" ziceau trecătorii. „Cum naiba le-aţi învăţat?" ne întrebau unii. „Ţineţi pentru gîşte!" făcea altul băgînd mîna în buzunar ca să le dea de pomană. Dar cu tot devotamentul lor neîndoielnic, gîştele fură sacrificate fără milă în cinstea nu ştiu cărui sfîrşit de post.

în schimb, nimeni nu s-ar fi gîndit să-l taie pe ţapul Vaska, dacă n-ar fi intervenit o împrejurare cu totul nefericită. Nici despre el n-aş putea să spun de unde şi cum se pripăşise în temniţă; fapt e că într-o bună zi, ne pomenirăm în curte cu un ied drăguţ, alb, foarte vioi. Curînd îl îndrăgiră toţi şi deveni pentru ocnaşi un izvor de mîngîiere şi distracţie. Pentru a justifica ţinerea lui în temniţă, ocnaşii argumentaseră că e bine să-i ţină tovărăşie calului în grajd, în realitate însă, el se învîrtea tot timpul prin bucătărie, iar mai tîrziu prin toată temniţa. Era plin de graţie, zburdalnic şi neastîmpărat. Venea cînd îl chemai, sărea pe bănci şi pe mese, se lupta cu ocnaşii şi era totdeauna voios şi hazliu, într-o seară, după ce-i mai crescuseră coarnele, lezghinul Babai, care stătea pe treptele cerdacului cazărmii, în mijlocul altor ocnaşi, se prinse la luptă cu el. îşi ciocniră un timp frunţile, distracţia favorită a deţinuţilor, cînd deodată Vaska sări pe treapta cea mai de sus a scării şi, în clipa cînd Babai se întoarse cu spatele, se ridică deodată pe picioarele dinapoi, îşi lipi picioarele dinainte de piept, apoi şi le desfăcu fulgerător şi-l izbi pe lezghin cu copitele în ceafă, din toate puterile, încît acesta se rostogoli jos, spre marea bucurie a tuturor şi mai ales a lui însuşi. într-adevăr, îl iubeam foarte mult pe Vaska al nostru. Cînd ajunse la vîrsta bărbăţiei, după lungi şi judicioase dezbateri ale întregii ocne, se hotărî să i se facă lui Vaska o anumită operaţie, în care veterinarii noştri erau meşteri neîntrecuţi. „Altfel pute prea tare a ţap", ziceau deţinuţii. De atunci, Vaska începu să se îngraşe într-un chip uluitor. Ce-i drept, era şi hrănit fără
A % j■■ i T t^iVâ
socoteală. Se făcu un ţap frumos, cu coarne minunate, mare şi gras de-i atîrna burta ca la un porc. Luase şi el obiceiul să ne întovărăşească totdeauna la lucru, spre marele haz al ocnaşilor şi al trecătorilor, căci toată lumea îl cunoştea pe Vaska. Uneori, dacă lucrau pe malul rîului, ocnaşii tăiau crenguţe de salcie şi culegeau flori de prin

poeni ca să-l gătească pe Vaska; îi împleteau flori şi frunze între coarne şi-i împodobeau tot corpul cu ghirlande. La întoarcere, Vaska pornea ca de obicei în fruntea convoiului, gătit şi ţanţoş, iar ai noştri veneau în urma lui, mulţumiţi şi mîndri că-i atît de frumos. Atît de drag le era ţapul, încît unii se întrebau ca nişte copii dacă n-ar fi şi mai frumos cu coarnele poleite, plan care trezi de asemenea discuţii lungi şi aprinse, fără a fi vreodată înfăptuit. Mi-aduc aminte că îl întrebai cu acest prilej pe Akim Akimîci, care era cel mai bun argintar din temniţă după Isai Fomici, dacă într-adevăr se puteau polei coarnele ţapului. El privi cu luare-aminte coamele lui Vaska, chibzui o clipă şi-mi spuse că „se poate face, dar nu ţine mult şi nu-i de nici un folos". Şi cu aceasta, discuţia se încheie. Şi poate că Vaska ar fi trăit încă mulţi ani în temniţă şi ar fi murit de năduf dacă, într-o zi, întorcîndu-se de la lucru în fruntea ocnaşilor, împodobit cu crenguţe verzi şi ghirlande de flori, n-ar fi dat cu ochii de el maiorul, care tocmai trecea în trăsură.

- Opreşte! urlă acesta. Al cui e ţapul? I se răspunse.

- Cum, un ţap în temniţă, şi asta fără voia mea? Subofiţer!...

Se înfăţişă subofiţerul, care primi poruncă aspră sâ-l taie numaidecît, să-l jupoaie şi să-i vîndă pielea în tîrg; banii cîştigaţi să-i verse în casieria temniţei, iar carnea s-o predea la bucătărie pentru ciorba ocnaşilor. Oamenii se necăjiră, se sfătuiră cum să dreagă lucrurile, le părea rău de ţap, dar nimeni nu îndrăzni să iasă din porunca maiorului. îl tâiară pe Vaska lîngă groapa de alături. Un ocnaş cumpăra toată carnea cu o rublă şi jumătate şi o vîndu apoi la cîntar celorlalţi pentru friptură, care a fost foarte gustoasă. Cu banii se cumpără pîine albă pentru toată lumea.

Am avut un timp în temniţă şi un vultur de stepă, de neam pitic. îl adusese unul dintre ocnaşi, care îl găsise rănit şi sleit de puteri. Toată ocna se strînsese în juru-i: nu putea să zboare, aripa dreaptă îi atîrna într-o parte, frîntă, şi un picior şi-l scrîntise. Se uita furios la mulţimea curioasă şi căsca ameninţător ciocul încovoiat, hotărit sâ-şi apere viaţa pînă la ultima picătură de sînge. Cînd lumea se împrăştie, după ce-l privise îndeajuns, pasărea schiloadâ porni, sărind în piciorul cel zdravăn şi bătînd dintr-o aripă, să se ascundă în colţul cel mai dosnic din temniţă, se ghemui sub gard şi rămase acolo nemişcată. în cele trei luni cît sălăşlui în temniţă, n-a ieşit niciodată din ascunzătoare. La început, oamenii se duceau să-l privească şi-l asmuţeau pe Şarik împotriva lui. Cîinele se arunca înainte-i cu furie, dar se temea să se apropie prea mult, spre marea veselie a ocnaşilor. „Sălbăticiune, de! ziceau ei. Nu se lasă batjocorită!" Pe urmă Şarik îi dibui partea slabă şi începu să-l muşte de aripa bolnavă; nu-i mai era teamă şi o necăjea mult pe biata pasăre. Vulturul se apăra din răsputeri cu ciocul şi cu ghearele, ghemuindu-se şi mai mult în colţul lui, şi, cu o înfăţişare mîndră şi sălbatică, asemeni unui rege rănit, privea ţintă mulţimea curioasă ce venea sâ-l vadă. Cu timpul, lumea începu să se plictisească şi nu se mai interesă de el; şi cu toate acestea, în fiecare zi se putea vedea lîngă el o strachină cu apă şi bucăţi de carne proaspătă. Se vede că cineva îi purta totuşi de grijă. La început, vreme de cîteva zile, vulturul nu vru să mănînce nimic; dar în cele din urmă se hotărî să primească hrana ce i se dădea, dar niciodată n-o lua din mîna cuiva şi nici nu mînca de faţă cu oamenii. Avui prilejul de cîteva ori să-l observ de departe. Cînd nu zărea pe nimeni şi se credea singur, îndrăznea să iasă din ascunzătoare şi începea să şchiopăteze pe lîngă zid vreo doisprezece paşi, apoi se întorcea şi pornea din nou pe acelaşi drum, ca şi cum ar fi făcut un antrenament necesar. De îndată ce mă vedea, căuta să se ascundă numaidecît în colţul lui, sărind şi şchiopâtînd: cu capul dat pe spate, cu ciocul desfăcut şi penele zburlite, se pregătea de luptă. Nimic nu putea să-l îmblînzească, nici nu se lăsa mîngîiat, se zbătea lovind cu ciocul şi aripa; n-a vrut niciodată să-mi ia din mînă bucata de carne şi tot timpul cît stăteam lîngă el nu-şi lua din ochii mei privirea-i sălbatică, ţintuitoare. Singuratic, rău şi neînduplecat, îşi aştepta moartea neîncrezîndu-se în nimeni şi neîngăduind apropierea nimănui. în cele din urmă, ocnaşii îşi aduseră aminte de vultur şi, cu toate că timp de două luni nu se mai ocupaseră de el deloc, dintr-o dată îi cuprinse mila şi o neobişnuită înţelegere. Se auziră glasuri că vulturului trebuie să i se dea drumul, să fie scos afară, în cîmp. „Chiar dacă se prăpădeşte acolo, cel puţin să moară liber", ziceau unii.

- Sfînt lucru, o pasăre liberă, aspră şi neatîrnată; nu se împacă ea cu temniţa, adăugau alţii.

- Nu-i ca noi, zise unul.

- Asta-i bună! Vulturul e pasăre zburătoare, pe cînd noi, care va să zică, sîntem oameni...

- Vulturul, prieteni, e regele pădurilor... începu Skuratov, dar de data aceasta nimeni nu-l mai ascultă. într-o după-amiază, cînd toba vesti plecarea la lucru, cineva luă vulturul, îi strinse cu mîna ciocul, fiindcă încerca să se apere cu înverşunare, şi-l scoase din temniţă. Ajunseră la val. Cei doisprezece ocnaşi care alcătuiau convoiul erau curioşi să vadă ce va face şi încotro are să pornească vulturul. Lucru ciudat: feţele lor exprimau o mare mulţumire şi aşteptau momentul acesta cu atîta nerăbdare, de parcă ei înşişi erau pe cale să-şi recapete libertatea.

- Bre, ce pasăre pidosnică: vrei sâ-i faci bine şi ea îţi sfîşie mîna! zicea ocnaşul care o ducea, uitîndu-se cu un fel de admiraţie la neîmblînzita sălbăticiune.

- Hai, dâ-i drumul, Mikitka!

- Care va să zică, dumnealui nu-i arde de glumă. Vrea sâ fie liber şi pace, liber de-adevăratelea.

Vulturul fu aruncat de pe val în stepă. Era o zi de toamnă tîrzie, mohorîtă şi rece. Vîntul sufla peste stepa pustie şi se tînguia prin tufele de iarbă galbenă şi uscată. Pasărea o porni drept înainte, bătînd din aripa frîntă, grăbindu-se parcă să scape de noi şi de privirile noastre. Ocnaşii îi urmăreau atenţi şi curioşi capul ce răsărea din cînd în cînd printre buruieni, depărtîndu-se cu repeziciune.

- Ia te uită! zise gînditor unul.
- Nici n-a întors capul, adăugă altul. O singură dată nu l-a întors, îi dă înainte!
- Dar tu ce-ai crezut: că o sâ se întoarcă să-ţi mulţumească? îl ironiza al treilea.
- Ehei, ce ţi-e cu libertatea asta!... Acu' s-a simţit liber!
- Mare lucru e să te ştii liber.
- Nici nu se mai vede, fraţilor...
- Ei, hai! Ce mai zăboviţi? înainte marş! se auzi comanda escortei şi toţi porniră la muncă, tăcuţi, cu paşi tîrşiţi.

VII

PLÎNGEREA

înainte de a începe acest capitol, editorul amintirilor decedatului Aleksandr Petrovici Goriancikov se simte dator să dea cititorilor următoarea lămurire:

în primul capitol al „Amintirilor din Casa morţilor", se menţionează în cîteva cuvinte cazul unui paricid, nobil de origine. între altele, el era citat ca o ilustrare a nesimţirii cu care ocnaşii vorbesc uneori de nelegiuirile pe care le-au săvîrşit. Se mai spune, de asemenea, că, în faţa judecăţii, ucigaşul nu voise să mărturisească nimic, dar, că, după relatările tuturor celor care cunoşteau faptele în amănunt, vinovăţia lui nu mai putea fi pusă la îndoială. Aceiaşi oameni i-au povestit autorului „Amintirilor" că ucigaşul era un desfrînat şi un risipitor, care se înglodase în datorii pînă în gît şi-şi omorîse tatăl ca să pună cît mai degrabă mîna pe avere. De altfel, tot oraşul în care îşi avea slujbă ucigaşul relata în acelaşi fel întreaga întîmplare; asupra acestui din urmă fapt, editorul „Amintirilor" dispune de informaţii destul de precise şi temeinice. în sfîrşit, se mai spunea acolo că ucigaşul, chiar în temniţă fiind, se arătase totdeauna foarte vesel şi bine dispus; că era cel mai zănatic, mai uşuratic şi mai nesăbuit dintre deţinuţi, dar, în nici un caz prost, şi că niciodată autorul „Amintirilor" nu băgase de seamă la el vreo înclinaţie deosebită spre cruzime. Şi imediat după aceea adăugă: „Bineînţeles, nu l-am crezut niciodată vinovat de această crimă".

Acum cîteva zile, editorul „Amintirilor din Casa morţilor" a primit din Siberia ştirea că osînditul s-a dovedit a fi nevinovat şi că îndurase cei zece ani de muncă silnică în zadar, nevinovăţia lui fiind acum constatată şi recunoscută oficial, pe cale judiciară. Adevăraţii ucigaşi fuseseră prinşi şi mărturisiseră totul, iar nenorocitul osîndit pe nedrept este de-acum pus în libertate. Adevărul celor cuprinse în această ştire este în afară de orice îndoială pentru editor...

Fără comentarii. E şi de prisos, credem, a se mai adăuga ceva. La ce bun să mai stăruim asupra grozăviei pe care o ascunde faptul în sine, şi anume că viaţa unui tînăr a fost zdrobită în urma unei învinuiri atît de cumplite. Faptele sînt prea grăitoare.

Ne gîndim totuşi că, dacă a fost cu putinţă să se întîmple un asemenea fapt, însăşi posibilitatea aceasta adaugă povestirii noastre ceva nou şi neaşteptat, care vine să întregească imaginea Casei morţilor, cu o trăsătură deosebit de vie şi plină de tîlc.

Şi acum, să ne urmăm istorisirea.

Am spus că, în cele din urmă, mă obişnuisem cu viaţa de temniţă; dar acest „în cele din urmă" se împlinise cu greu, în suferinţe chinuitoare şi prea cu încetul. într-adevăr, îmi trebui un an întreg pînă să mă obişnuiesc şi acest an îl voi

socoti totdeauna cel mai groaznic din viaţa mea. De aceea mi s-a întipărit atît de viu în minte, pînă în cele mai mici amănunte. Cred că aş putea oricînd să reconstitui în memorie, pas cu pas, fiecare clipă din acest an al vieţii mele.

Am mai spus, iarăşi, că nici ceilalţi ocnaşi nu se puteau *deprinde* cu această viaţă. Mi-aduc aminte cum mă întrebam atunci, în primul an: „Oare cum sînt ei de fapt? Să fie chiar atît de potoliţi pe cît păreau?" Mă preocupase mult chestiunea aceasta. Am arătat, se pare, că aici toţi ocnaşii nu se simţeau nici pe departe cum s-ar simţi omul într-o locuinţă a lui, oricum ar fi ea; trăiau de pe o zi pe alta, de parcă se aflau într-un han, într-un catonament sau la un popas. Chiar şi oamenii trimişi aici pentru toata viaţa tînjeau fără încetare, ori, chinuiţi de neastîmpăr, se frămîntau necontenit fără rost, şi fiecare dintre ei visa la ceva ce nu avea să se îndeplinească niciodată. Această veşnică nelinişte, acoperită de un văl de tăcere, dar nespus de grăitoare, această nădejde plină de patimă şi de nerăbdare, care se trăda uneori fără voie, şi era atît de departe de realitate, încît ţinea mai mult de delir, toate acestea te uimeau, şi pe bună dreptate, căci erau prezente pînă şi în minţile unor oameni cu înclinaţii şi preocupări pur practice; asemenea trăsături dădeau o notă de ciudăţenie într-atît de neobişnuită locului acestuia, încît constituiau trăsătura lui specifică dominantă. Păşind pragul temniţei simţeai de la primii paşi că dincolo de zidurile ei nu mai putea exista ceva asemănător. Aici toată lumea visa; faptul îţi sărea în ochi de la început, şi se făcea resimţit dureros, pentru că tocmai această visare neîntreruptă îi făcea pe cei mai mulţi ocnaşi

să pară ursuzi, posomoriţi, cu faţa întunecată, bolnăvicioasă chiar. Aproape toţi erau tăcuţi şi mînioşi; nu le plăcea să-şi dezvăluie gîndurile tainice. De aceea dispreţuiau sinceritatea şi efuziunile sentimentale. Cu cît nădejdile erau mai greu de împlinit şi cu cît ocnaşul visător ajungea sâ-şi mărturisească lui însuşi neputinţa de a le împlini vreodată, cu atît mai multă încăpăţînare se agăţa de ele, cu atît mai vîrtos şi le închidea în adîncul sufletului, fără să poată renunţa vreodată
UUO 1 W1JD V OIV1
la ele. în sinea lor, unii se simţeau poate ruşinaţi. Rusului îi stă în fire să judece temeinic lucrurile, să se judece şi pe el însuşi fără cruţare, bătîndu-şi joc în gînd el cel dintîi de propria nesăbuinţă... Poate că tocmai veşnica şi tainica nemulţumire de sine era pricina că oamenii aceştia se arătau atît de neîngăduitori în relaţiile lor zilnice, atît de neînduplecaţi şi batjocoritori unii faţă de alţii. Şi dacă unul mai naiv ori mai nerăbdător rostea cu glas tare ceea ce gîndeau cu toţii în ascuns şi păstrau ca pe o taină de nemărturisit şi se apuca să viseze şi să-şi facă planuri de viitor, era numaidecît luat la rost, repezit, batjocorit; şi-mi vine să cred că cei mai zeloşi prigonitori erau tocmai cei care în visările şi în nădejdile lor merseseră poate cu mult mai departe. Cei naivi şi blajini, după cum am spus, erau socotiţi proşti şi priviţi cu dispreţ, în general, ocnaşii erau atît de ursuzi şi de ambiţioşi, încît ajungeau să-l dispreţuiască pe omul blajin şi lipsit de ambiţie. în afară de aceşti cîţiva flecari, naivi şi prostănaci, toţi ceilalţi ocnaşi, adică cei tăcuţi, se împărţeau în buni şi răi, în senini şi posomoriţi. Aceştia din urmă erau cei mai numeroşi; dacă din întîmplare se aflau şi printre ei flecari din fire, apoi erau de obicei nişte bîrfitori şi invidioşi nesuferiţi, nişte urîcioşi, care se amestecau mereu în treburile altora, cu toate că, în ceea ce-i privea, se fereau să-şi dezvăluie cuiva sufletul ori gîndurile ascunse. Lucrul acesta nu se obişnuia şi nimeni nu se cuvenea s-o facă. Cît despre cei buni, de altfel prea puţini la număr, erau oameni potoliţi, care îşi ascundeau visările, tocmai fiindcă aveau mai multă încredere în realizarea lor, fiindcă nutreau mai multe speranţe decît ocnaşii posomoriţi. Dar mai era, cred, aici în temniţă şi un alt soi de oameni: deznădăjduiţi, de felul bătrînului din Starodub, bunăoară; aceştia erau însă cei mai puţini.

în ciuda înfăţişării liniştite a bâtrînului (am mai vorbit despre el), unele semne mă îndreptăţeau să cred că se afla într-o stare sufletească înfiorătoare. Avea însă o scăpare, o mîngîiere: rugăciunea şi conştiinţa martiriului său. Ocnaşul smintit care se scrîntise citind mereu la texte din Biblie şi de
1V1UK J 1LUK
iii
care spuneam ca a sărit la maior sâ-l doboare cu o cărămidă era şi el pesemne un deznădăjduit ce-şi pierduse şi ultima speranţă; cum însă omul nu poate trăi fără speranţă, el îşi aflase scăparea în martiriul la care se expunea de bunăvoie şi pe care-l provocase în chip cu totul artificial. La interogatoriu, mărturisi că se năpustise asupra maiorului fără nici un pic de ură, numai ca să poată primi numaidecît cununa muceniciei. Cine ar putea spune ce complicat proces psihologic se petrecuse în sufletul lui? Nici un om pe lume nu poate trăi fără un ţel oarecare şi toţi rîvnesc să-şi ajungă ţelul. Omul neînsufleţit de nici un ţel, de nici o speranţă, se preschimbă adesea într-un monstru.... Ţelul ce-i însufleţea pe toţi deţinuţii noştri era să iasă din temniţă şi să-şi recapete libertatea.

Văd că m-am apucat sâ-i împart pe deţinuţii din temniţa noastră în diferite categorii, după felul lor de a fi; dar e oare cu putinţă? în raport cu toate concluziile gîndirii abstracte, fie şi cele mai subtile, realitatea ni se înfăţişează într-o infinită diversitate şi nu îngăduie clasificări nete şi hotărîte. Realitatea tinde mereu spre îmbucătăţire, spre o nesfîrşită varietate. Fiecare dintre noi îşi avea o viaţă a lui personală, oarecum deosebită de a celorlalţi, şi nu numai sub aspectul ei oficial, ci pe lîngă şi în afară de viaţă oficială a temniţei, o viaţă personală interioară, intimă.

Dar, cum am mai spus în parte, la începutul osîndei n-am putut şi nici n-aş fi ştiut să pătrund în adîncurile acestei vieţi lăuntrice, şi de aceea toate manifestările ei exterioare îmi răneau sufletul şi-l umpleau de o tristeţe nespusă. Aveam uneori momente cînd începeam să-i urăsc pe aceşti nenorociţi ce sufereau ca şi mine. Mai mult, îi invidiam şi îmi blestemam soarta. îi invidiam, fiindcă se aflau între ai lor, fiindcă se puteau înţelege, cu toate că de fapt această comunitate născută în lovituri de bici şi în bătăi, această viaţă laolaltă, silită, le era şi lor tot atît de nesuferită şi fiecare se străduia să rămînâ cît mai retras şi să se închidă în găoacea lui. Repet, această invidie, pe care o simţeam în clipele de
înverşunare, îşi avea oarecum temeiurile ei. într-adevăr, n-au deloc dreptate toţi cei care susţin că unui nobil, unui om cult etc. îi vine tot atît de greu la munca silnică şi în temniţă ca şi oricărui mujic închis acolo şi că nu suferă mai mult decît acesta. O asemenea părere există, am avut prilejul s-o aud de repetate ori în ultima vreme şi chiar am citit ceva în acest sens. în fond, ideea e justă şi umană. Şi unul şi celălalt, şi nobilul şi mujicul, sînt oameni; toţi sîntem oameni. Dar ideea aceasta e prea abstractă. Cei care o preconizează pierd din vedere o mulţime de condiţii concrete, care nu pot fi înţelese decît în contact direct cu realitatea. Nu vreau să zic prin aceasta că nobilul şi omul cult ar avea simţirea mai fină, că ar fi mai sensibili, mai evoluaţi. Nu. Departe de mine acest gînd. Sufletul omului, gradul lui de sensibilitate şi receptivitate n-ai cum să le masori, n-ai cum să le aduci la un numitor comun. Aici nu pot exista nici tipare, nici calapoade. Nici chiar învăţătura şi gradul de cultură nu pot servi drept criterii de apreciere. Sînt gata cel dintîi să adeveresc că printre aceşti martiri, veniţi din mediul cel mai înapoiat, cel mai oropsit, am întîlnit trăsături sufleteşti de cea mai mare sensibilitate. Realităţile vieţii sînt pline de neprevăzut în această privinţă. Astfel, în temniţa noastră erau oameni pe care îi cunoşteam de ani de zile, dar pe care îi socoteam fiare şi-i dispreţuiam ca atare. Deodată însă, cu totul pe neaşteptate, se întîmpla nu ştiu

cum ca, printr-o izbucnire spontană de o clipă, sufletele lor să se dezvăluie şi, fără sâ-şi dea ei înşişi seama, să reverse atîta bogăţie de simţire şi de umanitate, o atît de adîncă înţelegere a suferinţelor altora, pe lîngă conştiinţa propriei lor suferinţe, încît aveai senzaţia că ţi s-a smuls o pînză de pe ochi şi la început nici nu-ţi venea să crezi tot ce ai văzut şi ai auzit. După cum se poate întîmpla ca lucrurile să se petreacă tocmai pe dos: civilizaţia se complace uneori într-o convieţuire surprinzătoare cu atîta barbarie şi cu atîta cinism, încît îţi provoacă dezgustul; şi oricît de bun şi îngăduitor ai fi, oricît

de robit ai fi unor anumite prejudecăţi, tot nu găseşti în inima ta nici scuză, nici justificare.
Nu mă refer nici la schimbarea obiceiurilor şi deprinderilor, nici la felul de viaţă radical răsturnat al fiecăruia, nici la hrană şi la atîtea alte lucruri cu totul neobişnuite, care sînt mult mai chinuitoare pentru unul din păturile de : us, decît pentru omul din popor, care de multe ori crapă de foame în libertate, în vreme ce la temniţă are cel puţin posibilitatea să se sature cumva. Nu despre asta este vorba. Să admitem că un om dotat cu oarecare putere a voinţei şi tărie de caracter ar putea învinge uşor toate aceste dificultăţi şi nimicuri, deşi schimbarea deprinderilor, ca să vorbim drept, nu-i deloc un lucru atît de uşor şi nici de mică însemnătate. Există însă în starea ocnaşului neajunsuri atît de groaznice, încît în faţa lor pălesc toate celelalte mizerii şi omul nu mai ia seama nici la murdărie, nici la înghesuiala promiscuităţii, nici la hrana insuficientă şi greţoasă. Pînă şi cel mai răzgîiat cuconaş, „băiatul mamei crescut în puf", după o zi de muncă în sudoarea frunţii, aşa cum n-a lucrat în viaţa lui cînd era în libertate, va înfuleca şi pîine neagră, şi ciorbă cu gîndaci. Cu asta te mai poţi obişnui, după cum spune un cîntec hazliu despre un fost cuconaş care a nimerit la ocnă:
Din strachina cu zeamă lungă Mănînc de-mipîrîie-n urechi...
Nu. Nu de asta e vorba. Lucrul cel mai de seamă e că, la două ceasuri după intrarea în temniţă, oricare nou-venit devine la fel cu toţi ceilalţi, se simte *la el acasă,* egal în drepturi cu toţi ceilalţi fraţi ai lui de temniţă. E înţeles de fiecare şi la rîndul lui îi înţelege pe toţi, toţi îl recunosc şi-l socotesc *de-al lor.* Cu totul altfel stau lucrurile cînd e vorba de un *domn,* de un nobil. Oricît de drept, de bun şi înţelept ar fi, toţi la un loc îl vor urî şi-l vor dispreţui ani de-a rîndul, nu-l vor putea înţelege şi, mai ales, nu-l vor crede. Nu va fi nici

prietenul, nici camaradul lor şi, dacă în cele din urmă va ajunge cu timpul să scape de ocări şi persecuţii, pentru ei va rămîne însă tot un străin şi va îndura totdeauna, cu amărăciune, o tristă singurătate şi o viaţă izolată de a lor. Această înstrăinare, acest gol din juru-i se cască uneori şi fără vreun gînd râu din partea ocnaşilor şi fără ca ei să-şi dea seama de asta. Nu e dintr-ai lor şi atît. Nimic nu e mai îngrozitor decît să trăieşti într-o lume străină de tine. Mujicul din Taganrog, surghiunit în fortăreaţa Petropavlovsk, va găsi îndată şi acolo alţi ţărani ruşi asemenea lui, cu care se va înţelege şi va putea trăi în tovărăşie; în mai puţin de două ceasuri se vor lega şi vor duce traiul liniştiţi, laolaltă, în aceeaşi izbă ori în acelaşi bordei. Nu la fel se întîmplă şi cu domnii. O prăpastie adîncă îi desparte de oamenii din popor; aceasta apare *limpede* mai cu seamă atunci cînd vreunul dintre *domni,* prin forţa unor împrejurări din afară, îşi pierde pe neaşteptate poziţia şi drepturile şi devine şi el un om simplu din popor. Altminteri, poţi sta şi o viaţă întreagă în preajma oamenilor din popor, poţi avea zilnic legături de serviciu, de pildă, în cadrul unor relaţii convenţionale de ordin administrativ, sau chiar să întreţii legături simple de prietenie ori să manifeşti faţă de ei o grijă paternă şi să apari mereu ca un binefăcător, şi asta ani de-a rîndul, chiar şi patruzeci în şir, şi tot n-ai să ajungi să pătrunzi esenţa adevărată a relaţiilor lor. Tot ce va părea că ştii nu va fi decît o iluzie optică, o amăgire şi nimic mai mult. Sînt sigur că toţi cei care vor citi aceste rînduri, dar absolut toţi, vor spune că exagerez. Sînt însă încredinţat că nu greşesc, că observaţia mea e îndreptăţită. Ştiu lucrul acesta nu din cărţi, nu din teorie pe baza unor speculaţiuni abstracte, ci din propriile mele observaţii asupra realităţii, din contactul direct cu viaţa, din cunoaşterea nemijlocită a faptelor, trăite şi gîndite de mine, observaţii şi concluzii pe care le-am putut verifica temeinic timp îndelungat. Poate cîndva, mai tîrziu, toată

lumea se va convinge de adevărul spuselor mele şi de dreptatea mea...
Chiar de la început întîmplările veniră să-mi confirme pas cu pas observaţiile, exercitînd asupra mea o înrîurire bolnăvicioasă; deosebit de dureros mi se resimţeau mai ales nervii, şi aşa destul de zdruncinaţi. în acea vară, cea dintîi de la intrarea mea la ocnă, îmi trecui timpul rătăcind aproape singur-singurel prin temniţă. Am mai spus că mă aflam într-o stare sufletească ce nu-mi îngăduia sâ-i văd şi sâ-i deosebesc pe ocnaşii care m-ar fi putut iubi şi care, mai tîrziu, s-au apropiat într-adevăr de mine şi m-au iubit, cu toate că raporturile noastre n-au fost niciodată de adevărată prietenie, ca între oameni care nu se simt cu nimic deosebiţi şi îngrădiţi unii faţă de alţii. Erau acolo oameni proveniţi din nobilime, deci cei mai indicaţi să-mi fie prieteni, dar această prietenie nu era în stare să-mi ia de pe suflet toată povara. Aş fi vrut să nu mai văd pe nimeni. Dar unde puteam să mă ascund?
Iată, de pildă, o întîmplare, din atîtea altele, care mă făcu să-mi dau mai bine seama încă de la început de ciudata izolare şi înstrăinare în care mă aflam în temniţă. Chiar în vara aceea, într-o zi cu soare dogoritor de sfîrşit de iulie, pe la unu la prînz, vreme în care de obicei toată lumea se odihnea înainte de reînceperea lucrului după-amiaza, ocnaşii se ridicară deodată ca un singur om şi se înşirară în front în curtea temniţei. Nu ştiam nimic încă despre ceea ce urma să se întîmple. în perioada aceea de început eram uneori atît de adîncit în gîndurile mele,

încît aproape că nici nu observam ce se petrece în juru-mi şi îmi scăpase cu totul că de trei zile ocnaşii erau într-o fierbere mocnită. Poate că frămîntarea începuse şi mai de mult, cum am înţeles abia mai tîrziu, cînd mi-am adus aminte de anumite crîmpeie din convorbirile lor şi mai ales de izbucnirile lor de nemulţumire din ce în ce mai dese şi mai nestăpînite, de încruntarea şi de privirile întunecate tot mai bătătoare la ochi şi mai cu seamă de starea

de înrăire generală care se observa printre ei în ultima vreme. Căutam să-mi explic toate acestea prin faptul că în timpul verii munca era obositoare şi zilele păreau lungi şi plicticoase, ispita nostalgică a visărilor îi îndemna şi mai stăruitor spre libertate, spre liniştea pădurilor, iar nopţile erau atît de scurte, încît oamenii nu se puteau odihni îndeajuns. Poate că toate acestea se adunaseră laolaltă pentru a duce la o explozie, dar pretextul care a prilejui izbucnirea exploziei a fost hrana. De cîteva zile ocnaşii îşi manifestau cu glas tare nemulţumirea, discutau aprinşi prin cazărmi şi făceau gălăgie, mai ales cînd se adunau la masă, în bucătărie, la amiază şi seara; încercară să-l schimbe pe unul dintre bucătari, dar tot aşa de repede îl alungară pe cel nou şi îl aduseră înapoi pe cel vechi. într-un cuvînt, starea de spirit era destul de încordată.
- Ne spetim aici, şi ei ne umflă cu ciorbă de burtă, numai apă chioară, începea să mormăie careva la bucătărie.
- Comandă-ţi şi tu nişte şniţele pane, dacă nu-ţi place ciorba de burtă, îl zădărî un altul.
- Ba eu, fraţilor, să spun drept, mă dau în vînt după ciorba de burtă, zicea un al treilea. E faină!
- O fi ea cum spui, dar cînd te îndoapă numai cu burtă de vacă îţi mai vine să zici că-i faină?
- Aşa e, ar trebui să ne dea ceva carne, zise un al patrulea - ne istovim acolo la cărămidărie; şi, cînd ai mîntuit în sfîrşit lucrul, te apucă o foame, de parcă îţi sfîşie măruntaiele. Cu ciorbă de burtă nu te poţi sătura, nu ţine de saţ.
- Şi dacă nu-i de burtă, e de „userdie"[1].
- Chiar aşa, zău, numai burtă şi bojoci, altceva nu ştiu ăştia. Asta-i mîncare!? Unde-i dreptatea?
- Ce mai vorbă, mîncarea-i proastă de tot.

1 Adică de bojoci; deţinuţii spuneau în deridere *userdie* în loc de *oserdie* (n.a.)- Joc de cuvinte: în limba rusa *oserdie* înseamnă bojoc, iar sîrguinţâ, rîvnâ (n.ed. române).
- Altfel cum şi-ar umple buzunarele?
- Asta nu-i treaba ta.
- Cum adică nu-i treaba mea, cînd de burta mea e vorba? Ar trebui să facem cu toţii o plîngere şi o să vedeţi cum se vor schimba lucrurile.
- O plîngere, zici?
- Da. Să ieşim cu toţii şi să spunem ce avem pe suflet.
- Valeu, nenorocitule, se vede că nu ţi-a fost destul cîtă bătaie ai mîncat pentru plîngerile astea.
- Aşa-i, adăugă morocănos un altul, care nu scosese o vorbă pînâ atunci. Uşor de zis, dar greu de făcut. Ce ai să spui, mă rog, cînd o să ieşi cu plîngerea înainte? Ei, hai zi, câposule!
- Am să am eu ce spune. Dacă ies toţi, spun şi eu o dată cu toată lumea. Că, adicătelea, crăpăm de foame. Unii mănîncă dintr-al lor, dar cei săraci se ţin numai cu mîncarea de la cazan.
- Nu mai poţi de ciudă, invidiosule! Ţi se aprind ochii după bunul altuia.
- Nu te zgîi la îmbucătura altuia, ci fă-ţi mai bine rost de a ta.
- Am să-mi fac!... în privinţa asta nu mă las nici pînă mi-or ieşi peri albi. Care va să zică, eşti bogat, de vrei să stai cu mîinile încrucişate!
- Bogat nevoie mare: n-am nici de-un drob de sare.
- Ba nu zău, fraţilor, pînă cînd o să îndurăm batjocura asta! Ne jupoaie de vii. Ce mai stăm?
- Dar tu ce-ai crezut, că aici o să-ţi pice totul mură în gură? Ai uitat că eşti la ocnă?
- Vrasăzicâ, tot e adevărat că pe spinarea poporului huzureşte boierimea: poporenii cu ponoasele, iar boierii cu foloasele.
- Asta e. Aţi văzut cum s-a îngrăşat Ochilă-Scormonilâ? Şi-a cumpărat şi o pereche de cai suri.
- Nici să bea nu-i place, ai? zise în batjocură un ocnaş.

- S-a luat la bătaie acum cîteva zile cu veterinarul, de la un joc de cărţi.
- Au jucat toată noaptea. Pe al nostru, cică, două ceasuri l-a ţinut în pumni.
- De-aia trebuie să mîncâm ciorbă de varză acră cu burtă de vacă.
- Bă, da' mare vi-e prostia! Aţi uitat cine sîntem şi în ce loc ne aflăm? Cum să ieşim şi cui să ne plîngem?
- Uite aşa, să ieşim cu toţii să vedem ce-o să zică şi nu ne lăsăm în ruptul capului!
- Ce să zică? Crezi că stă de vorbă cu noi? îţi repede un pumn în gură, de n-ai să ştii de unde să-ţi aduni măselele, şi cu asta basta.
- Ne mai trimite şi în judecată...
într-un cuvînt, ocna era în mare fierbere. Hrana, ce-i drept, era din cale-afară de proastă în perioada aceea, şi apoi, toate cîte mocneau de mult se adunaseră la un loc. Cauza principală era însă exasperarea generală, durerea ascunsă, chinuitoare.

Ocnaşii cîrtesc şi sînt răzvrătiţi din fire, dar se întîmplă rareori să se revolte în masă ori în grup mai compact, fiindcă nu se pot înţelege niciodată între ei. Fiecare îşi dădea seama de asta: iată de ce la noi totul sfîrşea, în asemenea cazuri, mai mult cu gîlceavâ, decît cu treabă adevărată. Şi totuşi, de astă dată frămîntarea nu trecu fără să lase nici o urmare. Grupuri de oameni se adunau prin curte şi în cazărmi, discutau şi înjurau, amintindu-şi cu ură de toată administrarea cîinească a maiorului, scormonind toate ascunzişurile vieţii lui. Unii se necăjeau şi se frămîntau mai mult decît toţi. în astfel de treburi se ivesc întotdeauna organizatori şi capi. Capii unor asemenea acţiuni, cum era formularea unei plîngeri ca în cazul de faţă, sînt în general nişte oameni foarte interesanţi, şi nu numai în temniţă, ci în orice comunitate sau grup etc. Aici aveai de-a face cu un tip de om cu totul aparte, dar pretutindeni acelaşi. Toţi sînt înflăcăraţi, însetaţi de dreptate şi pătrunşi de o credinţă sinceră, naivă că dreptatea e posibilă, că înfăptuirea ei este neîndoielnică şi, mai ales, că poate fi obţinută neîntîrziat. Nu sînt mai proşti decît alţii, ba unii dintre ei se dovedesc a fi chiar foarte deştepţi, dar sînt prea înflăcăraţi şi nestăpîniţi ca să poată fi şireţi, chibzuiţi şi prevăzători. în astfel de cazuri, chiar dacă întîlneşti oameni care se pricep să călăuzească mulţimea şi să obţină cîştig de cauză, aceştia fac parte dintr-un alt tip de căpetenii, de conducători fireşti ai poporului, oameni, de altfel, foarte rari la noi. Capii şi instigatorii de proteste, despre care vorbesc acum, pierd însă aproape totdeauna partida şi îngroaşă apoi rîndurile celor osîndiţi la temniţă şi la ocnă. O pierd din pricina prea marii lor înflăcărări, dar datorită aceleiaşi înflăcărări exercită o influenţă extraordinară asupra mulţimii, în fruntea căreia se pun şi care îi urmează cu avînt. înflăcărarea lor pătimaşă şi clocotul de nobilă indignare îi atrage pe toţi şi la urmă se iău după ei pînă şi cei mai nehotărîţi. încrederea lor oarbă în izbîndă cucereşte chiar şi spiritele cele mai sceptice, cu toate că, de multe ori, această încredere e clădită pe temeiuri atît de şubrede, atît de copilăreşti, încît stai şi te întrebi nedumerit cum a putut cineva să-i urmeze. E hotărîtor aici, cred, mai ales faptul că ei pornesc cei dintîi la luptă şi merg fără nici o teamă. Ca nişte tauri, se aruncă înainte orbeşte, cu coarnele aţintite în jos, de multe ori fără ă avea o viziune clară a situaţiei şi a împrejurărilor, fără acea fărîmă de prudenţă pe care o impun obligatoriu asemenea acţiuni, fără acel iezuitism practic, datorită căruia chiar şi un om josnic şi murdar izbuteşte deseori să-şi ajungă scopul şi să iasă alb din butoiul cu negreală. Aceştia îşi frîng însă întotdeauna gîtul. în viaţa de toate zilele sînt oameni morocănoşi, acri, supărăcioşi şi intoleranţi. Dar, de cele mai multe ori, sînt şi foarte mărginiţi, ceea ce constituie de fapt, într-o măsură oarecare, izvorul tăriei lor. E mâi supărător însă faptul că în loc să meargă drept la ţintă, ei se năpustesc de multe ori pieziş; în loc s-o urmărească de aproape, se agaţă de amănunte. De aici li se trage şi pierzania. Dar ei sînt înţeleşi şi apropiaţi de
I KJLC V O IVI
mase şi în asta stă marea lor forţă... Aş mai vrea să spun în cîteva cuvinte ce înseamnă în limbajul ocnei o *plîngere.*

Aveam printre noi în temniţă şi cîţiva oameni condamnaţi tocmai pentru plîngeri. Şi ei erau cei care se agitau cel mai mult, şi în special unul, Martînov, fost husar, iute, neastîmpărat şi bănuitor, foarte cinstit şi drept, de altfel. Mai era unul, Vasili Antonov, care se înfierbînta la rece cu o uşurinţă extraordinară, sfidîndu-i pe cei din jur cu o privire provocatoare şi cu un zîmbet sarcastic plin de trufie, altminteri om ager la minte şi foarte cinstit şi drept şi el. N-are nici un rost să-i înşir pe toţi. Petrov era numai ochi şi urechi şi tot timpul trecea de la un grup la altul, fără să spună o vorbă, dar se vedea că e tare tulburat şi sări primul din cazarmă, cînd începu să se formeze frontul în curte.

Speriat, subofiţerul care la noi îndeplinea funcţia de plu-tonier-major apăru numaidecît. înşiraţi în front, ocnaşii îi cerură politicos sâ-i spună maiorului că toată temniţa voia sâ-i vorbească şi să-l roage anumite lucruri. în urma subofiţerului veniră şi toţi invalizii-paznici, care se înşirară în faţa ocnaşilor. Solia încredinţată subofiţerului era atît de neaşteptată, încît îl îngrozi pe acesta peste măsură. în acelaşi timp, nici nu îndrăznea să nu raporteze maiorului cele întîmplate. în primul rînd, pentru motivul că, dacă s-a ridicat ocna cu nemulţumiri, de aici puteau să iasă cine ştie ce lucruri grave. în general, autorităţile noastre intrau în mare panică ori de cîte ori era vorba de vreo tulburare la ocnă. în al doilea rînd, pentru că şi în cazul cînd ocnaşii s-ar fi râzgîndit şi s-ar fi împrăştiat în linişte, el, subofiţerul, era oricum dator să raporteze.

Palid şi tremurînd de frică, se duse grăbit la maior, fără să încerce sâ-i potolească pe ocnaşi. îsi dădea bine seama că acum nici n-ar fi stat de vorbă cu el.

Fără să ştiu ce se petrece, intrai şi eu în rînd. Toate amănuntele acestea le aflai abia mai tîrziu. Crezusem că era vorba de un apel, dar cînd observai că lipsesc soldaţii care
i IK.1 ***uu***
MUK J iLUK
333
făceau de obicei numărătoarea, rămăsei mirat şi mă uitai în juru-mi nedumerit. Chipurile ocnaşilor erau emoţionate şi iritate. Unii chiar păliseră. în general, toţi erau preocupaţi şi tăcuţi, gîndindu-se probabil la ceea ce aveau de spus maiorului şi la ce-o să iasă din asta. Băgai de seamă că mulţi mă priviră cu mirare, dar întoarseră capul fără a spune o vorbă. Li se păruse probabil ciudat că intrasem în rînd cu ei într-o chestiune ca asta. Nu le venea să creadă că aş putea şi eu să mă alături plîngerii lor. Curînd însă, aproape toţi cei din jurul meu întoarseră ochii din nou spre mine cu un aer întrebător.

- Ce cauţi aici? mă întrebă răstit şi aspru Vasili Antonov, care se afla ceva mai departe de mine şi care pînă atunci nu mi se adresase decît *cu dumneavoastră,* totdeauna foarte politicos.

îl privii nedumerit, căutînd să-mi dau seama ce însemnau toate acestea şi începînd să bănuiesc că în temniţă se petrece ceva neobişnuit.
- Ei da, ce rost are să stai aici? Du-te-n cazarmă, îmi zise un tînăr ocnaş militar, pe care nu-l cunoşteam şi care îmi părea un om foarte potolit. Treaba asta nu te priveşte.
- Am văzut că se formează frontul, răspunsei eu, şi am crezut că se face numărătoarea.
- Se bagă şi el unde nu-i fierbe oala, strigă un osîndit.
- Păsări de pradă, spuse altul.
- Prinde-muşte! adăugă al treilea cu un dispreţ nemărginit. Această nouă poreclă stîrni hazul tuturor.
- Se are bine cu cei de la bucătărie, mai adăugă şi un altul.
- Ăştia o duc bine oriunde ar fi. Stă la temniţă, dar mânîncă numai colaci şi îşi cumpără purcei de lapte. Dacă mânînci din banii tăi, ce te bagi?
- Aici nu-i de dumneata, îmi zise Kulikov, apropiindu-se hotărît de mine; mă luă de mînă şi mă scoase din rînd. Şi el era palid la faţă; ochii negri îi scînteiau; îşi muşcase buza de jos între dinţi. Nu era dintre acei care aşteptau calmi
ivirea maiorului. îmi plăcea mult să-l privesc pe Kulikov în astfel de împrejurări, vreau sâ zic în clipa cînd avea prilejul sâ arate ce poate. Poza mult, dar făcea şi treabă. îmi vine să cred că şi la moarte s-ar fi dus cu o oarecare eleganţă şi bravură. Acum, cînd toată lumea mă tutuia şi mă ocăra, el se purta cu mine şi mai politicos, dar cuvintele lui erau deosebit de hotărîte, aş putea spune chiar de o insistenţă trufaşă, care nu admitea nici o obiecţie.
- Ne-am adunat aici pentru ceea ce ne doare pe noi, Aleksandr Petrovici, dumneata n-ai ce să te amesteci. Du-te undeva şi aşteaptă să se termine.... Uite, ai dumitale sînt cu toţii la bucătărie, du-te acolo.
—... Unde şi-a înţărcat dracul copiii! a strigat careva.
Prin fereastra deschisă îi zării într-adevăr pe polonezii noştri la bucătărie; de altfel, avui impresia că mai erau acolo şi alţii. Contrariat, mă îndreptai spre bucătărie. O explozie de rîsete, ocări şi huiduieli (ce înlocuiau în temniţă fluierăturile) mă însoţi din urmă.
- Cu noi nu i-a fost pe plac!... Huo! Du-te învîrtindu-te! Pînă atunci nu fusesem jignit mai dureros în temniţă, şi de aceea mi-a fost tare greu să îndur ocara. Nimerisem prost: spiritele erau prea agitate. în tinda bucătăriei mă întîlnii cu T.-.vski[1], un tînăr nobil, fără prea multă cultură, dar suflet mărinimos şi hotărît şi un mare admirator al lui B. Era singurul dintre nobili pe care ocnaşii îl deosebeau de ceilalţi şi aproape că-l iubeau. Era curajos, hotărît şi înzestrat cu o forţă fizică impresionantă şi toate acestea le simţeai oarecum şi în gesturile lui.
- Ce-i cu dumneata, Goriancikov, îmi strigă el: intră înăuntru!
- Dar ce se întîmplă acolo?

1 *Tokarzewski Szymon* (1823-l900) - autorul cărţii *Şapte ani de ocnă,* membru al organizaţiei poloneze ţărăneşti care lupta împotriva iobăgiei şi pentru independenţa Poloniei (n.ed.ruse).
- Vor sâ se plîngă, n-ai ştiut? N-au nici o şansă de izbîndă, fireşte, cine să-i dea crezare ocnaşului? Au să caute să descopere capii şi, dacă ne amestecăm cu ei, ne vor învinui de instigare la răzvrătire. Adu-ţi aminte pentru ce-am fost condamnaţi şi trimişi aici! Ei se vor alege numai cu o bătaie zdravănă şi atît, dar pe noi au să ne trimită în judecată. Maiorul ne urăşte şi ar fi bucuros să găsească un motiv ca să ne ducă la pierzanie. în felul acesta s-ar justifica şi pentru abuzurile şi matrapazlîcurile lui şi ar ieşi basma curată.
- Şi-apoi, ocnaşii n-au sâ ne cruţe nici ei, or să dea toată vina pe noi, adăugă M...ţki, pe cînd intram în bucătărie.
- Nici o grijă în privinţa asta, or să ne denunţe fără nici o milă, ziseT...vski.
în afară de cei cîţiva nobili, se mai aflau în bucătărie şi alţii, cu totul vreo treizeci de ocnaşi. Toţi aceştia se abţinură de a lua parte la plîngerea celorlalţi - unii de frică, alţii încredinţaţi că orice plîngere este zadarnică, fiind sortită dinainte eşecului. Era aici şi Akim Akimîci - vrăjmaş declarat şi firesc al oricăror plîngeri, bune numai să tulbure disciplina şi cursul normal al rînduielilor. Aştepta în tăcere şi foarte liniştit sfîrşitul acestei afaceri, al cărei deznodămînt nu-l îngrijora cîtuşi de puţin, fiind pe deplin încredinţat de izbînda inevitabilă a ordinii şi a voinţei autorităţii constituite. Era aici şi Isai Fomici, care, cuprins de o mare nedumerire, stătea cam plouat şi asculta cu teamă şi încordare tot ce vorbeam noi. Părea nespus de îngrijorat. Erau aici şi toţi polonezii, oameni din popor, care se alăturară şi ei nobililor de neamul lor. Erau şi cîţiva ruşi, firi mai sfioase, oameni tăcuţi şi nevolnici, care nu îndrăzniseră să iasă împreună cu ceilalţi şi aşteptau amărîţi sfîrşitul acestei istorii.
Mai erau şi cîţiva ocnaşi ursuzi şi veşnic încruntaţi, oameni foarte hotărîţi, de altfel, şi neînfricaţi, dar care rămăseseră în bucătărie din încăpăţînare, fiind convinşi că toată afacerea asta cu plîngerea este prostie curată şi nu va

aduce nimic bun, ci doar noi necazuri. Mi se părea, totuşi, că nu se simţeau tocmai în largul lor în acele clipe, căci nu mai aveau în priviri siguranţa obişnuită. Deşi n-aveau nici o îndoială despre urmările plîngerii - şi desfăşurarea evenimentelor avea să le confirme previziunile - se simţeau totuşi ca nişte înstrăinaţi care s-au desprins de comunitate, ca şi cum şi-ar fi trădat camarazii, lâsîndu-i pe mîna maiorului. îl zării aici şi pe Iolkin, şiretul ţăran siberian, trimis la muncă silnică pentru falsificare de bani şi care îi luase lui Kulikov toată clientela

veterinară din oraş. Mai era şi bătrînul cucernic din Starodub. Bucătarii rămăseseră toţi pînă la unul la locurile lor, socotind probabil că, prin funcţia ce o îndeplineau, făceau şi ei parte din administraţie şi ca atare nu le-ar fi stat bine să se ridice împotriva ei.
- Bine, dar în afară de cei de aici, toată ocna s-a dus acolo, încercai eu să obiectez nehotârît, adresîndu-mă lui M...ţki.
- Nu ne priveşte, mormăi B.
- Pentru noi ar fi fost mult mai râu dacă i-am fi urmat.
- Riscul nostru, dacă ieşeam, ar fi fost de o sută de ori mai mare în comparaţie cu al lor. *Je häis ces brigands*[1]. îţi închipui cumva că plîngerea lor va avea vreun rezultat? Ce rost are să te bagi într-o tîmpenie evidentă!
- N-o să iasă nimic din toată afacerea asta, zise îndărătnic un bâtrin morocănos.
Almazov, care era şi el de faţă, se grăbi sâ-i ţină isonul.
- Ba o să iasă, că pe vreo cincizeci dintre ei o să-i treacă prin uliţa verde.
- A sosit maiorul! strigă cineva şi toată lumea se repezi cu atenţia încordată spre ferestre.
Maiorul năvăli ca o furtună, furios, roşu la faţă, cu nişte ochi răi, care parcă împungeau de sub ochelari. Se opri
1 îi urăsc pe aceşti tîlhari *(&.)*.•
hotărît, fără să rostească o vorbă, în faţa frontului. în asemenea împrejurări avea într-adevăr o îndrăzneală nemaipomenită şi nu se pierdea cu firea. Ce-i drept, aproape totdeauna era beat. Pînă şi chipiul lui slinos cu bandă portocalie şi epoleţii de argint înnegriţi aveau ceva sinistru în clipa aceea. Era însoţit de furierul Diatlov, un personaj foarte important, care era, de fapt, adevăratul administrator al temniţei, fiindcă el le învîrtea pe toate, avînd o mare influenţă asupra maiorului; era un băiat deştept, şmecher, care-şi cunoştea interesul şi lungul nasului; nu era om rău şi de aceea ocnaşii erau mulţumiţi de el. în urma lor, întovărăşit numai de trei sau patru soldaţi, venea şi subofiţerul, care înghiţise, se vede, o săpuneală straşnică şi se aştepta, pesemne, la una şi mai cumplită. Deţinuţii, care rămăseseră cu capetele descoperite, se pare încă de cînd plecase subofiţerul să-l cheme pe maior, îşi îndreptară ţinuta, se cumpăniră de pe un picior pe altul şi încremeniră, aşteptînd cu încordare cel dintîi cuvînt sau mai bine zis cel dinţii zbierat al comandantului lor.
Nu trebuiră să aştepte prea mult. La cel de-al doilea cuvînt, maiorul începu să strige cît îl ţinea gura; aproape că turbase. îl vedeam de la fereastră, alergînd prin faţa şirului de ocnaşi, repezindu-se în ei, interogîndu-i. Din cauza distanţei prea mari, nu puteam auzi nici întrebările lui, nici răspunsurile ocnaşilor. îi auzeam doar ţipetele mai stridente:
- Răzvrătiţilor!... Vă mănîncă spinarea!... Instigatori!... Tu eşti instigatorul! Tu eşti instigatorul! - sări el la unul.
N-auzirăm răspunsul. Dar după cîteva clipe îl văzurăm pe ocnaş ieşind din rînduri şi îndreptîndu-se spre corpul de gardă... După el porni altul, apoi altul...
- Vă trimit pe toţi în judecată! Vă arăt eu... Dar acolo, la bucătărie, cine e? răcni el, zărindu-ne prin ferestrele deschise. Toată lumea încoace! Aduceţi-i pe toţi!
[redacted]
Furierul Diatlov se îndreptă spre bucătărie. Cînd auzi că noi n-avem de făcut nici o plîngere, se întoarse numaidecît şi-i raportă maiorului.
- Vasăzică, n-au de făcut nici o plîngere! rosti el, coborînd glasul cu două tonuri, cu vădită bucurie. Să vină, totuşi, aduceţi-i şi pe ei!
Ieşirăm cu toţii. Simţeam că ni se face ruşine; toţi, de altfel, mergeam cu frunţile plecate.
- A, Prokofiev! Şi Iolkin; şi tu, Almazov... Haide, veniţi încoace şi înşiraţi-vâ aici, ne zise maiorul, repezit dar cu glas ceva mai blînd, privindu-ne binevoitor. Şi tu, M...ţki, eşti aici... Scrie numele fiecăruia! Diatlov, să-i treci pe toţi într-o listă: de o parte pe cei mulţumiţi şi de cealaltă pe cei nemulţumiţi; pe toţi pînă la unul. Şi să-mi prezinţi mie lista.... Vă trimit pe toţi în judecată! Tîlharilor!
Ameninţarea cu lista îşi făcu efectul.
- Sîntem mulţumiţi! se auzi, deşi cam nehotărît, un glas morocănos din rîndurile celor nemulţumiţi.
- Aha, mulţumiţi! Cine e mulţumit? Cei mulţumiţi să iasă înainte.
- Mulţumiţi, mulţumiţi! se auziră şi alte cîteva glasuri.
- Sînteţi mulţumiţi, vasâzică! înseamnă că aţi fost îndemnaţi? înseamnă că sînt printre voi instigatori, răzvrătiţi? Cu atît mai râu pentru ei!...
- Dumnezeule, ce înseamnă asta? se auzi un glas în mulţime.
- Care-i âlă? Cine-a strigat? zbieră maiorul, repezindu-se spre partea de unde răsunase glasul. Rastorguev, tu ai strigat? La corpul de gardă!
Rastorguev, un băiat tînăr, înalt şi puhav la faţă, ieşi din rînd şi porni încet spre corpul de gardă. Nu strigase el, dar fiindcă maiorul îl indicase pe el, nu îndrăzni să-l contrazică.
- V-aţi îngrăşat şi vă vine să zburdaţi! urlă în urma lui maiorul... Ia te uită ce fund a făcut, în trei zile nu-i dai ocol. Vă dibui eu pe toţi! Să iasă înainte cei care nu se plîng!
- Noi nu ne plîngem, înălţimea voastră! răsunară în silă cîteva glasuri înăbuşite; ceilalţi tăceau cu încăpăţînare.
Maiorul atîta aştepta: găsise mijlocul să descurce lucrurile cît mai degrabă şi să termine pe cît se poate prin bună înţelegere.

- Aha, acum *nimeni* nu se mai plînge! hotărî el grăbit. Am văzut eu cum stau lucrurile... Ştiam asta... Răzvrătiţii sînt de vină! Vezi că printre ei trebuie să fie răzvrătiţi, urmă el către Diatlov; caută să mi-i identifici. îi aranjez eu... Şi-acum... Acum e timpul să porniţi la lucru. Toboşar, plecarea!
Asistă personal la formarea şi plecarea convoaielor. Ocnaşii porniră abătuţi şi muţi spre locurile de muncă, dar bucuroşi cel puţin că pot scăpa din ochii lui, depărtîndu-se cît mai repede. După plecarea convoaielor, maiorul se duse la corpul de gardă ca să-i „aranjeze" pe „instigatori", dar se pare că n-a fost prea crud cu ei. Ba se grăbi chiar să termine totul cît mai repede. Unul dintre cei pedepsiţi ar fi cerut, cică, iertare şi el l-a iertat numaidecît. Era limpede că maiorul era alarmat, dacă nu chiar speriat de cele întîmplate. Oricum, în asemenea împrejurări o reclamaţie e un lucru spinos. Şi, cu toate că în cazul de faţă plîngerea ocnaşilor nu putea fi socotită drept o reclamaţie, pentru că nu fusese făcută vreunui şef măi mare, ci maiorului însuşi, totuşi, faptul în sine era foarte neplăcut.
Ceea ce-l contraria mai cu seamă eră faptul că protestul avusese un caracter general, că ocnaşii se răzvrătiseră în masă, cu orice preţ. „Instigatorii" fură imediat eliberaţi. De asemenea, şi hrana, începînd chiar de a doua zi, se îmbunătăţi considerabil. Dar această îmbunătăţire nu ţinu mult timp. Maiorul începu să vină acum mai des în temniţă şi de fiecare dată găsea prilej de a pedepsi cîte o neorinduialâ
sau abatere. Subofiţerul nostru umbla îngrijorat şi zăpăcit şi parcă tot nu-şi putea veni în fire, atît de mult îl uluiseră cele întîmplate. Cît despre ocnaşi, mult timp după aceea nu se putură potoli; nu se mai frămîntau ca înainte, e drept, dar se vedea că rămăseseră adînc tulburaţi şi nemulţumiţi. Unii umblau tot timpul tăcuţi şi cu ochii în pămînt; alţii din cînd în cînd aduceau vorba bodogănind morocănos despre cele întîmplate. Mulţi îşi băteau joc de ei înşişi, voind parcă să se pedepsească pentru neghiobia de care dăduseră dovadă.
- Na-ţi-o frîntă că ţi-am dres-o! zice unul.
- Culegi ce-ai semănat.
- Unde-i şoarecele care a vrut să lege clopoţelul de coada pisicii?
- Ce mai, pe alde noi numai cu bătaia ne înveţi minte. Eu zic că am avut încă noroc că nu ne-a luat pe toţi la rînd să ne altoiască.
- Iar eu zic că mai bine ai gîndi, decît ai trăncăni, că-i mai sănătos! se oţărăşte înciudat un altul.
- Dar tu ce eşti, dascăl, de mă-nveţi pe mine, mă?
- Pai, dacă văd că nu ştii să-ţi ţii fleanca, te învăţ, ce să fac.
- Dar cine eşti tu, mă?
- Pînă una alta, tot mai sînt om, da' tu...
- Porc de cîine, asta eşti.
- Ba tu eşti.
- Ia lăsaţi gălăgia! De ceartă vă arde acum? se auziră glasuri din toate părţile.
în aceeaşi seară, adică în seara zilei cînd cu plîngerea, mă întîlnii cu Petrov în dosul cazărmilor, după ce ne întorse-serăm de la muncă. Mă căuta. Apropiindu-se, mormăi două-trei cuvinte de neînţeles, mai mult exclamaţii, dar tăcu numaidecît şi porni îngîndurat alături de mine. întîmplările din ziua aceea îmi apăsau greu pe suflet şi crezui că Petrov avea să-mi dea vreo lămurire.
- Ia spune, Petrov, îl întrebai, ai voştri nu sînt supăraţi pe noi?
- Cine să fie supărat? îmi zise el, parcă trezindu-se din somn.
- Ocnaşii, împotriva noastră... a nobililor.
- Dar pentru ce să se supere?
- Pentru că n-am ieşit împreună cu ei să facem plîngere.
- Ce nevoie aveaţi să vă plîngeţi? îmi răspunse el, silin-du-se parcă să înţeleagă ceea ce spuneam, doar nu mîncaţi de la cazan.
- Bine, frate, dar sînt şi dintre ai voştri care nu mănîncâ de la cazan, şi cu toate astea au mers alături de voi. Tot aşa trebuia să facem şi noi... că doar sîntem de-o seamă.
- Ei, asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi? întrebă el nedumerit.
îl privii: nu mă înţelegea şi nu-şi dădea seama ce voiam să-i spun. Eu, în schimb, l-am înţeles foarte bine. Abia acum, pentru întîia oară, un gînd nedesluşit ce mi se cuibărise mai de mult în minte, revenind tot mai insistent, iar în ultima vreme ameninţînd să devină o obsesie se lămuri pe deplin; abia acum începui să-mi dau seamă de ceea ce pînă atunci îmi părea că intuiesc cu greu în raporturile mele cu ocnaşii. Am înţeles deodată că nicicînd ei nu mă vor primi în comunitatea lor, chiar dacă aş avea şi zece condamnări, chiar dacă aş fi osîndit pe viaţă sau trimis la secţia specială. Dar ceea ce n-am să uit niciodată este expresia feţei lui Petrov din clipa aceea. întrebarea lui: „Ei asta-i, dumneavoastră de-o seamă cu noi?" trăda atîta naivitate nedisimulată, o mirare atît de sinceră, încît mă întrebai dacă nu cumva ascunde o urmă de batjocură, un sîmbure de răutate, o ironie. Nici gînd, bineînţeles. Pur şi simplu nu eram de-al lor şi atîta tot. Tu mergi pe drumul tău, iar noi ni-l vom urma pe-al nostru; tu vezi-ţi de treburile tale, iar noi de-ale noastre.

Aş fi jurat poate că după răzvrătire au să ne facă zile fripte şi că viaţa pentru noi va deveni un iad. Şi totuşi, nimic din toate acestea nu s-a întîmplat; n-am auzit nici un cuvînt de dojana, nici o aluzie măcar, şi nici vrăjmăşia lor

nu crescu din pricina aceasta. Continuau sâ ne sîcîie, cum ne sîcîiau şi mai înainte, cu orice prilej şi nimic mai mult. De altfel, nu se arătară supăraţi nici pe aceia care nu voiseră să-i susţină şi rămăseseră ascunşi în bucătărie, după cum nu le purtau pică nici celor care strigaseră cei dintîi că n-au nici o nemulţumire. Nimeni, dar absolut nimeni nu pomeni o vorbă despre asta, şi mai ales acest din urmă lucru nu l-am putut înţelege niciodată.

VIII

TOVARĂŞII

Mai apropiat mă simţeam, fireşte, de cei de seama mea, adică de „nobili", şi îndeosebi la început. Dar dintre cei trei foşti nobili ruşi care se aflau în temniţa noastră - Akim Akimîci, iscoada A...v şi cel condamnat pentru paricid - nu eram în relaţii şi nu stăteam de vorbă decît cu Akim Akimîci. Drept să spun, şi tovărăşia lui o căutam numai la mare ananghie, ca să zic aşa, cînd apăsarea singurătăţii amare devenea de neîndurat şi nici nu întrezăream vreo posibilitate de a mă apropia de altcineva.

în capitolul precedent am încercat să-i împart pe ocnaşi pe categorii; acum însă, după ce mi-am amintit de Akim Akimîci, cred că aş putea să mai adaug o categorie la cele arătate acolo. E adevărat că numai el făcea parte din această categorie - a ocnaşilor cu desăvîrşire impasibili, indiferenţi. Fireşte că n-am avut ocnaşi cu desăvîrşire indiferenţi, adică din aceia cărora sâ le fie totuna dacă trăiesc în libertate ori în temniţă, şi nici nu cred sâ existe asemenea oameni. Şi totuşi, Akim Akimîci părea că face excepţie. De altfel, şi felul cum se instalase în cazarmă, cu chibzuială, părea să arate că e pregătit să rămînă acolo o viaţă întreagă; tot ce avea în jurul lui, începînd cu salteaua, pernele şi bruma de gospodărie ce şi-o înjghebase - vesela şi ustensilele - , era aşezat într-o rînduială fără greş, menita să-l ajute a înfrunta mult timp curgerea vremii. Nici urmă de provizorat, de popas, de aşezare vremelnică. Urma să mai stea încă mulţi ani în temniţă, dar mă bate gîndul că nici nu i-a trecut vreodată prin minte să-şi închipuie clipa eliberării. Bănuiesc, de altfel, că şi împăcarea cu realitatea izvorise nu din vrerea inimii, ci din acelaşi spirit de subordonare, propriu firii lui, ceea ce pentru el era totuna. Omul acesta bun mi-a fost la început de mare ajutor cu sfaturile lui şi cu unele mici servicii; şi totuşi, tovărăşia lui, trebuie s-o mărturisesc, îmi părea cîteodată atît de searbădă şi de monotonă, încît îmi agrava starea de adîncă deprimare în care mă cufundam. Şi cînd te gîndeşti câ-i căutam tovărăşia tocmai pentru ca sâ mai alung puţin deznădejdea din suflet! Simţeam nevoia să aud o vorbă vie, fie chiar plină de fiere şi de sarcasm, vorbe de om care şi-a pierdut orice răbdare sau măcar un scrîşnet, un cuvînt de ură şi tot am fi putut poate să ne mai descărcăm puţin inima, revoltîndu-ne împreună împotriva sorţii becisnice; dar el tăcea şi-şi încleia în linişte lampioanele ori povestea ce paradă straşnică avuseseră în anul cutare, şi cine era comandant de divizie, şi ce mulţumit rămăsese acesta, şi cum unele plutoane ieşiseră din aliniere, şi aşa mai departe. Şi toate acestea le spunea cu glas molcom şi rar, cu glas monoton ca picurul apei în burlan. Nu se însufleţea nici cel puţin cînd îmi povestea că, pentru nu ştiu ce isprăvi în operaţiunile din Caucaz, fusese decorat cu Ordinul „Sf. Ana" cu spade. Numai glasul îi devenea mai grav şi mai impunător; îl cobora cu un ton, iar cînd rostea cuvintele „Sfînta Ana", părea că le învăluie într-un nimb de taină, apoi timp de cîteva minute rămînea nemişcat, într-o tăcere solemnă... în acest prim an aveam clipe stupide cînd mă pomeneam (aşa, din senin) că încep aproape sâ-l urăsc pe Akim Akimîci, fără să ştiu de ce, şi îmi blestemam soarta câ fusesem aşezat pe priciuri cap la cap cu el. Dar nu trecea mult şi în ceasul următor mă mustram în gînd pentru pornirea mea.

De altfel, toate acestea mi s-au întîmplat numai în primul an; cu încetul ajunsei să mă împac cu firea lui Akim Akimîci şi mi se făcu ruşine de pornirile mele de pînă atunci. în orice caz, nu-mi aduc aminte să ne fi certat vreodată pe faţă.

în afară de aceşti trei nobili ruşi, pe vremea mea mai erau acolo încă opt. Cu unii dintre ei legasem cunoştinţă mai strînsă şi mă împrietenisem chiar, dar nu cu toţi. Cei mai interesanţi dintre ei erau însă cam nu ştiu cum, ciudaţi şi din cale-afară de intoleranţi. Cu doi dintre aceştia am fost nevoit în cele din urmă să evit a mai vorbi. Numai trei erau intelectuali în adevăratul înţeles al cuvîntului; B.-.ski[1], M...ki şi bătrînul J...ki[2], fost cîndva profesor de matematici, om de treabă şi bun, dar cu multe ciudăţenii şi, cu toată învăţătura lui, se pare, foarte mărginit la minte. Cu totul altfel erau M...ki şi B...ki. Foarte bine m-am înţeles din capul locului cu M...ki: nu m-am certat niciodată cu el, îi purtam un mare respect, dar nu l-am putut iubi niciodată şi nici n-am ajuns să mă ataşez de el cu adevărat. Era un om extrem de neîncrezător şi foarte îndîrjit, însă cu desăvîrşire stăpîn pe sine. Or, tocmai această prea iscusită stâpînire de sine avea darul să indispună pe oricine venea în contact cu el, căci simţea imediat că nu e omul care sâ-şi dezvăluie vreodată sufletul. Dar poate că greşesc judecîndu-l astfel. în orice caz, era o fire nobilă şi hotărîtă. Atitudinea lui de rezervă circumspectă şi abilitatea cam iezuitică pe care o manifesta în relaţiile cu oamenii lăsau să se întrevadă o tendinţă ascunsă de scepticism profund. Şi poate că marea lui dramă şi suferinţă era tocmai această dedublare sufletească, această luptă continuă între luciditatea necruţătoare a unui scepticism descumpănitor şi credinţa nestrămutată în temeinicia unor anumite convingeri personale şi nădejdi neîmplinite. De altfel, nici extraordinara lui putere de a se stăpîni şi nici îndemînarea cu care ştia să-şi echilibreze raporturile cu cei din preajmă nu-l putură opri să nutrească o ură neîmpăcată faţă de B...ki şi, prin forţa lucrurilor, şi faţă de prietenul său T...ski.

1 Revoluţionarul polonez *JosefBoguslawski* (n.ed. ruse).

2 *Josef Zochowski* (1800-l881), revoluţionar polonez. Pentru cuvîntarea sa revoluţionara, ţinuta în 1848 la Varşovia, a fost condamnat la moarte, pedeapsa capitală fiindu-i apoi comutata la zece ani de ocna (n.ed.ruse).

B...ki era un om bolnav, predispus la ftizie şi, din această cauză, irascibil şi nervos, dar, în fond, de o mare blîndeţe şi mărinimie. Nervozitatea lui bolnăvicioasă îl făcea neîngăduitor şi capricios. N-am putut suporta caracterul lui imposibil şi am căutat sâ-l evit, deşi n-am încetat să-l iubesc, în timp ce pe M...ki nu l-am iubit niciodată, cu toate că nu m-am certat niciodată cu el. Rupînd orice legături cu B...ki, a trebuit să le rup şi cu T...ski, acel tînăr de care am vorbit în capitolul precedent, în legătură cu plîngerea ocnaşilor. Am făcut-o cu multă părere de rău, căci T...ski, deşi fără studii, era un om bun la inimă, plin de îndrăzneală şi curaj; într-un cuvînt, era un tînăr foarte simpatic. îl iubea şi-l respecta atît de mult pe B...ki şi avea pentru el atîta admiraţie, încît toţi cei care nu se arătau de acord ori se certau cu prietenul lui îi deveneau duşmani. Tot din cauza asta a rupt, se pare, şi prietenia cu M...ki, deşi a rezistat un timp destul de îndelungat. De altfel, toţi oamenii aceştia erau cu moralul serios zdruncinat, înveninaţi la culme, nervoşi şi bănuitori. Era şi explicabil: pentru ei ocna era şi mai de neîndurat decît pentru noi, căci se aflau într-o situaţie cu mult mai grea decît a noastră. Fuseseră smulşi din sînul poporului lor şi aduşi departe de pămîntul ţării în care se născuseră. Unii erau condamnaţi pe termene lungi de zece, doisprezece ani, dar pentru ei nenorocirea pornea din faptul că îi judecau pe ocnaşi prin prisma unor idei preconcepute, nevrînd să vadă în cei din jurul lor decît nişte monştri, nişte fiare; nu erau în stare, ba refuzau chiar să descopere în sufletul acestor oameni fie şi o singură trăsătură pozitivă, o fărîmă de bunătate, de omenie. Şi faptul acesta îşi avea explicaţia lui: prin forţa lucrurilor, printr-un concurs de împrejurări vitrege, ei au fost împinşi să adopte acest punct de vedere nefericit. Desigur că viaţa în temniţă însemna pentru ei un supliciu, nostalgia îi
sufoca. Cu cerchezii, cu tătarii sau cu Isai Fomici se purtau blînd şi prevenitor, în schimb se fereau cu dezgust de orice apropiere cu ceilalţi ocnaşi. Numai bătrînul rascolnic din Starodub le cîştigase stima.
Fapt admirabil, nimeni din ocnă, în tot timpul cît m-am aflat acolo, nu le-a reproşat nici originea, nici credinţa, nici modul lor de gîndire, cum se întîmplă de obicei la noi printre oamenii simpli în relaţiile cu străinii; mai ales faţă de nemţi, şi asta, totuşi, foarte rar. De nemţi, altminteri, doar rîd; neamţul reprezintă pentru ruşii din popor ceva foarte comic, însă cu cei din ocnă se purtau cu respect, mai mare chiar decît faţă de noi, ruşii, şi nici nu se *atingeau* de ei. Dar aceia, pare-se, uneori nici măcar nu voiau să observe asta şi s-o ia în considerare.
Adusesem vorba de T...ski. Cînd au fost trimişi de la întîiul loc de recluziune spre a fi transferaţi în temniţa noastră, aproape că-l purtase tot timpul în braţe pe B...ki care, slab şi sleit de putere, nu era în stare să reziste la mers nici o jumătate de etapă. Fuseseră deportaţi mai întîi la LL.gorsk, unde se simţeau mult mai bine ca în temniţa noastră. Dar se apucaseră acolo să întreţină corespondenţă, foarte inofensivă de altfel, cu deţinuţii dintr-un alt oraş şi pentru acest lucru s-a găsit cu cale ca toţi trei să fie transferaţi aici, mai sub ochii autorităţilor superioare. Cel de-al treilea era J...ki. Pînă la sosirea lor, M...ki fusese singur. Cît trebuie să fi suferit în cel dintîi an de surghiun!
Acest J...ki era bătrînul care tot timpul făcea rugăciuni şi de care am mai pomenit la începutul acestei istorisiri. Toţi condamnaţii noştri politici erau oameni tineri, prea tineri chiar; numai J...ki trecuse de cincizeci de ani. Era, fireşte, un om cinstit, dar puţin cam ciudat. Ceilalţi doi, B...ki şi T...ski, nu-l puteau suferi şi aproape că nu stăteau cu el de vorbă, socotindu-l încăpăţînat şi cam sucit. Nu ştiu dacă şi în ce măsură aveau dreptate. Cred însă că într-o temniţă - ca în orice alt loc unde oamenii sînt adunaţi grămadă cu de-a sila, şi nu de bunăvoie - ajungi mai lesne să te cerţi şi chiar sâ te urăşti decît în libertate. Cauzele sînt multiple. De altfel, şi
J...ki era cam redus şi, poate, chiar nesuferit. Nu se înţelegea cu nici unul dintre fraţii lui de suferinţă. Eu personal, cu toate că n-am avut nimic de împărţit cu acest om, nu simţeam nici o dorinţă de a mă apropia de el. Se pare că îşi cunoştea bine domeniul de specialitate, matematica. îmi aduc aminte că tot se căznea să-mi explice, într-o rusească stîlcită, un sistem de astronomie original, născocit de el. Mi s-a spus că scrisese chiar şi o carte cu acest subiect, de care însă cercul oamenilor de ştiinţă îşi bătuse joc. Eu cred că era puţin scrîntit la minte. Zile întregi se ruga în genunchi, ceea ce îi atrase stima întregii ocne, şi se bucură de această stimă a ocnaşilor pînă în clipa morţii- A murit sub ochii mei, în spitalul temniţei, răpus de o boală grea. Simpatia şi respectul ocnaşilor şi le cîştigase, de altfel, încă din prima zi, de cum păşise în temniţă, în urma unei ciocniri cu maiorul nostru. Străbătuseră uriaşa distanţă de la LL.gorsk şi pînă la fortăreaţa noastră, fără să fi fost tunşi sau raşi, încît părul şi barba le crescuseră ca la nişte sălbatici; cînd se înfăţişară în halul acesta maiorului, acesta se înfurie de-a binelea pentru încălcarea regulamentului şi începu să urle ca un apucat, cu toate că ei nu aveau nici o vină.
- Uitaţi-vă la ei cum arată! zbieră el. Ca nişte vagabonzi, ca nişte tîlhari!
J...ki, care nu prea înţelegea bine ruseşte, crezu că-l întreabă dacă nu cumva sînt tîlhari sau vagabonzi şi răspunse:
- Sîntem deţinuţi politici, nu vagabonzi.
- Cu-um? Mai eşti şi obraznic? urlă maiorul. La corpul de gardă! O sută de beţe, imediat, chiar acum!
Bătrînul îşi primi pedeapsa; se culcă cu faţa la pământ, fără sâ se împotrivească, şi muşcîndu-şi mîna cu dinţii, îndură loviturile fără să geamă, nemişcat şi îndărătnic. B...ki şi T...ki fură introduşi între timp în temniţă. M...ki, care îi aştepta la poartă, se aruncă de gîtul lor, deşi nu-i mai văzuse niciodată pînă atunci. Indignaţi de purtarea maiorului, îi povestiră scena crîncenă ce se petrecuse cu cîteva clipe mai înainte. M...ki îmi spuse mai tîrziu că nu-şi putuse găsi locul
la auzul celor întîmplate. „Nici nu mai ştiam ce-i cu mine; eram indignat şi tremuram ca într-un acces de friguri.

îl aşteptam pe J...ki la poartă, pe unde urma să intre, după ce avea să-şi primească pedeapsa la corpul de gardă. Deodată portiţa se deschise: J...ki trecu pe lîngâ mine cu faţa palidă, cu buzele învineţite, crispate de un tremur abia stăpînit, străbătu fără să vadă pe nimeni mulţimea de ocnaşi, adunaţi în curte la auzul că a fost pedepsit cu bătaia un nobil; intră în cazarmă, se opri lîngă priciul ce-i fusese indicat şi, fără să rostească o vorbă, îngenunche şi începu să se roage. Ocnaşii rămaseră uluiţi şi totodată înduioşaţi peste măsură. „Cînd l-am văzut pe bătrînul acesta cu părul alb, care îşi lăsase în ţară nevasta şi copiii, - spunea M...ki -, cînd l-am văzut îngenunchind şi rugîndu-se, după pedeapsa aceea ruşinoasă şi umilitoare, m-am repezit afară din cazarmă şi două ceasuri am umblat năuc, de parcă eram beat..." De atunci ocnaşii s-au pătruns de un respect extraordinar faţă de J...ki şi-i arătau multă bunăvoinţă; le plăcuse mai ales faptul că nu scosese nici un geamăt în timpul pedepsei corporale. Respectul adevărului impune totuşi o precizare importantă: atitudinea administraţiei în general faţă de nobilii deportaţi, oricine ar fi fost ei, ruşi ori polonezi, nu poate fi judecată numai după acest singur exemplu. Din cazul relatat aici reiese că poţi întîlni adesea un om crud şi rău şi că, dacă acesta se nimereşte a fi comandantul unei temniţe şi în această calitate prinde necaz pe un osîndit, soarta bietului om nu e deloc de invidiat. Trebuie să recunoaştem însă că în Siberia, comandanţii temniţelor care dau tonul şi determină atitudinea celoralţi şefi inferiori sînt foarte prudenţi faţă de condamnaţii nobili şi în unele cazuri manifestă chiar tendinţa de a fi mai îngăduitori decît faţă de ceilalţi ocnaşi, din popor. Pricina e lesne de înţeles: în primul rînd că toţi aceştia sînt şi ei nobili; în al doilea, s-au întîmplat cazuri cînd unii nobili nu acceptau să se lase bătuţi şi se năpusteau asupra călăilor, ceea ce ducea la urmări îngrozitoare; în sfîrşit - şi cred că aici trebuie căutată cauza principală - cu multă vreme în urmă, treizeci şi cinci de ani pe puţin, a fost deportat deodată

iissti§§!"

în Siberia un mare număr de nobili, care de-a lungul a treizeci de ani au ştiut să se impună prin purtarea şi ţinuta lor în întreaga Siberie, astfel încît autorităţile fură nevoite să adopte o atitudine corespunzătoare; supunîndu-se acestei uzanţe, şefii ocnelor din timpul meu îi priveau şi ei pe nobilii-infractori dintr-o anumită categorie cu alţi ochi decît pe ceilalţi. Comandanţii mai mici se purtau după cum vedeau că se poartă şefii lor ierarhici, câutînd să se adapteze acestui fel de a privi lucrurile. De altfel, mulţi dintre ei, oameni mărginiţi la minte, criticau în sinea lor dispoziţiile celor mari şi ar fi fost tare fericiţi să li se îngăduie să se poarte după cum îi tăia capul, dar dorinţa nu le era împlinită. Aş avea motive temeinice să cred lucrul acesta şi iată de ce: gradul al doilea de muncă silnică, în care mă găseam şi eu şi care cuprindea ocnaşi iobagi, supuşi autorităţilor militare, era mult mai aspru decît gradul întîi (minele) ori cel de-al treilea (munca în fabrică). Era mai aspru nu numai pentru nobili, dar şi pentru toţi ceilalţi ocnaşi, fiindcă administraţia şi organizaţia erau aici de tip militar, amintind foarte mult sistemul de organizare şi regimul autorităţilor disciplinare militare din Rusia Centrală. Comandanţii militari erau mai severi, regulamentul şi rînduielile mult mai aspre decît la celelalte categorii; condamnaţii erau ţinuţi totdeauna cu lanţurile la picioare, veşnic închişi sau sub escortă - măsuri care nu se respectau cu atîta stricteţe şi în alte temniţe, cel puţin după spusele ocnaşilor, şi fără îndoială că printre ei erau mulţi care cunoşteau foarte bine stările de acolo. Ar fi plecat toţi bucuroşi la munca în mine, pe care însăşi legea o considera ca fiind cea mai grea pedeapsă. Cît despre unităţile disciplinare, toţi acei care trecuseră prin ele vorbeau cu groază şi ne încredinţau că în toată Rusia nu există loc de pedeapsă mai greu şi că Siberia e un rai faţă de chinurile şi mizeria din aceste fortăreţe ale unităţilor disciplinare.

Prin urmare, dacă şi în acest loc cu regim militar din cele mai stricte, sub ochii guvernatorului general, şi în ciuda primejdiei permanente (au existat cazuri) de a vedea unele persoane din afară, cu funcţii oficiale, informînd în orice moment, fie din răutate, fie din exces de zel funcţionăresc, pe cine trebuia cum că anumite categorii de infractori se bucură de îngăduinţa condamnabilă a cutăror comandanţi lipsiţi de simţul răspunderii, dacă şi în aceste condiţii, zic, deţinuţii de origine nobilă erau priviţi cu mai multă bunăvoinţă decît ceilalţi ocnaşi, înseamnă că ei se bucurau de un regim şi mai favorabil în cazul cînd făceau parte din categoriile întîi şi a treia. Prin urmare, ţinînd seama de locul în care mă aflam, eram în măsură să judec situaţia din întreaga Siberie. Cunoşteam tot ce se petrece în Siberia, iar povestirile auzite de la ocnaşii din categoria întîi şi a treia îmi confirmau concluziile. într-adevăr, tocmai de aceea faţă de noi, nobilii, autorităţile locale dovedeau mai multă atenţie şi prudenţă. Nu ne bucuram de nici o favoare în ce priveşte regimul de muncă şi întreţinere: aceeaşi muncă silnică, aceleaşi lanţuri şi lacăte. într-un cuvînt, aceeaşi asprime ca şi pentru ceilalţi ocnaşi. De altfel, nici n-aveau cum să ne uşureze situaţia. Ştiu că în *trecutul nu tocmai îndepărtat, dar apus o dată pentru totdeauna,* au existat în acest tîrg atîţia denunţători şi intriganţi care se pîrau şi îşi săpau unii altora groapa, încît orice şef sau comandant se ferea să le dea apă la moară. Şi ce putea fi mai grav pe vremea aceea decît un denunţ cu învinuirea de îngăduinţă şi favoare faţă de o anumită categorie de infractori? De aceea, fiecare slujbaş îşi păzea pielea şi noi eram trataţi la fel cu toţi, excepţie făcîndu-se într-o oarecare măsură în privinţa pedepselor corporale. Ce-i drept, cu mare plăcere ne-ar fi aplicat bătaia cu vergile, dacă am fi meritat-o, adică dacă ne-am fi făcut cu ceva vinovaţi. O cereau conştiincioasa împlinire a datoriei de slujbaş şi egalitatea ocnaşilor faţă de aplicarea pedepselor corporale. Dar aşa, pe degeaba, cu uşurinţă, nu ne-ar fi bătut pe noi, nobilii, lucru ce se întîmpla, bineînţeles, cu ocnaşii din popor, mai cu seamă cînd aveau de-a face cu comandanţi subalterni dornici cu orice prilej şi cu orice preţ să-şi impună autoritatea. Am mai aflat că, auzind de întîmplarea cu J...ki, comandantul temniţei noastre s-a făcut foc

pe maior şi i-a poruncit cu străşnicie să nu-şi mai facă de cap. Aşa spunea
toată lumea. Se mai spunea la noi că pînă şi guvernatorul general, care îndeobşte se bizuia pe maior şi chiar ţinea întrucîtva la el ca la un conştiincios executor al ordinelor sale şi om capabil, aflînd de povestea cu pricina, i-a făcut morală. Şi maiorul nostru şi-a băgat-o bine în cap. Mult ar fi dat el să poată pune mîna pe M...ki, pe care îl ura din pricina denunţurilor lui A...v, dar nu s-a încumetat să-l bată, deşi căuta mereu prilejul şi niciodată nu-l scăpa din ochi. întîmplarea cu J...ki a făcut ocolul oraşului şi opinia publică era împotriva maiorului; mulţi i-o reproşau în faţă, unii chiar cu vorbe mai puţin plăcute.
Mi-amintesc acum de prima mea întîlnire cu maiorul, încă de la Tobolsk ne bâgaseră în sperieţi cu poveştile despre maior, pe mine şi pe încă un nobil, cu care am păşit o dată pragul temniţei. Despre caracterul urît al acestui om ne vorbiseră deportaţii nobili cu mare vechime în executarea osîndei lor — douăzeci şi cinci de ani muncă silnică - care se aflau pe atunci acolo şi care ne-au întîmpinat cu multă simpatie, întreţinînd legături cu noi în tot timpul şederii noastre la închisoarea de tranzit; şi, prevenindu-ne în ce priveşte viitorul nostru şef, ne-au făgăduit totodată să facă tot ce le va sta în putinţă prin intervenţiile cunoştinţelor lor, ca să fim cruţaţi de persecuţii. într-adevăr, cele trei fiice ale guvernatorului general, care tocmai sosiseră din Rusia în vizită la tatăl lor, primiră din partea lor scrisori şi, se pare, reuşiră să-l convingă să facă ceva pentru noi. Dar ce putea face guvernatorul? Se mărgini să-i spună maiorului să se poarte mai cu luare-aminte cu cîţiva deţinuţi faţă de care duritatea nu-i de nici un folos. Pe la ceasurile trei după-amiazâ ajunserăm la destinaţie, adică în acel oraş. Escorta care ne însoţea, pe mine şi pe un alt ocnaş din nobilime, ne conduse de-a dreptul în faţa tiranului şi stăpînului nostru. în aşteptarea lui, râmaserăm în antreu. între timp, trimiseră să-l caute prin temniţă pe subofiţer. Nu sosi bine acesta, că se ivi în uşă şi maiorul. Faţa lui congestionată, buboasă şi rea făcu asupra noastră o impresie apăsătoare: parcă era un păianjen care se
f:'\;igSIİŞ0
repede din colţul lui de pînză asupra bietei muşte prinse în plasă.
- Cum te cheamă? se răsti el la celălalt ocnaş. Vorbea scurt, răspicat şi aspru, voind pesemne să ne bage în sperieţi chiar de la început.
- Cutare.
- Dar pe tine? continuă el, ţintuindu-mâ cu privirea prin ochelari.
- Cutare, îmi spusei şi eu numele.
- Subofiţer! Bagâ-i imediat în temniţă; să-i radă la corpul de gardă, după regulamentul civil... jumătate din cap, şi mîine să li se schimbe lanţurile! Ce fel de mantale sînt astea? De unde le aveţi? ne întrebă el deodată, observînd halatele noastre cenuşii cu cercuri galbene cusute în spate, pe care le primiserăm la Tobolsk şi în care ne înfăţişaserăm Măriei sale. O fi vreo uniformă nouă! Negreşit, e o uniformă nouă... în proiect acolo... la Petersburg... mormăia el răsucin-du-ne cînd pe unul, cînd pe celălalt. N-au nimic asupra lor? îl întrebă deodată pe jandarmul care ne escortase.
- Numai lucruri de îmbrăcăminte personală, înălţimea voastră, răspunse acesta, luînd poziţie şi tresărind. Toată lumea îl cunoştea şi se temea de el.
- Se reţine totul. Li se lasă numai rufărie albă, cea colorată se reţine. Lucrurile reţinute se vînd la licitaţie şi banii realizaţi intră în casieria temniţei. Ocnaşul n-are bunuri personale, urmă el privindu-ne cu asprime. Băgaţi de seamă, să vă purtaţi frumos! Să n-aud plîngeri! Altfel... pe-deapsa cor-porală vă aşteaptă! Pentru cea mai mică abatere - bătaia cu v-v-vergile!...
Mă simţeam doborît şi toată seara am fost aproape bolnav din pricina acestei primiri, la care se mai adăugă şi impresia pe care mi-o făcu dintru început viaţa de temniţă, dar am mai vorbit de toate acestea.
Spuneam că nu se făceau nici un fel de înlesniri şi excepţii de la regimul general de muncă. Nimeni nu şi-ar fi luat răspunderea unei asemenea abateri de la regulament, şi totuşi, la un moment dat, se încercă, ce-i drept o singură dată

numai, să ni se facă o înlesnire, mie şi lui B...ki, trimiţîndu-ne timp de trei luni să lucrăm la cancelaria geniştilor. Toate astea se făcură neoficial, din iniţiativa comandantului tehnic şi oarecum în secret, adică toţi acei care trebuiau să ştie cum stau lucrurile ştiau, dar închideau ochii. Aceasta s-a petrecut în scurtul interval de timp cînd l-am avut comandant la lucrări pe locotenent-colonelul G...kov. Omul acesta părea că ne-a fost trimis de providenţă; n-a rămas la noi decît scurt timp, vreo şase luni, dacă nu mă înşel, sau poate şi mai puţin, după care s-a întors în Rusia, lăsînd o amintire neştearsă în inimile tuturor ocnaşilor. Nu că-l iubeau, dar pur şi simplu îl adorau, dacă se poate folosi aici acest cuvînt. Cum a făcut-o, n-aş putea spune, dar ştiu că i-a cucerit din primul moment.
„E un adevărat părinte!" repetau întruna ocnaşii, în tot timpul cît l-au avut ca şef de lucrări. Era, se pare, un chefliu şi un petrecăreţ fără pereche. Mic de statură, cu privirea îndrăzneaţă, sfidătoare; faţă de ocnaşi era blînd şi prietenos şi-i iubea într-adevăr ca un părinte. De ce-i iubea atîta, n-aş şti să spun, dar de cîte ori întîlnea un deţinut, nu putea să nu-i spună o vorbă bună, să nu facă o glumă, să nu rîdă de el, şi, lucru foarte important, toate acestea cu spontaneitate atît de firească, fără urmă de aer protector, de superioritate sau de îngăduinţă care să însemne cît de cît o bunăvoinţă de şef, de comandant. Era parcă unul de-al lor, un camarad, un prieten. Şi, cu tot

democratismul său instinctiv, deţinuţii nu şi-au permis niciodată faţă de el vreo familiaritate sau lipsă de respect. Dimpotrivă. Deţinutul se lumina la faţă de îndată ce-l zărea pe comandant, îşi scotea căciula şi zîmbea numai ce-l vedea că se apropie. Iar dacă se întîmpla să-i spună şi o vorbă, fericirea lui nu mai cunoştea margini. Unii oameni au un dar extraordinar de a se face iubiţi şi populari.
Avea o înfăţişare falnică, călca apăsat, hotărît.
„Un vultur", ziceau ocnaşii, vorbind despre el. N-avea cum să le uşureze soarta, fiindcă nu era decît şeful lucrărilor de şantier, care, sub toţi comandanţii, se efectuau după un anumit tipic, conform rînduielilor stabilite o dată pentru tot-

deauna. Dar dacă se întîmpla să treacă pe la vreun şantier şi vedea câ detaşamentul şi-a isprăvit lucrul, şi-a împlinit sarcina zilei, îi lăsa pe ocnaşi să se întoarcă la cazarmă mai înainte de a fi răsunat bătaia tobei. Deţinuţii îl iubeau pentru încrederea ce le-o arăta, pentru că nu avea susceptibilităţi meschine şi pretenţii absurde, nu se enerva la orice fleac de nimic, împroşcîndu-i cu vorbe jignitoare, ca ceilalţi şefi. Cred ca dacă s-ar fi întîmplat să piardă o mie de ruble, cel care le-ar fi găsit, chiar şi hoţul cel mai nărăvit din temniţa noastră, i le-ar fi dat înapoi. Sînt convins de aceasta. Cîtă dragoste şi simpatie arătară ocnaşii cînd aflară că se certase cu nesuferitul de maior! Asta s-a întîmplat la o lună după sosirea lui. Maiorul îi fusese pe vremuri camarad de arme. Se întîlniră acum, după o lungă despărţire. Ca vechi prieteni, de bucurie, se puseră pe nişte chefuri fără sfîrşit. Dar prietenia lor se destramă brusc. Se certară, şi G...kov deveni vrăjmaşul de moarte al maiorului. Se spunea că ar fi avut loc şi o bătaie, ceea ce n-ar fi fost de mirare, pentru că maiorului i se mai întîmplase să aibă scandaluri cu bătaie. Aflînd de asta, ocnaşii nu mai puteau de bucurie: „Ce i se vîră-n suflet Ochilă-Scormonilă! Ăla e un vultur, pe cînd al nostru..." şi aici mai adăugau cîte o vorbă prea puţin măgulitoare pentru maior. Erau tare curioşi să afle cine ieşise învingător din această încăierare şi care dintre cei doi mîncase bătaie. Ba îmi vine să cred că, dacă acest zvon s-ar fi dovedit neîntemeiat (şi nu-i exclus să fi fost aşa), ocnaşii ar fi încercat o mare dezamăgire. „Ce mai vorbă, trebuie să-l fi scărmănat comandantul, ziceau ei, că de mic e mic, da-i voinic; auziţi, cică ălălalt s-a ascuns sub pat de frică." Curînd însă C.kov a plecat de la noi, spre marea tristeţe a ocnaşilor.
Comandanţii ingineri erau toţi oameni cumsecade; se schimbară în trei sau patru rînduri pe vremea mea. „Dar n-o să mai avem unul ca ăsta, ziceau deţinuţii. Vultur, curat vultur şi un ocrotitor."
Şi uite, acest C.kov ţinea foarte mult la noi, nobilii, şi spre sfîrşitul şederii sale ne trimitea din cînd în cînd pe mine şi pe B...ki la cancelarie, iar după ce plecă, am început să
lucrăm acolo destul de regulat. Printre ingineri erau oameni care ne simpatizau mult (dar mai ales unul). în cancelarie ne puneau să copiem diferite rapoarte, situaţii, conturi şi dări de seamă, încît ni se îmbunătăţise şi scrisul, cînd veni deodată un ordin de sus să fim trimişi înapoi la munca reglementară de mai înainte; avusese cineva grijă să ne denunţe! De altfel, nu ne-a părut râu deloc, pentru că lucrul la cancelarie începuse să ne plictisească. După aceea, doi ani la rînd am umblat cu B...ki aproape nedespărţiţi la aceleaşi munci, de obicei prin ateliere. Vorbeam adeseori de nădejdile şi de convingerile noastre. B...ki era un om admirabil, dar avea nişte idei şi convingeri foarte ciudate, cu totul neobişnuite. Se întîmpla adesea ca unii indivizi din categoria oamenilor foarte inteligenţi sâ-şi formeze nişte idei şi concepţii cu totul paradoxale. Dar din pricina suferinţelor îndurate pentru ele, din pricina nenumăratelor sacrificii grele făcute în viaţă pentru a le apăra şi a le păstra, orice încercare de a-i convinge să renunţe la ele este peste măsură de dureroasă şi chiar fără rost.
B...ki reacţiona dureros la orice obiecţie şi-mi răspundea totdeauna cu mult venin în glas. Cine ştie, poate că în unele privinţe avea mai multă dreptate decît mine, dar în cele din urmă ne văzurăm nevoiţi să ne despărţim, lucra pe care l-am făcut cu durere în suflet; se stabilise între noi o comuniune sufletească la care îi vine greu omului să renunţe, mai ales în asemenea împrejurări.
Cu anii, M...ki devenea din ce în ce mai trist şi mai posomorit, îl rodea, se vede, deznădejdea. Mai demult, şi în primii mei ani de temniţă, era mai comunicativ, îşi deschidea mai des sufletul faţă de noi. Pe vremea cînd păşeam pragul temniţei, el intra în al treilea an de osîndă. La început se interesa mult de cele ce se întîmplaserâ în lume între timp, căci, stînd închis, nu mai ştia nimic din ce se petrecuse afară; mă întreba, mă asculta, se frămînta. Dar la urmă, cu trecerea anilor, toate acestea pierdură pentru el orice interes, începu sâ-şi tăinuiascâ durerile în adîncul inimii, retrâgîndu-se tot mai mult în sine, fârâ să lase putinţa să i se ghicească
gîndurile. Cărbunii încinşi se acopereau cu cenuşă. Devenea din ce în ce mai îndîrjit şi mai răutăcios, „/e *hăis ces brigands!"* îmi spunea el adesea, uitîndu-se cu ură la ocnaşi, pe care eu începusem acum să-i cunosc mai bine; dar nici un argument de-al meu în favoarea lor nu l-ar fi scos dintr-ale sale, atît de înverşunat era. Pur şi simplu, nu pricepea ce-i spuneam; cîteodată părea să încuviinţeze vorbele mele, pesemne fiindcă mă asculta distrat, dar a doua zi o lua de la început: „/e *hăis ces brigands!"* Vorbeam cu el adeseori franţuzeşte, ceea ce-l făcu pe unul dintre supraveghetorii noştri de la lucrări, pionierul Dranişnikov, datorită cine ştie cărei întortocheri ascunse a creierului său, să ne poreclească „doftorii". M...ki se mai însufleţea numai cînd îşi amintea de mama lui.
- E bătrînă şi bolnavă, îmi zicea el, şi mă iubeşte ca pe ochii din cap. Stau şi mă întreb dacă mai trăieşte. Cît o fi suferit la gîndul că am fost bătut cu vergile...
Nefiind nobil, înainte de a fi deportat, M...ki fusese supus la pedeapsa corporală. Vorbind despre asta, se uita în altă parte şi scrîşnea din dinţi. în ultimul timp îl vedeam tot mai des plimbîndu-se de unul singur. într-o zi, pe la

douăsprezece, fu chemat la comandant, care îl primi cu un zîmbet vesel:
- Ei, bine, M...ki, ce-ai visat azi-noapte? îl întrebă comandantul.
„Am tresărit, ne povestea mai tîrziu M...ki, de parcă mi-a străpuns inima cu vorba asta."
- Am visat că mi-a venit o scrisoare de la mama, răspunse el.
- Mai mult, gîndeşte-te la ceva mai mult, strigă comandantul. Eşti liber! Mama dumitale a făcut o petiţie... şi rugămintea i-a fost ascultată. Uite-i scrisoarea şi iată ordinul de a te pune în libertate. Poţi să pleci din temniţă chiar acum.
Se întoarse în mijlocul nostru palid, aproape nevenindu-i să creadă că vestea primită e adevărată. îl felicitarăm cu toţii. Ne strînse mîinile cu mîna lui rece, tremurîndâ. Veniră şi

mulţi alţi ocnaşi să-l felicite şi cu toţii erau bucuroşi de norocul lui.
Rămase să-şi îndeplinească termenul de deportare în oraşul nostru, unde după un timp căpătă o slujbă. Venea des pe la temniţă şi ne aducea diferite ştiri, cînd îi sta în putinţă, îl interesau îndeosebi veştile politice.
Dintre ceilalţi patru, afară, vasâzicâ, de M...ki, T...ki, B...ki şi J...ki, doi erau tineri de tot, osînditi pe termene scurte; oameni fără şcoală, dar cinstiţi, simpli şi cumsecade. Al treilea, A...ciukovski, era simpluţ de tot şi nu trezea nici un interes, în timp ce al patrulea, B...m, om în vîrstâ, ne făcuse cea mai proastă impresie. Nu ştiu prin ce împrejurare a putut să nimerească în această categorie de infractori şi, de altfel, nici el nu se recunoştea vinovat de nimic. Era un om cu apucături grosolane, o fire meschină de mic-burghez, cu atitudini de băcan îmbogăţit din înşelăciuni la cîntar şi ciupeli la rest. Cu desăvîrşire incult, nu se interesa decît de meşteşugul lui. Era zugrav, dar un zugrav excepţional, admirabil. Curînd şefii aflară de priceperea lui şi acum tot oraşul îl cerea pe B...m să zugrăvească pereţii şi tavanele. în doi ani, zugrăvi aproape toate locuinţele marilor slujbaşi din clădirile statului. Mulţumiţi, aceştia îl răsplăteau cu bani, încît omul n-o ducea tocmai râu. Dar lucrul principal e că, împreună cu el, se duceau să lucreze, ca ajutoare, şi alţi trei camarazi, dintre care doi îi prinseseră foarte bine meşteşugul; ba unul dintre ei, T...jevski, începu să zugrăvească tot atît de bine ca şi el. Maiorul nostru, care locuia şi el tot într-o casă a statului, îl chemă la rindul lui pe B...m şi-i porunci să-i zugrăvească pereţii şi tavanul. Acesta, fireşte, se întrecu pe sine însuşi; nici apartamentul guvernatorului general nu se putea compara cu al maiorului. Casa avea un singur cat, era cam veche şi dărăpănată, cu un aspect destul de jalnic, dar pe dinăuntru zugrăvită ca un palat; maiorul nu mai putea de bucurie. Spunea adesea oricui se nimerea, frecîndu-şi mîinile cu satisfacţie, că are de gînd să se însoare. „Cum să nu mă însor, cînd am o casă ca asta?" adăuga el foarte serios. Era din ce în ce mai mulţumit de B...m şi, pe lîngâ el, şi de cei care-l ajutau. Zugrâvitul casei ţinu o lună.

în acest timp, maiorul îşi schimbă cu totul părerea despre ai noştri şi începu chiar să-i ia sub protecţia sa pe toţi osîndiţii politici. Ajunse pînă acolo, încît într-o zi trimise sâ-l cheme pe JL.ki.
- JL.ki, zise el, te-am jignit, am pus să te bată fără vină, ştiu asta. îmi pare rău. înţelegi? Eu, eu recunosc că am greşit!
J...ki răspunse că-l înţelege foarte bine.
- înţelegi tu că eu, eu, şeful tău, te-am chemat să-ţi spun asta şi să-ţi cer iertare? îţi dai *tu* seama ce înseamnă asta? Ce eşti tu pentru mine? Un vierme! Şi nici atît: eşti un ocnaş! Iar eu, prin graţia lui Dumnezeu[1], sînt maior. Maior, înţelegi tu?
J...ki răspunse că o înţelege şi pe asta.
- Ei bine, vreau să mă împac cu tine. Dar îţi dai seama de fapta mea? înţelegi tu măreţia atitudinii mele? Eşti tu în stare s-o simţi şi s-o preţuieşti cum se cuvine? Gîndeşte-te: eu, eu, maior... ş.a.m.d.
J...ki însuşi mi-a povestit întreaga scenă. Vasâzică, tot mai exista o urmă de simţire omenească în făptura acestui beţivan neghiob şi neîngrijit. Dacă ţinem seama de concepţiile şi de gradul lui de cultură, atunci fără îndoială că o asemenea faptă era cu totul vrednică de atenţie. Dar poate şi starea de ebrietate în care se găsea în acel moment contribuise în bună parte la o astfel de hotărîre.
Maiorul nu-şi văzu visul cu ochii; nu se mai căsători, deşi fusese hotârît să-şi caute o nevastă îndată ce casa avea să fie gata. în loc de însurătoare, nimeri pe banca acuzaţilor şi primi ordin să demisioneze. Se dezgropară şi alte păcate mai vechi: mai înainte fusese şeful poliţiei din oraş... Această lovitură îl izbi pe neaşteptate. Cînd auziră vestea, ocnaşii nu-şi mai încăpură în piele de bucurie. Pentru ei a fost o adevărată sărbătoare, un triumf! Se zice că maiorul plîngea ca o muiere, vărsînd şiroaie de lacrimi. Dar n-a avut

1 Expresia aceasta - o redau întocmai - putea fi auzita odinioară nu numai din gura maiorului nostru; mulţi comandanţi mărunţi o foloseau pe vremea mea, mai ales cei proveniţi din grade inferioare (n.a.).
încotro. Trebui să-şi dea demisia, să vîndă cei doi cai suri, şi apoi tot ce mai avea, pentru ca pînâ la urmă să ajungă chiar în mare mizerie. îl întîlneam uneori după aceea, în nişte haine civile ponosite, şi purtînd o şapcă cu cocardă; le arunca ocnaşilor o privire încruntată. Dar toată autoritatea lui se dusese pe apa sîmbetei. în uniformă, era zeu, despot, spaima tuturor. Acum însă, în surtucul lui civil, îşi pierduse aureola de altădată şi aducea cu un lacheu. De, haina-l face pe om...!

IX
EVADAREA

La scurt timp după demiterea maiorului nostru, în temniţă survenirā schimbări radicale. Munca silnică fu desfiinţată şi, în locul ocnei, luă fiinţă o temniţă militară a Departamentului de război, după modelul unităţilor disciplinare din întreaga Rusie. Drept urmare, nu se mai aduceau deţinuţi din categoria a doua, condamnaţi de gradul al doilea la ocnă şi deportare, ci numai osîndiţi de instanţele militare, cu alte cuvinte oameni care nu-şi pierduseră drepturile civile, militari ca toţi ceilalţi, dar care, fiind condamnaţi, erau încarceraţi, pe termene relativ scurte (şase ani cel mult), iar după ispăşirea pedepsei reintrau în batalioanele lor ca simpli soldaţi, cum fuseseră cîndva. Ce-i drept, recidiviştii veneau şi acum cu condamnări la douăzeci de ani de temniţă. Şi înainte avuseserăm o secţie militară, dar numai pentru că n-aveau unde să-i ducă pe soldaţi. Acum însă, toată temniţa se transformase în închisoare militară. Bineînţeles, ocnaşii civili care se aflau acolo dinainte, adevăraţii ocnaşi, lipsiţi şi de toate drepturile civile, însemnaţi cu fierul roşu şi cu capul ras pe jumătate, fuseseră lăsaţi în temniţă pînă la împlinirea termenului pedepsei; dat fiind însă că alţii noi nu mai veneau, iar cei vechi, pe măsură ce-şi împlineau pedeapsa, erau puşi în libertate, însemna că după zece ani n-avea să mai rămînă în temniţă nici un condamnat la ocnă.

Secţia specială a fost menţinută şi primea din cînd în cînd noi condamnaţi pentru crime deosebit de grave, trimişi
-IDU
aici de Departamentul de război, pînă la înfiinţarea în Siberia a unei ocne cu un regim de muncă silnică supragrea. în fond, felul nostru de viaţă nu se schimbă cu nimic: munca şi disciplina râmîneau aceleaşi ca şi mai înainte, ba chiar şi rînduielile râmaseră aproape aceleaşi, atîta doar că şefii erau alţii, iar aparatul administrativ devenise mai complicat. Temniţa era administrată de un ofiţer superior, ajutat de un comandant de companie, avînd sub ordinele lui alţi patru ofiţeri care făceau de gardă cu rîndul. Paznicii-invalizi fură şi ei înlocuiţi cu doisprezece subofiţeri şi un plutonier-maga-ziner. Ocnaşii fură împărţiţi în grupe de cîte zece oameni şi dintre ei se aleseră caporali, bineînţeles, nominal, fără a li se atribui efectiv şi gradul respectiv; cum se şi cuvenea, Akim Akimîci era şi el printre cei aleşi. Dar toată instituţia aceasta nouă şi toată temniţa, cu şefii, gradaţii şi deţinuţii ei, rămaseră ca şi înainte sub ordinele directe ale comandantului fortăreţei. Cam la asta s-au redus de fapt toate schimbările. Bineînţeles, la început ocnaşii se tulburară grozav: se adunau grupuri-grupuri şi ascultau curioşi veştile noi, comentau, discutau, căutînd să ghicească firea noilor şefi, dar cînd băgară de seamă că de fapt toate rămăseseră ca mai înainte, se potoliră, şi viaţa îşi reluă cursul ei obişnuit. Important era însă că cel puţin scăpaserăm de maior; toată lumea respiră uşurată, şi parcă se mai învioră. Expresia de veşnică teamă pieri din ochii şi de pe feţele ocnaşilor; fiecare ştia acum că la nevoie avea dreptul să se plîngă şefului şi că numai din greşeală se putea întîmpla ca un nevinovat să fie pedepsit în locul celui vinovat. Chiar şi rachiul continua să fie adus ca şi mai înainte, cu toate că în loc de paznici-invalizi aveam acum gradaţi. Toţi aceştia se dovediră a fi oameni cumsecade, înţelegători şi îngăduitori, care îşi dădeau seama de rostul lor. E drept că la început se mai găsea cîte unul lipsit de experienţă care voia să se arate tare şi mare, crezînd că poate să se poarte cu deţinuţii ca în armată, dar curînd se dumeriră şi ei cum stăteau lucrurile. Iar celor care erau mai grei de cap, avură grijă să le deschidă ochii înşişi ocnaşii. Se întîmplară şi cîteva ciocniri mai grave, cu deznodămînt neaşteptat. Ocnaşii îl ispiteau cu băutura pe respectivul gradat, îl îmbătau, apoi, cînd îşi veneau în fire, îl lămureau în

aşa chip ca să poată înţelege că, de vreme ce băuse cu ei, trebuia sâ-şi bage minţile în cap... Pînă la urmă, subofiţerii renunţară la încercarea lor de a lupta împotriva obiceiurilor statornicite în ocnă şi priveau cu nepăsare sau, mai bine zis, se făceau că nu văd cum se introduce şi se vinde rachiul în temniţă. Mai mult, ca şi vechii paznici, se duceau şi ei la tîrg şi le cumpărau osîndiţilor pîine albă, carne şi, în sfîrşit, tot ce trebuia şi putea fi adus fără vreun neajuns. Ce rost au avut toate schimbările acestea, pentru ce a fost nevoie să se instituie aici o unitate disciplinară - n-am putut pricepe niciodată. Totul s-a petrecut pe la sfîrşitul termenului meu de ocnă. Vreo doi ani a mai trebuit să stau însă sub regimul noilor rînduieli.

Ar trebui oare să descriu în aceste rînduri toată viaţa mea de aici, toţi anii petrecuţi în temniţă? Cred că nu. Dacă m-aş apuca să înşir tot ce-am văzut şi am îndurat de-a lungul acestor ani, ar însemna să scriu un număr de capitole de două, de trei sau de patru ori mai mare decît cele scrise pînă acum. Dar o astfel de povestire ar deveni, fără voia mea, monotonă, şi deci obositoare. Tot ce-aş mai putea povesti şi-ar găsi corespondentul într-o variantă sau alta a capitolelor precedente, mai cu seamă dacă din cele relatate pînâ acum cititorul a reuşit să-şi facă o idee cît de cît clară asupra vieţii osîndiţilor de gradul al doilea. Cedînd unui îndemn lăuntric, am vrut să înfăţişez temniţa şi viaţa mea de acolo într-o descriere expresivă şi edificatoare. Nu ştiu dacă am reuşit s-o fac. în orice caz, nu sînt eu cel mai indicat să mă pronunţ în privinţa aceasta. Cred însă că ar trebui s-o sfîrşesc aici. Unde mai pui că aducerile-aminte din acest trecut îndepărtat au darul dureros de a răscoli cîteodată tăciunii ce mai mocnesc sub spuza vremii. De altfel, cred că nici n-aş putea să-mi mai aduc aminte de tot ce mi-a fost dat să văd acolo. Ultimii ani, nu ştiu cum, mi s-au şters din minte. Sînt convins că multe lucruri le-am uitat cu desăvîrşire. Mi-aduc aminte, de pildă, că aceşti ani, cu nimic deosebiţi unul de altul, s-au scurs încet, trist, că zilele îmi păreau lungi şi monotone ca picurai apei de pe acoperiş în timpul ploilor de toamnă. Mi-aduc aminte, de asemenea, că numai o dorinţă arzătoare a reînvierii, a renaşterii, nădejdea într-o viaţă nouă îmi dădeau

puteri să rabd, să nu cad strivit de deznădejde. îmi strînsei deci voinţa în chingile hotărîrii de a rezista cu orice preţ: număram zilele, una după alta, şi cu toate că mai rămîneau încă o mie în care trebuia să sufăr, eram fericit a doua zi că puteam să mai scad una, că aveam mai puţin de socotit, zicîndu-mi că au rămas nouă sute nouăzeci şi nouă din o mie. Mi-aduc aminte, iarăşi, că, deşi aveam în jurul meu sute de alţi fraţi de suferinţă, mă istoveam într-o singurătate înfiorătoare, care cu timpul mi-a devenit scumpă. Cu sufletul stingher, în mijlocul acestei mulţimi de ocnaşi, îmi revedeam în gînd, pas cu pas, viaţa pe care am trăit-o, îmi analizam trecutul, îmi cîntăream concepţiile şi faptele pînă în cele mai mici amănunte şi mă judecam singur cu toată asprimea; de multe ori chiar îmi binecuvîntam destinul că îmi dăruise această singurătate, fără de care nici nu m-aş fi supus acestei judecăţi severe şi nici nu m-aş fi încumetat să întreprind o asemenea revizuire totală a vieţii mele de pînă atunci. Ce nădejdi încolţiră atunci în inima mea! Eram hotărît, îmi făgăduiam, îmi juram că nu vor mai fi în viaţa mea de aici înainte nici greşeli şi nici căderi de felul acelora pe care le avusesem. îmi schiţai pentru viitor programul unei vieţi noi, hotărît să-l urmez întocmai. O credinţă oarbă, renăscută, îmi spunea că aveam să îndeplinesc, că puteam să îndeplinesc tot ce îmi propuneam. Aşteptam cu încăpăţînare, apelam cu patimă la libertatea ce avea să vină... Voiam să-mi încerc din nou puterile, într-o nouă luptă. Uneori mă cuprindea o nerăbdare febrilă... Acum însă, îmi vine dureros de greu să-mi mai aduc aminte de frămîntarea mea de atunci... Bineînţeles, toate acestea sînt lucruri prea personale, care nu pot avea importanţă decît pentru mine... Dar le-am scris fiindcă mă gîndesc că oricine mă va putea înţelege, pentru că oricine ar simţi la fel dacă i s-ar întîmpla să-l lovească nenorocul de a fi trimis în temniţă, în floarea vîrstei şi în deplinătatea puterilor.
Dar să lăsăm asta!... Poate că ar fi mai bine să mai povestesc ceva pentru a nu-mi încheia prea brusc însemnările. Uite, chiar acum mi-a trecut prin minte că poate va fi cineva curios să mă întrebe: era situaţia de aşa natură încît nimeni să nu poată fugi din temniţă şi în toţi anii aceştia n-a
evadat chiar nimeni de acolo? Am spus că deţinutul care a îndurat doi-trei ani de temniţă începe să preţuiască anii făcuţi şi, fără să vrea, ajunge la socoteala că e mai bine să-şi îndure pedeapsa pînâ la capăt, fără altă bătaie de cap cu noi riscuri şi belele, ca să devină la urmă om liber într-o colonie oarecare. Dar socoteala aceasta şi-o fac de obicei numai deţinuţii cu pedepse de cîţiva ani; cei condamnaţi pe termen lung sînt mai dispuşi să încerce... La noi nu prea am avut însă asemenea cazuri. Care să fi fost explicaţia, nu ştiu: sau din pricină că erau tare fricoşi ocnaşii, sau fiindcă supravegherea şi paza erau prea severe, sau din cauză că localitatea însăşi nu oferea în multe privinţe condiţii mai prielnice pentru asta (oraşul era aşezat în mijlocul stepei)? E greu de spus. Cred mai degrabă că fiecare dintre aceste cauze luate în parte dădeau de gîndit, influenţînd hotărîrea, iar toate la un loc constituiau o piedică serioasă. într-adevăr, era foarte greu să poţi fugi din temniţa noastră. Cu toate acestea, s-a făcut şi pe vremea mea aici o încercare de evadare: doi ocnaşi, şi încă dintre infractorii cei mai însemnaţi, s-au hotărît să rişte...
După demiterea maiorului, A...v (iscoada lui printre ocnaşi) rămase singur, fără protector. Tînăr încă, firea lui abia începea să se contureze şi să se aşeze în făgaşul vîrstei. în general era un om îndrăzneţ, hotărît şi cu mintea foarte ageră. Ar fi urmat probabil să se ocupe cu tot felul de matra-pazlîcuri, dacă ar fi fost pus în libertate, dar nu s-ar mai fi lăsat prins atît de prosteşte ca prima dată, pentru a nimeri tocmai la ocnă. Deocamdată făcea pare-se exerciţii asidue ca să deprindă meşteşugul de a confecţiona buletine de identitate false. Cel puţin aşa reieşea din discuţiile deţinuţilor. Se spunea că făcuse încercări de acest fel încă de pe vremea cînd umbla prin bucătăria maiorului şi că de pe urma lor se alesese cu un cîştig frumuşel. într-un cuvînt: acest om ar fi fost în stare, cred, să facă orice pentru a-şi schimba o dată soarta. Am avut prilejul să-i cunosc sufletul şi sâ-l văd în toată hidoşenia; cinismul lui, care mergea pînă la cea mai neruşinată insolenţă, pînă la bătaia de joc rece, calculată, era dezgustător. îmi vine să cred că, dacă în momentul cînd i-ar fi venit pofta, de pildă, să bea o cinzeacă de rachiu, n-ar fi găsit alt mijloc s-o aibă decît ucigînd un om, n-ar fi şovăit o
clipă s-o facă, numai să fi fost sigur că nu se va afla. La ocnă mai învăţase să fie chibzuit şi calculat. Asupra lui îşi îndreptase atenţia Kulikov de la secţia specială, pentru ca mai tîrziu să evadeze împreună.
Despre Kulikov am mai vorbit. Trecuse de mult de vîrsta tinereţii, dar era un om plin de viaţă, de energie şi de putere, înarmat cu nenumărate şi variate cunoştinţe în diverse domenii practice. Se simţea plin de forţă şi voia să mai trăiască; oameni ca el rămîn dornici de viaţă pînă la adinei bâtrîneţi. Şi dacă ar fi fost să mă mir că nimeni din temniţa noastră nu încearcă să fugă, în primul rînd m-aş fi mirat de Kulikov. Dar Kulikov se hotărîse. Care dintre ei doi avea mai multă înrîurire asupra celuilalt, Kulikov ori A...v, n-aş putea să spun, cert este însă că şi unul, şi celălalt erau oameni hotărîţi, gata la orice, şi foarte potriviţi pentru o astfel de acţiune. Aşa se face, dar, că se împrietenîră.
Kulikov se bizuia, se vede, pe dibăcia lui A...v, care trebuia să pregătească actele de identitate. A...v era nobil, făcea parte din lumea bună, şi asta făgăduia mai multă variaţie în viitoarele aventuri; principalul era să ajungă în Rusia. Cine ştie cum s-au înţeles şi ce planuri şi-au făurit; de un lucru puteam fi sigur însă, că speranţele lor depăşeau cu mult cadrul obişnuitelor hoinăreli prin Siberia. Kulikov, care avea un talent actoricesc înnăscut, putea să joace tot felul de roluri în viaţă şi să se bizuie pe propriile însuşiri, în orice caz era încredinţat că situaţia de evadat îi va oferi multă variaţie. Temniţa era apăsătoare, de neîndurat pentru oamenii cu o personalitate atît de

puternică. Se înţeleseră deci să fugă împreună.
Dar, în condiţiile închisorii noastre, o evadare fără complicitatea unui soldat de pază era dinainte sortită eşecului. Trebuiau, în prealabil, sâ-l cîştige de partea lor pe unul dintre soldaţii care îi escortau în mod obişnuit. Printre soldaţii unui batalion din cele încazarmate în fortăreaţă se găsea un polonez în vîrstă, om brav, serios şi, desigur, vrednic de o soartă mai bună. Ajunsese în Siberia tînăr încă; mînat de dorul locurilor natale, dezertase. Fu prins, pedepsit şi ţinut doi ani într-o unitate disciplinară. Reîntors la regiment, se resemna şi îşi făcu serviciul cu o rîvnă deosebită. Pentru

zelul său i se dădu gradul de caporal. Era un om ambiţios, cu multă încredere în forţele sale şi conştient de propria-i valoare. De altfel, vorbea şi se purta ca omul care-şi cunoaşte preţul. L-am zărit şi eu de cîteva ori printre soldaţii care ne păzeau; de altminteri, şi polonezii îmi vorbiseră de el. Aveam impresia că dorul lui de acasă se preschimbase într-o ură surdă, neîmpăcată. Era vădit că nu s-ar fi dat înapoi de la nimic, şi Kulikov nu greşise alegîndu-l tovarăş de fugă. îl chema Koller. Se sfătuirâ, deci, şi hotărîră ziua. Ne aflam în iunie, în toiul căldurilor. Clima oraşului nostru era constantă, mai ales vara, lucru foarte prielnic hoinarului. Plecarea direct din fortăreaţă era cu neputinţă, căci tot oraşul e situat pe o colină, într-un loc deschis, iar brîul de păduri ce-l înconjoară se află la o mare depărtare. Cei doi erau obligaţi sâ-şi schimbe mai întîi înfăţişarea, îmbrăcînd haine civile obişnuite şi pentru asta trebuiau să ajungă într-una dintre mahalele oraşului, unde Kulikov îşi avea ascunzătoarea şi-şi punea la cale petrecerile tăinuite. Nu se ştie dacă binevoitorii lui de aici ştiură să păstreze pînă la urmă secretul. E de presupus că da, deşi desfăşurarea ulterioară n-a confirmat acest lucru şi chestiunea a rămas oarecum nelămurită. în acel an, o fată cu purtări îndoielnice, plăcută la înfăţişare, poreclită Vanka-Tanka şi care locuia la un capăt al mahalalei, îşi începuse activitatea ce-i promitea un viitor strălucit şi care în cele din urmă a şi fost încununată de succes, după cum a dovedit-o timpul. I se mai zicea şi „Foc şi pară". Se zice că nici ea nu fusese străină de toată afacerea asta. Aproape un an, Kulikov cheltuise pentru ea sume însemnate. în dimineaţa zilei sorocite, cînd se alcătuiră detaşamentele de lucru, cei doi manevrară în aşa fel, îneît să fie trimişi ca ajutoare împreună cu Şilkin, meşter zidar şi sobar, care urma să tencuiască cazărmile goale ale unităţilor plecate în tabără. A...v şi Kulikov trebuiau să ajute la căratul materialelor. Koller potrivi lucrurile să fie ales el ca paznic însoţitor; deoarece pentru trei ocnaşi regulamentul prevedea însă doi soldaţi de pază, i se încredinţa şi un recrut tînâr pe care sâ-l înveţe, în calitatea lui de caporal, cum se escortează deţinuţii. Mare înrîurire trebuie să fi avut cei doi fugari asupra lui Koller, de vreme ce se hotărîse să-i urmeze, el, om

serios, cuminte şi chibzuit, după ce făcuse atîţia ani de armată, dintre care ultimii cu mult succes, bucurindu-se de încrederea comandanţilor.
Ajunseră la cazărmi pe la ora şase dimineaţa. Erau cu desăvîrşire singuri. După ce lucrară aproape un ceas, Kulikov şi A...v îi spuseră lui Şilkin că se duc la atelier să vadă pe cineva şi să ia o unealtă de care aveau nevoie. Trebuiau să fie isteţi şi să-i spună totul cu glasul cel mai firesc. Şilkin era orâşean, sobar de meserie, pipernicit şi uscăţiv la înfăţişare, cam tăcut, dar foarte şiret şi ager la minte. Acest om, care ar fi putut să-şi petreacă toată viaţa în jiletcă şi halat, după moda moscovită, ajunsese, printr-un capriciu al sorţii şi după multe peregrinări, în temniţa noastră cu o condamnare pe viaţă, în rîndul celor mai fioroşi ucigaşi militari, la secţia specială. Ce făcuse ca să merite o pedeapsă atît de grea, nu ştiu; dar n-am observat la el niciodată semne de cine ştie ce mare nemulţumire; era totdeauna foarte liniştit şi numai din cînd în cînd se îmbăta ca un birjar, dar şi atunci se purta cu multă cuminţenie. Fugarii noştri, fireşte, nu-i împărtăşiseră taina, dar trebuiau să fie cu băgare de seamă, pentru că meşterul era grozav de ager. Kulikov îi făcu semn cu ochiul cum că, adică, s-ar duce să aducă rachiul pe care îl aveau ascuns în atelier din ajun, lucru care-l mişcă pe Şilkin; nu avu nici un fel de bănuială şi rămase singur cu recrutul, în vreme ce Kulikov, A...v şi Koller se îndreptară spre locul fixat în mahalaua oraşului.
Trecu o jumătate de ceas; cei plecaţi nu se mai întorceau. Şilkin râmase pe gînduri şi deodată îl cuprinse bănuiala. îşi aduse aminte că Kulikov părea într-o dispoziţie cam neobişnuită, că de vreo două ori parcâ-i şoptise ceva lui A...v, în orice caz, îi făcuse semn cu ochiul, asta o văzuse bine. Observase şi la Koller ceva neobişnuit: ce rost avea, de pildă, ca înainte de a pleca să-l dădăcească atîta pe recrut ce să facă şi cum să se poarte în lipsa lui?! într-un cuvînt, cu cît Şilkin îşi verifica mai mult impresiile, cu atît bănuielile îi sporeau. între timp vremea trecea, cei trei nu se mai întorceau; neliniştea lui ajunse la culme. îşi dădea seama de primejdia ce-l paşte; bănuielile administraţiei puteau să cadă şi asupra lui. Aveau să creadă că fusese înţeles cu ei şi câ-i

lăsase să plece, cunoscîndu-le planul; iar dacă mai întîrzia să dea de veste, aceste bănuieli puteau să prindă şi mai mult temei. N-avea timp de pierdut. îşi mai aduse aminte că între Kulikov şi A-v se legase în ultimul timp o strînsă prietenie, că erau mereu împreună, că se tot depărtau de ceilalţi, plimbîndu-se prin dosul cazărmii, că mereu aveau să-şi şoptească ceva, de parcă s-ar fi sfătuit. De asemenea, îşi aminti, în cele din urmă, că şi atunci îl încercase un gînd de bănuială, cum că ei... Privi spre soldatul de pază; acesta, rezemat de puşcă, căsca şi se scobea în nas cu cea mai nevinovată nepăsare, aşa încît Şilkin socoti că nu face sâ-şi mai piardă timpul împârtăşindu-i bănuiala lui, ci pur şi simplu îi spuse să meargă cu el pînă la atelier. Voia să întrebe mai întîi dacă trecuseră pe acolo cei trei din echipa lui. Nimeni nu-i văzuse. Şilkin nu mai avu nici o îndoială: „Dacă s-ar fi dus

în vreo mahala să bea şi să petreacă, cum mai făcuse de multe ori Kulikov, n-avea nici un rost să se ascundă şi mi-ar fi spus, că nu era cine ştie ce mare lucru, chibzuia în gînd Şilkin. Dar nu, aici e altceva." Şilkin se hotărî şi, fără să se mai întoarcă la cazarma unde lucra, porni întins spre temniţă. Ajunse acolo abia pe la ora nouă; se înfăţişă plutonieru-lui-major şi-i spuse cum stau lucrurile. Acesta rămase trăsnit, ba la început nu-i veni să creadă. Bineînţeles că Şilkin i le spuse toate acestea numai ca pe o părere a lui, ca pe o bănuială. Plutonierul-major alergă imediat la maior; maiorul se repezi şi el fără multă zăbavă pînâ la comandant. După un sfert de oră fură luate toate măsurile de trebuinţă şi i se făcu un raport guvernatorului-general. Era vorba de nişte ocnaşi de mîna întîi, criminali cunoscuţi, şi evadarea lor putea atrage mustrări de la centru. Pe bună dreptate ori nu, A...v figura printre condamnaţii politici; Kulikov era osîndit la muncă silnică fără termen şi trimis la „secţia specială", deci, arhidelincvent, ba şi militar pe deasupra. Nu se mai întîmplase să evadeze vreunul de la „secţia specială". îşi aduseră aminte cu acest prilej că, după regulament, doi paznici sau cel puţin unul trebuie să însoţească pe fiecare dintre deţinuţii de la „secţia specială", cînd se duce la lucru. Această regulă fusese încălcată, astfel încît fiecare îşi avea partea lui de vină şi trebuiau să se aştepte la mari neplăceri.

Se trimiseră numaidecît curieri în toate volostiile, în toate satele din împrejurimi, ca să dea de veste autorităţilor locale despre fuga celor doi ocnaşi, precum şi semnalmentele lor. Poteri de cazaci porniră sâ-i caute. Se expediarâ ordine speciale în toate judeţele şi în toate guberniile vecine... Ce să mai spun, mare tulburare şi spaimă pe capul şefilor.
Cu totul altfel de tulburare domnea în temniţă. Pe măsură ce se întorceau de la lucru, ocnaşii aflau vestea cea mare, care umbla din gură în gură; fiecare o primea cu o profundă şi tainică bucurie. Inimile ocnaşilor tresăriră ca la o chemare scumpă...
Pe lîngâ faptul că această întîmplare împrăştiase deodată monotonia apăsătoare a zilelor nesfîrşite din temniţă şi răscolise furnicarul, era vorba în primul rind de o evadare, o evadare ce-şi găsea răsunet şi încuviinţare în toate sufletele, făcînd să vibreze coarde de multă vreme amuţite; un fel de nădejde, de îndrăzneală tulbura toate inimile, îndemnîndu-le să creadă în putinţa unei schimbări a sorţii. „Iată că unii au putut să fugă! De ce, adică, n-am putea şi noi?..." Şi fiecare, muncit de acest gînd, se simţea alt om, prindea curaj şi se uita la ceilalţi cu un aer provocator. Toţi ocnaşii luară o înfăţişare mîndră şi-i priveau pe subofiţeri cu un fel de superioritate. Cum îşi poate oricine închipui, toţi şefii se iviră numaidecît. Comandantul nu întîrzie nici el. Ai noştri îi priveau cutezător, aş spune chiar cu oarecare dispreţ, păstrînd o tăcere gravă, care părea că trădează gîndul tuturor: „Sîntem şi noi buni la ceva!" Toată lumea se aştepta, bineînţeles, la vizita şefilor. Nimeni nu se îndoia de asemenea că se vor face şi percheziţii minuţioase; de aceea ascunseseră dinainte totul, ştiind cît sînt de grozavi şefii, cînd le vine la cap mintea de pe urmă. S-a întîmplat întocmai cum prevăzuseră ocnaşii: se făcu un tărăboi mare, toate fură întoarse pe dos, căutară şi scotociră peste tot şi, cum era şi de aşteptat, nu găsiră nimic. La muncile de după-amiază oamenii fură scoşi sub escortă dublă. Seara, ofiţerii şi subofiţerii de gardă veneau aproape în fiecare minut; numărătoarea se făcu o dată mai mult ca de obicei şi, tot ca de obicei, în vreo două rînduri se greşi. Din pricina aceasta se produse o nouă zăpăceală: toţi ocnaşii fură scoşi în curte,

în front, şi se mai făcu o dată numărătoarea. După aceea ne mai numărară încă o dată şi prin cazărmi... într-un cuvînt, a fost o harababură nemaipomenită.
Dar ocnaşilor puţin le păsa de toate acestea. Se ţineau şi priveau cu multă siguranţă şi, după cum e şi firesc în astfel de împrejurări, întreaga seară păstrară o ordine şi o disciplină desăvîrşite: „N-aveţi de ce vă lega, adică, totul e în ordine".
Pe de altă parte, şefii se întrebau, fireşte, dacă nu cumva printre ocnaşi se aflau şi unii complici ai fugarilor, şi puseră să fie supravegheaţi şi să se spioneze orice convorbire a ocnaşilor, spre marele haz al acestora. „Ehei, treburile astea nu se fac cu martori şi complici!" ziceau ei. „Ţi-ai găsit cine să lase urme: om, nu glumă, Kulikov ăsta, darămite A...v -nici dracu' nu le mai dă de capăt! Au lucrat, vorba aceea, ca la carte. Ce mai oameni trecuţi prin ciur şi prin dîrmon! Aştia se strecoară pe unde n-ai crede!" Pe scurt, faima lui Kulikov şi a lui A...v crescuse nemăsurat: toţi se mîndreau cu ei. Se simţea de pe acum că isprava lor va rămîne în amintirea ocnaşilor pînă la cea mai depărtată generaţie, supravieţuind, poate, ocnei însăşi.
- Cutezători oameni! ziceau unii.
- Cine spunea că de aici nu se poate fugi?... Uite că s-a putut, au fugit băieţii! adăugau alţii.
- Au fugit! Au fugit! îi îngîna cu severitate un al treilea. De, ai ţinut socoteala ce fel de oameni sînt? Te pui tu pe lîngă ei?
în orice altă împrejurare, ocnaşul căruia i se adresau aceste cuvinte ar fi răspuns imediat cum s-ar fi cuvenit, ca sâ-şi apere onoarea, dar acum tăcu mîlc. „Ce-i drept, nu-s toţi ca A...v sau Kulikov; întîi trebuie să arăţi ce poţi şi pe urmă..."
- Chiar aşa, mâi fraţilor, de ce stăm noi aici? rupse iar tăcerea un ocnaş care şedea liniştit lîngă fereastra bucătăriei, cu obrazul proptit în podul palmei; vorbea cu glas tărăgănat, puţin cîntat, cuprins parcă de un nemărginit alean, dar cu un simţămînt ascuns de mare mulţumire. Ce sîntem noi, ce facem aici? Trăim fără să trăim şi sîntem morţi fără să murim... Vai de capul nostru!

- La naiba! Temniţa nu-i o cizmă veche, n-o poţi scoate din picior şi s-o arunci cît-colo! Ce te văicăreşti aşa?
- Dar Kulikov, cum?... nu-l rabdă inima şi se amestecă un flăcău tînăr, înflăcărat şi, cum s-ar zice, cu caşul încă la gură.
- Kulikov! se oţărî un altul, privindu-l chiorîş pe flăcăiaş. Ehei, Kulikov! ca şi cum ar fi spus că un Kulikov nu prea găseşti pe toate drumurile.
- Da' nici cu A...v nu mi-i ruşine...
- D-apoi cum?! Ăsta îl duce de nas şi pe Kulikov, numai să vrea. E dat naibii.
- Or fi ajuns departe? Tare aş vrea, măi fraţilor, să ştiu cam pînă unde au răzbit...
Aici discuţia deveni şi mai aprinsă, mergînd la mare amănunt: cît de departe au ajuns evadaţii? Şi ce direcţie au apucat? Şi în ce parte ar fi fost mai bine să fi fugit? Care-i volostia cea mai apropiată? Se găsiră, printre ocnaşi, cunoscători ai împrejurimilor. Toţi îi ascultau curioşi. Cînd veni vorba de locuitorii din satele vecine, cu toţii fură de părere că nu sînt oameni săritori şi de nădejde. Apropierea oraşului i-a cam stricat; nu le-ar întinde o mînă de ajutor fugarilor pentru nimic în lume; dimpotrivă, i-ar prinde, ca să-i dea pe mîna autorităţilor.
- Pe-aici ţăranul e păcătos. Valeu, că tare-i rău mujicul prin părţile astea!
- Aşa-i. Râu şi colţos. Să nu te dai pe mîna lui.
- Siberianul e omul dracului! Pentru o nimica toată îţi pune gheara-n gît!
- Lasă că nici ai noştri...
- Fireşte, care pe care, mai încape vorbă? Nici cu ai noştri nu-i bine de glumit.
- Om trăi şi om vedea; de aflat tot o să aflăm noi ceva.
- Crezi că au sâ-i prindă?
- Nu se lasă ei prinşi în ruptul capului! strigă unul mai îndîrjit, izbind zdravăn cu pumnul în masă.
- De, după cum le-o fi norocul.
- Ei bine, fraţilor, zise Skuratov, dacă eu aş încerca să fug vreodată, cred că nu m-ar prinde nimeni.
- Pe tine, mă?
VH_/K. J lLUR
Şi toată lumea începu să rîdă în hohote; unii se făceau că nici nu vor să-l asculte. Dar Skuratov avea mîncărime la limbă.
- Nici dracu' nu m-ar prinde, urmă el hotărît. Stau şi mă gîndesc cîteodată şi mă mir eu însumi de ceea ce aş fi în stare să fac: m-aş ascunde şi în gaură de şarpe şi tot nu m-aş lăsa prins.
- Halal! Dar ce te faci cînd te-o răzbi foamea? Să vezi cum mi te mai duci întins să ceri un codru de pîine de la primul ţăran.
Alte hohote de rîs.
- Pentru un codru de pîine? Asta să i-o spui lui mutu'!
- Ia nu mai face pe grozavul. Parcă nu ştim noi pentru ce v-au adus aici, pe tine şi pe moş-tu Vasea; v-aţi apucat de-aţi omorît moartea vacilor[1].
Hohotele de rîs se înteţiră. Ocnaşii posaci se uitau cu şi mai multă indignare.
- Minciuni! urlă Skuratov cît îl ţinu gura, scorneli de-ale lui Mikitka, că el ne-a scos vorbe d-astea; şi barem să fi pomenit de mine, dar el despre Vaska a spus-o, iar pe mine m-au amestecat în ciorbă alte guri sparte. Eu sînt de fel din Moscova şi umblu hoinar de cînd eram de-o şchioapă. Ţin minte că, încă pe atunci, dascălul se tot căznea să mă înveţe carte, mă trăgea de urechi şi-mi spunea: „Zi după mine «Miluieşte-mă, Doamne, şi slavă Ţie, că mare-i bunătatea Ta...» şi aşa mai departe". Iar eu îndrugam după el: „M-au dus la poliţie, că mare-i bunătatea ta, şi aşa mai departe". Din copilărie mă îndeletniceam cu de-alde astea...
Un nou val de rîsete îi acoperi vorbele, spre deplina mulţumire a lui Skuratov, care ţinea să facă pe caraghiosul temniţei. Curînd însă îl părăsiră şi se întoarseră la convorbirea serioasă. îşi dădeau cu părerea mai cu seamă bătrînii şi cei pricepuţi în astfel de treburi. Ocnaşii mai tineri, ori mai tăcuţi din fire, ascultau plini de admiraţie pentru ştiinţa lor şi întindeau gîtul ca să nu le scape nici o vorbă; o mulţime de

1 Cu alte cuvinte, au ucis un moş ori o babă, bănuiţi de a fi făcut farmece din pricina cărora mureau vitele. Aveam şi noi în temniţă un astfel de ucigaş (n.a.).

afla nici un subofiţer. în prezenţa lor nu s-ar fi vorbit atît de deschis. Printre cei care ascultau cu nesaţ îmi atrase atenţia mai ales un tătar scund, cu pomeţii ieşiţi în afară, cu o înfăţişare de altfel foarte comică. îl chema Mametka; nu ştia aproape deloc ruseşte şi nu pricepea mai nimic din tot ce vorbeau ceilalţi, dar se înghesuia şi el în mulţime şi asculta, cu un fel de voluptate asculta, numai ochi şi urechi.
- Ei, ce zici, Mametka, iakşi[1]? se agăţă de el într-o doară Skuratov, căruia nimeni nu-i mai dădea nici o atenţie.
- Iakşi! uh, iakşi! îngînâ Mametka înviorat, scuturîndu-şi căpăţîna în semn de încuviinţare. Iakşi!
- N-au sâ-i prindă? Iok?
- Iok! Iok! Şi Mametka da mereu din cap, de data aceasta gesticulînd cu însufleţire.
- Care va să zică, bate şaua, să priceapă iapa, hai?
- Aşa, aşa, iakşi, răspundea Mametka.
- Ei, dacă spui tu, iakşi să fie!
Şi Skuratov îi dădu una peste căciulă, de i-o îndesă pînă peste ochi, apoi ieşi plin de voie bună din bucătărie, lâsîndu-l pe Mametka nedumerit.

O sâptămînă întreagă disciplina fu neînchipuit de aspră în temniţă; se vorbea de cercetări amănunţite prin împrejurimi. Nu ştiu cum se făcea, dar ocnaşii aflau totdeauna ce măsuri lua administraţia pentru prinderea fugarilor. în zilele dintîi, veştile păreau cu totul prielnice pentru aceştia: le pierise orice urmă. Ocnaşii rîdeau pe înfundate, în bătaie de joc, fiind cu desăvîrşire liniştiţi în ce priveşte soarta lor.
- N-au să le dea de urmă, sâ vedeţi că n-au să-i prindă, ziceau ei cu satisfacţie.
- Ia-i de unde nu-s! Au luat-o la sănătoasa!
- Adio şi n-am cuvinte! Aşteaptă-mâ oricînd, că mă-ntorc curînd!
Se ştia că toţi ţăranii din împrejurimi erau în picioare şi scotoceau prin locurile cele mai ascunse, prin păduri şi prin văgăuni.
1 Bine (in lb. tătară).
¡ s-au ascuns la vreun om de-al lor.
- Negreşit! Doar nu-s din cei care pornesc la întîmplare, înainte de a-şi fi netezit drumul.
Presupunerile mergeau şi mai departe: unii îşi dădeau cu părerea că poate fugarii stau ascunşi undeva prin oraş, în vreo pivniţă, aşteptînd să treacă alarma şi să le mai crească părul. N-aveau decît să râmînă aşa, ascunşi, o jumătate de an, sau chiar un an încheiat, după care puteau s-o ia din loc şi să plece în linişte mai departe...
într-un cuvînt, ocnaşii erau vădit dispuşi sâ vadă lucrurile acestea într-o aureolă cam romantică. Cînd, deodată, la vreo opt zile după evadare, se răspîndi zvonul că s-a dat de urma fugarilor. Bineînţeles, un asemenea zvon absurd fu întîmpinat cu tot dispreţul; dar spre seară zvonul se confirmă. Ocnaşii începură să dea semne de nelinişte.
A doua zi de dimineaţă, se spunea în oraş că fugarii fuseseră prinşi şi că aveau să fie aduşi la temniţă. După-ămiază se dădură şi unele amănunte: fuseseră prinşi într-un cătun, la şaptezeci de verste de oraş.
în sfîrşit, veni şi o ştire precisă. Sergentul-major, întorcîndu-se de la maior, anunţă fără ezitare că evadaţii urmează să fie aduşi la corpul de gardă chiar în seară aceea. Fuseseră prinşi, nu mai încăpea nici o îndoială. Ar fi greu de redat impresia pe care le-o produse ocnaşilor această ştire; mai întîi se înfuriarâ, pe urmă îi cuprinse un fel de tristeţe apăsătoare. Curînd însă băgai de seamă că parcă le veni din nou pofta de zeflemea. Dar de data aceasta îşi băteau joc nu de urmăritori, ci de fugării ghinionişti. La început o făcură numai cîţiva, apoi numărul lor spori; rămîneau mereu îngînduraţi doar ocnaşii mai aşezaţi şi mai cu scaun la cap, pe care batjocurile nu-i puteau scoate dintr-ale lor. Priveau cu dispreţ mulţimea nesocotită şi îşi frămîntau gîndurile în tăcere.
Ce să zic, pe cît fuseseră de slăviţi înainte Kulikov şi A...v, pe atît erau de beşteliţi acum. Ocnaşii îşi băteau joc de cei prinşi cu satisfacţia unor ranchiunoşi, ca şi cînd ar fi îndurat o mare jignire şi umilire din partea lor. Iar în semn de dispreţ nemărginit lansară în cele din urmă vorba că

fugarii n-au putut rezista foamei şi s-au dus într-un cătun să ceară pîine ţăranilor. Era cea mai umilitoare vorbă care se putea spune despre evadat. De altfel, nici una dintre presupunerile făcute nu se adeveri ulterior. Evadaţii fuseseră urmăriţi pas cu pas şi descoperiţi; ei se afundară atunci în pădure, dar pădurea fu încercuită din toate părţile. Văzînd că nu mai au nici un mijloc de scăpare, fugarii hotărîră să se predea. N-aveau altceva mai bun de făcut.
Seara, cînd evadaţii fură aduşi legaţi de mîini şi de picioare, între jandarmi, toţi ocnaşii se repeziră pe la garduri să vadă ce-o să se întîmple cu ei. Dar nu zăriră decît trăsura maiorului şi pe cea a comandantului, care aşteptau la corpul de gardă. Evadaţii fură băgaţi „la secret", încătuşaţi, şi a doua zi li se întocmiră actele de trimitere în judecată. Batjocura şi dispreţul camarazilor încetară de la sine, cînd se aflară amănuntele: toţi ştiau acum că fugarii fuseseră siliţi să se predea, fiindcă erau împresuraţi din toate părţile. Din acest moment, ocnaşii arătară din nou multă simpatie faţă de soarta celor doi fugari nefericiţi, urmărind desfăşurarea procesului.
- O să le ardă cîte o mie de bice, ziceau unii.
- O mie! îi omoară în bătăi, îşi dădeau cu părerea alţii.
- Poate că A...v o să capete o mie, dar celălalt nu mai scapă, că doar e de la specială.
Dar se înşelară şi unii, şi alţii. A...v se alese numai cu cinci sute de lovituri; judecătorii ţinuseră seama de faptul că se purtase bine pînă atunci şi că era la prima lui abatere. Kulikov primi, se pare, vreo mie cinci sute de lovituri. Atît pedeapsa, cît şi executarea ei, fură îndeajuns de uşoare. Şi A...v şi Kulikov erau oameni deştepţi şi nu căutară să amestece pe nimeni în afacerea lor; mărturisiră că fugiseră direct din fortăreaţă, fără să mai treacă şi pe la altcineva. Cel mai mult îmi păru rău de bietul Koller. Pierduse totul, pînă şi cea din urmă nădejde: căpătă o pedeapsă mai aspră decît toţi, două mii de lovituri, şi fu trimis ca deţinut undeva în altă temniţă. A...v fu bătut uşor, cu milă; îl ajutară mult şi doctorii. Dar continua să facă pe grozavul şi nu înceta să se laude că acum e gata la orice, că nu-i mai e teamă de nimic şi că va face o ispravă şi mai grozavă. Kulikov râmase

acelaşi om potolit şi de treabă şi, după ce-şi primi pedeapsa, se reîntoarse în temniţă, ca şi cum între timp nu s-ar fi întîmplat nimic. Dar ocnaşii nu-l mai priveau cu aceiaşi ochi, cu toate că el nu se schimbase întru nimic, ştiind să se impună ca şi înainte prin cunoştinţele şi priceperea lui; ei însă nu-i mai purtau acelaşi respect şi vorbeau cu el cu mai multă familiaritate. într-un cuvînt, de la această evadare neizbutită, faima lui Kulikov scăzu mult în ochii deţinuţilor. Ce mult înseamnă pentru unii succesul...

X

IEŞIREA DIN OCNĂ

Toate acestea s-au întîmplat în ultimul an al vieţii mele de ocnă. Anul cel din urmă mi-a rămas tot atît de bine întipărit în minte ca şi cel dintîi; mai cu seamă mi-au rămas vii în memorie ultimele luni. Dar să lăsăm aceste amănunte la o parte. Voi spune numai că în acel an, cu toată nerăbdarea mea de a-mi sfîrşi cît mai repede pedeapsa, viaţa în ocnă mi s-a părut mult mai uşoară decît în toţi anii precedenţi, în primul rînd, pentru că aveam acum mulţi prieteni şi multe cunoştinţe printre ocnaşi, care ajunseseră la convingerea că sînt un om cumsecade. Mulţi dintre ei îmi erau prieteni credincioşi şi mă iubeau cu adevărat.

Pionierul, petrecîndu-ne pe mine şi pe camaradul meu, la ieşirea din temniţă, numai că nu plîngea şi, în luna care a urmat după liberare, venea aproape în fiecare zi să ne vadă în camera ce ne fusese dată ca locuinţă provizorie într-o anexă a unei clădiri publice. Şi totuşi, au fost şi unele făpturi aspre, urîcioase, care nu mi-au adresat nici un cuvînt pînă la sfîrşit, numai ei ştiu din ce pricină, şi de care nu m-am putut apropia niciodată. Parcă ne despărţea, ca să zic aşa, un zid de nepătruns.

în acest din urmă an m-am bucurat în general de un regim mai blînd decît în toţi anii precedenţi ai detenţiei mele. Am găsit printre slujbaşii militari din oraş unele cunoştinţe,

chiar vechi colegi de şcoală, cu care am reînnodat legăturile. Prin intermediul şi cu ajutorul lor puteam să primesc bani, să scriu familiei şi să obţin cărţile de care aveam nevoie. Ani de-a rîndul nu mai citisem o carte şi nu ştiu dacă îşi poate închipui cineva bucuria ciudată şi emoţia ce mă cuprinseră în clipa cînd putui să-mi arunc ochii pe cea dintîi carte în temniţă. Mi-aduc aminte că am început s-o citesc seara, după ce fură zăvorite uşile cazărmii, şi că n-am lăsat-o din mînă toată noaptea, pînă în revărsatul zorilor. Era un număr dintr-o revistă, care mi-a părut atunci un mesaj din altă lume; existenţa mea trecută îmi răsări deodată viu şi desluşit în faţa ochilor şi, după cele citite, încercam să-mi dau seama cît de mult rămăsesem în urma vieţii şi dacă cei de acolo apucaseră să păşească departe în lipsa mea; căutam să ghicesc frămîntările lor, să aflu ce probleme îi preocupă. Mă agăţam de fiecare cuvînt, încercînd să pătrund cu grijă înţelesul slovelor; citeam printre rînduri, mă străduiam să găsesc desluşirea tainică şi părerile asupra trecutului care-mi era cunoscut; căutam urme cu privire la tot ce ne frămîntase şi ne preocupase pe vremea mea; şi cît de trist am fost cînd a trebuit să-mi mărturisesc că eram străin de viaţa cea nouă, că nu mai aveam o legătură vie cu societatea! Trebuia să înnod această legătură, să fac cunoştinţă cu noua generaţie. Mă năpusteam avid mai ales asupra articolelor semnate de vreun cunoscut, un om care-mi fusese cîndva apropiat... Dar cele mai multe nume îmi erau necunoscute; alţi oşteni intraseră în luptă; eram dornic să-i cunosc pe toţi şi mă simţeam deznădăjduit că aveam la îndemînă atît de puţine cărţi şi că îmi era atît de greu să mi le procur. Mai înainte, pe vremea vechiului maior, era cu neputinţă să strecori o carte în temniţă. Dacă se găsea vreuna la percheziţie, ar fi urmat o ploaie de întrebări: cum ai primit-o, de unde, de la cine? Ai, vasâzică, legături ascunse cu cei din afară?... Şi ce-aş fi putut răspunde la asemenea întrebări? De aceea, trăind fără cârti, mă închideam .tot mai mult în mine însumi, punîndu-mi întrebări, cărora trebuia să le găsesc dezlegarea şi al căror înţeles mă chinuia cîteodatâ amarnic... Nu-i atît de uşor să redai toate acestea!...

Intrasem în temniţă iarnă şi tot iarna urma să fiu pus în libertate, în aceeaşi zi a lunii respective. Cu cîtă nerăbdare aşteptam venirea iernii, cu cîtă mulţumire vedeam că vara e pe sfîrşite, că frunzele copacilor îngălbenesc şi că se veştejeşte iarba pe cîmpii. Dar iată că trecu şi vara; începu să şuiere apoi vîntul de toamnă şi cei dintîi fulgi căzură legânîndu-se... Sosise, în sfîrşit, această iarnă, atît de mult aşteptată! Presimţind libertatea, inima îmi bătea surd, neliniştit. Lucru ciudat însă: cu cît trecea vremea, cu cît se apropia termenul eliberării, cu atît deveneam mai potolit şi mai răbdător. Iar în ultimele cîteva zile de ocnă ce-mi mai rămaseră, m-am surprins pur şi simplu minunîndu-mă: mi s-a părut că am devenit prea calm şi indiferent faţă de ceea ce urma să se întîmple; şi-mi făceam reproşuri. Mulţi ocnaşi pe care îi întîlneam în curte, după ce ne întorceam de la lucru, veneau să stea de vorbă cu mine şi să mă felicite.

- Curind, curînd, că doar cît a mai rămas, ai să scapi şi dumneata de aici, Aleksandr Petrovici, şi ai să ne laşi singuri pe noi, becisnicii.

- Dar dumneata, Martînov, mai ai încă mult de aşteptat? îl întrebai.

- Eu? Ehei! încă şapte ani de chin...

Oftă, se opri, privind cu ochi tulburi în depărtări, de parcă ar fi vrut să dezlege taina zilelor viitoare... Da, mulţi ocnaşi mă fericeau sincer, din toată inima. Mi se părea chiar că toată lumea era acum mai binevoitoare şi mai prietenoasă faţă de mine. începusem să mă desprind din mijlocul lor, nu mai aparţineam lumii din care făceau parte, şi-şi luau rămas-bun de la mine. K...cinski, un tînăr nobil polonez, blînd şi liniştit din fire, se plimba deseori, ca şi mine, prin curtea temniţei. Nădăjduia să-şi păstreze sănătatea, făcînd cît mai multă mişcare în aer curat, drept compensare a nopţilor înăbuşitoare din cazarmă.

- Aştept cu nerăbdare punerea dumitale în libertate, îmi zise el într-o zi, cu zîmbetul pe buze, pe cînd ne plimbam împreună. Cînd vei părăsi temniţa, *voi şti atunci* că-mi mai rămîne doar un singur an de ocnă şi apoi scap şi eu.

Aş vrea să spun aici, în treacăt, că din pricina izolării şi a lipsei unui contact permanent cu viaţa de afară, închipuirea noastră exaltată ne arăta libertatea mult mai liberă decît este

ea în realitatea de toate zilele. Ocnaşii înclină întotdeauna sâ exagereze conţinutul adevărat al libertăţii de dincolo de zidurile închisorii şi aceasta se întîmplâ cît se poate de firesc oricărui deţinut. Ordonanţa zdrenţuroasă a unui ofiţer ne părea un rege, un ideal al omului liber, în comparaţie cu ocnaşul, pentru că n-avea lanţuri la picioare, nu era ras în cap şi umbla fără paznic după el.
In ajunul liberării mele, în amurg, făcui pentru *cea din urmă oară* ocolul gardului de pari din jurul temniţei. De cîte mii de ori mă învîrtisem de-a lungul acestui gard în cei zece ani de osîndâ!
In cel dintîi an, rătăceam prin dosul cazărmilor, singur şi deznădăjduit... îmi adusei aminte cum număram cîte mii de zile aveam de trăit aici. Doamne, ce mult e de-atunci! Uite, în acest ungher tînjise bietul vultur captiv; aici mă întîmpina adesea Petrov. De altfel, nici acum nu mă lăsa singur: mă căuta pretutindeni şi, ghicindu-mi parcă gîndurile, se plimba tăcut alături de mine, mirîndu-se în sinea lui, Dumnezeu ştie de ce. îmi luam în gînd bun rămas de la grinzile negre ale cazărmii. Ce mohorîte mi s-âu părut atunci aceste grinzi cioplite, care au îmbătrînit pesemne şi ele între timp, dar eu nu mai eram în stare să-mi dau seama de asta. Cîtă tinereţe, cîtă putere irosită se înmormîntau istovindu-se între aceste ziduri! Căci trebuie s-o spun deschis: toţi aceşti oameni erau poate cei mai înzestraţi şi cei mai puternici din sînul poporului nostru. Şi uite că s-au irosit fără folos atîtea forţe, în mod absurd, nefiresc, zadarnic. Şi din vina cui?
Mă întrebam atunci şi mă întreb şi acum: cine, cine-i de vină?
A doua zi dis-de-dimineaţă, mai-nainte ca ocnaşii sâ fi fost rînduiţi pentru plecarea la lucru, intrai prin toate cazărmile, ca să-mi iau râmas-bun de la toţi. Multe mîini aspre şi bătătorite mi se întinseră cu bunăvoinţă. Unii, dar nu mulţi, îmi strîngeau mîna ca unui camarad de-al lor, majoritatea însă îşi dădeau foarte bine seama că din ziua aceea voi deveni alt om, cu totul deosebit de ei. Ştiau că aveam cunoştinţe în oraş, că de aici mă voi duce lâ nişte *domni* şi că mă voi aşeza în rînd cu ei, ca un egal al lor. îşi dădeau seama de lucrul acesta şi, deşi strîngerea lor de mînâ era caldă şi binevoitoare, nu mă mai socoteau de-al lor, ci devenisem pentru ei un domn. Alţii îmi întorceau spatele, nevrînd sâ

răspundă salutului meu de bun rămas. Unii mă priveau chiar cu un fel de ură.
Toba începu să bată şi ocnaşii porniră la lucru, iar eu rămăsei singur în cazarmă. Suşilov se sculase înaintea tuturor şi se străduise să-mi pregătească, pentru cea din urmă oară, ceaiul. Bietul Suşilov! începu să plîngă cînd îi dăruii hainele, rufăria, curelele pentru lanţuri şi cîţiva bănuţi.
- Nu pentru asta, nu pentru asta! bolborosea el, abia stăpînindu-şi tremurai convulsiv al buzelor, mi-e greu să mă despart de dumneata, Aleksandr Petrovici. Ce mă fac aici fără dumneata?
îmi luai rămas-bun şi de la Akim Akimîci.
- în curînd îţi vine şi dumitale rîndul să pleci, îi zisei.
- Mai am de stat aici încă multă vreme, îngînă el strîngîndu-mi mîna.
Mâ aruncai de gîtul lui şi ne îmbrăţişarăm.
După zece minute de la plecarea ocnaşilor, eu şi camaradul meu cu care am venit părăseam temniţa, în care n-aveam să ne mai întoarcem niciodată. Ne duseră la fierărie, ca să ni se scoată lanţurile, dar nu mai eram urmaţi de paznici înarmaţi; ne însoţea un subofiţer. în atelierul unităţii de pionieri tot nişte ocnaşi de-ai noştri ne frînseră lanţurile. Aşteptai să-l descătuşeze mai întîi pe camaradul meu, apoi mâ apropiai şi eu de nicovală. Fierarii mă întoarseră cu spatele spre ei, mă apucară de picior şi-l puseră pe nicovală... Se agitau, voind să facă totul cît mai bine.
- Nitul, întoarce nitul mai întîi! porunci meşterul fierar. Pune-l aşa, bine!... Acum loveşte cu ciocanul...
Lanţurile căzură. Le ridicai de jos... Voiam să le ţin puţin în mînâ, să le privesc pentru ultima oară. Parcă nu-mi venea să cred că abia acum o clipă îmi atîrnaseră de picioare.
- Ei, gata! Să fie cu noroc. Dram bun! îmi urară ocnaşii cu glasurile lor aspre, grave, dar vădit mulţumite şi pline de voie bună.
Da, să fie cu noroc! Libertate, viaţă nouă, învierea din morţi...
Neasemuită clipă!

în colecţia RAO CLASIC au mai apărut:

□ *La răscruce de vînturi* de Emily Bronte
□ *Mănăstirea din Parma* de Stendhal
Q *Suferinţele tînărului Wertherde* J.W. Goethe
□ *Crimă şi pedeapsă* de F.M. Dostoievski
□ *Oblomov* de LA. Goncearov
□ *Mîndrie şi prejudecată* de Jane Austen
□ *Un cuib de nobili* de I.S. Turgheniev
□ *Doamna Bovary* de Gustave Flaubert
□ *Raţiune şi simţire* de Jane Austen
□ *Departe de lumea dezlănţuită* de Thomas Hardy

□ *Demonii* de F.M. Dostoievski
□ *Iluzii pierdute* de Honore de Balzac
□ *Moli Flanders* de Daniel Defoe
□ *Litera stacojie* de Nathaniel Hawthorne Q *Notre-Dame de Paris* de Victor Hugo
□ *Idiotul* de F.M. Dostoievski
□ *Impresii din Italia* de Charles Dickens
□ *Fraţii Karamazov* de F.M. Dostoievski
□ *Roşu şi negru* de Stendhal
□ *Bîlciul deşertăciunilor* de W.M. Thackeray

în continuare vor apărea:

□ *Vieţile celor doisprezece Cezari* de Suetoniu
□ *învierea* de L.N. Tolstoi

> *Datorie de onoare* (2 voi)
> *Catedrala*
'* *Spencerville*
> *Fiinţa râului*
> *27*
> *Huliganii*
> *Un anotimp in purgatoriu*
> *Ultimele zile ale Americii*
> *Panica din '89*
> *Fuhrerul şi damnaţii*
> *Omul cu două feţe*
> ***Lista** celor 7*
> *Cei 6 Mesia*
> *Magistratul*
> *Firma*
^ *Camera morţii*
> *Omul care aduce ploaia*
> *Clientul y Partenerul*
> *Secretul şoimului*
> *Aminteşte-ţi de mine*
> *Planuri şi dorinţe*
> *Moartea unui expert*
> *Fiul omului*
> *Ziua răfuielii*
> *Adevărul este dincolo de noi (Dosarele X — Ghidul oficial)*
> *Naşa*
> *Insula pierdută*
> *Pe aripile vintului (2 voi.)* >■ *Trofee şi lucruri moarte*
> *Lupul din umbră*
> *Flăcări din cer*
> *Caruselul*
> *Vocile verii*
> *SPirşitul verii* ^ *Arena sumbră*
> *Norocosul pelerin*
> *Naşul*
> *Interviu cu un vampir*
> *Vampirul Lestat*
^ *Regina damnaţilor*
> *Dansul marionetelor*
> *Preşedintele a murit*
> *Teroare la Ierusalim*
> *Camera de montaj*
> *Secretul lui McNally*
> *Reversul medaliei*
> *Păcate capitale*
> *Norocul lui McNally Se arata furia oarba Pedeapsă păcătoşilor Vlăstarul minţii Roiul*
Dubla personalitate Jucătorul Printre morţi
ScottTUROW > *Vinovăţie dovedită*
> *Vină mărturisită* ^ *Coriander*
> *Destinaţia Univers*
> *Cartea lui van Vogt*
> *Vals lent la CedarBend*
> *Nopţile fugarului*
> *Pini la limită*
> *Execuţia* Michael WEAVER > faipu/s
Herman WEISS > *Operaţiunea Jessica*

COLECŢIA .PROZĂ ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ!

Barbara VICTOR A.E. van VOGT
Robert James WALLER Joseph WAMBAUGH
Ioan-Mihai COCHINESCU Damian NECULA Alex Mihai STOENESCU Cristian TEODORESCU
COLECŢIA J.M. BARRIE L.Frank BAUM Kenneth GRAHAME Erich KĂSTNER Louis PERGAUD Felix SALTEN R.L. STEVENSON P.L. TRAVERS
Cheryl BIGGS Jaymi CRISTOL
Carlos CASTANEDA
Zlata FILIPOVIC
Sam & Chuck GIANCANA
Hans HOLZER
HolgerKERSTEN&FJmarRGRUBER
Brian LANE & Wilfred GREGG
Naomi OZANIEC
Martin PALMER
John SNELLING
Thomas POWERS
L. Fletcher PROUTY
Donald SPOTO
> *Visul de iama al Isabellei*
> *Sărbătoare continuă*
> *Misiunea dominicană*
> *Povestiri din lumea nouă* **RAO PENTRU COPIIt**
> *PeterPan*
> *Vrăjitorul din Oz*
> *Vintul prin sălcii*
> *35 Mai*
> *Războiul bumbilor*
> *Bambi*
> *Răpit de tîlhari y Mary Poppins*
> *Mary Poppins se Întoarce*

> *Mary Poppins deschide u$a*
> *Mary Poppins In Parc*
>• *Mary Poppins pe Aleea Cireşilor*
> *Mary Poppins şi Casa de Alături*
> *Povestiri de la curtea regelui Arthur* **COLECŢIA„LOVE STORYI**
5* *Tradiţii de familie y Trei dorinţe* **NON-FICŢIUNE**
> *Călătorie la Ixtlan*
> *Povestiri despre Putere*
> *Al doilea cerc de putere*
> *Jurnalul Zlatei*
> *Trădarea*
> *Fereastra spre trecut*
> *Isus?*
> *Enciclopedia ucigaşilor in serie*
> *Elemente de ceakra*
> *Elemente de taoism*
> *Elemente de budism*
> *Războiul lui Heisenberg*
> *JFK*
> *Marilyn Monroe*_____________

Editura FAHRENHEIT

SCIENCE FICTION

Lino ALDANI > *Crucea de gheaţă*
Michael CRICHTON > *Lumea pierdută*
Dean DEVLIN & Roland EMMERICH Stephen MOLSTAD > *Ziua Independenţei*
Gerard KLEIN > *p0 vestiri de parcă ar Ti...*

Tom CLANCY Nelson DeMILLE William DIEHL
Dominick DUNNE Paul ERDMAN
Colin FORBES Mark FROST
Emesl K. GANN John GRISHAM
Laura HASTINGS Mary HIGGINS CLARK P.D. JAMES
John KATZENBACH Brian LOWRY
Anthony MANCINI Margaret MITCHELL
Marcia MULLER
Ralph PETERS Rosamunde PILCHER
Mano PUZO Arme RICE
Kenneth ROYCE Robert ROSENBERG Lawrence SANDERS
John SAUL
Paul THEROUX Michael TOLKIN
> *Fără şovăire*
^ *Datorie de onoare* (2 voi)
> *Catedrala*
> *Spencerville 'P Fiinţa râului*
> *27*
> *Huliganii*
> *Un anotimp in purgatoriu*
> *Ultimele zile ale Americii*
> *Panica din '89*
y Fuhrerul şi damnaţii y Omul cu doua feţe
> *Lista celor 7*
> *Cei 6 Mesia*
> *Magistratul*
> *Firma*
y Camera morţii
> *Omul care aduce ploaia*
> *Clientul*
> *Partenerul*
> *Secretul şoimului*
> *Aminteste-ţi de mine* r* *Planuri si dorinţe*
> *Moartea unui expert ^ Fiul omului*
> *Ziua răfuielii*
y Adevărul este dincolo de noi (Dosarele X - Ghidul oficial)
> *Naşa*
r[1] *Insula pierdută*
> *Pe aripile vuitului (2 voi.)*
> *Trofee si lucruri moarte*
> *Lupul din umbră* r* *Flăcări din cer*
> *Caruselul*
> *Vocile verii*
> *Sfirsitul verii ^ Arena sumbră*
^ *Norocosul pelerin*
> *Naşul*
> *Interviu cu un vampir ^ Vampirul Lestat*
^ *Regina damnaţilor*
> *Dansul marionetelor ^ Preşedintele* a *murit ^ Teroare la Ierusalim ^ Camera de montaj*
> *Secretul lui McNally >- Reversul medaliei*
> *Păcate capitale*
> *Norocul lui McNally*
> *Se arata furia oarba*
> *Pedeapsă păcătoşilor*
> *Vlăstarul minţii*
> *Roiul*
> *Dubla personalitate * Jucătorul*
> *Printre morţi*

o